

**T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

**KARAHANLI TÜRKÇESİ SÖZ VARLIĞINDA ADDAN EYLEM YAPIM
EKLERİNİN EŞ DİZİMLİLİĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AYŞE NUR AKGÜN

**Tez Danışmanı
DR. ÖĞR. ÜYESİ MUSTAFA LEVENT YENER**

ÇANAKKALE-2023

T.C.

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

KARAHANLI TÜRKÇESİ SÖZ VARLIĞINDA ADDAN EYLEM YAPIM EKLERİNİN
EŞ DİZİMLİLİĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AYŞE NUR AKGÜN

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Levent Yener

ÇANAKKALE-2023

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Ayşe Nur AKGÜN tarafından Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Levent YENER yönetimi hazırlanan ve **29/08/2023** tarihinde aşağıdaki jüri karşısında sunulan “**Karahanlı Türkçesi Söz Varlığında Addan Eylem Yapım Eklerinin Eş Dizimliliği**” başlıklı çalışma, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü **Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı**’nda **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak oy birliği ile kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

Unvanı Adı SOYADI
(Danışman)

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Levent YENER

Unvanı Adı SOYADI

Dr. Öğr. Üyesi Necmi AKYALÇIN

Unvanı Adı SOYADI

Doç. Dr. Kürşat EFE

Tez No : 10576949

Tez Savunma Tarihi : 29/08/2023

.....
Prof. Dr. Ahmet Evren ERGİNAL
Enstitü Müdürü

.././20..

ETİK BEYAN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi taahhüt ve beyan ederim.

Ayşe Nur AKGÜN

29/08/2023

TEŞEKKÜR

Bu tezin gerçekleştirilmesinde, çalışmam boyunca benden bir an olsun yardımlarını esirgemeyen, bana her daim yol gösteren saygı değer danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Levent YENER'e gönülden teşekkür ederim.

Yüksek lisans eğitimimin başından sonuna kadar maddi ve manevi desteklerini hiç esirgemeyen, çalışma süresince tüm zorlukları benimle göğüsleyen sevgili eşim Mesut AKGÜN'e, kıymetli dostlarım Funda KESKİN ve Hilal LOFÇALI'ya, hayatımın her evresinde bana destek olan değerli aileme sonsuz teşekkürlerimi sunar ve bunu bir borç bilirim.

Ayşe Nur AKGÜN
Çanakkale, Ağustos 2023

ÖZET

KARAHANLI TÜRKÇESİNDE ADDAN EYLEM YAPIM EKLERİNİN EŞ DİZİMLİLİĞİ

Ayşe Nur AKGÜN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Levent YENER

29/08/2023, 209

Türk dili tarihinde önemli yere sahip olan Karahanlı Türkçesi ile ilgili epey çalışma bulunmaktadır. Ancak yapılan çalışmaları incelediğimizde, yapım eklerinin anlambilim açısından değerlendirildiği bir çalışma tespit edemedik. Bu nedenle literatüre katkı sağlamak adına çalışmamızı bu alanda yapmayı uygun gördük.

Çalışmamız, Karahanlı Türkçesinde bulunan addan eylem yapım eklerinin ad ve eylemler üzerindeki tematik tercihlerini incelemektedir. Birinci bölümde Giriş bulunmaktadır. Bu bölümde “Kavram, Kavram Alanı, Eş Dizimlilik, Sözcük, Sözcük Yapımı ve Türetme” terimleri hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde Karahanlı Türkçesi ve üzerine yapılan çalışmalara değinilmiştir. Üçüncü bölüm ise çalışmamızın inceleme kısmıdır. Karahanlı Türkçesinde bulunan addan eylem yapım eklerini listeleyerek eklere ait örnekler verilmiştir. Dördüncü bölüm tabloların olduğu bölümdür. Bu bölümde tespit ettiğimiz sözcüklerin ad köklerinin ve eylem gövdelerinin temaları tablolar halinde sunulmuştur. Beşinci bölüm yani Sonuç kısmında ise çalışmamız sonucunda elde edilen veriler ve bulgular detaylı bir biçimde açıklanmıştır.

Çalışmamızın literatürdeki eksikliği telafi etmesini, bu alanda yapılacak olan yeni çalışmalara ışık tutmasını temenni ederiz.

Anahtar Sözcükler: Karahanlı Türkçesi, Addan eylem yapım eki, Türk dili, Eş dizimlilik

ABSTRACT

COLLOCATION OF DEVERBAL FORMATIVES IN THE VOCABULARY OF KARAHANLI TURKISH

Ayşe Nur AKGÜN

Çanakkale Onsekiz Mart University

School of Graduate Studies

Turkish Language and Literature Department Master's Thesis

Advisor: Asst. Prof. Mustafa Levent YENER

29/08/2023, 209

There are many studies on Karahanlı Turkish, which has an important place in the history of Turkish language. However, when we examined the studies, we could not find a study in which the construction suffixes were evaluated in terms of semantics. For this reason, we thought it appropriate to conduct our study in this field in order to contribute to the literature.

Our study examines the thematic preferences of nominal verb construction suffixes in Karahanlı Turkish on nouns and verbs. The first chapter is the Introduction. In this section, information about the terms "Concept, Concept Area, Collocation, Word, Word Construction and Derivation" is covered. In the second chapter, Karahanlı Turkish and the studies on it are mentioned. The third part is the analysis part of our study. Examples of the suffixes are given by listing the verb affixes in Karahanlı Turkish. The fourth section is the section with tables. In this section, the themes of the noun roots and verb stems of the words we identified are presented in tables. In the fifth section, the Conclusion section, the data and findings obtained as a result of our study are explained in detail.

We hope that our study will make up for the deficiency in the literature and shed light on new studies to be conducted in this field.

Keywords: Karahanlı Turkish, Denominal verb derivation, Turkish language, Collocation

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

JÜRİ ONAY SAYFASI	i
ETİK BEYAN	ii
TEŞEKKÜR	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
SİMGELER VE KISALTMALAR	xv
TABLolar DİZİNİ	xvi

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Kavram	1
1.2. Kavram Alanı	2
1.3. Eş Dizimlilik	3
1.4. Sözcük	5
1.5. Sözcük Yapımı	7
1.6. Türetme	13

İKİNCİ BÖLÜM

KARAHANLI TÜRKÇESİ

2.1. Karahanlı Türkçesi ve Türk Dili Tarihindeki Yeri	16
2.2. Karahanlı Türkçesi Üzerine Yapılan Çalışmalar	20

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KARAHANLI TÜRKÇESİ ADDAN EYLEM YAPIM EKLERİ

3.1. +A-	29
3.1.1. Ateş-Su	30
3.1.2. Beden Sağlığı	30
3.1.3. Beden, Organlar, Dokular	31
3.1.4. Beslenme	31
3.1.5. Ceza, Yaptırım	31
3.1.6. Değer Yargıları	31
3.1.7. Değer Yargılarını İçeren Niteleme Adları	32
3.1.8. Duygu, Ruhsal Durum	32
3.1.9. Duyularla Anlaşılan Özellikleri Karşıl原因 Niteleme Adları	33
3.1.10. Fiziksel-Bedensel Özellikleri İçeren Niteleme Adları	33
3.1.11. Giyim	33
3.1.12. Hava, Meteoroloji Olayları	33
3.1.13. Hayvanlar	34
3.1.14. İletişim, Etkileşim	34
3.1.15. İnsan, Kadın, Erkek	34
3.1.16. Kent, Konut, İstihkam	35
3.1.17. Kimlik, Ad, Unvan	35
3.1.18. Oyun, Eğlence, Spor	35
3.1.19. Ölçü, Ağırlık	35
3.1.20. Sanat (Bezeme, Resim, Heykel, Yazıt)	36
3.1.21. Tutsaklık	36
3.1.22. Vücut Salgıları	36
3.1.23. Yaşam Evreleri	36
3.1.24. Yıl, Mevsim, Ay, Gün	37
3.2. +AD-	37
3.2.1. Beslenme	38
3.2.2. Değer Yargıları	38
3.2.3. Değer Yargılarını İçeren Niteleme Adları	38
3.2.4. Duygu, Ruhsal Durum	38
3.2.5. Duyularla Anlaşılan Özellikleri İçeren Niteleme Adları	39
3.2.6. Fiziksel-Bedensel Özellikleri İçeren Niteleme Adları	39
3.2.7. Hayvanlar	39
3.2.8. İnsan, Kadın, Erkek	39
3.2.9. Kozmogoni, Din, İnanç	40

3.2.10. Miktar, Hacim, Ölçü Bildiren Niteleme Adları.....	40
3.2.11. Varlıkların Olma ve Bulunmaları.....	40
3.3. +Al-	40
3.3.1. Ateş-Su	41
3.3.2. Beden Sağlığı	41
3.3.3. Duygu, Ruhsal Durum.....	41
3.3.4. Duyularla Anlaşılan Özellikleri Karşıl原因 Niteleme Adları.....	42
3.3.5. Kozmogoni, Din, İnanç	42
3.3.6. Varlıkların Olma ve Bulunmaları	42
3.4. +Ar-	42
3.4.1. Coğrafya	43
3.4.2. Değer Yargıları.....	43
3.4.3. Fiziksel-Bedensel Özellikleri İçeren Niteleme Adları.....	44
3.4.4. Hava, Meteoroloji Olayları.....	44
3.4.5. Renk Adları	44
3.4.6. Yıl, Mevsim, Ay, Gün	45
3.5. +DA-	45
3.5.1. Beden, Organlar, Dokular.....	46
3.5.2. İletişim, Etkileşim.....	46
3.5.3. Miktar, Hacim, Ölçü Bildiren Niteleme Adları.....	47
3.5.4. Savaş, Ordu	47
3.5.5. Sesler	47
3.6. +ĞAr-/ +KAr-	47
3.6.1. Ateş-Su	48
3.6.2. Beden Sağlığı	48
3.6.3. Beden, Organlar, Dokular.....	48
3.6.4. Beslenme	49
3.6.5. Bitkiler.....	49
3.6.6. Değer Yargıları.....	49
3.6.7. Duygu, Ruhsal Durum.....	49
3.6.8. Fiziksel-Bedensel Özellikleri İçeren Niteleme Adları.....	50
3.6.9. Hayvanlar	50
3.6.10. İletişim, Etkileşim.....	50
3.6.11. Savaş Gereçleri, Silah, Teçhizat.....	50
3.6.12. Yer-Yön Adları.....	51
3.6.13. Yıl, Mevsim, Ay, Gün	51
3.7. +ĞIr-/ +KIr.....	51

3.7.1. Coğrafya	51
3.7.2. Fiziksel-Bedensel Özellikleri İçeren Niteleme Adları.....	52
3.7.3. Kent, Konut, İstihkam	52
3.8. +I-/+U-	52
3.8.1. Beden Sağlığı	53
3.8.2. Değer Yargılarını İçeren Niteleme Adları	53
3.8.3. Duyularla Anlaşılan Özellikleri Karşılaman Niteleme Adları.....	54
3.8.4. Fiziksel-Bedensel Özellikleri İçeren Niteleme Adları.....	54
3.8.5. Yüz Ölçümü, Zaman Nitelik ve İlgilerini İçeren Niteleme Adları.....	54
3.8.6. Zenginlik, Yoksulluk.....	55
3.9. +(I)r	55
3.9.1. Değer Yargıları.....	56
3.9.2. Değer Yargılarını İçeren Niteleme Adları	56
3.9.3. Duyularla Anlaşılan Özellikleri Karşılaman Niteleme Adları.....	56
3.9.4. Fiziksel-Bedensel Özellikleri İçeren Niteleme Adları.....	57
3.9.5. Hava, Meteoroloji Olayları.....	57
3.9.6. Hayvanlar	57
3.9.7. Renk Adları	58
3.9.8. Sanat (Bezeme, Resim, Heykel, Yazıt)	58
3.9.9. Sesler	58
3.10. +(I)k-	58
3.10.1. Beden, Organlar, Dokular.....	59
3.10.2. Coğrafya	59
3.10.3. Değer Yargıları.....	60
3.10.4. Değer Yargılarını İçeren Niteleme Adları	60
3.10.5. Duygu, Ruhsal Durum.....	60
3.10.6. Duyularla Anlaşılan Özellikleri Karşılaman Niteleme Adları.....	61
3.10.7. Düşman.....	61
3.10.8. Hava, Meteoroloji Olayları.....	61
3.10.9. İletişim, Etkileşim.....	61
3.10.10. Kavim ve Boy Adları.....	62
3.10.11. Kent, Konut, İstihkam	62
3.10.12. Kimlik, Ad, Unvan	62
3.10.13. Kozmogoni, Din, İnanç	62
3.10.14. Miktar, Hacim, Ölçü Bildiren Niteleme Adları.....	63
3.10.15. Ün, Şan, Şöhret.....	63
3.10.16. Yer-Yön Adları.....	63

3.10.17. Yıl, Mevsim, Ay, Gün	64
3.10.18. Yüz Ölçümü, Zaman Nitelik ve İlgilerini İçeren Niteleme Adları	64
3.11. +IA-	64
3.11.1. Akrabalık	65
3.11.2. Alet, Araç-Gereç Adları	66
3.11.3. Ateş-Su	68
3.11.4. Avcılık	68
3.11.5. Beden Sağlığı	68
3.11.6. Beden, Organlar, Dokular	69
3.11.7. Beslenme	73
3.11.8. Birey, Grup, Arkadaşlık, Komşuluk	74
3.11.9. Bitkiler	74
3.11.10. Cenaze	76
3.11.11. Ceza, Yaptırım	76
3.11.12. Coğrafya	76
3.11.13. Değer Yargıları	77
3.11.14. Değer Yargılarını İçeren Niteleme Adları	78
3.11.15. Duygu, Ruhsal Durum	82
3.11.16. Duyularla Anlaşılan Özellikleri Karşılıyan Niteleme Adları	83
3.11.17. Düşman	84
3.11.18. Edat ve Bağlaçlar	85
3.11.19. Fiziksel-Bedensel Özellikleri İçeren Niteleme Adları	85
3.11.20. Giyim	86
3.11.21. Hava, Meteoroloji Olayları	87
3.11.22. Hayvan Organ, Doku ve Salgılar	87
3.11.23. Hayvancılık ve Hayvan Bakımı	88
3.11.24. Hayvanlar	89
3.11.25. İletişim, Etkileşim	92
3.11.26. İş, Hizmet	94
3.11.27. Kavim ve Boy Adları	94
3.11.28. Kent, Konut, İstihkam	96
3.11.29. Kimlik, Ad, Unvan	96
3.11.30. Kozmogoni, Din, İnanç	96
3.11.31. Madenler, Mineraller	97
3.11.32. Mal, Mülk, Servet, Takas, Para	97
3.11.33. Meslekler	98
3.11.34. Miktar, Hacim, Ölçü Bildiren Niteleme Adları	98

3.11.35. Ölçü, Ağırlık.....	99
3.11.36. Özel Ad.....	100
3.11.37. Renk Adları	101
3.11.38. Sanat (Bezeme, Resim, Heykel, Yazıt)	101
3.11.39. Savaş Gereçleri, Silah, Teçhizat	102
3.11.40. Savaş, Ordu	103
3.11.41. Sayı Adları.....	103
3.11.42. Sesler	104
3.11.43. Tarım	105
3.11.44. Ticaret, Endüstri	105
3.11.45. Ünlem	105
3.11.46. Vücut Salgıları.....	106
3.11.47. Yer-Yön Adları.....	106
3.11.48. Yıl, Mevsim, Ay, Gün	107
3.11.49. Yol, Geçit	108
3.11.50. Yüzölçümü, Zaman Nitelik ve İlgilerini İçeren Niteleme Adları.....	108
3.11.51. Zaman, Çağ, Devir	109
3.11.52. Zamirler	109
3.11.53. Zanaat, Yapı İşleri	109
3.12. +IA-n- (+IA-n-).....	110
3.12.1. Akrabalık	111
3.12.2. Alet, Araç-Gereç Adları	111
3.12.3. Ateş-Su	113
3.12.4. Avcılık	113
3.12.5. Beden, Organlar, Dokular.....	113
3.12.6. Beslenme	115
3.12.7. Birey, Grup, Arkadaşlık, Komşuluk.....	116
3.12.8. Bitkiler	116
3.12.9. Coğrafya	118
3.12.10. Değer Yargıları.....	119
3.12.11. Değer Yargılarını İçeren Niteleme Adları	120
3.12.12. Duygu, Ruhsal Durum.....	123
3.12.13. Duyularla Anlaşılan Özellikleri Karşıllayan Niteleme Adları.....	123
3.12.14. Fiziksel-Bedensel Özellikleri İçeren Niteleme Adları.....	124
3.12.15. Giyim.....	125
3.12.16. Gökyüzü, Gök Cisimleri.....	127
3.12.17. Hayvan Organ, Doku ve Salgılar.....	127

3.12.18. Hayvancılık ve Hayvan Bakımı.....	128
3.12.19. Hayvanlar	128
3.12.20. İletişim, Etkileşim.....	130
3.12.21. İnsan, Kadın, Erkek	131
3.12.22 İş, Hizmet	132
3.12.23. Kavim ve Boy Adları.....	132
3.12.24. Kent, Konut, İstihkam	133
3.12.25. Mal, Mülk, Servet, Takas, Para	134
3.12.26. Meslekler	135
3.12.27. Miktar, Hacim, Ölçü Bildiren Niteleme Adları	135
3.12.28. Oyun, Eğlence, Spor.....	135
3.12.29. Renk Adları	136
3.12.30. Savaş Gereçleri, Silah, Teçhizat	136
3.12.31. Sayı Adları.....	137
3.12.32. Tarım	137
3.12.33. Unvanlar, Rütbeler	137
3.12.34. Ün, Şan, Şöhret.....	138
3.12.35. Vücut Salgıları.....	138
3.12.36. Yer-Yön Adları.....	138
3.12.37. Zaman, Çağ, Devir	139
3.13. +lAş- (+lA-ş-).....	139
3.13.1. Beden, Organlar, Dokular.....	140
3.13.2. Birey, Grup, Arkadaşlık, Komşuluk.....	140
3.13.3. Değer Yargıları.....	141
3.13.4. Düşman.....	141
3.13.5. Giyim.....	142
3.13.6. Hayvanlar	142
3.13.7. İletişim, Etkileşim.....	143
3.13.8. İnsan, Kadın, Erkek	143
3.13.9. Madenler, Mineraller.....	144
3.13.10. Yer-Yön Adları.....	144
3.14. +lAt- (+lA-t-).....	144
3.14.1. Beden, Organlar, Dokular.....	144
3.14.2. Hayvancılık ve Hayvan Bakımı.....	145
3.14.3. Tarım	145
3.14.4. Yıl, Mevsim, Ay, Gün	145
3.15. +lAn-dUr-.....	145

3.15.1. Değer Yargıları.....	146
3.15.2. Değer Yargılarını İçeren Niteleme Adları.....	146
3.15.3. Mal, Mülk, Servet, Takas, Para	146
3.16. +rA-/ +rI.....	146
3.16.1. Sesler	147
3.17. +(I)rKA-/ +(I)rGA.....	148
3.17.1. Duygu, Ruhsal Durum.....	148
3.18. +sA-.....	148
3.18.1. Ateş-Su	149
3.18.2. Beden, Organlar, Dokular.....	150
3.18.3. Beslenme	150
3.18.4. Bitkiler.....	150
3.18.5. Değer Yargıları.....	151
3.18.6. Değer Yargılarını İçeren Niteleme Adları.....	151
3.18.7. Duyularla Anlaşılan Özellikleri Karşıl原因an Niteleme Adları.....	152
3.18.8. Hayvanlar	152
3.18.9. Kent, Konut, İstihkam	152
3.18.10. Ticaret, Endüstri	153
3.19. +sı-/ +si-	153
3.19.1. Ateş-Su	153
3.19.2. Beslenme	154
3.19.3. Duyularla Anlaşılan Özellikleri Karşıl原因an Niteleme Adları.....	154
3.19.4. Vücut Salgıları.....	154
3.20. +sIn-	154
3.20.1. Beslenme	155
3.20.2. Ceza, Yaptırım.....	155
3.20.3. Coğrafya	155
3.20.4. Fiziksel-Bedensel Özellikleri İçeren Niteleme Adları.....	155
3.20.5. İnsan, Kadın, Erkek	156
3.20.6. Kent, Konut, İstihkam	156

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TABLÖLAR

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ

KAYNAKÇA.....	206
---------------	-----

SİMGELER VE KISALTMALAR

AH	Atabetü'l-Hakayık
Ar.	Arapça
DLT	Divanü Lügati't-Türk
Far.	Farsça
İng.	İngilizce
KB	Kutadgu Bilig
RKT	Karahanlı Türkçesi Satır Altı Kur'an Tercümesi Rylands Nüshası
TİEM 73	Karahanlı Türkçesi Satır Altı Kur'an Tercümesi Türk ve İslam Eserleri Müzesi No 73

TABLolar DİZİNİ

Tablo No	Tablo Adı	Sayfa No
Tablo 1	Ad Köklerinin Tema Dağılımı	157
Tablo 2	Eylem Gövdelerinin Temalarının Dağılımı	159
Tablo 3	+A- Ekinin Ad Köklerinin Tema Dağılımı	161
Tablo 4	+A-Ekinin Eylem Gövdeleri Tema Dağılımı	162
Tablo 5	+AD- Ekinin Ad Köklerinin Tema Dağılımı	162
Tablo 6	+AD- Ekinin Eylem Gövdelerinin Tema Dağılımı	163
Tablo 7	+Al- Ekinin Ad Köklerinin Tema Dağılımı	163
Tablo 8	+Al- Ekinin Eylem Gövdelerinin Tema Dağılımı	163
Tablo 9	+Ar- Ekinin Ad Köklerinin Tema Dağılımı	164
Tablo 10	+Ar- Ekinin Eylem Gövdelerinin Tema Dağılımı	164
Tablo 11	+DA- Ekinin Ad Köklerinin Tema Dağılımı	164
Tablo 12	+DA- Ekinin Eylem Gövdelerinin Tema Dağılımı	164
Tablo 13	+GAR-/ +KAR- Ekinin Ad Köklerinin Tema Dağılımı	165
Tablo 14	+GAR-/ +KAR- Ekinin Eylem Gövdelerinin Tema Dağılımı	165
Tablo 15	+Gİr-/ +Kİr- Ekinin Ad Köklerinin Tema Dağılımı	166
Tablo 16	+Gİr-/ +Kİr- Ekinin Eylem Gövdelerinin Tema Dağılımı	166
Tablo 17	+I-/ +U- Ekinin Ad Köklerinin Tema Dağılımı	166
Tablo 18	+I-/ +U- Ekinin Eylem Gövdelerinin Tema Dağılımı	166
Tablo 19	+(I)r- Ekinin Ad Köklerinin Tema Dağılımı	167
Tablo 20	+(I)r- Ekinin Eylem Gövdelerinin Tema Dağılımı	167
Tablo 21	+(I)k- Ekinin Ad Köklerinin Tema Dağılımı	168
Tablo 22	+(I)k- Ekinin Eylem Gövdelerinin Tema Dağılımı	169
Tablo 23	+lA- Ekinin Ad Köklerinin Tema Dağılımı	169
Tablo 24	+lA- Ekinin Eylem Gövdelerinin Tema Dağılımı	171
Tablo 25	+lAn- Ekinin Ad Köklerinin Tema Dağılımı	172
Tablo 26	+lAn- Ekinin Eylem Gövdelerinin Tema Dağılımı	174
Tablo 27	+lAş- Ekinin Ad Köklerinin Tema Dağılımı	175
Tablo 28	+lAş- Ekinin Eylem Gövdelerinin Tema Dağılımı	175
Tablo 29	+lAt- Ekinin Ad Köklerinin Tema Dağılımı	175
Tablo 30	+lAt- Ekinin Eylem Gövdelerinin Tema Dağılımı	176
Tablo 31	+lAn-dUr- Ekinin Ad Köklerinin Tema Dağılımı	176

Tablo 32	+lAn-dUr- Ekinin Eylem Gövdelerinin Tema Dağılımı	176
Tablo 33	+rA-/+rI- Ekinin Ad Köklerinin Tema Dağılımı	176
Tablo 34	+rA-/+rI- Ekinin Eylem Gövdelerinin Tema Dağılımı	176
Tablo 35	+(I)rKA- Ekinin Ad Köklerinin Tema Dağılımı	177
Tablo 36	+(I)rKA- Ekinin Eylem Gövdelerinin Tema Dağılımı	177
Tablo 37	+sA- Ekinin Ad Köklerinin Tema Dağılımı	177
Tablo 38	+sA- Ekinin Eylem Gövdelerinin Tema Dağılımı	177
Tablo 39	+sI- Ekinin Ad Köklerinin Tema Dağılımı	178
Tablo 40	+sI- Ekinin Eylem Gövdelerinin Tema Dağılımı	178
Tablo 41	+sIn- Ekinin Ad Köklerinin Tema Dağılımı	178
Tablo 42	+sIn- Ekinin Eylem Gövdelerinin Tema Dağılımı	178

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Kavram

“Kavram (consept, concept, Begriff) kavramı, bugüne değin düşünürlerin, ruhbilimci ve dilcilerin, üzerinde uzun uzadıya durdukları, açıklamaya ve tanımlamaya çalıştıkları bir sorundur.” (Aksan, 1982: 151) Dilin gelişmesinde önemli role sahip olan kavram, insan düşünme sürecinin ve iletişim sürecinin ayrılmaz bir parçasıdır. Kavram, varlıkların insan zihninde oluşan tasarımlarla anlamlandırılmasıdır. Öyleyse *“kavramlar, insan düşüncesinin etkin ve yaratıcı yapısının ürünüdürler.”* (Hançerlioğlu, 1977: 248).

Kavram için incelemiş olduğumuz kaynaklarda rastladığımız tanımlar şu şekildedir:

Berke Vardar, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü* adlı eserinde kavram için; *“Ortak özellikler taşıyan bir dizi olgu, varlık ya da nesneye ilişkin genel nitelikli bir anlam içeren, değişik deneyimlere uygun düşen, dilsel kökenli her türlü tasarım, düşünüyü, imge; bir nesne, varlık ya da oluşan anlaksal imgesi; gösterilen.”* tanımını yapmıştır (Vardar, 2007: 132).

Zeynep Korkmaz kavramı, *“Dünyadaki nesnelerin, durumların, hareketlerin ve tasavvurların dildeki ifadesidir. Kavramın değeri, niteliği aynı dili konulan kimselerce aşağı yukarı aynıdır: ekmek, su, susuzluk, tembellik...vb.”* şeklinde tanımlar (Korkmaz, 2010: 99).

Bedia Akarsu’ya göre kavram, *“Nesnelerin ya da olayların ortak özelliklerini kaplayan ve bir ortak ad altında toplayan genel tasarım; tek bir nesnenin (bireysel kavram) ya da bir nesneler sınıfının (genel kavram) özünü belirleyen, birbirleriyle bağlantılı niteliklerin ya da özel belirtilerin (özelliklerin) bir sözcükte düşünülmüş olan birleşimi”*dir (Akarsu, 1979: 111).

Doğan Aksan’ın kavram tanımı, *“Kavram, dünyadaki nesnelerin ortak niteliklerine dayanan dile özgü bir genelleme, bir soyutlamadır.”* şeklindedir (Aksan, 1982: 153).

Kavram, felsefi bir terim olsa da anlam bilimi açısından dil bilgisinde de karşılığı bulunması gereken bir olgudur. Çalışmamızın konusu olan kavram alanı değişimi için kavram terimini açıklamak ve anlamak önemlidir.

1.2. Kavram Alanı

Çalışmamızın konusunu oluşturan kavram alanı terimine değinmemizde yarar var. Kavram alanı, esasında bir kuramdır ve bu kuramı Jost Trier, Ferdinand de Saussure'ün *Genel Dilbilim Dersleri* adlı eserinde bahsettiği değer anlayışı üzerinden geliştirmiştir. Bu kuram, “...kavramların da tıpkı mozaik gibi birbirini sınırlandıran çeşitli parçacıkların birleşmesinden oluşmuş bir alan için bulundukları ilkesinden yola çıkıyor, bir alan içinde incelenmeleri gerektiğini kabul ediyor.” (Aksan, 1971: 254). Saussure'ün anlayışına göre, “bir kavramın gerçek anlamda bilinebilmesi ve anlaşılabilmesi için kavramın hangi kelimelerle ilgi içinde olduğu bilinmelidir. Kavram alanı, o kavrama yakın, komşu kelimelerle kendisini oluşturan alt anlamlı kelimelerin toplamından oluşur.” (Karçığa, 2015: 2516).

Doğan Aksan, kavram alanını, “birbiriyle ilişkili ve birbirine yakın kavramların, eşanlamlıların, içinde düşünüldükleri alan” şeklinde tanımlamış ve aynı kavram alanı içinde olabilecek sözcükleri “bıkmak-bezmek-usanmak-bıkkınlık getirmek, usanç, bezginlik, bıkkınlık...” şeklinde örneklendirmiştir (Aksan, 1971: 254).

Zeynep Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü* adlı eserinde kavram alanını anlam alanı başlığı altında “Zihinde aynı veya birbirine yakın kavramlar oluşturan kelimelerin meydana getirdikleri ortak alan: ülkü, hedef, gaye, maksat, ideal; kırılmak, incinmek, gücenmek, darılmak, küsmek, kesmek, koparmak, biçmek, üzme, yolmak gibi kelimeler aynı anlam alanına giren kelimelerdir.” şeklinde açıklamıştır (Korkmaz, 2010: 8).

Pierre Guiraud, *Anlambilim* adlı eserinde sözcüklerin bir kavram alanını kaplayan bir dilsel alan oluşturduğunu, bir dünya görüşünü dile getirdiğini belirtmiştir (Guiraud, 1999: 91).

Yapılan tüm tanımların ardından özetle, bir sözcük tek başına birçok şeyi ifade edebilir, anlatabilir. Bir kavram ilişkili olduğu diğer kavramlar ile birlikte düşünülür, bütün halinde hatıra gelir.

1.3. Eş Dizimlilik

Eş dizimlilik kavramı Türkçe için yeni bir kavram ve çalışma alanıdır. İngilizcede “*collocation*” ile karşılanan terimi, Aksan “*birliktelik*” olarak tanımlamıştır. Alışkanlık sebebiyle sözcükler birlikte kullanılıyor ise o zaman eş dizimlilikten söz edilebilir. Eş dizimlilik “*seçme*” ve “*birleşme*” ilkelerine göre iki veya daha fazla dil biriminin birlikte kullanılmasıdır (Özkan, 2012: 95).

Eş dizimlilik kavramının fikir babası olan Firth, sözcüğün bulunduğu cümleden “*soyutlanması ve sözcüğün anlamsal tanımından ayrılmasıyla oluşan bir anlamlandırma işi*” olarak tanımlamıştır. (Firth, 1951: 192)

Berke Vardar, eş dizimlilik terimini “*İki ya da daha çok sayıda dil biriminin genellikle aynı dizimlerde yer alması. Eşdizimlilik kavramı, sözlükbilime dağılımsal ölçütlerin uygulanmasından kaynaklanır ve birimlerin anlam yönünün dizim içi kullanımlarıyla yakından ilişkili olduğu görüşüne bağlanır.*” şeklinde tanımlamıştır (Vardar, 2007: 94).

Doğan, eş dizimlilik terimini “*Bazı sözcüklerin dizimde birbiriyle çok sık kullanılması onların diğerlerine göre ayrıcalıklı ve özel bir konuma yükselmesine, sözcükler arasında keyfi bir birliktelik kullanımının, bir kısıtlamanın ve birbirini karşılıklı gerektirme ilişkisinin oluşmasına yol açar.*” şeklinde tanımlamıştır. (Doğan, 2019: 535) Eş dizim yazın alanında iki tür eş dizimden söz etmiştir: Dil bilgisel eş dizimlilik ve sözlüksel eşdizimlilik. Bunlardan farklı olarak yaptığımız çalışmada biçim bilgisel eş dizimlilik inceledik. Eş dizim tanımını yaparken saydığı “keyfi kullanım, kısıtlı değiştirim ve karşılıklı gerektirim” unsurlarının çalışma konumuz olan addan eylem yapım ekleri arasında da gerçekleşebildiğini göstermek bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Doğan, yaptığı çalışmada dil bilgisel eş dizimliliği incelemiştir. Örnek olarak,

demek ve *söylemek* aynı kavram alanına ve anlam bilimsel rol yapısına sahip olmasına karşın dil bilgisel eşdizimlilikleri farklılaşır. *söylemek* söz diziminde isim kategorisi görevinde ve yükleme durumunda bir yan cümleyle eşdizimlenirken (Hececiler, kendilerinden sonra yeni bir edebi neslin yetişme-diğ-i-n-i **söylüyorlar.**), *demek* fiili bir iç cümleyle kullanılır (Hececiler, “Bizden sonra yeni bir edebi nesil yetişmedi.” **dediler.**) ve *söylemek* fiilinin aksine adlaşmış (nominalization) bir yan cümleyle eşdizimlenmeyi reddeder (Hececiler, kendilerinden sonra yeni bir edebi nesil yetişme-diğ-i-n-i **dediler.**). (Doğan, 2019: 540)

Bizim inceleme konumuz ise biçim bilgisel eş dizimliliklerdir. Biçim bilgisel eş dizimlilikte ise örnek olarak, *Beden, Organlar, Dokular* ad temasında bulunan *bağır* adının almış olduğu farklı iki ek sonucunda oluşan eylemlerden *bağırla-*, *İnsan ve Bedeni* eylem temasında yer alırken *bağırsa-* ise *Beslenme* eylem temasında yer almaktadır.

Dilbilim Sözlüğü’nde eş dizimlilik terimi iki başlıkta da açıklanmıştır. Birliktelik başlığındaki tanım şu şekildedir: “Sözcüklerin düzenli bir biçimde birlikte kullanılmaları durumu; örn. sigara içmek, yemek yemek, toplantı yapmak, konferans düzenlemek (konferans yapmak olmaz). Yabancı dillerde kimi eylemlerle ilgeçler de birlikte kullanılır; örn. İng. go to, depend on, agree with, look at vb. **Eşdizimlilik** de denir.” (İmer vd., 2011: 60).

Türkiye Türkçesinin Eşdizimlilik Sözlüğü’nü meydana getiren Bülent Özkan, eş dizimlilik için şu tanımı yapmıştır:

Birliktelik kullanımı, eşdizimliliğin gerçekleşme öncülüdür. Genel bir ifadeyle dilde anlam gerektirdiği sürece herhangi bir dil birimi başka bir dil birimiyle bir araya gelebilir, birlikte kullanılabilir. Bu anlamda, dizimsel olarak gerçekleşen ilk olgu birliktelik kullanımıdır. Diğer taraftan bu birliktelik kullanımları sıklığa bağlı olarak dilde yüksek bir dağılıma sahipse ve bu dağılım oranı anlamlı bir farklılaşma olarak karşımıza çıkıyorsa eşdizimli yapılar ortaya çıkar. Bu ortaya çıkışta anlamlı sözcük birliklerinin oluşması gerekir. (Özkan, 2007: 32)

1.4. Sözcük

Dilin temel yapı taşı olan sözcük, insanlar arasında iletişimi sağlamak için vazgeçilmezdir. İletişimde kullanılan konuşma veya yazılı metinlerin anlamını oluşturan en küçük öge olan sözcükler, dilin zenginliğini ve gücünü ortaya koyar. Her biri en az bir heceden oluşan sözcükler, dilin yapı taşları olarak farklı kavramları, düşünceleri ve duyguları ifade etmemizi mümkün kılar.

Dil bilgisinde sözcükler, belirli özellikler ve yapılar dikkate alınarak çeşitli şekillerde tanımlanmış ve sınıflandırılmıştır. Bu tanımlamalar, dilin işleyişini anlamamıza ve kullanmamıza yardımcı olurken, temelde bir sözcüğün anlamlı ve bağımsız bir birim olduğu konusunda fikir birliği bulunmaktadır.

Sözcükler, dilin çeşitliliği ve zenginliğini yansıtırken, dilin evrimine de katkıda bulunur. Yeni kavramlar ve terimler zamanla dildeki ihtiyaçlara göre oluşturulur ve bu şekilde dil sürekli güncelliğini korur. Sözcükler aracılığıyla düşüncelerimizi ifade eder, bilgi ve deneyimlerimizi başkalarıyla paylaşır, duygularımızı anlatır ve toplumsal bağlarımızı güçlendiririz.

Dilin temel unsuru olan sözcükler, iletişimin yanı sıra düşünce süreçlerimizin ve algılamamızın temelini oluşturur. İncelediğimiz kaynaklardaki sözcük tanımları şu şekildedir:

Doğan Aksan, sözcüğü *“Bağımsız biçimbirim olarak nitelenen, genel dilde sözcük, dilbilimde Saussure’den beri çoğunlukla gösterge diye adlandırılan birimler, bağımlı biçimbirimlerden farklı olarak konuşma ya da yazı yoluyla belli bir kavramı aktarabilen anlamlı öğelerdir.”* şeklinde açıklamıştır. (Aksan, 2020: 37)

Zeynep Korkmaz, *“Kelimeler, bir veya birden çok heceli ses öbeklerinden oluşan ve tek başlarına zihindeki belirli kavramlara karşılık olan somut veya soyut söz kalıplarıdır; somut ve soyut kavramlar arasında ilişki kuran dil birimleridir.”* tanımını yaparak sözcüklerin anlamlı veya görevli dil birimleri olduğunu belirtmiştir. Bu açıklamasından

sonra “ile, gibi, ve, için, oysa vb.” gibi ilgeçleri de sözcük başlığına dahil ettiğini ifade etmiştir (Korkmaz, 2009: 6).

Muharrem Ergin ise *Türk Dil Bilgisi* adlı kitabında, kelime terimiyle açıkladığı sözcüğü “*Kelime, manası veya gramer vazifesi bulunan ve tek başına kullanılan ses veya sesler topluluğudur.*” şeklinde tanımlamıştır (Ergin, 2013: 95).

Tahsin Banguoğlu, sözcüğü “yapıbilgisi” bölümünde incelemiş ve “*Kelimeler bir, veya birkaç heceden meydana gelmiş, her dile göre ayrı anlam birlikleridir. Kelimelere sözlükteki yalın şekilleriyle lügat kelimeleri deriz. Söz içinde onlara çekim ekleri getirerek kelimelerin başka kelimelerle ilişkilerini kurarız. Bunlara da gramer kelimeleri adını veririz.*” şeklinde bir tanım ve tasnif yapmıştır (Banguoğlu, 1974: 144).

Süer Eker’in sözcük için yapmış olduğu tanım ise “*Sözcük, bir veya birden çok heceli ses öbeklerinden oluşan, aynı dili konuşan kişiler arasında, zihinde, tek başına kullanıldığında, belli bir kavrama karşılık olan; belli bir duygu ve düşünceyi yansıtan; somut ya da soyut kavramlar arasında ilişki kuran dil birimidir.*” şeklindedir. Eker, sözcüğü açıkladıktan sonra yapılarına göre “kökler (basit sözcükler), gövdeler (türemiş sözcükler), birleşik sözcükler” şeklinde üç gruba ayırmıştır (Eker S. , 2013: 299-303).

Tahir Nejat Gencan ise “*Anlamı olan ya da cümle kuruluşuna yarayan anlatım aracına sözcük denir.*” şeklinde bir tanım yapmış ve sözcükleri, “kök sözcükler, türemiş sözcükler ve bileşik sözcükler” şeklinde üç gruba ayırmıştır (Gencan, 1971: 53-54).

Sezai Güneş, *Türk Dili Bilgisi* adlı eserinde kelime terimiyle karşıladığı sözcüğü şöyle tanımlar: “... *Bağımsız morfeimler ise, bir veya birden fazla sestem (fonemden) meydana gelen ve tek başına anlam taşıyan birimlerdir. Kelime de denilen bu unsurlar; ya tek bir bağımsız morfeimden, ya ikiden çok bağımsız morfeimden, ya da bir bağımsız morfeimle bir veya birden ziyade bağımlı morfeimle birleşmesinden ibaret olabilir.*” (Güneş S. , 1999: 67).

Haydar Ediskun, sözcüğün tanımını “*Kelime, anlamı ya da cümlede bir dilbilgisi görevi bulunan bir ya da birkaç heceli ses işaretidir.*” şeklinde yapmıştır (Ediskun, 1999: 87).

Berke Vardar, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü* adlı eserinde, “*Bir ya da birden çok sesbiriminin oluşturduğu, yazıda iki boşluk arasında yer alan, çoğu kez anlamsal bir birim oluşturan, söylemde belli bir biçimsel birlik sunan, çeşitli dizimsel kullanımlarında biçimce ya hiç değişmeyen ya da -bükünlerde olduğu gibi- bir bölümüyle değişim gösteren eklemli ses ya da sesler öbeği.*” şeklinde bir sözcük tanımı yapmıştır (Vardar, 2007: 181).

Hüseyin Ağca ise sözcük için kelime terimini kullanarak “*Tek başına anlamı olan ve cümle kurma da görev üstlenen ses veya sesler topluluğudur.*” şeklinde bir tanım yapmıştır (Ağca, 2001: 77).

Sözcük üzerine çeşitli araştırmacılar tarafından yapılan tanımlar, büyük farklar olmaksızın aynı doğrultuda birleşmektedir. Araştırmacıların birçoğu sözcüğü “*kelime*” terimiyle karşılamayı tercih etmiştir. Genel itibariyle tanım yapılırken sözcüğün yapı özellikleri göz önünde bulundurulurken anlam açısından değerlendirmeyi de es geçmemişlerdir.

1.5. Sözcük Yapımı

Türkçe, eklemeli bir dildir ve sözcük yapımının temel yöntemi yapım ekleriyle türetmedir. Ancak dildeki sözcük oluşturma süreci, yalnızca bu tek yöntemle sınırlı değildir. Türkçe, çeşitli dil bilgi ve sözcük bilgisi özelliklerine sahip zengin bir dildir ve yeni kavramları ifade etmek için farklı sözcük üretimi yöntemleri kullanılır.

Türkologlar, dildeki sözcük yapımı yolları konusunda tam bir uzlaşma içinde değildir. Zira Türkçe, tarih boyunca farklı kültürlerden etkilenmiş ve bu da sözcük yapımı çeşitliliğini artırmıştır. Kökeni, tarihi ve sosyal yapısı dikkate alındığında, dilde yeni kavramlar için farklı tekniklerin kullanılması doğal bir sonuçtur. Bu farklı sözcük üretim teknikleri, Türkçenin zenginliğine ve esnekliğine katkı sağlar.

Sonuç olarak, Türkçedeki sözcük yapımı yolları oldukça çeşitlidir ve dilin gelişim sürecinde etkili olan pek çok faktör sözcük oluşturma süreçlerini şekillendirmiştir. araştırmacılar, bu zenginliği anlamak ve açıklamak için dildeki sözcük oluşturma süreçlerini detaylı bir şekilde incelerler ve sözcük yapımı yollarını şu şekillerde belirlerler:

Süer Eker, *Çağdaş Türk Dili* adlı eserinde tüm dillerde sözcük yapmanın “1. Türetme, birleştirme veya ödünçleme, 2. Sözcüklerin sınıfını değiştirme, 3. Anlam değişiklikleri yapma” şeklinde üç ana başlıkta toplanabileceğinden bahsetmiştir. Ardından belli başlı sözcük yapma yollarından bahsetmiştir:

a. Kalıplaşma: Türkçede çekim ekleri hatta tümceler bazen kendi işlevlerinin ve görevlerinin dışında, yeni anlamlar ortaya çıkarabilir. Buna ‘kalıplaşma’ adı verilir: toptan (<top + tan), girdi (<gir- + di).

b. Türetme: Türetme (derivation), ad ya da eylem tabanlarına (kök/gövde) yapım ekleri getirerek yeni sözcükler yapma işidir: birlik (<bir + lik), satış (<sat + ış).

c. Birleştirme: Birleştirme (compounding), iki sözcüğün genellikle tamlamayla bir araya gelerek yeni bir kavramı karşılamaıdır: sağlık ocağı, yüzbaşı, çekyat.

ç. Karma: Karma (blends), iki sözcüğün hecelerini ya da parçalarını bir araya getirerek yeni sözcük oluşturma yoludur: orgeneral (<ordu + general), arge (<araştırma + geliştirme), gerzek (geri + zeka) (argo).

d. Kısaltma/Akronim: Sözcüklerin baş harflerinin bir araya getirilmesiyle oluşan gerçek kısaltmalar, bir süre sonra dilin söz varlığına sözcük olarak katılabilir: GAP (<Güneydoğu Anadolu Projesi), ODTÜ (<Orta Doğu Teknik Üniversitesi).

Aynı şekilde bazen, kesin kurala bağlı olmaksızın sözcüklerin ilk heceleri ya da ilk sesleriyle de karmaya benzer şekilde sözcükler oluşturulur: OHAL (<Olağanüstü Hal), TÜBİTAK (<Türkiye Bilimsel Araştırma Kurumu).

Kimi zaman, bir sözcüğün ilk hecesi ya da bir bölümü ile aynı kavram ifade edilebilir: kilo < kilogram, İbo < İbrahim.

e. Derleme: Derleme, yazı dilinde unutulduğu için kullanılmayan ve genellikle yerlerini yabancı kökenli sözcüklerin aldığı ağızlarda bulunan sözcüklerin tekrar yazı diline kazandırılmasıdır. asalak, aylak, kavşak, yatak.

f. Tarama: Tarama, yazı dilinde unutulduğu için kullanılmaya ve genellikle yerlerini yabancı kökenli sözcüklerin aldığı, tarihsel kaynaklardaki sözcüklerin tekrar yazı diline kazandırılmasıdır. bildüklü (tanıdığı olan), bilecen (her şeyi bilen), bilik (akıl, us, anlayış).

g. Diğer:

Anlam Kayması: Sözcüğün yeni bir kavramı, nesneyi göstermesidir.

Ters (geri) türetme: Sözcük türetmenin bir diğer yoludur. Örneğin ayılmak, bayılmak sözcüklerindeki /l/ ögesinin edilgenlik eki olduğu sezinlenmiş ve argoda kullanılan ay- ve bay- sözcükleri ile geri türetme yapılmıştır.

Uydurma: Var olan morfolojik ögeden ve/veya kurallardan yararlanmaksızın, kasıtlı yaratma yolu ile belirle amaçlar için yeni bir sözcüğün oluşturulmasıdır. Örneğin uygar, bayan vb. sözcüklerin herhangi bir bilimsel açıklaması yoktur.

İşlevsel değişim: Aynı biçimin, farklı söz dizimsel işlevlerde kullanılmasıdır. Kumsal ve uysal örneklerinde yer alan [-sAl] ekinin sıfat yapma eki işlevinde yaygın biçimde kullanım alanı bulması işlevsel değişim örneği olarak kabul edilir.

Ödünçleme: Örneğin ahtapot, körfez, demet Yunancadan; futbol, egzoz, damper İngilizceden; derya, arzu, müjgan Farsçadan doğrudan; mokasen, domates, patates Amerikan yerlilerinin dillerinden dolaylı olarak ödünçlenmiştir. (Eker , 2013: 313-322).

Tahsin Banguoğlu, sözcük üretme yöntemlerinin üretim ve birleşim şeklinde iki türlü olduğunu ifade etmiştir. Üretim için sözcük tabanı ile üretim ekinin bitleştirilmesi açıklamasını yapmış ve “isme ek isim üretim ekleriyle yapılan isimden isimler, isme ek fiil üretim ekleriyle yapılan isimden fiiler, fiile ek isim üretim ekleriyle yapılan fiilden isimler, fiile ek fiil üretim ekleriyle yapılan fiilden fiiler” şeklinde üretim çeşitlerini sıralamıştır. Birleşim için ise “İki, veya daha çok kelimeyi farklı bir kavramı karşılamak üzere belirli şekiller içinde bir araya getirerek birleşik kelimeler kazanırız.” şeklinde bir açıklama yapmıştır. (Banguoğlu, 1974: 155)

Hikmet Dizdaroğlu *Türkçede Sözcük Yapma Yolları* adlı eserinde, Türkçede sözcük üretmek için iki yol olduğunu belirtip bu yolların da türetme ve bileştirme olduğundan bahsetmiştir. Türetme ve bileştirme yöntemlerinin yanı sıra derleme ve tarama yöntemlerinin de sözcük hazinesini genişleteceğini ifade etmiştir. Derleme ve tarama yöntemleri ile sınırlı sayıda sözcük elde edileceğinden türetme ve bileştirmeyi ana yöntem olarak görmüştür. (Dizdaroğlu, 1962: 7-8)

Şükrü Haluk Akalın’ın kaleme aldığı *Türkçede Söz Yapımı Yolları ve Sözlükselleşme* adlı bildirisinde 14 adet sözcük yapma yolundan bahsedilmiştir. Bunlar şu şekildedir:

Ekleme: ... Türkçenin yapısı gereği söz yapımında en sık başvurulan yollardan biridir.

Birleştirme: ... Başka durumlarda bağımsız işlevi de olan aynı ya da değişik sözcük sınıfından iki ya da daha çok sözcüğün yeni bir kavramı adlandırmak için yan yana getirilmesi işi olarak söz yapma yoludur: bilinçaltı, işveren, toplu konut vs.

Kısaltma: Türkçenin söz varlığında kısaltma yoluyla yapılmış sözcükler de bulunmaktadır. Ancak kısaltma üst başlığı altında Türkçede üç kısaltma türü vardır:

Dilbilgisi çalışmalarında ve kaynaklarda başharfileştirme/kısaltma yoluyla söz yapımı denilince verilen örneklerde TDK, ODTÜ, TÜBİTAK, GAP gibi kurum adları dikkat çekmektedir. Oysa kurum, kuruluş, şirket adlarının kısaltması özel ad niteliğindedir. Söz yapımında kurum, kuruluş, şirket adları kısaltması yerine bir dizimdeki sözcüklerin baş harfleri kullanılarak yapılan kısaltma olsan ve son yıllarda ortaya çıkan AVM (alışveriş merkezi), STK (sivil toplum kuruluşu), FM (yaygın söylenişiyile efem), MR (yaygın söylenişiyile emar) vb. verilmelidir. Bu kısaltmalar, bir sözcük gibi kullanılmakta ve her geçen gün artmaktadır.

Anlamında değişiklik olmadan bir sözcüğün belirli bir parçasının atılması yoluyla yapılan kısaltma türü olan kırpma yoluyla Türkçenin söz varlığının milim(etre), santim(etre), tel(graf), foto(ğraf) vb. sınırlı sayıdaki örnek katılmıştır.

İki ayrı birimden tek birim oluşturacak biçimde yapılan kısaltma türü ise karmadır. sunta, arge gibi az sayıdaki örnekle dilimizin söz varlığında karma yoluyla türetilmiş sözler bulunmaktadır.

Ödünçleme: Başka dillerden alınma sözcükler de Türkçenin söz varlığına katılmıştır. Bu sözcüklerin kimisinde ses, yapı, anlam değişiklikleri olurken bir bölümünde bu özellikler korunur. Ödünçleme diye adlandırdığımız kitap, duvar, iskele, restoran, maç vb. örnekler, söz varlığımıza katılmış sözcüklerden yalnızca birkaçıdır.

Yerlileştirme: Ödünçlemeler içerisinde öyle sözcükler vardır ki halk yakıştırması sonucunda yanlış bir kökene bağlanırlar. Asılları bilinmediği için de dil belleğinde ses bakımından az çok benzerleri bulunan ve anlamca da örtüşen sözcüklerle birleşirler. Bu türün en yaygın bilinenleri gardırop yerine gardolap, yediemin (yedd-i emin) yerine yedi emin, kameriye yerine kamelya denilmesidir.

Örnekseme: Dilde var olan ses, biçim, birleşik söz veya söz dizimi yapısına benzetilerek yeni bir biçim veya söz dizimi yapılarının elde edilmesi yolu olan örnekseme ile Türkçenin söz varlığına katılmış sözcükler de vardır. Türkçedeki görenek sözü örneksenerek Türkçe köklerden (-AnAk) eki ile gelenek, seçenek, tutanak; kumsal sözünden örnekseme yoluyla (+sAl) ekiyle belgesel, duygusal, kırsal; uysal sözünden de (-sAl) ekiyle eğitsel, görsel, işitsel gibi yüzlerce söz bulunmaktadır.

Tür Değiştirme: Bir sözcüğün herhangi bir açık yapı değişimine uğramaksızın başka bir sözcük türüne evrilmesi olan tür değiştirme yoluyla elde edilmiş sözcükler de vardır. ‘Bir gezegenin çekiminde bulunan ve çevresinde dolanan daha küçük gezegen; yerden fırlatılan ve bir yörüngede dolanan araç; işlerini ve davranışlarını daha güçlü birinin isteğine uyduran (devlet, kurum, kimse)’ anlamında uydu, ‘yazıcıda basılan kâğıt’ anlamındaki çıktı çekimli birer fiilken dilbilgisi yapısından sözlükselleşerek ada dönülen ve böylece söz varlığına katılan sözcüklerdendir.

İkileme: Anlamı pekiştirmek amacıyla aynı sözcüklerin yinelenmesi yoluyla elde edilen ağlaya ağlaya, er geç, ev bark, çalı çırpı, lapa lapa, koşa koşa, sindire sindire, yavaş yavaş, yol yordam, yorgun argın biçimlerindeki ikilemeler, söz dizimi yani dilbilgisi ögesi olarak dilin söz varlığındaki verimlere dayanmaktadır. Ancak bunlardan söz dizimi yapısındayken kazandığı anlam, işlev ve kullanım sıklığı sözlük ögesi haline gelen ev bark, çalı çırpı, er geç, yol yordam, yorgun argın gibi birtakım ikilemeler, sözcük değeri kazanmış ve Türkçe Sözlük’e girmiştir.

Uydurma ve yeni öge: Uydurma söz ve yeni öge olarak söz varlığına katılmış sözcükler de bulunmaktadır. ... Türkçede bu yolla söz varlığına katılmış türetmelerin ekleme, birleştirme gibi Türkçenin yaygın söz yapımı yollarının yanı sıra örnekseme ile oluşturulduğu da görülmektedir. Ancak türetmede yanlış kök ve ek kullanılması, tarihsel ses gelişimine aykırı sözcük tabanlarından yararlanılması uydurma diye nitelenebilir. ... Geçmişte ‘galat, galat-ı fahiş; uydurma, yanlış’ denilen nezaket, emniyet, ahlaki; sorun, ödev, görev gibi sözcükler zamanla benimsenmiş, yaygınlaşmıştır.

Titremleme: Vurgu, ezgi, ritim, yükseklik gibi parçalar üstü birimler üzerinde değişimler sağlanarak sözcüklerin titremleme açısından yeniden biçimlenmeleri yoluyla da sözcük elde edilebilir. Türkçede genellikle cins adlarından sözcük vurgusundaki değişikliklerle yapılmış özel adlar da görülür: karta’l- Ka’rtal (İstanbul’un ilçesi), bodru’m- Bo’drum (Muğla’nın ilçesi), aydı’n- A’ydın (bir ilimiz).

Genelleşme: Özel adlardan genelleşme yoluyla söz varlığına katılmış sözcükler de bulunmaktadır: Danzig (Gdansk) ve Bordeaux şehirlerinin adından daniska ve bordo; Gillette ve Jacuzzi soyadlarının kullanıldığı marka adlarından jilet ve jakuzi, doğrudan doğruya marka adından neskafe, selpak, teflon gibi genelleşme yoluyla oluşmuş örnekler de vardır.

Eksiltme: Eksiltme, ses, söz, ek veya cümle ögesi eksiltmesi, dilin her düzleminde görüldüğü gibi sözcük oluşumunda da etkindir. Türkçede sözlerde görülen eksiltme, birçok dilde de görülen bir anlam olayıdır. Söz dizimi kaynaklı anlam değiştirmenin bir sonucu olarak söz öbeğindeki eksiltmeyle geride kalan tek söz, söz öbeğinin anlamını

taşımaktadır: düdüklü tencere > düdüklü, yazma eser > yazma, dişli çark > dişli, cep telefonu > cep, sayısal loto > sayısal, bedelli askerlik > bedelli vb.

Derleme ve tarama: Kimi dilbilgisi kaynakları, Türkçede derleme ve tarama yoluyla da sözcükler yapıldığını belirtmektedir. Bu yolla Türkçenin söz varlığına kazandırılan abartmak, albeni, almaşık, anı, asalak, aşama, atamak, ayırt, bağlam, bayındır, bitek, dayanak, devinmek, dolayı, eğitim, erek, gereksinim, giysi, ikircim (~ikircik), ilgeç, ivedi, karşıt, nitelik, nice, onarmak, onamak, onay, oran, ödül, ölümcül, önlemek, öncelik, önder, öykünmek, ülkü, sav, yankı, yordam, yöre gibi pek çok sözcük dilin belleğinde yer alan öğeler iken yazı dilinde kullanılabilmesi amacıyla yeniden kullanım alanına çıkarılmıştır.

Geri oluşum: Dilde var olan daha büyük bir taban sözcükten belli bir parçayı atarak dilde o ana kadar var olmayan daha küçük bir sözcük elde etme türü olan geri oluşum yoluyla Türkçede türetilmiş sözcük çok değildir. Öykü sözünün eski dönemlerde bu yana Türkçede bulunan öykünmek fiilinden geri oluşum yoluyla Türkçeye kazandırıldığını düşünüyoruz (Akalin, 2014: 833-839).

Akalin, bildirinin sonuç kısmında ekleme, birleştirme, ödünçleme, yerlileştirme, başharflileştirme/kısaltma, kırpma ve karma yöntemlerinin Türkçenin asıl sözcük yapma yolları olduğunu; örnekseme, uydurma, yeni öge ve geri oluşum yöntemlerinin birbirinden farklı yöntemler değil de asıl sözcük yapımı yollarının kullanılarak sözcük elde etme türleri olduğunu ifade etmiştir. İkilemenin dilbilgisi yapısı içerisinde sözcüklerin nedensizleşmesi, derleme ve taramanın ise dilin belleğinde var olan sözcüklerin canlandırılması olduğunu belirtmiştir. Eksiltme, tür değiştirme, titremleme, genelleşme de tıpkı ikileme gibi sözcüğün nedensizleşmesi sonucunda bağımsız bir anlam kazandığı yollar olarak ifade edilmiştir.

Muharrem Ergin *Türk Dil Bilgisi* adlı eserinde, dilde yeni kavramları ve hareketleri karşılamak için üç yolun varlığından bahsetmiştir. Birinci yol, yabancı bir dilden sözcük almak; ikinci yol, kelime gruplarına başvurmak; üçüncü yol ise yeni gövdeler meydana getirmektir (Ergin, 2013: 147-148).

Mehmet Hazar *Türkçede Fono-Semantik ve Morfo-Fonolojik Yolla Sözcük Türetme* adlı makalesinde, 33 tane sözcük yapma yolundan bahsetmiştir. Bunlar; “eklerle kelime türetme, anlam etkilenmesi, birleştirme, cümle tipinde sözcük türetme, çeviri yoluyla aktarma, çok parçalı “birkaç dilden kelime ve ek alarak oluşan” sözcükler, çözümleyici

yolla fiil türetme, derleme, eksiltme, genelleşme, hece kesbirleme yoluyla kelime türetme, ikilemeler, örnekseme, öykünme ~ geri oluşum, kalp “hecelerin yerini değiştirerek kelime türetme”, kelime diriltme, kırpma, kısaltma, kopyalama, ödünçleme, örtmece ~ dolaylama, özel adların genel ad olması, tarama, tamlama yapma yolu ve kelime grupları, titremleme, tür değiştirme ~ evrişim, uydurma ~ kasıtlı yaratma ~ yenicilik, yeni anlam yükleme, yerel sözcük türetme ve vezin ~bükün ~ iştikak kalıplarıyla türetme” şeklindedir (Hazar, 2015: 1650-1651).

Sözcük üretmenin Türkçede fazlaca yolu bulunmaktadır. En sık tercih edilen ve herkesçe kabul gören yöntemlerden biri şüphesiz yapım ekleri kullanılarak yapılan türetme yoludur.

1.6. Türetme

Sözcük yapımı bir gerekliliktir çünkü insan evrenini adlandırmak zorundadır. Zaman içinde karşılaştığı yeni bilgileri sözcüklerle karşılamak ihtiyacını duyar. *“Her dil sürekli olarak yeni sözcükler yapmak zorundadır. Bu yola gitmezse, başka dillerden alacaktır. Bilimde, teknikte ve öteki alanlardaki gelişmeler her gün yeni kavramları doğurduğu için her dilde bunlarla ilgili yeni terimler belirmektedir.”* (Aksan, 2005: 5).

Türkçe, sondan eklemeli bir dildir ve bu dilde sözcük yapımı genellikle eklerle yapılan türetme yöntemiyle gerçekleşir. Eklemeli dillerde, sözcük üretme ve cümle kurma süreçlerinde önemli bir role sahip olan ekler, sözcüğün sonuna, ortasına veya başına eklenerek yeni anlamların oluşmasına katkı sağlar. Türkçede yalnızca son ek bulunmaktadır ve bu ekler iki ana grupta toplanır: Yapım ekleri ve çekim ekleri.

Yapım ekleri, sözcük türetmede en etkin öğelerdir ve dildeki yeni kavramların oluşturulmasında büyük öneme sahiptir. *“Türkçe de eklerle sözcük türetme imkanlarını daha çok işletmişken başka sözcük üretme yollarına bu fırsatı çok vermemiştir.”* (Nalbant, 2017: 61).

Türkçede eklerin kullanımı, dilin yapısı ve sözcük oluşturma sistemine özgüdür. Farklı eklerin kullanımı, dildeki anlatımın ve ifade tarzının çeşitliliğini artırır. Dilin zaman

içinde geçirdiği değişimler ve dildeki kültürel etkileşimler, eklerin kullanımında da farklılıklara yol açabilir.

Türkçenin sözcük türetme süreci, dilin yapısı ve kullanılan eklerin özellikleriyle dikkate değer bir alanı kapsar. Dil bilimciler ve Türkologlar, dildeki türetme yöntemlerini inceleyerek dilin sözcük oluşturma süreçlerini anlamak için çeşitli çalışmalar yaparlar. Sözcük türetme hakkında incelemiş olduğumuz kaynaklarda söylenenler şu şekildedir:

Doğan Aksan *Türkçenin Gücü* adlı eserinde türetme işlemini “*Dilcilikte türetme dediğimiz şey, en yalın biçimiyle ‘dilinde bir öğesinden çeşitli ekler ya da büküm biçimleriyle yeni sözcükler üreterek değişik kavramların anlatımını sağlamak’ olarak tanımlanabilir. Dildeki sözcükler böylece yenilerini doğurur ya da başkalarıyla bir araya gelerek bileşik sözcük olup çıkar.*” sözleriyle açıklar. “*Türkçede türetmede görev alan öğelerin sayısı da çok yüksektir. Bugün yalnızca Türkiye Türkçesinde türetmeye yarayan biçimbirimlerin sayısının 100’ü geçtiği görülmüştür; ki her ne kadar karşılaştırmalı bir sayım yapılmamışsa da bu sayıyı başka bir dilde bulmanın kolay olmayacağını sanıyoruz.*” şeklinde bir ifadeyle Türkçenin yapım eklerinin çeşitliliğine ve türetme gücüne değinmiştir (Aksan, 2005: 5-8).

Özay Karadağ ve Mehmet Kurudayıoğlu’nun kaleme almış olduğu *Türkçedeki Kelime Türetme Özelliğinin İlköğretim Öğrencilerinin Yazılı Anlatımlarına Yansıması* adlı makalede, sözcük türetme hakkında söylenenler şu şekildedir: “*Kelime türetme, kelime kök ve gövdelerine yapım ekleri eklemek suretiyle gerçekleşir...Kelimelerin türemiş biçimleri olan gövdeler de tekrar yapım eki alarak yeni bir türemiş kelime oluşturabilir.*” (Karadağ ve Kurudayıoğlu, 2010: 438-439).

Faruk Kadri Timurtaş *Uydurma Olan ve Olmayan Yeni Kelimeler Sözlüğü* adlı eserinde, Türkçenin yeni sözcük türetme özellikleri hakkında bilgiler vermiştir.

Dilimizde de, öbür dillerde olduğu gibi, yeni kelimeler ya türetme veya birleştirme yoluyla teşkil edilir. Türetme kelimenin başına veya sonuna birtakım ekler getirmek demektir. Arapça ve Batı dillerinde, bunlar çekimli oldukları için, kelimenin ortasına da ekler gelebilir. Böyle dillerde kelimenin kökündeki konsonantlar değişmez, vokaller tamamiyle değişebilir. Türkçede -yukarıda da işaret ettiğimiz gibi- sadece son-ek

bulunduğundan, türemiş kelimeler, bir kelime kökü ile bir teşkil ekinden meydana gelirler. Çekim sırasında veya yeni kelimeler meydana getirilirken, kök asla değişmez. Kelime kökünden önce, başka bitişmeli dillerde olduğu gibi, ön-ek'ler getirilemez. Dilimizde kelime türetmesi ancak köklerin sonuna birtakım ekler getirilmek suretiyle yapılabilir (Timurtaş, 1979: 10-11).

İKİNCİ BÖLÜM

KARAHANLI TÜRKÇESİ

2.1. Karahanlı Türkçesi ve Türk Dili Tarihindeki Yeri

Türk dili, köklü bir tarihe sahip olup önemli evrimler geçirmiştir. Bu süreçler sonucunda bir önceki dönemin özelliklerini koruyarak yeni değerler ekleyerek günümüze gelmiştir. Moğolistan'dan Sibiryaya, Bosna'dan Kuzey Afrika'ya kadar geniş bir coğrafyada konuşulmuş ve hala konuşulmaya devam eden Türk dili, tasnifi zor bir yapıya sahiptir. Bu geniş bir coğrafyada, kadim Türk dilinin tarihi dönemlerini kesin bir şekilde tasnif etmek oldukça zorlu bir süreçtir. Türkologlar, Türk dilinin dönemlerini net bir çizgiyle ayırmak konusunda tam bir uzlaşmaya varmamışlardır.

Geleneksel olarak kabul edilen sınıflandırmaya göre Türk dili, yazıyla takip edilebilen üç ana döneme ayrılır: 1. Eski Türkçe, 2. Orta Türkçe, 3. Yeni Türkçe. Ancak Türk dilinin dönemleri keskin sınırlarla ayrılamamaktadır. Her yeni dönem Türkçesi, bir önceki dönemin Türkçesiyle kendisinden sonraki dönemin Türkçesi arasında geçiş devresidir denilebilir.

Karahanlı Türkçesi, Türk dili tarihinde önemli bir dönem kabul edilir. Çünkü Eski Türkçe ile Orta Türkçe arasında geçiş devresidir. Eski Türkçeden Orta Türkçeye geçişin ilk adımını oluşturur.

Karahanlı Türkçesi, Karahanlılar döneminde Orta Asya'da yazılmış metinlerde kullanılan bir dildir. Bu dönem 10. yüzyıldan itibaren başlamış olup 12. yüzyıla kadar devam etmiştir.

Karahanlı Türkçesi üzerindeki dilbilimsel çalışmalar, dilin tarihi ve kültürel değişimini anlamak için büyük önem taşır. Ancak, Karahanlı Türkçesinin tam olarak Eski Türkçe mi yoksa Orta Türkçe mi olduğu konusunda Türkologlar arasında farklı görüşler

bulunmaktadır. Kimi dilbilimciler, Karahanlı Türkçesini Orta Türkçe dönemi içerisinde değerlendirirken, kimileri ise Eski Türkçe dönemi içerisinde konumlandırır.

Orta Türkçe dönemi, genellikle 10-15. Yüzyıllar arasında kabul edilir. Bu dönem Orta Asya’da yaşanan siyasi ve kültürel değişimlerle birlikte dilde de önemli evrimlerin yaşandığı bir dönemdir.

Sonuç olarak, Karahanlı Türkçesi Türk dili tarihinde önemli bir geçiş dönemini temsil eder ve dilbilimcilerin ilgisini çeken bir konudur. Eski Türkçe ve Orta Türkçe arasındaki bu geçiş evresi, dilin evrimi ve çeşitliliği açısından önemli bir role sahiptir. Türkologlar, dilin tarihi süreçlerini ve değişimlerini anlamak için Karahanlı Türkçesi üzerinde detaylı çalışmalar yapmaktadır. Yapılan çalışmalarda, Karahanlı Türkçesinin Türk dil tarihindeki konumu hakkında söylenenler aşağıdaki gibidir:

Karahanlı Türkçesinin Orta Türkçe dönemi içerisinde değerlendirilmesi gerektiğini savunanlardan biri Ali F. Karamanlıoğlu’dur. *Türk Dili* adlı eserinde İslamiyet ile birlikte yeni ve sürekli bir medeniyet dairesine girildiğini ve bu medeniyet dairesi içinde yazılan ilk eserlerin Karahanlı Türkçesiyle kaleme alınması sebebiyle Orta Türkçenin Karahanlı Türkçesiyle başladığını ifade etmiştir (Karamanlıoğlu, 1973: 47-48). Süer Eker de *Çağdaş Türk Dili* adlı eserinde Orta Türkçe döneminin sınırlarını 11-15. yüzyıllar arası olarak belirtmiş ve Karahanlı Türkçesinin Orta Türkçenin ilk aşaması olduğunu ifade etmiştir. (Eker, 2013: 98). Karahanlı Türkçesini Orta Türkçe dönemi içerisinde değerlendiren Türkologlardan biri de Ayşe Melek Özyetgin’dir. *Tarihten Bugüne Türk Dili Alanı* adlı bildirisinde Orta Türkçe dönemini 11-16. yüzyıllar arasında tarihlendirmiş ve Karahanlı Türkçesinin Orta Türkçe döneminin başlangıcını oluşturduğunu ifade etmiştir (Özyetgin, 2006: 7). Talat Tekin ve Mehmet Ölmez’in *Türk Dilleri (Giriş)* adlı eserinde de Karahanlı Türkçesi Orta Türkçe döneminde incelenmiştir (Tekin ve Ölmez, 1999: 31-33).

Eski Türkçe dönemi içerisinde yer aldığını ileri sürenler ise Eski Türkçe dönemini 6-13. yüzyıllar arasında değerlendirmektedir. Karahanlı Türkçesinin Eski Türkçe döneminin mensubu olduğunu söyleyenlerden biri Tahsin Banguoğlu’dur. *Eski Türkçe Üzerine* adlı makalesinde “Eski Türk yazı dili bu devirde üç ayrı bölgede ayrı dinlere mensup Türkler tarafından çeşitli yazılar kullanılmak yoluyla meydana getirilmiştir.” şeklinde bir tanımdan

sonra dönem dillerini Köktürkçe, Uygurca ve Karahanlıca olarak sıralamıştır. Bu üç dilin aynı lehçenin ürünü olduğunu aralarında sadece ağız farklılıkları olduğunu ifade etmiştir (Banguoğlu, 1964: 80). Karahanlı Türkçesini Eski Türkçe dönemi içerisinde ele alan bir diğer Türkolog Muharrem Ergin'dir. *Türk Dil Bilgisi* adlı eserinde Türk yazı dilinin gelişiminden bahsederken Orta Türkçe diye bir dönemden bahsetmemiştir. Lakin Karahanlı Türkçesini Eski Türkçe dönemine aldığını, eserinde Eski Türkçe başlığı altında yazdıklarından anlıyoruz.

Miladın ilk asırlarında başladığını kabul ettiğimiz ve ilk ele geçen metinleri sekizinci asra ait olan bu yazı dili 12-13. asra kadar devam etmiş olup, bu devre Türk yazı dilinin ilk devresini teşkil etmektedir. Bu ilk yazı dili devresi aynı zamanda müşterek bir yazı dili devresidir. Kaşgarlı'nın en çok beğendiği ve şivelerle karşılaştırırken 'Türkçe' diye adlandırdığı Hakaniye Türkçesi adı ile anılan dil hep bu ilk Türk yazı dilidir (Ergin, 2013: 13).

Genel kabule göre, Türklerin İslamiyet'i kabul etmeleri sebebiyle 10. yüzyıl Orta Türkçenin başlangıcı kabul edilir ve Karahanlılar da İslamiyet'i ilk kabul eden devlet oldukları için dilleri Orta Türkçe dönemi içinde değerlendirilir. Karahanlı Türkçesinin konuşulup yazıldığı coğrafya ve kültür ile Uygur Türkçesinin konuşulup yazıldığı coğrafya ve medeniyet dairesi arasında fark oldukça fazla olmasına karşın diller arasında fark azdır. Uygurların Maniheizm ve Budist dinlerine mensup olmaları, Karahanlıların ise İslamiyet'i kabul etmeleri bakımından en büyük fark söz varlıklarındadır. Uygurlar, Manici ve Burkancı dini terimleri Sanskritçe, Çince, Soğdakça ve Toharcadan alıntılanmış veya terimlere Türkçe karşılık bulmuşlardır. Alıntılanadıkları sözcükleri de Türkçenin yapısına uydurmuşlardır (Ercilasun, 2019: 282). Karahanlılar ise İslamiyet'in dini terimlerini Arapça ve Farsçadan alıntılanmışlardır. Türk-İslam kültür dairesinin ilk eserlerinden olan Kutadgu Bilig'de Arapça ve Farsça sözcük sayısı ilerleyen dönemlerde yazılan eserlere oranla oldukça azdır. Karahanlı Türkçesi eserlerinden bir diğeri olan Dîvânu Lugâti't-Türk'te yaklaşık 8000 madde bulunmaktadır. Eserin amacı Araplara Türkçe öğretmek olduğundan Kaşgarlı Mahmut, sözlüğüne sık kullanılmayan Türkçe sözcükleri almadığı gibi Arapça ve Farsça sözcükleri de dahil etmemiştir (Ercilasun, 2019: 352). Karahanlı Türkçesinde de Uygurların dini terimlere Türkçe karşılık bulma geleneği sürdürülmüştür.

Bilindiği üzere Karahanlı Devleti ilk kez toplu halde İslamiyet'i kabul eden devlettir. İnanç sistemini değiştirmek kültürel çevreyi, yaşam tarzını ve en önemlisi dili fazlaca etkileyen bir unsurdur. Yeni bir inanç sistemini benimsemek için önce onu anlamak gereklidir. Karahanlıların İslamiyet'i anlamak için iki seçeneği bulunuyordu. Birincisi kutsal kitabın dilini yani Arapçayı öğrenmek, ikincisi kutsal kitabı herkesin anlayabileceği düzeyde Türkçeye çevirmek. Arapça öğrenmek herkes için mümkün olamayacağı için Kur'an çevirileri yapılmaya başlanmıştır. Lakin bu çevirileri yaparken karşılıklarına İslami terimler çıkacaktır. Karşılıklarına çıkan bu yeni terimlere ya Türkçe bir karşılık bulacaklar ya da alıntılıp Türkçenin yapısına uyduracaklar. Tıpkı kendilerinden önce Manici ve Burkancı Uygurların yaptığı gibi ilk tercihleri dini terimlere Türkçe karşılıklar bulmak olmuştur. Lakin dini terimlere Türkçe karşılık bulma geleneği çok uzun sürmemiş, Kur'an çevirilerinden önce bu yeni medeniyet dairesinin bilinen ilk eseri olan Kutadgu Bilig'den sonra Arapça ve Farsça sözcükleri Türkçeye alıntılarla hızla artmıştır. Kutadgu Bilig'de Balasagunlu Yusuf, Tanrının sıfatlarından olan Arapça "el-Hâlîk" (yarayan, yoktan var eden) sözcüğü için "Törütgen", "er-Rezzak" (çok rızık veren) sözcüğü için "İgidgen" sıfatını kullanmıştır. Yine Arapların besmelesini "bayat atı birle" şeklinde Türkçeye çevirmiştir (Eker, 2006: 107). Kutadgu Bilig'de Arapça ve Farsça sözcüklerin oranı %14 iken bu oran Kur'an çevirisinde ve Atebetü'l-Hakayık'ta %27 olmuştur (Üşenmez, 2014: 251).

Türkologlar, Karahanlı Türkçesinin Eski Türkçe dönemine mi yoksa Orta Türkçe dönemine mi dahil edileceği konusunda fikir birliği sağlayamamış olsalar da Karahanlı Türkçesinin, Uygur Türkçesinin devamı niteliğinde olduğu ve Harezmi Türkçesini oluşturduğu konusunda hemfikir olmuşlardır. Karahanlı Türkçesinin devamı niteliğinde olması bakımından Harezmi Türkçesinde şüphesiz Karahanlı Türkçesinin dil özellikleri, yazı ve imla geleneği bazı noktalarda devam etmektedir. Harezmi Türkçesinin konuşulduğu coğrafyanın Türkleşmesinde Oğuzlar ve Kıpçakların etkisinin büyük olması sebebiyle oluşan dil de Oğuz ve Kıpçak lehçelerinin özelliklerini taşımaktadır. Karahanlı Türkçesiyle Harezmi Türkçesi arasındaki en büyük fark buradan doğmaktadır.

Karahanlı dönemi, Türklerin pagan dinlerinden İslamiyet'e geçtikleri dönemdir. Elbette Türkler, Karahanlılardan önce Müslüman olmaya başlamışlardı fakat İslamiyet'i resmi din olarak seçen ilk Türk devleti Karahanlı Devleti idi. İnanç sistemi değişimi sanat anlayışı değişimini de beraberinde getirmiştir. İslamiyet'in kabulüyle dönem

edebiyatçıların kaleme aldıkları eserlerde Arap sanatının izleri mevcuttur fakat Karahanlı edebiyatçıları kendi dillerini muhafaza etmeye gayret göstermişlerdir.

2.2. Karahanlı Türkçesi Üzerine Yapılan Çalışmalar

Çalışmamızın esasını oluşturan Karahanlı Türkçesini iyi anlayabilmek, Türk dili tarihi açısından önemini kavrayabilmek, dönemin eserlerini tanıyabilmek ve tanıtabilmek, Karahanlı Türkçesinin söz varlığı ve dil bilgisi hakkında bilgi toplayabilmek için yararlanabileceğimiz kaynakları inceledik. Karahanlılar, onların dili ve günümüze ulaşan eserleri hakkında pek çok söz varlığı ve gramer çalışması yapılmıştır. Bu çalışmalar bazen dönem eserlerinden yalnızca biri üzerine bazen de dönem dilinin bütünü üzerinedir. Çalışmamız boyunca yararlanabileceğimiz çokça yüksek lisans ve doktora tezi, makale ve kitap bulunmaktadır. Literatür taraması sonucunda ulaştığımız, çalışmamıza rehber olacak araştırmaları basılı eserler, yüksek lisans ve doktora tezleri, makaleler şeklinde sıralayarak araştırmalar hakkında bilgi verdik. Bahsi geçen başlıca kaynaklar hakkında şunları söyleyebiliriz:

Karahanlı Türkçesi üzerine bir çalışma olmamasına rağmen çalışmamızın ana kaynaklarından biri *Eski Türk Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi* adlı çalışmadır. Hatice Şirin'in kaleme aldığı eser inceleme konumuz olan ad köklerinin ve eylem gövdelerinin temalandırılması konusunda temel kaynağımız olmuştur. Tematik söz varlığı çalışmaları için oldukça kıymetli olan eser, çalışmamız boyunca bize de ışık tutmuştur. Eser, “Özel Ad Bilgisi ve Dil Bilgisi Öğeleri”, “Konularına Göre Adlar” ve “Konularına Göre Eylemler” olmak üzere 3 ana başlık etrafında gelişmektedir. Adlar konularına göre 12 alt başlık altında incelenmiş, eylemler ise konularına göre 23 alt başlık altında incelenmiştir. Şirin, çalışmasında *Moğolistan bölgesinde bulunmuş 35, Yenisey Irmağı çevresinde bulunmuş 57, Altay bölgesinde bulunmuş 12 yazıtın söz varlığını* incelemiştir. (Şirin, 2020: 25) Ad ve eylem tema isimlerinin hemen hepsi bahsi geçen eserden alınmıştır.

Ahmet Bican Ercilasun *Başlangıçta Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi* adlı eserinde, Türk dili tarihinin sağlam bir temel üzerinde incelenebilmesi için tarihi zeminin mutlak olduğunu ifade ettikten sonra en eski dillerin Türkçe ile olan ilişkisinden başlayarak Osmanlı

Türkçesine kadar Türk dilini ve konuşulduğu devletlerin tarihini izah etmiştir. Çalışmamızın konusu olan Karahanlıların tarih sahnesine çıkışlarını detaylı bir şekilde anlatmıştır. Karahanlı Devleti'nin kuruluşu, Karahanlıların hangi Türk boyuna mensup olduğuna dair yapılan tartışmalar, devletin adım adım son buluşu hakkında tarihi bilgiler verildikten sonra “Karahanlılardan Kalan Eserler” başlığı altında dönem eserlerini incelemiştir. Dönem eserlerini “Kutadgu Bilig, Dîvânu Lugâtî't-Türk, Atebetü'l-Hakayık, Kur'an Tercümeleri, Divan-ı Hikmet” başlıkları altında açıklamıştır. Bahsi geçen eserlerin keşfi ve neşri hakkında bilgi verdikten sonra Karahanlı Türkçesinin dil özellikleri incelemiştir. Ses özelliklerini dokuz maddede açıklamış ardından biçim özelliklerine geçmiştir. Yapım ve çekim konusuna değinmiştir. Çalışmamızın esasını oluşturan addan eylem yapım eklerini “+lA-, +A-, +U-, +Ad-, +(A)r-, +sA-” şeklinde sıralamıştır. Karahanlı Türkçesi bölümünü “Söz Varlığı” başlığı ile tamamlamıştır. Karahanlı Türkçesinin söz varlığı hakkında söyledikleri;

Dîvânu Lugâtî't-Türk'te yaklaşık olarak 8000 madde bulunmaktadır. Kaşgarlı Mahmud kullanılmayan sözleri almadığını, sadece kullanılan kelimeleri sözlüğüne aldığını belirtmiştir. Üstelik o dönemde Türkçeye girmiş bulunan ve gerek Kutadgu Bilig ve Atebetü'l-Hakayık'ta, gerek ilk Kur'an tercümelerinde örneklerine rastladığımız Arapça ve Farsça sözler de Divan'da yer almamıştır. Kaşgarlı'nın sözlüğünde yabancı kökenli kelime olarak sınırlı sayıda Soğdakça, Moğolca ve Çince kelime vardır; bunlar da o dönemde Türkçe sayılan kelimelerdir. Kaşgarlı, dönemin ağızlarını da eserinde yansıtmak istediğinden bazı sözlerin hangi Türk boylarına ait olduğunu da belirtmiştir. Oğuzlara ait olduğu belirtilen sözlerin sayısı 185'tir. Kıpçaklara ait 45, Çiğillere ait 39, Argulara ait 36, Yağmalara ait 23 söz belirtilmiştir.

.... Kutadgu Bilig'deki kelime sayısı 2861'dir. Kur'an tercümeleri, hukuk belgeleri, Divanü Lügati't-Türk, Kutadgu Bilig ve Atebetü'l-Hakayık'taki bütün kelimeleri toplayıp ortak olanları çıkararak Karahanlı Türkçesinin kelime hazinesi hakkında tahmini bir fikir edinmek mümkündür. 10.000'i aştığı muhakkak olan kelime sayısı 11-12. yüzyıllar için önemli bir rakamdır. Bunların da büyük çoğunluğunun Türkçe kökenli olduğu gözden uzak tutulmamalıdır (Ercilasun, 2019: 352).

Ali Akar *Türk Dili Tarihi* adlı eserinde, Karahanlı Türkçesini açıklamaya Karahanlı Devleti'ni ele almakla başlamaktadır. Karahanlıların tarihi hakkında bilgi vermiş bir de Karahanlı Devleti'nin haritasını sunmuştur. Daha sonra Karahanlı Türkçesini “Karahanlı Türkçesi, Köktürk-Uygur yazı geleneğinin gelişmiş bir devamı olarak, Uygur yazı dilinin

geliştiği ortamda, ondan biraz farklılaşmış şekil ve yapılarla oluşmuş bir yazı dilidir.” şeklinde tanımlamıştır. Karahanlı Türkçesi eserlerini “Kutadgu Bilig, Dîvânu Lugâtî’t-Türk, Atebetü’l-Hakayık, Divan-ı Hikmet ve Ahmed Yesevi, Kur’an Tercümeleri” başlıkları altında incelemiş ve nüshaları hakkında bilgiler de vermiştir (Akar, 2005: 136-161).

Necmettin Hacıeminoğlu *Karahanlı Türkçesi Grameri* adlı eserinde, dönem eserlerini “Atabetü’l-Hakayık, Ahmet Yesevinin Hikmetleri, Saraycık Testisi Yazısı, Kutadgu Bilig Mukaddimesi, Seyfettin ve Hoca Tarhan’ın Şiirleri, Dini Eserler” başlıklarını altında incelemiştir. Kaynak bir gramer kitabı olduğu için dil bilgisi özellikleri üzerine yoğunlaşmıştır. Hacıeminoğlu, addan eylem yapım eklerini “İsimden Türemiş Fiiller” başlığı altında incelemiş ve ekleri “-a/-e-, -ad/-ed- < -a-d/-e-d-, -ar/-er < -a-r/-e-r-, -da/-de-, -ğar/-ger- ; -kar/-ker-, -ğır/-gir-, -ı/-i-, -ır/-ir-, -k/-k-, -la/-le-, -ra/-re- ; -rı/-ri-, -sa/-se-, -sı/-si-, -sın/-sin- < -sı-n/-si-n-, -sıra/-sire- < -sı-r-a/-si-r-e-, -u/-ü-” şeklinde sıralamıştır (Hacıeminoğlu, 2019).

Mustafa Argunşah ve Gülden Sağol Yüksekaya’nın hazırlamış olduğu *Karahanlıca Harezme Kıpçakça Dersleri* adlı eserde Karahanlı Türkçesi birinci bölümü oluşturmaktadır. Eser, Karahanlıların tarihi ve kültürel çevresi hakkında bilgi verilmesiyle başlamaktadır. Bu bölümde Karahanlı Devleti’nin kuruluş süreci ve varlığının sona erişini anlatılmaktadır. Daha sonra Karahanlı Türkçesi eserleri sıralanıp açıklanmaktadır. Dönem eserleri “Kutadgu Bilig, Divanü Lügati’t-Türk, Atebetü’l-Hakayık, Kur’an-ı Kerim Çevirileri” başlıkları altında incelenmektedir. Eserler tanıtıldıktan sonra Karahanlı Türkçesinin dil özellikleri hakkında bilgi verilmektedir. Addan eylem yapım ekleri, “İsimden fiil yapma ekleri” başlığı altında 20 adet ekle açıklanmıştır. Eserde sıralanan ekler şu şekildedir: “+A-, +Ad-, +al-, +Ar-, +DA-, +gar-, +I-, +K-, +ka-, +kır-/kür-, +l-, +lA-, +msin-, +r-, +rA-, +rkA-, +sA-, +sI-, +sıra-, +U-” (Argunşah ve Sağol Yüksekaya, 2017).

Ahmet Bican Ercilasun’un *Kutadgu Bilig Grameri-Fiil* adlı eserinde de çalışmamızın konusu olan addan eylem yapım ekleri hakkında bilgiler bulunmaktadır. Ercilasun eserini iki bölüm olarak hazırlamıştır. Birinci bölümde fiillerin yapısı incelenmiş, ikinci bölümde ise fiil çekimi incelenmiştir. Addan eylem yapım ekleri, “İsimden Fiil Yapma Ekleri” adıyla birinci bölümde “Türemiş Fiiller” ana başlığı altında incelenmiştir. Kutadgu Bilig’de tespit ettiği 16 addan eylem yapım ekini sıralamış ve eklerin işlevlik durumları, geçişli ve geçişsiz

eylemler yapmaları hakkında bilgiler vermiştir. Ercilasun'un eserinde yer verdiği 16 addan eylem yapım ekleri şu şekildedir: “-la-/le-, -a-/e-, -ı-/i-/u-/ü-, -ad-/ed-, -k-/k-, -ar-/er-, -de-/ta-/te-, -r-, -rke-/rka-, -ka-, -l-, -al-, -sa-/se-, -sıra-, -msin-, -kir-” (Ercilasun, 2020).

Suat Ünlü'nün *Karahanlı Türkçesi Sözlüğü* adlı eseri de çalışmamızda bize rehber olacak eserlerden biridir. Ünlü, çalışmasına Çağatay Türkçesi özellikleri göstermesi nedeniyle Divan-ı Hikmet'in söz varlığını dahil etmemiştir. Karahanlı Türkçesi eserleri ile ilgili bilgi verdikten sonra eserin sözlük kısmına geçilmiştir. Sözlükte geçen sözcüklerin anlamları verildikten sonra dönem eserlerinde kullanıldıkları yerler işaret edilmiştir (Ünlü, 2012).

Emek Üşenmez'in hazırlamış olduğu *Karahanlı Türkçesi Sözlüğü* adlı yüksek lisans tezinin, birinci bölümünde Karahanlı Türkçesinin gelişimi ve dil özellikleri hakkında bilgi verildikten sonra dönemin eserleri “Divanü Lügati't-Türk, Kutadgu Bilig, Atebetü'l-Hakayık, Divan-ı Hikmet, Türkçe İlk Kur'an Tercümesi (Rylands Nüshası)” başlıkları altında açıklanmıştır. Tezin ikinci bölümü, inceleme bölümüdür ve Karahanlı Türkçesi grameri niteliğindedir. Addan eylem yapım ekleri “İsimden Fiil Yapan Ekler” başlığında “-a-/e-, -ad-/ed-, -ar-/er-, -da-/de-, -gar-/ger- ; -kar-/ker-, -ı-/i-, -ır-/ir-, -k-/k-, -la-/le-, -ra-/re- ; -rı-/ri-, -sa-/se-, -sı-/si-, -sıra-/sire-, -u-/ü-” şeklinde incelenmiştir. Değerlendirme olan üçüncü bölümde Karahanlı Türkçesinin söz varlığı hakkında bilgi verilmiş ve elde edilen sayısal veriler tablolar halinde sunulmuştur. Karahanlı Türkçesinin eserleri olan Dîvânu Lugâti't-Türk, Kutadgu Bilig, Atebetü'l-Hakayık, Türkçe İlk Kur'an Tercümesi (Rylands Nüshası) ve Divan-ı Hikmet'te kullanılan sözcükleri toplayıp ortak olanlarını çıkararak Karahanlı Türkçesinin söz varlığını 11.519 olarak tespit etmiştir. Bu sayının yalnızca madde başı sözcükleri içerdiğini bildirmiştir. Divanü Lügati't-Türk'te 5147 ad, 3477 eylem; Kutadgu Bilig'de 2015 ad, 946 eylem; Atebetü'l-Hakayık'ta 943 ad, 363 eylem; Kur'an Tercümesi'nde 1425 ad, 574 eylem ve Divan-ı Hikmet'te 1881 ad, 327 eylem tespit etmiştir. (Üşenmez, 2006, s. 109-110) Bu eserlerde geçen Arapça ve Farsça sözcüklerin oranlarını da paylaşmıştır. Buna göre;

Kutadgu Bilig'de 334 Arapça, 79 Farsça sözcük kullanılmıştır ve bunların tüm sözcüklere oranı %14'tür.

Atebetü'l-Hakayık'ta 251 Arapça, 103 Farsça sözcük kullanılmıştır ve bunların tüm sözcüklere oranı %27'dir.

Kur'an Tercümesi'nde 357 Arapça, 177 Farsça sözcük kullanılmıştır ve bunların tüm sözcüklere oranı %27'dir.

Divan-ı Hikmet'te 763 Arapça, 588 Farsça sözcük kullanılmıştır ve bunların tüm sözcüklere oranı %61'dir. (Üşenmez, 2006: 113)

Tezin dördüncü bölümü esas kısmını yani sözlük bölümünü oluşturur. Bu yüksek lisans tezi daha sonra *Karahanlı Türkçesinin Sözlüğü* adıyla Doğu Kitabevi'nden yayımlanmıştır (Üşenmez, 2010). Yayımlanan eserde tezde elde edilen veriler paylaşılmamış olup yalnızca sözlükten ibarettir. Bu sebeple söz varlığı hakkındaki verilere yüksek lisans tezinden ulaştık.

Erol Çetin'in hazırlamış olduğu *Türkçe İlk Kur'an Tercümesinin Grameri* adlı yüksek lisans tezinde de çalışmamızın esasını oluşturan addan eylem yapım ekleriyle ilgili bilgiler mevcuttur. Tezin sekizinci ana başlığı olan "Fiiller" kısmında "İsimden Fiil Türeten Ekler" alt başlığında incelenmiştir. Çetin, 14 adet addan eylem yapım eki sıralamıştır. Bu ekler; "+A-, +I-/U-, +(A)d-/+(A)D-/+(A)y-, +Al-, +(A)r-, +DA-, +GA-/KA-, +GAR-/KAr-, +Gİr-/Kİr-, +(I,U)K-, +IA-, +rA-, +(I)rKA-, +sA-" şeklinde sıralanmış ve her ek açıklanarak Rylands nüshasında bulunan örnekleri anlamlarıyla birlikte verilmiştir (Çetin, 2014).

Osman Fikri Sertkaya *Divanü Lügati't-Türk'te Geçen Her Kelime Türkçe Kökenli midir?* adlı makalesinde DLT'de Moğolca, Çince, Hintçe, Hotence, Hoten Sakacası, Kençekçe, Toharca, Sogdça, Grekçe, Farsça, Arapça, Tibetçe gibi yabancı dillere ait 258 sözcük olduğunu ve bunun madde başı olan sözcüklere oranının %3,83 olduğunu dile getirmektedir. (Sertkaya, 2009, s. 9) Bu sebeple DLT'de geçen her sözcüğün Türkçe kökenli olduğunu düşünmenin yanlış olacağını çünkü bahsi geçen eserde dönemin Türkçesinde kullanılan sözcüklerin verildiğini ifade etmiştir. Ayrıca yukarıda saydığımız dillerden Türkçeye giren sözcüklerin sayılarını belirtip örneklerini vermiştir. Örnekleri burada

saymamıza lüzum olmadığından sadece Sertkaya'nın vermiş olduğu sayısal verileri paylaşacağız.

Çince kökenli sözcükler: 71
Moğolca kökenli sözcükler: 57
Hintçe kökenli sözcükler: 9
Hotence ve Hoten Sakacası kökenli sözcükler: 26
Kençekçe ve Kaşgarca kökenli sözcükler: 22+6
Toharca kökenli sözcükler: 6
Sogdça kökenli sözcükler: 21
Grekçe kökenli sözcükler: 5
Farsça kökenli sözcükler: 27+3
Tibetçe kökenli sözcükler: 3
Arapça kökenli sözcükler: 2 (Sertkaya, 2009: 10).

Cihan Çakmak *Divanu Lugati't-Türk'te Yer Alan Dini ve Soyut Kavramlar* adlı makalesinde, DLT'de tespit ettiği dini ve soyut sözcükleri alfabetik sıraya göre sıralayarak karşılıklarına anlamlarını yazmıştır. Çalışmasının sonucunda toplam 240 sözcük tespit etmiştir. Tespit ettiği 240 sözcüğün 123 adedinin soyut, 108 adedinin dini, 9 adedinin ise hem dini hem soyut kavramlar olduğunu ve toplam söz varlığının %51'ini soyut, %45'ini dini, %9'unu ise hem dini hem soyut sözcüklerin oluşturduğunu ifade etmiştir (Çakmak, 2020: 97).

Çalışmamızda inceleyeceğimiz Karahanlı Türkçesi eserleri için de elbette kaynaklara ihtiyacımız olacaktır. Karahanlı Türkçesinde kullanılan addan eylem yapım eklerini tespit edebilmek için öncelikle dönemin eserleri incelememiz gerekmektedir. Bu hususta yolumuza ışık tutacak kaynaklar hakkında söyleyeceklerimiz şunlardır:

Reşit Rahmeti Arat'ın hazırlamış olduğu *Kutadgu Bilig Yusuf Has Hacib* adlı eserin girişinde, Kutadgu Bilig ve nüshaları, tıpkıbasımları, Karahanlılar, Yusuf Has Hacib hakkında bilgiler verilmektedir. Daha sonra Kutadgu Bilig'in fihristi ve bunun ardından da metne geçmektedir. Eserin sonunda ise dizin yer almaktadır. Kutadgu Bilig'in mensur önsözünü ve beyitlerini "Kutadgu Bilig" başlığında sol sayfada transkripsiyonlu metin, sağ sayfada ise Türkiye Türkçesine aktarılmış şekliyle kaleme almıştır. (Arat, 2018)

Ahmet Bican Ercilasun ve Ziyat Akkoyunlu'nun hazırlamış olduğu *Kaşgarlı Mahmud Dîvânu Lugâti't-Türk Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin* adlı eserde giriş bölümünde “Eser, Yazar, El Yazması, Dîvânu Lugâti't-Türk'ün Yapısı, DLT'de Kullanılan İmla, DLT'ye Göre Türkçenin Sesleri, DLT Üzerine Çalışmalar, DLT ile İlgili Terimler Sözlüğü” başlıkları bulunmaktadır. Daha sonra metne ve çevirisine geçilmektedir. “Eser Hakkında Genel Bilgi” alt başlığı altında eserin muhtevası hakkında şunları söylemiştir:

1. DLT, 9000 civarında Türkçe kelimenin Arapça karşılıklarını veren bir sözlüktür.
2. DLT, çeşitli bölümlerin veya kelime listelerinin sonunda yapılan gramer açıklamaları, özellikle y.279-304. sayfalar arasında verilen bilgiler dolayısıyla 11. yüzyıl ölçünlü Türkçesinin küçük bir grameridir.
3. DLT, 11. yüzyıldaki Türk boylarının ağızları hakkında bilgiler veren diyalektolojik bir çalışmadır.
4. DLT, 11. yüzyıldaki Türk boy ve alt boyları hakkında bilgiler veren etnolojik bir eserdir.
5. DLT, 11. yüzyıl Türk coğrafyasına ait birçok şehir, kasaba, köy, akarsu, göl, dağ adlarını içine alan, bunların birçoğunu bir haritada gösteren ve bazıları hakkında kısa bilgiler veren bir coğrafya eseridir.
6. DLT, yer adları yanında, kişi adlarına da yer veren onomastik bir çalışmadır.
7. DLT, Türklere ait bazı efsaneleri, çeşitli adet ve inanışları içine alan; tarım, hayvancılık, avcılık, çeşitli zanaat ve mesleklerle; giyim-kuşam, süslenme, eşya ve aletler, silahlar ve at takımları, çeşitli yiyecek içecek ve yemeklerle ilgili bilgiler veren; eğlence, oyun ve çalgı aletleri hakkında bilgilenmemizi sağlayan bir halk bilimi eseridir.
8. DLT, çeşitli hastalıklar, tedavi şekilleri ve ilaçlar hakkında bilgi veren bir halk hekimliği kitabıdır.
9. DLT, 300'e yakın atasözü ile, 11. yüzyıla ait atalar sözü külliyatıdır.
10. DLT, çeşitli kelimelere örnek olarak verilmiş, tamamı 764 mısra tutan dörtlük ve beyitleriyle 11. yüzyıla ait bir şiir antolojisidir. (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018: 17-18)

Aysu Ata'nın hazırladığı *Karahanlı Türkçesinde İlk Kur'an Tercümesi (Rylands Nüshası, Giriş-Metin-Notlar-Dizin)* adlı eser, “Giriş, Metin, Notlar, Dizin” olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır. Eser, Kur'an çevirileri, Rylands nüshası, eser üzerine yapılan

alışmalar ve eserin dil tarihindeki öneminin anlatılmasıyla başlamaktadır. Ata, “Eserin Dil Tarihimizdeki Önemi” adlı başlıkta, Türkologların Rylands nüshası hakkındaki görüşlerini paylaştıktan sonra bu nüshanın Uygur Türkçesi ve Karahanlı Türkçesi ile ne denli örtüştüğünü açıklamıştır:

1. Zamirlere ulanan çıkma ve bulunma durumu (+dIn, +dA) eklerinin ilgi hali ekinden sonra gelmesine tanık olan metin KB’dir. Başka tarihi metinlerde karşılaşmadığımız bu özellik Rylands nüshasında mevcuttur: anıngdın 34/6a2 ...
2. Çokluk II. şahıs zamiri KB’te siz ve sizler yanında siler şeklinde geçmektedir. Gerek Karahanlı Döneminin diğer eserlerinde gerekse başka tarihi yazı dillerinde bulunmayan bu yapı, Rylands nüshasında altı örnekte yer almaktadır....
3. DLT’te emri pekiştiren -a ünlem edatı Rylands nüshasında aynı işlevde kıling-a 38/6b1, körsün-e 38/30b1, kılmason-a 38/63a3, kılsun-a 38/83a3 örneklerinde de geçmektedir.
4. DLT’te atlağa, tatlağa, ıtlğa, ıslağa, aşılağa, kışılağa örneklerinde geçen +la çokluk eki Rylands tercümesinde de azımsanmayacak sayıda geçmektedir.
5. Söz varlığı bakımından Rylands tercümesi, gerek Uygur Türkçesi metinleri gerekse KB ve DLT’le pek çok ortak kelime içermektedir.... (Ata, 2019: 27)

Ardından kısaltmalar ve bibliyografya bilgisi verilmiş ve metne geçiş yapılmıştır. Bu hacimli eserde üç farklı dizin bulunmaktadır. Türkçe dizinin yanı sıra Arapça ve Farsça dizinler de mevcuttur. Türkçe dizinde tüm sözcükler yer almaktadır lakin alıntı sözcüklerin belirtilmiş olup, parantez içinde alındıkları dil gösterilmiştir. Her sözcüğün anlamının yanında Arapça ve Farsça karşılıkları da verilmiştir. (Ata, 2019)

Çalışmamızda inceleyeceğimiz bir diğer Karahanlı Türkçesi eseri olan Atebetü’l-Hakayık için ise Reşit Rahmeti Arat’ın hazırlamış olduğu *Atebetü’l-Hakayık* adlı eseri inceleyeceğiz. Arat, eserin giriş bölümünde Edip Ahmet, Atebetü’l-Hakayık ve onun nüshaları hakkında bilgi verdikten sonra metne yer vermiştir. Metnin Latin harfleriyle aslına yer verdikten sonra Emir Seyfettin, Emir Arslan Hoca Tarhan ve meçhul müellifin esere eklediği ilave parçalara ve tercümesine geçmiştir. (Arat, 1992)

Türk dilinin önemli dönemlerinden biri olan Karahanlı Türkçesi ile ilgili pek çok çalışma mevcuttur. Söz konusu çalışmalar, dönem eserlerinden yalnızca biri üzerine

olabildiği gibi dönem dilinin geneli üzerine de olabilmektedir. Bu alışmalar Karahanlı Türkçesinin oluşumu, ses bilgisi özellikleri, söz varlığı, grameri, sözlüğü gibi birçok alanda yapılmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KARAHANLI TÜRKÇESİ ADDAN EYLEM YAPIM EKLERİ

Çalışmanın bu bölümünde Karahanlı Türkçesinin addan eylem yapım eklerini sıralayarak tespit edilen ad kökleri tematik olarak sınıflandırılmıştır. Ad köklerinin teması esas alınarak alt başlıklar açılmış ve her başlığın sonunda türetilen eylemlerin temaları konusunda da bilgi verilmiştir.

Orta Türkçe devresinin temel kitabı olan Divanü Lügati't-Türk'te isimlerden fiil yapan eklerden sadece -a/-e- ile -la/-le- zikredilmektedir. Halbuki bu döneme ait metinler incelendiği zaman bu görevi gören eklerin çok zengin ve çeşitli olduğu anlaşılmaktadır. Muhtemeldir ki, Kaşgarlı'nın eserini kaleme aldığı çağda, bizim şimdi tespit ettiğimiz eklerin bir çoğu, ek oldukları bilinmeyecek şekilde kök ile kaynaşmıştır. (Hacıeminoğlu, 2019: 148)

3.1. +A-

“Genellikle kök isimlere gelen ve daha çok geçişli-etken fiiller teşkil eden işlek bir ektir. Sıfatlardan yapılan fiiller oluş ifade etmektedir ve geçişsizdir.” (Hacıeminoğlu, 2019: 148)

“İsimlerden hem geçişli, hem geçişsiz fiiller türetir: bunla- ‘esir etmek’, kına-, küçe- ‘zorlamak’, orna- ‘yerleşmek’, ota- ‘tedavi etmek’, sıgta- ‘ağlamak’” (Argunşah ve Sağol Yüksekaya, 2017: 61)

“Bugünkü Türkiye Türkçesine nisbetle KB’de çok işlektir. Tabii yalnız ünsüzle biten isim kök ve gövdelerine eklenir. İsimlerden geçişli ve geçişsiz fiiller yapar.” (Ercilasun, 2020: 34)

“+A- eki; n,l gibi akıcı ve d,p gibi patlayıcı, ş,z gibi sızıcı ünsüzlerle sonuçlanan tek heceli ad köklerinden geçişli ve geçişsiz fiiller türeten bir ektir. Çok seyrek olarak iki hecelilere de gelmiştir.” (Korkmaz, 2009: 111)

-e- fiil yapma ekinin Eski Türkçeden buyana işlek olmadığı anlaşıyor. Çünkü müslümanlıkla birlikte (X. Yüzyıl) dilimize bol bol giren Arapça ve Farsça kelimelere pek nadir olarak geldiği görülür (harcamak, rencemek).

Buna karşılık -e- ekinin fiil çatı ekleriyle uzatılmış şekilleri uzunca bir süre doğrudan doğruya kelime yaratma gücünü korumuşturlar. Dilimizde basit tabanları tanıklanmamış -e- fiillerinin bu türlü uzatılmış şekillerine, aldıkları ikinci eke göre, geçişli veya geçişsiz fiiller halinde çok rastlarız. (Banguoğlu, 1974: 205)

Bu ek de fazla işlek olmayan ve bazı misallerde görülen bir ektir. İsimlerden olma veya yapma ifade eden fiiller yapar: yaş-a, kan-a, boş-a, kap-a, ad-a, oyn-a(<oyun-a), yarlıg-a, don-a, dil-e, göz-e, tür-e, tün-e, benz-e (benjiz-e) gibi. Bu ek de Türkçede başlangıçtan beri vardır ve hiç değişmemiştir. Eski Türkçede daha işlek durumda idi. Sonradan misalleri gittikçe azalmıştır. (Ergin, 2013: 181)

3.1.1. Ateş-Su

ota-(1) (<ot “2.ateş, duman, cehennem ateşi”) (Ünlü, 2012: 592) “ısınmak, odun yakmak” (Ünlü, 2012: 593)

ol otuñ **otadı** “O odun yaktı” (DLT, CIII, 252-9)

örte- (<ört “yanan nesne, yangın”) (Ünlü, 2012: 616) “yakmak” (Ünlü, 2012: 617)

ol otuñ **örtedi** “O, odunu yaktı.” (DLT, CI, 272-4)

“Ateş-Su” ad temasında yer alan “ot ve ört” adlarından “*Temel Kılış, Oluş, Durum*” temalı eylemler türetilmiştir.

3.1.2. Beden Sağlığı

ota-(2) (<ot “1.ilaç, çare, zehir”) (Ünlü, 2012: 592) “tedavi etmek” (Ünlü, 2012: 593)

otağıl daru birle bolğıl xamı “Sen onların hekimi ol, ilaç ver, tedavi et.” (KB 5244)

tüşe- (<tüş “düş, rüya”) (Ünlü, 2012: 851) “düş görmek” (Ünlü, 2012: 853)

yıl ülgı yay erse **tüşegli** yigit “Yılın mevsimi yaz ve düş gören delikanlıysa...” (KB 6009)

“ota-” eylemi “*İnsan ve Bedeni*” eylem temasında, “tüşe-” eylemi “*Akıl, Zihin*” temasında yer almaktadır.

3.1.3. Beden, Organlar, Dokular

meñze- (<meñiz “beniz, yüz”) (Ünlü, 2012: 535) “benzemek” (Ünlü, 2012: 536)
bir neñ birge **meñzedi** “Bir şey diğerine benzedi.” (DLT, CIII,403-4)

“meñze-” eylemi “*Temel Kılış, Oluş, Durum*” eylem temasında yer almaktadır.

3.1.4. Beslenme

aşa- (<aş “yemek, aş”) (Ünlü, 2012: 66) “yemek, aş yemek” (Ünlü, 2012: 67)
yunup tañ namaz kıldı tattı **aşa** “aptes alıp sabah namazını kıldı, bir şeyler yedi.” (KB 5829)

tuza- (<tuz “tuz”) (Ünlü, 2012: 841) “tuzlamak” (Ünlü, 2012: 841)
ol et **tuzadı** “O, eti tuzladı.” (DLT,CIII,263-27)

“aşa-” eylemi “*Fiziksel Gereksinim*” temasında, “tuza-”eylemi “*Beslenme*” eylem temasında yer almaktadır.

3.1.5. Ceza, Yaptırım

kına- (<kın “ceza, işkence”) (Ünlü, 2012: 417) “eziyet etmek, eziyet çektirmek” (Ünlü, 2012: 417)
beg anı **kınadı** “Bey, ona eziyet çektirdi.” (DLT,CIII,273-21)

“kına-” eylemi “*Suç, Ceza*” eylem temasında bulunmaktadır.

3.1.6. Değer Yargıları

kora- (<kor “zarar, ziyan”) (Ünlü, 2012: 447) “azalmak, zarar etmek” (Ünlü, 2012: 448)

koradı küçi künde yitti ögi “Gücü günden güne azaldı ve şuurunu gittikçe kaybetti.” (KB 1062)

“kora-” eylemi “*Temel Kılış, Oluş, Durum*” eylem temasında yer almaktadır.

3.1.7. Değer Yargılarını İçeren Niteleme Adları

adna- (<adın “başka, diğer, ayrı”) (Ünlü, 2012: 12) “değişmek, bozulmak” (Ünlü, 2012: 16)

yer **adnadı** “Yeryüzü değişti.” (DLT,CI,239)

boşa- (<boş “boş, serbest, hür, boşanmış”) (Ünlü, 2012: 143) “boşamak, nikahını sona erdirmek, terk etmek, ayrılmak” (Ünlü, 2012: 143)

ķayu sü bolur bolsa başsız **boşan** “Hangi ordu başsız kalırsa, onu bırak.” (KB 2302)

küçe- (<küç “1.zulüm,zorbalık”) (Ünlü, 2012: 507) “zorlamak, baskı yapmak, zorla fenalık etmek” (Ünlü, 2012: 509)

ķasis neńdin ötrü tip özün **küçe** “Hasis maldan ötürü (dünyanın ardından koşar) sen ise kendini zorla” (AH 182)

yata- (<yat “yabancı”) (Ünlü, 2012: 970) “yabancı görmek, haset etmek, kıskanmak” (Ünlü, 2012: 971)

azu **yatarlar** mu kişilerni anıń üze kim berdi anlarķa tańrı anıń artuķlıķındın “Yoksa onlar Tanrı’nın lütfundan verdiđi şeyler için insanlara haset mi ederler?” (TİEM 73 65r/1)

“adna-” eylemi “*Temel Kılış, Oluş, Durum*” temasında, “boşa-” eylemi “*Evlilik*” eylem temasında, “küçe-” eylemi “*Etkileşim, İletişim*” eylem temasında, “yata-” eylemi ise “*Duygular, Ruhsal Durum*” temasında yer almaktadır.

3.1.8. Duygu, Ruhsal Durum

sığta- (<sığıt “ağlayış, ağlama”) (Ünlü, 2012: 681) “ağlamak” (Ünlü, 2012: 681)

ünün **sığtadı** eştip öğdülmişe “Bunu duyan Öğdülmiş feryat ederek ağladı.” (KB 6292)

tepze- (<tepiz “çekememe, hased, kıskanma”) (Ünlü, 2012: 785) “haset etmek, günülemek, çekememek” (Ünlü, 2012: 786)

ol anı **tepedi** “Ona haset etti.” (DLT,CIII,283-3)

Her iki eylem de “*Duygular, Ruhsal Durum*” adlı eylem temasında yer almaktadır.

3.1.9. Duyularla Anlaşılan Özellikleri Karşılayan Niteleme Adları

kurğa- (<kurug “kuru, boş”) (Ünlü, 2012: 500) “kurumak” (Ünlü, 2012: 497)

yer **kurğadı** “Yer kurudu.” (DLT,CIII,290-4)

“kurğa-” eylemi “*Temel Kılış, Oluş, Durum*” eylem temasında yer almaktadır.

3.1.10. Fiziksel-Bedensel Özellikleri İçeren Niteleme Adları

ağna- (<ağın “dilsiz, konuşamayan”) (Ünlü, 2012: 19) “kekemeleşmek, dili tutulmak” (Ünlü, 2012: 24)

er **ağnadı** “Adamın dili tutuldu.” (DLT,CI,289-3)

“ağna-” eylemi “*İnsan ve Bedeni*” eylem temasında yer almaktadır.

3.1.11. Giyim

kurşa- (<*kurış<kur “bağ, kemer”) (Clauson, 1972: 665) “kuşanmak, kuşağı bağlamak” (Ünlü, 2012: 498)

ol kaftan **kurşadı** “O, kaftan kuşandı.” (DLT,CIII,287-4)

“kurşa-” eylemi “*Giyim*” eylem temasında yer almaktadır.

3.1.12. Hava, Meteoroloji Olayları

esne- (<esin “esinti, esim, rüzgâr”) (Ünlü, 2012: 247) “esmek, esnemek” (Ünlü, 2012: 250)

esin **esnedi** “Rüzgâr esdi.” (DLT,CI,288-23)

yaşna- (<yaşın “şimşek”) (Ünlü, 2012: 969) “şimşek çakmak” (Ünlü, 2012: 969)
yaşın **yaşnadı** tarttı hakan tuğı “Şimşek çaktı, hakanın tuğunu çekti.” (KB 869)

Her iki eylem de “*Doğa, Meteoroloji, Hava*” eylem temasında yer almaktadır.

3.1.13. Hayvanlar

kulna- (<kulun “tay”) (Ünlü, 2012: 494) “kulunlamak, kısarak yavru doğurmak” (Ünlü, 2012: 494)

kısarak **kulnadı** “Kısarak yavru doğurdu.” (DLT,CIII,302-15)

töle- (<töl “yavrulama zamanı”) (Ünlü, 2012: 821) “döllemek, kuzulamak” (Ünlü, 2012: 821)

koy **töledi** “Koyun kuzuladı.” (DLT,CIII,271-6)

“kulna-” ve “töle-” eylemleri “*Hayvanlarla İlgili Fiiller*” eylem temasında bulunmaktadır.

3.1.14. İletişim, Etkileşim

yarlığa-/yarlıka (<yarlıg/yarlık “emir, emir edilen, husus, durum, hal, iş”) (Ünlü, 2012: 959) “buyurmak, emretmek” (Ünlü, 2012: 961)

ilig **yarlıkadı** bu sözler köni “Hükümdar bu sözleri doğru buyurdu.” (KB 896)

“yarlığa-/yarlıka-” eylemi “*Etkileşim, İletişim*” eylem temasında yer almaktadır.

3.1.15. İnsan, Kadın, Erkek

kıza- (<kız “bakire kız”) (Ünlü, 2012: 426) “kızlık bozmak” (Ünlü, 2012: 426)

ol kızığ **kızadı** “O, bakire kızın kızlığını bozdu.” (DLT,CIII,265-4)

“kıza-” eylemi “*Cinsellik*” eylem temasında bulunmaktadır.

3.1.16. Kent, Konut, İstihkam

orna- (<orun “1. yer, mekan”) (Ünlü, 2012: 590) “yerleşmek” (Ünlü, 2012: 587)
men bu yerde **ornadım** “Ben buraya yerleştim.” (DLT, CI, 288-12)

“orna-” eylemi “*Yerleşim, Yurt Tutma*” eylem temasında bulunmaktadır.

3.1.17. Kimlik, Ad, Unvan

ata- (<at “ad, nam, isim”) (Ünlü, 2012: 70) “adlandırmak, isim vermek, lakap vermek”
(Ünlü, 2012: 72)
şükür kıldı rabka **atadı** atın “Tanrıya şükretti, onun ismini zikreyledi.” (KB 5442)

“ata-” eylemi “*Ad, Unvan*” eylem temasında yer almaktadır.

3.1.18. Oyun, Eğlence, Spor

oyna- (<oyun “oyun, yarış, eğlence”) (Ünlü, 2012: 596) “eğlenmek, oynamak, zevk almak,
vakit geçirmek” (Ünlü, 2012: 595)
elik külmiz **oynar** çiçekler öze “Dağ keçileri ve karacalar çiçeklerin üzerinde oynuyor.” (KB
79)

“oyna-” eylemi “*Oyun, Eğlence, Spor*” eylem temasında yer almaktadır.

3.1.19. Ölçü, Ağırlık

karşa- (<karış “(hayvanda) ön ayak, (insanda) dirsekten parmak uçlarına kadar olan kısım,
karış”) (Ünlü, 2012: 363) “karışlamak, ölçmek” (Ünlü, 2012: 365)
ol tonuğ **karşadı** “O, elbiseyi karışladı, ölçtü.” (DLT, CIII, 286-28)

sana- (<san “sayı”) (Ünlü, 2012: 655) “saymak, hesap etmek” (Ünlü, 2012: 655)

ol koyun **sanadı** “O, koyunu saydı.” (DLT,CIII,274-9)

Her iki eylemin de teması “*Temel Kılış, Oluş, Durum*”dur.

3.1.20. Sanat (Bezeme, Resim, Heykel, Yazıt

beze- (<bediz “suret, resim, süs”) (Ünlü, 2012: 105) “süslemek, güzel ve hoş görülmesini sağlamak” (Ünlü, 2012: 120)

kebit keğ **bezedim** kişi körgüsü “İnsanların göreceği dükkanımı çok iyi süsledim.” (KB 5108)

“beze-” eylemi “*Sanat*” eylem temasında yer almaktadır.

3.1.21. Tutsaklık

bulna- (<bulun “esir, tutsak”) (Ünlü, 2012: 156) “esir etmek, tutsak etmek, ganimet almak” (Ünlü, 2012: 155)

er yağını **bulnâdı** “Adam düşmanını ele geçirdi.” (DLT,CIII,301-14)

“bulna-” eylemi “*Askerlik, Savaş, Kahramanlık*” eylem temasında yer almaktadır.

3.1.22. Vücut Salgıları

kana- (<kan “kan”) (Ünlü, 2012: 353) “kanamak, kan gelmek, kan almak” (Ünlü, 2012: 354)

ol atın **kanadı** “O, atından kan aldı.” (DLT,CIII,273-18)

“kana-” eylemi “*İnsan ve Bedeni*” eylem temasında yer almaktadır.

3.1.23. Yaşam Evreleri

yaşa- (<yaş “yaş, ömür”) (Ünlü, 2012: 967) “yaşamak” (Ünlü, 2012: 968)

er uzun **yaşadı** “Adam uzun yaşadı.” (DLT,CIII,89-5)

“yaşa-” eylemi “İnsan ve Bedeni” eylem temasında bulunmaktadır.

3.1.24. Yıl, Mevsim, Ay, Gün

küze- (<küz “güz, sonbahar”) (Ünlü, 2012: 525) “güzlemek, güz mevsimini geçirmek” (Ünlü, 2012: 525)

ol yaylağda **küzedi** “O yaylada güzü geçirdi.” (DLT,CIII,265-13)

tüne- (<tün “gece”) (Ünlü, 2012: 846) “gecelemek, geceyi geçirmek” (Ünlü, 2012: 847)
ol mende **tünedi** “O geceyi benimle geçirdi” (DLT,CIII,273-12)

“küze-” ve “tüne-” eylemlerinin her ikisinin de teması “*Temel Kılış, Oluş, Durum*”dur.

3.2. +AD-

“İsimlerden oluş bildiren geçişli-dönüslü fiiller teşkil eden işlek bir ektir. Bu, kanaatimizce, iki ayrı ekin (-a-d-/ -e-d-) kaynaşması neticesiyle teşekkül etmiştir.” (Hacıeminoğlu, 2019: 149).

“Kaşgarlı Mahmud, bu ekin ‘yaradılış gösteren isimlerle yuğurularak’ fiil yaptığını kaydeder ve ‘güzellik manasındaki körk’ten körgeğ- ‘güzelleşmek’; ‘akıl’ manasındaki bilig’den bilgeğ- ‘akıllanmak’ örneklerini verir. KB’de bu ekin isimlerden geçişsiz fiiller yaptığını görüyoruz.” (Ercilasun, 2020: 36).

“Bu ek Eski Türkçede +ad-/ +ed-, Orta Türkçeden başlayarak đ>y değişmesi ile +ay-/ +ey- şekline giren oldukça yaygın bir isimden fiil türetme ekidir. İsim soylu kelimelere gelerek “olma başkalaşma” ve “esas kelimenin gösterdiği anlama dönüşme” görevinde geçişsiz (intransitiv) fiiller türetir.” (Korkmaz, 1994: 143).

Zeynep Korkmaz *Köktürkçede İsimden Fiil Türeten Ekler ve Köken Yapıları* Üzerine adlı makalesinde +ad-/ +ed- addan eylem yapım ekinin Eski Türkçeden de eski

bir dönemde var olduğunu düşündüğü *admak* eyleminin eklendiği adlar ile kaynaşarak eklediğini ifade etmiştir. (Korkmaz, 1994: 143).

3.2.1. Beslenme

aşat- (<aş “yemek, aş”) (Ünlü, 2012: 66) “yemek yedirmek” (Ünlü, 2012: 67).
ol maña aş **aşattı** “O, bana yemek yedirdi.” (DLT,CI,210-4).

“aşat-” eylemi “*Fiziksel Gereksinim*” eylem temasında yer almaktadır.

3.2.2. Değer Yargıları

bilged- (<bilig “us, akıl”) (Ünlü, 2012: 128) “akıllanmak” (Ünlü, 2012: 127)
oğlan **bilgedti** “Oğlan, akıllandı.” (DLT,CIII,202-9)

“bilged-” eylemi “*Akıl, Zihin*” eylem temasında yer almaktadır.

3.2.3. Değer Yargılarını İçeren Niteleme Adları

ulğad- (<uluğ “ulu, büyük”) (Ünlü, 2012: 870) “büyümek, ulu olmak” (Ünlü, 2012: 869)
kişide katıglansa **ulğadu** sewnür “Kişi katlansa büyüyünce sevinir.” (DLT,CII,268-20)

“ulğad-” eylemi “*Akıl, Zihin*” eylem temasında yer almaktadır.

3.2.4. Duygu, Ruhsal Durum

muñad- (<muñ “sıkıntı, ızdırıp; bun, mihnet”) (Ünlü, 2012: 544) “bunalmak, çaresiz kalmak, mecbur olmak” (Ünlü, 2012: 544)
seniñsiz **muñadur** men artuñ öküñ “Sensiz ben çok bunalıyorum.” (KB 1859)

“muñad-” eylemi “*Duygular, Ruhsal Durum*” eylem temasında yer almaktadır.

3.2.5. Duyularla Anlaşılan Özellikleri İçeren Niteleme Adları

yarpad- (<yarp “sağlam”) (Ünlü, 2012: 963) “iyileşmek, ayağa kalkmak, serpilip büyümek” (Ünlü, 2012: 963)

“yarpad-” eylemi “*İnsan ve Bedeni*” eylem temasında bulunmaktadır.

3.2.6. Fiziksel-Bedensel Özellikleri İçeren Niteleme Adları

erked- (<erk “güç, kudret, saltanat ve sözü geçerlik”) (Ünlü, 2012: 240) “gücü yetmek” (Ünlü, 2012: 240)

urdu tanrı bir mesel, bir kul alınmış, **erkedmes** umas nerse üze “Tanrı hiçbir şeye gücü yetmeyen ve başkası tarafından alınmış bir kulu örnek gösterdi.” (RKT 30/68b2)

körked- (<körk “güzel, güzellik, güzel ve gösterişli olan”) (Ünlü, 2012: 479) “güzelleşmek” (Ünlü, 2012: 480)

kız **körkedti** “Kız güzelleşti.” (DLT,CII,133)

“erked-” eyleminin teması “*Temel Kılış, Oluş, Durum*”, “körked-” eyleminin teması “*İnsan ve Bedeni*” dir.

3.2.7. Hayvanlar

atat- (<at “at (hayvan)”) (Ünlü, 2012: 70) “atlaşmak, tay-at olmak” (Ünlü, 2012: 73)
tay **atattı** “Tay, at oldu.” (DLT,CI,206-20)

“atat-” eylemi “*Hayvanlarla İlgili Fiiller*” eylem temasında yer almaktadır.

3.2.8. İnsan, Kadın, Erkek

ered- (<er “kişi, er, adam”) (Ünlü, 2012: 236) “erkekleşmek” (Ünlü, 2012: 237)
oğlan **eredti** “Oğlan, erkekleşti.” (DLT,CI,199)

“ered-” eylemi “*İnsan ve Bedeni*” eylem temasında yer almaktadır.

3.2.9. Kozmogoni, Din, İnanç

kutad- (<kut “kutluluk, devlet”) (Ünlü, 2012: 502) “kutlu olmak, saadetli olmak, devletli olmak” (Ünlü, 2012: 502)

künün bolsu kutluk **kutadsumı** yıl “Günü kutlu olsun, hayatın mutlu geçsin.” (KB 2626)

“kutad-” eylemi “*Kozmogoni, Din, İnanç*” eylem temasında yer almaktadır.

3.2.10. Miktar, Hacim, Ölçü Bildiren Niteleme Adları

köped- (<köp “çok,sık”) (Ünlü, 2012:477) “çoğalmak” (Ünlü, 2012: 477)

hazine **köpedür** kutadur yılı “Hazine çoğalır, beyin hayatı mutluluk içinde geçer.” (KB 2262)

“köped-” eylemi “*Temel Kılış, Oluş, Durum*” eylem temasında bulunmaktadır.

3.2.11. Varlıkların Olma ve Bulunmaları

yokad- (<yok “yok”) (Ünlü, 2012: 1008) “yok olmak” (Ünlü, 2012: 1010)

yaljuq oğlu **yokadur** edgü atı kalır “İnsanoğlu yok olur, iyi adı kalır.” (DLT,CIII,384-18)

“yokad-” eylemi “*Temel Kılış, Oluş, Durum*” eylem temasında yer almaktadır.

3.3. +Al-

+A- ekiyle edilgenlik bildiren -l- çatı ekinin kaynaşmasından oluşan +Al- eki, ünsüzle sonuçlanan sıfatlardan ‘olma’ bildiren fiiler türeten bir birleşik ektir. Bu türetmelerde -l- ekinin işlevi etkin durumdadır.

+Al- eki ünlü ile sonuçlanan sıfatlara geldiğinde, ünlü çarpışması dolayısıyla ekin +A- ögesi eridiği için köke yalnız +l- eki eklenmiştir.-k ünsüzü ile sonuçlanan sıfatlarda bu ünsüzün de eriyip düştüğü görülür. (Korkmaz, 2009: 112)

-el- eki başlıca sıfatlara gelerek onlarla vasıflanma anlamında bir sıra geçişsiz fiiller meydana getirmiştir. Aslında bu birleşik, -e- fiillerinden edilen fiiller anlatımını taşır. Bugün sesliyle biten fiil tabanlarının edilen çatılarını da -in- ekiyle yapıyoruz. Eski Türkçede bunlar da -il- eki aldığı içindir ki bu birleşik meydana gelebilmiş ve -e- fiillerinin -e-l- edilen çatılarına paralel olarak doğrudan doğruya isimden -el- fiilleri yapar olmuştur. (Banguoğlu, 1974: 206)

“Bu ek de eskiden beri kullanılan isimden fiil yapma eklerinden biridir. İşleklik sahası pek geniş değildir. Umumiyetle sıfatlardan fiil yapar. Bu ekle yapılan fiiller yalnız olma ifade ederler.” (Ergin, 2013: 181)

3.3.1. Ateş-Su

suwal- (<suw “su”) (Ünlü, 2012: 705) “sulanmak, su verilmek, su saçılmak” (Ünlü, 2012: 707)

tarığ **suwaldı** “Ekin sulandı.” (DLT,CII,125-9)

“suwal-” eyleminin teması “*Temel Kılış, Oluş, Durum*”dur.

3.3.2. Beden Sağlığı

ķartal- (<ķart “yara”) (Ünlü, 2012: 365) “azmak, yaranın başı koparılmak” (Ünlü, 2012: 365)

anın ķarı **ķartaldı** “Onun yarası azdı.” (DLT,CII,234-16)

“ķartal-” eylemi “*İnsan ve Bedeni*” eylem temasında yer almaktadır.

3.3.3. Duygu, Ruhsal Durum

muķal- (<muķ “sıkıntı, ızdırap; bun, mihnet”) (Ünlü, 2012: 544) “bunalmak, dara düşmek, mecbur kalmak” (Ünlü, 2012: 544)

kim **muğalsa** küç kılmazlığın muğda keçmezliğin bütününün tanrı yazuk örtgen yarlıkağan ol “Kim dara düşerse aşırıya kaçmadan, ölmeyecek kadar bunlardan yiyebilir. Çünkü Tanrı bağışlayandır.” (TİEM 73 204v/8)

“muğal-” eylemi “*Duygular, Ruhsal Durum*” eylem temasında yer almaktadır.

3.3.4. Duyularla Anlaşılan Özellikleri Karşıllayan Niteleme Adları

süstel- (<Far. <süst “gevşek”) (Ünlü, 2012: 713) “güçten düşmek, zayıflamak, gevşemek” (Ünlü, 2012: 713)

süstelmen kaçğurman “Gevşemeyin, kaygılanmayın.” (RKT 25/9a1)

“süstel-” eylemi “*İnsan ve Bedeni*” eylem temasında yer almaktadır.

3.3.5. Kozmogoni, Din, İnanç

kutal- (<kut “kutluluk, devlet”) (Ünlü, 2012: 502) “mesut olmak” (Ünlü, 2012: 502)

kutaldı er “Adam, mesut oldu.” (DLT,CII,121-15)

“kutal-” eylemi “*Kozmogoni, Din, İnanç*” eylem temasında bulunmaktadır.

3.3.6. Varlıkların Olma ve Bulunmaları

yokal- (<yok “yok”) (Ünlü, 2012: 1008) “yok olmak, boşa gitmek” (Ünlü, 2012: 1010) törümiş neñ erse **yokalğu** turur “Yoktan var olan her şey tekrar yok olacaktır.” (KB 692)

“yokal-” eylemi “*Temel Kılış, Oluş, Durum*” eylem temasında yer almaktadır.

3.4. +Ar-

“İsimlerden genellikle oluş bildiren geçişsiz-dönüşlü fiiller teşkil eden, işlek bir ektir. Özellikle renk adlarından bu ek ile fiil yapılmaktadır.” (Hacıeminoğlu, 2019: 150).

Ahmet Bican Ercilasun, *Kutadgu Bilig Grameri Fiil* adlı eserinde +ad-/ +ed- addan eylem yapım ekinin sıfat cinsinden adlara gelerek geçişsiz fiiller türettiğini ifade etmiştir. (Ercilasun, 2020: 37).

“Bazı sıfatlara ve renk adlarına gelerek ‘olma’ bildiren geçişsiz fiiller kuran +Ar- eki, Eski Türkçedeki er- fiilinin bir süre sonra birleştiği sözlerle kaynaşarak ekleşmesinden oluşmuştur.” (Korkmaz, 2009: 113).

Bu ek -e- fiillerine ettirgen görünüşü yapan -ir- ekinin gelip kaynaşmasıyla meydana gelmiş bir birleşik sayılır. Gerçekten ettirgen anlatımına uygun olarak isimlere gelip bir miktar geçişli fiiller yapar.

-er- eki oluşmasındaki ettirgen anlatımına uymayan bir kullanışta daha canlı görünür. O da renk sıfatlarından ve düşmeli olarak ‘o renge dönme’ anlatımında geçişsiz fiiller yapmasıdır (Banguoğlu, 1974: 208).

Türkçede eskiden beri görülen bu ek işleklik sahası hudutlu olan eklerden biridir. Daha çok renk isimlerinden fiil yapmakta kullanılır. Renk isimlerden yalnız olma ifade eden, diğer isimlerden ise bazan olma, bazan yapma ifade eden fiiller yapar: ağ-ar-, boz-ar-, mor-ar-, yeş-er-(<yaş-ar-), kız-ar-, sar-ar-(<sarğar- <sarığ-ar-), kar-ar-(<kara-ar-), göğ-er-, yaş-ar-, suv-ar-(suv >su), on-ar-(<on-ar-, on ‘sağ’), ot-ar-, ev-er- gibi (Ergin, 2013: 182).

3.4.1. Coğrafya

köler- (<köl “birikmiş su, göl”) (Ünlü, 2012: 463) “göl haline gelmek, gölermek, toplanmak, su göllenmek” (Ünlü, 2012: 463)

kölerdi suw “Su göl haline geldi.” (DLT,CII,84-17)

“köler-” eylemi “Ateş-Su” eylem temasında yer almaktadır.

3.4.2. Değer Yargıları

ençer- (<inç “ rahat, huzur”) (Ünlü, 2012: 324) “rahat, huzur içinde olmak” (Ünlü, 2012: 234)

silerke yer içinde ornağı turuğlağ **ençermek** bir vaktka tegi “Size bir zamana kadar yeyüzünde bir yer tutmak huzura ermek” (TİEM 73 114r/9)

“ençer-” eylemi “*Duygular, Ruhsal Durum*” eylem temasında yer almaktadır.

3.4.3. Fiziksel-Bedensel Özellikleri İçeren Niteleme Adları

tazar- (<taz “daz, kel”) (Ünlü, 2012: 766) “kelleşmek” (Ünlü, 2012: 766).

tazardı neğ “Şey/nesne kelleşti.” (DLT,CII, 77-11)

tüzer- (<tüz “düz, düzgün, doğru, aynı, uygun”) (Ünlü, 2012: 855) “düzelme” (Ünlü, 2012: 856).

yer **tüzerdi** “Yer düzeldi.” (DLT,CII,77-14).

yaşar- (<yaş “yeşil, taze”) (Ünlü, 2012: 968) “yeşermek” (Ünlü, 2012: 968).

ot **yaşardı** “Ot yeşerdi.” (DLT,CIII,68-9).

ķayuka bu baksa **yaşarmış** kırır “Nereye bakarsa, yeşermiş olan kurur.” (KB 133)

“tazar-” ve “tüzer-” eylemleri “*Temel Kılış, Oluş, Durum*” eylem temasında “yaşar-” eylemi ise “*Bitki*” eylem temasında yer almaktadır.

3.4.4. Hava, Meteoroloji Olayları

pusar- (<pus “sis, duman”) (Ünlü, 2012: 635) “pusarmak, sislenmek” (Ünlü, 2012: 635)

kök **pusardı** “Gök sislendi.” (DLT,CII,79-1)

“pusar-” eylemi “*Doğa, Meteoroloji, Hava*” eylem temasında yer almaktadır.

3.4.5. Renk Adları

aķar- (<aķ “ak, beyaz”) (Ünlü, 2012: 28) “aķarmak” (Ünlü, 2012: 29)

ol kün **aķarur** yüzler taķı ķararur yüzler “O gün bazı yüzler aķarır bazı yüzler kararır.” (TİEM 73 48r/7)

sarġar- (<sarıġ “sarı”) (Ünlü, 2012: 658) “sararmak” (Ünlü, 2012: 658)
sarġardı neġ “Şey/nesne sarardı.” (DLT,CII,187-25)

Bu temada yer alan eylemlerin ikisi de “*Temel Kılış, Oluş, Durum*” eylem temasında yer almaktadır.

3.4.6. Yıl, Mevsim, Ay, Gün

küzer- (<küz “güz, son bahar”) (Ünlü, 2012: 525) “güzleşmek” (Ünlü, 2012: 525)
öd küzerdi “Zaman güz oldu.” (DLT,CII,77-17)

tüner- (<tün “gece”) (Ünlü, 2012: 846) “karanlık olmak, kararmak, gece olmak” (Ünlü, 2012: 847)

tünerdi yer “Yeryüzü karardı.” (DLT,CII,86-2)

tünerdi yarumaz körügli qarax “ Gören gözbebeğim karardı, artık parlamıyor.” (KB 374)

Her iki eylem de “*Doğa, Meteoroloji, Hava*” eylem temasında yer almaktadır.

3.5. +DA-

“İsimlerden etken-geçişli, taklidi sözlerden ise oluş bildiren geçişsiz fiiller teşkil eden az işlek bir ektir. Çeşitli sesleri taklit etmek üzere bu ek ile yapılmış isim tabanları tek olarak kullanılmadığı için, onları ancak fiil halinde görebiliriz.” (Hacıeminoğlu, 2019: 151)

Ahmet Bican Ercilasun, *Kutadgu Bilig Grameri-Fiil* adlı eserinde +da-/de- addan eylem yapım ekini “-de,-,ta,-,te-“ başlığında açıklamıştır. Geçişli eylemler türettiğini, ekin ünsüzünün sedalı ünsüzlerden sonra d, sedasız ünsüzlerden sonra da t şeklinde olduğunu ifade etmiştir (Ercilasun, 2020: 38).

“-da- eki, bir yansıma kelimelerden türemiş fiillerde. İki heceli yansıma kelimeler +DA- ekiyle türemiş fiiller meydana getirirler. -di (veya -ti) ile türemli olan adlar daima bu fiillerle karşılıklıdır.” (Deny, 2009: 469).

“Birkaç tek heceli ad dışında ses yansımali sözlerden ses yansımali fiiller türeten bir ektir. Adlardan geçişli fiiller türetmiştir: alda- ‘aldatmak’ < al ‘hile’, izde- > iste-, ünde- ‘ünlemek’ vb. Ses yansımali ikincil köklerden genellikle ‘etmek’ anlamında geçişsiz fiiller türetmiştir. Ek, ses yansımali fiillerde -Il/-Ul, -Ir/-Ur kökleri üzerine geldiği için hep tonlu +dA- biçimindedir.” (Korkmaz, 2009: 114).

“-de- fiilleri -le- fiillerine benzer donatma anlamında Eski Türkçede ve Doğu Türkçesinde oldukça geniş bir üreme alanına sahip olmuşlardır. Dilimizde bu ek bir yandan canlılığını kaybetmiş, bir yandan ise iki heceli yansımalarla mahsus çok canlı bir ek halini alarak onlardan fiiller yapar olmuştur.” (Banguoğlu, 1974: 204).

Türkçede eskiden beri görülen, diğer isimlerden fiil yapmakta çok az kullanılan bu ek ses taklidi kelimelerden fiil yapmakta işlek bulunmaktadır. Diğer isimlerden yapma ifade eden, ses taklitlerinden olma ifade eden fiiller yapar: al-da ‘hile yapmak, aldatmak’ (al ‘hile, çare’), bağ-da- ‘güreşte sarmaya almak’ (bağ-da-ş fiili bundan yapılmıştır), is-te- (<iz-de-), şırıl-da-, mırıl-da-, horul-da-, fısıll-da-, fırıl-da-, gürül-de-, çatır-da-, kütür-de-, fokur-da-, fingsir-de-, parıl-da-, hay-da- gibi. (Ergin, 2013: 182).

3.5.1. Beden, Organlar, Dokular

tılda- (<tıl “dil”) (Ünlü, 2012: 798) “mani olmak, engel olmak” (Ünlü, 2012: 799)
tilin **tıldama** emdi kesgil sözü “Sen sus ve beni dinle.” (KB 4030)

“tıl-da-” eylemi “Etkileşim, İletişim” eylem temasında yer almaktadır.

3.5.2. İletişim, Etkileşim

alda- (<al “hile, aldatmaca”) (Ünlü, 2012: 31) “aldatmak, kandırmak, hile yapmak, tuzak kurmak” (Ünlü, 2012: 32)
ol yağını **aldadı** “O düşmanını aldattı.” (DLT,CI,273-9)
ançada kim **aldadı** seni anlar “O zaman onlar seni aldattı.” (TİEM 73 134r/2)

“alda-” eylemi “Etkileşim, İletişim” eylem temasında yer almaktadır.

3.5.3. Miktar, Hacim, Ölçü Bildiren Niteleme Adları

sonda- (<son “son, ard, arka”) (Ünlü, 2012: 693) “çekiştirmek, arkasından kovalamak” (Ünlü, 2012: 694)

ol yağını **sondadı** “O düşmanını kovaladı.” (DLT,CIII,400-23)

kişi barça **sondar** anıy bar yoğun “İnsanlar daima onun varını yoğunu çekiştirir.” (KB 5859)

“sonda-” eylemi “*Temel Kılış, Oluş, Durum*” eylem temasında yer almaktadır.

3.5.4. Savaş, Ordu

okta- (<ok “ok, şans oku”) (Ünlü, 2012: 571) “ok atmak” (Ünlü, 2012: 574)

yay kış bile karıştı “Yaz kış ile karşılaştı (ve karşılıklı) hüner yaylarını kurdular. Saf
erdem yasin kırıştı bağlayıp savaştılar ve birbirlerine ok atmak için karşı karşıya
çerig tutup körüşti durdular.” (Çeçen ve Sarıççek, 2005: 179) (DLT,CII,97-16)

oktağalı örtüşür

“okta-” eylemi “*Savaş Araç Gereçleri*” eylem temasında yer almaktadır.

3.5.5. Sesler

ünde- (<ün “ses, ün, san”) (Ünlü, 2012: 902) “seslenmek, çağırmak” (Ünlü, 2012: 902)

ol meni **ündedi** “O beni çağırdı.” (DLT,CI,273-2)

ilig bir kün ay toldını **ündedi** “Hükümdar bir gün Ay-Toldı’yı çağırdı.” (KB 955)

“ünde-” eylemi “*Etkileşim, İletişim*” eylem temasında yer almaktadır.

3.6. +ĞAr-/++KAr-

Bir birleşik ek olduğu şüphe götürmeyen bu ekler muhtemeldir ki, isimden -k/-k- ile türemiş fiillere -ar/-er- ettirgenlik ekinin gelmesi ve ikisinin kaynaşması sonunda teşekkül etmiş olmalıdır. Bir diğer ihtimal de isim köklerinden, önce -ı/-i/-u/-ü- ekleri ile fiil yapıp daha sonra -k/-k- ile tekrar isimleştirilmesi söz konusudur. Bu

merhaleden sonra -a/-e- ekleri ile tekrar fiil yapılır ve oradan da -r- ettirgenlik eki ile genişletilmiştir. İki ünlü arasındaki -k-/-ğ- sesleri sadalılaşılarak -g-/-ğ- olmuş ve her iki şekilde kullanış sahası bulmuş olmalıdır. Nitekim bu ekle teşekkül etmiş olan fiiller hem ettirgen, hem de geçişsiz olabilmektedir. (Hacıeminoğlu, 2019: 151-152)

Jean Deny, *Türk Dil Bilgisi* adlı eserinde +KAr- addan eylem yapım ekini +KIr- ekiyle aynı başlık altında incelemiştir. “-kır-/-kir- ve -kar-/-ker- ekleri ki az sayıdaki yansıma kelimelere veya ünlemlere katılır: *haykırmak* (krş. *hay* ünlemi), *ofkırmak*, *ışkırmak*; *kışkırmak*, *kış kuşları kaçırmak* için yansıma kelime.” (Deny, 2009: 472)

3.6.1. Ateş-Su

suwğar- (<suw “su”) (Ünlü, 2012: 705) “sulamak, su vermek” (Ünlü, 2012: 707)
ol at **suwğardı** “O, ata su verdi.” (DLT,CII,188-20)

“suwğar-” eylemi “*Hayvan Yetiştirme, Himaye Etme*” eylem temasında bulunmaktadır.

3.6.2. Beden Sağlığı

uğğar- (<ud “uyku”) (Ünlü, 2012: 861) “uyandırmak, uyarmak” (Ünlü, 2012: 862)
bardı közüm yaruķı “Gözümün nuru bırakıp gitti, bedenimin konuğunu (canımı) götürdü.
aldı özüm konuķ Acaba (şimdi) o nerededir? Beni uykumdan uyandırır.
ķanda erinç ķanıķı (DLT,CI,46-20)
emdi uğın **uğğarur**

“uğğar-” eylemi “*İnsan ve Bedeni*” eylem temasında yer almaktadır.

3.6.3. Beden, Organlar, Dokular

közger- (<köz “göz”) (Ünlü, 2012: 487) “gördürmek, görüştürmek” (Ünlü, 2012: 489)
ol atamnı maņa **közgerdi** “O, babamla beni görüştürdü.” (DLT,CII,196-18)

“közger-” eylemi “*Etkileşim, İletişim*” eylem temasında yer almaktadır.

3.6.4. Beslenme

sütger- (<süt “süt”) (Ünlü, 2012: 714) “süt gibi sulu, duru yapmak” (Ünlü, 2012: 714)
yoğurt **sütgerdi** “Yoğurt süt gibi sulu oldu.” (DLT,CII,189-9)

“sütger-” eylemi “*Beslenme*” eylem temasında yer almaktadır.

3.6.5. Bitkiler

otğar- (<ot “bitki, ot”) (Ünlü, 2012: 592) “(hayvan) otlatmak” (Ünlü, 2012: 593)
ol at **otğardı** “O, atı otlattı.” (DLT,CI,225-11)
yênler, **otğarıñlar** yılkılarıñıznı “Yiyiniz ve hayvanlarınızı otlatınız.” (RKT 31/50a2)

“otğar-” eylemi “*Hayvan Yetiştirme, Himaye Etme*” eylem temasında yer almaktadır.

3.6.6. Değer Yargıları

çınğar- (<çın “doğru, gerçek, hakikat”) (Ünlü, 2012: 185) “araştırmak, tahkik etmek” (Ünlü, 2012: 187)
ol ışığ **çınğardı** “O işin doğrusunu araştırdı.” (DLT,CII,182-21)

tüpker- (<tüp “dip, esas”) (Ünlü, 2012: 848) “araştırmak, izine düşmek” (Ünlü, 2012: 849)
ol ışığ **tüpkerdi** “O, işin esasını araştırdı.” (DLT,CII,179-11)

Her iki eylemin de teması “*Akıl, Zihin*”dir.

3.6.7. Duygu, Ruhsal Durum

muñkar- (<muñ “sıkıntı, ızdırıp; bun, mihnet”) (Ünlü, 2012: 544) “bunaltmak, can sıkılamak” (Ünlü, 2012: 545)
ol anı **muñkardı** “O, onu bunalttı.” (DLT,CIII,397-24)

ayu **muḡkarur** sen bu kün sen mini “Bugün sen benim canımı çok sıkıyorsun.” (KB 4024)

“muḡkar-” eylemi “*Duygular, Ruhsal Durum*” eylem temasında yer almaktadır.

3.6.8. Fiziksel-Bedensel Özellikleri İçeren Niteleme Adları

tazḡar- (<taz “daz, kel”) (Ünlü, 2012: 766) “kelleşmek, dazlaşmak” (Ünlü, 2012: 767)
er başı **tazḡardı** “Adamın başı kelleşti.” (DLT,CII,178-4)

“tazḡar-” eylemi “*İnsan ve Bedeni*” eylem temasında yer almaktadır.

3.6.9. Hayvanlar

atḡar- (<at “at (hayvan)”) (Ünlü, 2012: 70) “ata bindirmek” (Ünlü, 2012: 73)
ol meni **atḡardı** “O, beni ata bindirdi.” (DLT,CI,225-7)

“atḡar-” eylemi “*At Binme*” eylem temasında bulunmaktadır.

3.6.10. İletişim, Etkileşim

andḡar- (<and “and, yemin”) (Ünlü, 2012: 41) “yemin ettirmek, ant içmek” (Ünlü, 2012: 42)
ol anı **andḡardı** “O, ona yemin ettirdi.” (DLT,CIII,423-4)

“andḡar-” eylemi “*Etkileşim, İletişim*” eylem temasında yer almaktadır.

3.6.11. Savaş Gereçleri, Silah, Teçhizat

kezger- (<kez “gez”) (Ünlü, 2012: 412) “gezlenmek, geze getirmek” (Ünlü, 2012: 412)
er ok **kezgerdi** “Adam ok gezlendi.” (DLT,CII,196-15)

“kezger-” eylemi “*Askerlik, Savaş, Kahramanlık*” eylem temasında yer almaktadır.

3.6.12. Yer-Yön Adları

içger- (<iç “iç, içeride, -de, hak(kında)”) (Ünlü, 2012: 309) “içeriye koymak” (Ünlü, 2012: 310)

ol atın ewge **içgerdi** “O, atını evin içine koydu” (DLT,CI,227-4)

“içger-” eylemi “*Temel Kılış, Oluş, Durum*” eylem temasında yer almaktadır.

3.6.13. Yıl, Mevsim, Ay, Gün

küzger- (<küz “güz, son bahar”) (Ünlü, 2012: 525) “güzleşmek, güze doğru gitmek” (Ünlü, 2012: 525)

öðlek **küzgerdi** “Mevsim güze doğru gitti.” (DLT,CII,196-22)

“küzger-” eylemi “*Doğa, Meteoroloji, Hava*” eylem temasında yer almaktadır.

3.7. +ĞIr-/+Kİr

“Bu da -gar-/ger- gibi oluş bildiren geçişsiz fiiller teşkil etmektedir; yalnız onun kadar işlek değildir. Teşekkül tarzı da -gar-/ger- ekinin aynıdır.

say ‘sert taş’; saygır- < say-gır- < sayık-ır- ‘yer kara taşlı ola yazmak’; yer saygırdı ‘yer kara taşlı ola yazdı’ (DLT,III,193-23).” (Hacıeminoğlu, 2019: 153)

“Bu ek yukarıda gördüğümüz -ir- isme fiil ekinin -k ile kapanan iki heceli bir isme gelmesinden (sümük gibi) birleşme yoluyla doğmuş olmalıdır. (sümük-ür > süm-kür-) Bu da kapalı hecelere gelerek -ir- eki gibi hemen daima sesli fiziolojik işleyişlerin kılınışı anlatımı ile fiiller yapar.” (Banguoğlu, 1974: 213)

3.7.1. Coğrafya

tozgır- (<toz “toz”) (Ünlü, 2012: 820) “tozarmak, toz kalkar gibi olmak” (Ünlü, 2012: 820)

yèr **tozgırdı** “Yer tozardı.” (DLT,CII,178-7)

yolğır- (<yol “yol, sefer, yolculuk”) (Ünlü, 2012: 1012) “yolda rastlamak” (Ünlü, 2012: 1015)

kelse saña **yolğıra** “Senin yolunun üzerine gelirse onu uykudan uyandır,
uğun anı uğğura kaygılı olarak gitsin çünkü benim kölemi sattı”
barsun naru kaçğura (DLT,CII,193-3)
sattı meniñ ayımı

“tozğır-” eylemi “*Doğa, Meteoroloji, Hava*” eylem temasında, “yolğır-” eylemi “*Temel Kılış, Oluş, Durum*” eylem temasında yer almaktadır.

3.7.2. Fiziksel-Bedensel Özellikleri İçeren Niteleme Adları

tazğır- (<taz “daz, kel”) (Ünlü, 2012: 766) “kelleşmek, dazlaşmak” (Ünlü, 2012: 767)
er başı **tazğırdı** “Adamın başı kelleşti.” (DLT,CII,178-6)

“tazğır-” eylemi “*İnsan ve Bedeni*” eylem temasında yer almaktadır.

3.7.3. Kent, Konut, İstihkam

sayğır- (<say “kara, taşlık yer”) (Ünlü, 2012: 664) “yer kara taşlı olayazmak” (Ünlü, 2012: 664)
yèr **sayğırdı** “Yer taşlı oldu.” (DLT,CIII,193-23)

“sayğır-” eylemi “*Yapı, Konut, Mimari*” eylem temasında yer almaktadır.

3.8. +I-/ +U-

Necmettin Hacıeminoğlu, *Karahanlı Türkçesi Grameri* adlı eserinde +ı-/ +i- addan eylem yapım ekinin hem etken hem de oluş bildiren geçişsiz eylemler türeten işlek bir ek olduğunu ifade etmiştir (Hacıeminoğlu, 2019: 153).

“Ünsüzle biten isim kök ve gövdelerinden geçişli ve geçişsiz fiiller yapar. Bu ek de KB’de işlek olarak kullanılan isimden fiil yapma eklerindendir.” (Ercilasun, 2020: 35).

“+I-/+U-, ünlüden ibaret bir ek olduğu için Türkiye Türkçesinde belirli ünsüzler ile biten bazı köklere gelerek geçişli ve geçişsiz fiiller türetmiştir. Bu ek Eski Türkçede işlek olduğu halde, eklendiği kökün yalın durumu çok kez bu kökün başka türevleri aracılığı ile ortaya konabilmektedir.” (Korkmaz, 2009: 114).

“Bu ek Eski Türkçede kullanılırdı. Fakat sonradan işlekliğini ve canlılığını kaybetmiştir. Bu ekle yapılan fiiller de olma veya yapma ifade ederler.” (Ergin, 2013: 182).

3.8.1. Beden Sağlığı

uğı- (<uç “uyku”) (Ünlü, 2012: 861) “uyumak” (Ünlü, 2012: 862)

er **uğıdı** “Adam uyudu.” (DLT,CIII,259-25)

körür köz yumuldu **uğıdı** oduğ “Görür gözler kapandı, uyanık olanlar uyudu.” (KB 3837)

“uğı-” eylemi “*Fiziksel Gereksinim*” eylem temasında yer almaktadır.

3.8.2. Değer Yargılarını İçeren Niteleme Adları

boşu-(1) (<boş “serbest, hür, boşanmış”) (Ünlü, 2012: 143) “boşanmak” (Ünlü, 2012: 144)

er urağutın **boşudı** “Adam, karısıyla boşandı.” (DLT,CIII,266-10)

boşu-(2) (<boş “boş, serbest”) (Ünlü, 2012: 143) “boşalmak” (Ünlü, 2012: 143)

anıñ özi **boşudı** “Onun, özü boşaldı.” (DLT,CIII,266-2)

kızu- (<kıız “pahalı, nadir”) (Ünlü, 2012: 426) “pahalanmak, fiyatı yükselmek” (Ünlü, 2012: 428)

tawar **kızudı** “Mal, pahalandı.” (DLT,CIII,265-1)

“boşu-(boşanmak)” eyleminin teması “*Evlilik*”, “boşu- (boşalmak)” eyleminin teması “*İnsan ve Bedeni*”, “kızu-” eyleminin teması ise “*Temel Kılış, Oluş, Durum*”dur.

3.8.3. Duyularla Anlaşılan Özellikleri Karşıllayan Niteleme Adları

beki- (<bek “muhkem, kavi, pek, sağlam, sıkı”) (Ünlü, 2012: 107) “sağlamlaştırmak” (Ünlü, 2012: 107)

ilig inçe tegdi **bekip** il ulı “Ülkenin temeli sağlamlaştı, hükümdar huzura kavuştu.” (KB 1772)

öli- (<öl “yaş, ıslak, nem”) (Ünlü, 2012: 608) “ıslanmak” (Ünlü, 2012: 610)

ton **ölidi** “Elbise ıslandı.” (DLT,CIII,256-1)

neçe içse kanmaz **ölimez** tili “İnsan ne kadar içse kanmaz, dili bile ıslanmaz.” (KB 1408)

yıdı- (<yıd “koku”) (Ünlü, 2012: 995) “kokmak, kötü kokmak” (Ünlü, 2012: 995)

et **yıdıdı** “Et, kötü koktu.” (DLT,CIII,86-19)

yıdır et küdeşmese bolmaz itig “Gözetmezsen et kokar, bunun çaresi yoktur.” (KB 4519)

Bu eylemlerin hepsinin teması “*Temel Kılış, Oluş, Durum*”dur.

3.8.4. Fiziksel-Bedensel Özellikleri İçeren Niteleme Adları

berkü- (<berk “sıkı, sağlam, kuvvetli”) (Ünlü, 2012: 117) “sağlam olmak” (Ünlü, 2012: 119)

kaçan örtti erse anı kötürdi yük anıy yükini yüngül keçti ap **berküdi** anıy birle (RKT 28/58b3)

“berkü-” eylemi “*Temel Kılış, Oluş, Durum*” eylem temasında yer almaktadır.

3.8.5. Yüz Ölçümü, Zaman Nitelik ve İlgilerini İçeren Niteleme Adları

keñü- (<Ar. <keñ “geniş”) (Ünlü, 2012: 397) “genişlemek” (Ünlü, 2012: 402)

tarudı siziñ üze yer ol kim **keñüdi** erdi “Yeryüzü genişti, ancak size dar geldi” (RKT 29/19a3)

kiñü- (<kiñ “geniş”) (Ünlü, 2012: 432) “genişlemek” (Ünlü, 2012: 432)

yer **kiñüdi** “Yer genişledi.” (DLT,CIII,396-19)

kişesşe **kiñür** ol kişike bilig “Danışırsa kişinin bilgisi genişler, eğer bu danışmaya...” (KB 5657)

taru- (<tar “dar”) (Ünlü, 2012: 753) “darda kalmak, daralmak, dar gelmek” (Ünlü, 2012: 758)

ew **tarudı** “Ev dar geldi.” (DLT,CIII,261-25)

bu elgim **tarusa** sarıg kılga “Elim daralırsa bu benim yüzümü sarartır.” (KB 477)

Bu eylemlerin hepsinin teması “*Temel Kılış, Oluş, Durum*”dur.

3.8.6. Zenginlik, Yoksulluk

bayu- (<bay “zengin”) (Ünlü, 2012: 103) “zenginleşmek” (Ünlü, 2012: 104)

er **bayudı** “Adam zenginleşti.” (DLT,CIII,274-14)

bayur buğnı barça kör itlür ajun “Onların halkları da zenginleşir, dünya düzelir.” (KB 895)

“bayu-” eylemi “*Kalkınma*” eylem temasında yer almaktadır.

3.9. +(I)r

“Çeşitli sesleri taklid eden fiiller yapan bu ek, genellikle tek başına hiç bir anlam taşımayan ‘sözde isim’ tabanlarına gelmektedir. Bu itibarla -ır/-ir- ile teşkil eden fiilleri kök ve ek olarak ayırmak doğru değildir.” (Hacıeminoğlu, 2019: 154).

“Aslında isimden fiil yapan eski bir -ir- ekini, çözümü oldukça güç sayılı örnekleriyle tanıyoruz. Belki -i- ekinden bir uzatmadır. Doğu Türkçesinde -yür- ile de ilgili görünür.

Dilimizde, bir alanda işlek olarak görülen -ir- eki sesli bazı fizyolojik işleyişleri andıran yansımalara gelerek, onların kılınışı anlamında fiiller yapar.” (Banguoğlu, 1974: 213).

“İşlek olmayan, eskiden beri ancak sayılı kelimelerde görülen bir ektir. Olma ifade eden fiiller yapar. -r- eki ses taklidi isimlerden fiil yapmak için eskiden geniş ölçüde

kullanılmış, fakat zamanla birleştiği isimlerle kaynaşarak bugün canlılığını kaybetmiştir.”
(Ergin, 2013: 183).

3.9.1. Değer Yargıları

kağğur- (<kağğü “kaygı, keder, tasa, düşünce”) (Ünlü, 2012: 342) “kaygıya düşmek, kaygılanmak, üzölmek” (Ünlü, 2012: 343)

men aňar **kađğurdum** “Ben, onun için kaygılandım.” (DLT,CII,192-23)

saňa **kađğura** tilde kesmez sözüm “Merak ediyor ve dilimden düşürmüyorum.” (KB 3326)

kayğur- (<kayğü “kaygı, tasa, keder”) (Üşenmez, 2010: 146)“kaygılanmak” (Ünlü, 2012: 379)

er **kayğurdı** “Adam kaygılandı.” (DLT,CIII,193-26)

Her iki eylem de “*Duygular, Ruhsal Durum*” eylem temasında yer almaktadır.

3.9.2. Değer Yargılarını İçeren Niteleme Adları

açur- (<aç “aç, doymamış”) (Ünlü, 2012: 2) “acıktırmak, aç bırakmak” (Ünlü, 2012: 7)

ol anı **açurdı** “O, onu aç bıraktı.” (DLT,CI,268-3)

açurğü bularığ yolun tutsa keğ “İyice yola gelmeleri için bunları aç bırakmak gerekir.” (KB 6365)

“açur-” eylemi “*Fiziksel Gereksinim*” eylem temasında yer almaktadır.

3.9.3. Duyularla Anlaşılan Özellikleri Karşılayan Niteleme Adları

kurğır- (<kurug “kuru”) (Ünlü, 2012: 500) “kurumak” (Ünlü, 2012: 497)

yer **kurğırdı** “Yer kurudu.” (DLT,CII,193-20)

“kurğır-” eylemi “*Temel Kılış, Oluş, Durum*” eylem temasında yer almaktadır.

3.9.4. Fiziksel-Bedensel Özellikleri İçeren Niteleme Adları

eskir- “(<eski “eski”) (Ünlü, 2012: 249) “eskimek” (Ünlü, 2012: 249)

ton **eskirdi** “Elbise eskidi.” (DLT,CI,228-3)

yigit kıoca bolur yanı **eskirür** “Yiğit kocar, yeni eskir.” (AH 195)

kamğır- (<kamğı “eğri büğrü, çarpık”) (Ünlü, 2012: 351) “çarpılayazmak, eğrileyazmak” (Ünlü, 2012: 351)

anıy yüzi **kamğırdı** “Onun yüzü eğrileyazdı.” (DLT,II,194-14)

karağur- (<karağı “zaç da denilen kara boya”) (Ünlü, 2012: 359) “karartmak” (Ünlü, 2012: 359)

karağurma dünyaka sukluk kılıp “Dünyayı tamah ederek ruhunu karartma.” (KB 6092)

Eylemlerin üçü de “*Temel Kılış, Oluş, Durum*” eylem temasında yer almaktadır.

3.9.5. Hava, Meteoroloji Olayları

tüpir- (<tüpi “tipi”) (Ünlü, 2012: 848) “rüzgarın eserek toprağı savurması” (Ünlü, 2012: 849)

tütüşmeginçe tüzülmes, **tüpirmeginçe** açılmas “Kavga olmayınca düzen düzülmez, tipi olmayınca hava açılmaz.” (DLT,CI,71-11)

“tüpir-” eylemi “*Doğa, Meteoroloji, Hava*” eylem temasında yer almaktadır.

3.9.6. Hayvanlar

buğrağur- (<buğrağı “erkek deve gibi”) (Ünlü, 2012: 152) “erkek deve gibi olmak, buğralaşmak” (Ünlü, 2012: 152)

özün **buğrağursa** beğütse boyun “Vücudun deve aygırına döner ve enseni kalınlaştırır...” (KB 6369)

“buğrağur-” eylemi “*Temel Kılış, Oluş, Durum*” eylem temasında yer almaktadır.

3.9.7. Renk Adları

karar- (< kara “siyah, kara”) (Ünlü, 2012: 358) “kararmak, kararmaya başlamak” (Ünlü, 2012: 361)

kalık yek yüzi teg **karardı** olup “Gök, şeytan yüzü gibi soldu karardı.” (KB 5029)

“karar-” eylemi “*Temel Kılış, Oluş, Durum*” eylem temasında yer almaktadır.

3.9.8. Sanat (Bezeme, Resim, Heykel, Yazıt)

belgür- (< belgü “belge, im, nişan, alamet”) (Ünlü, 2012: 110) “belirmek, meydana çıkmak, açığa çıkmak” (Ünlü, 2012: 112)

ış **belgürdi** “İş açığa çıktı.” (DLT,CII,172-1)

belgürdi olarka anlarnın uwut yerleri “Onlara avret yerleri belirdi.” (RKT 31/90a1)

“belgür-” eylemi “*Temel Kılış, Oluş, Durum*” eylem temasında yer almaktadır.

3.9.9. Sesler

kıkır- (< kıkı “gürültü”) (Ünlü, 2012: 414) “yüksek sesle çağırmak, bağırarak, haykırmak” (Ünlü, 2012: 414)

er **kıkırdı** “Adam bağırdı.” (DLT,CII,83-14)

“kıkır-” eylemi “*Etkileşim, İletişim*” eylem temasında yer almaktadır.

3.10. +(I)k-

“İsimlerden çoğunlukla oluş bildiren ve geçişsiz fiil türeten işlek bir ektir. Genellikle kök isimlere gelmektedir. Ünsüzle biten tabanlara -ı/-i/-u/-ü- seslerinden biri ile bağlanmaktadır.” (Hacıeminoğlu, 2019: 154)

Ahmet Bican Ercilasun, *Kutadgu Bilig Grameri-Fiil* adlı eserinde +k-/k- addan eylem yapım ekinin geçişsiz eylemler türettiğini ifade etmiştir. (Ercilasun, 2020: 37)

“Bu ek de işleklik sahası geniş olmayan eklerden biridir. Eski Türkçede örnekleri daha çoktu. Bugün ancak bir kaç misalde görülür. Yalnız olma ifade eden fiiller yapar: ac-ı-k- (<aç-ı-k-), gec-i-k- (<geç-i-k-), bir-i-k-, göz-ü-k-, dar-ı-k- ‘sıkılmak’ fiillerinde bu ek vardır.” (Ergin, 2013: 183)

“Eski Türkçede isimden geçişsiz fiiller yapan bir ek olarak görülür. Dilimizde az sayıda örnekleri kalmıştır.” (Banguoğlu, 1974: 211)

3.10.1. Beden, Organlar, Dokular

bağrıq- (<bağır “karaciğer”) (Ünlü, 2012: 89) “bağrı (ciğeri) göğüs kemiklerine yapışmak” (Ünlü, 2012: 91)

aç er **bağrıqtı** “Aç adamın ciğeri göğüs kemiklerine yapıştı.” (DLT,CII,227-8)

tılıq-(1) (<tıl “dil”) (Ünlü, 2012: 798) “konuşmak, haber vermek” (Ünlü, 2012: 799)

kişi meniñ birle **tılıqtı** “Adam benim ile konuştu.” (DLT,CII,116-29)

“bağrıq-” eyleminin teması “İnsan ve Bedeni”, “tılıq-” eyleminin teması ise “Etkileşim, İletişim”dir.

3.10.2. Coğrafya

tağık- (<tağ “dağ”) (Ünlü, 2012: 724) “dağa çıkmak; dağa kaçmak, yozlaşmak” (Ünlü, 2012: 725)

eçkü **tağıqtı** “Keçi dağa kaçtı.” (DLT,CII,117-10)

yirik- (<yir “yer, toprak, yeryüzü”) (Ünlü, 2012: 1006) “yerleşmek” (Ünlü, 2012: 1006)

yirikmedi tüşte udu köçtüler “Menzilde yerleşmediler, öncekileri izleyerek göçtüler.” (KB 5177)

“tağık-” eyleminin teması “Hayvanlarla İlgili Fiiller”, “yirik-” eyleminin teması ise “Yerleşim, Yurt Tutma”dır.

3.10.3. Değer Yargıları

çınık- (<çın “doğru, gerçek, hakikat”) (Ünlü, 2012: 185) “gerçekleşmek” (Ünlü, 2012: 188)
söz **çınıktı** “Söz gerçekleşti.” (DLT,CII,117-16)

tusuk- (<tusu “fayda, menfaat”) (Ünlü, 2012: 834) “iyi gelmek, faydası olmak, yaraşmak”
(Ünlü, 2012: 834)

bu ot maña **tusuktu** “Bu bitki bana iyi geldi.” (DLT,CII,116-14)

“çınık-” eylemi “*Akıl, Zihin*” eylem temasında, “tusuk-” eylemi “*İnsan ve Bedeni*” eylem temasında yer almaktadır.

3.10.4. Değer Yargılarını İçeren Niteleme Adları

kirik- (<kir “kir”) (Ünlü, 2012: 432) “kirlenmek” (Ünlü, 2012: 433)
ton **kirikti** “Elbise, kirlendi” (DLT,CII,117-19)

yatık- (<yat “yabancı”) (Ünlü, 2012: 970) “yabancılaşmak, yadlaşmak” (Ünlü, 2012: 971)
yağuk kişi **yatıktı** “Yakın kişi yabancılaştı.” (DLT,CIII,76-4)

“kirik-” eylemi “*Temel Kılış, Oluş, Durum*” eylem temasında, “yatık-” eylemi “*Duygular, Ruhsal Durum*” eylem temasında yer almaktadır.

3.10.5. Duygu, Ruhsal Durum

muğuk- (<muğ “sıkıntı, ızdırıp; bun, mihnet”) (Ünlü, 2012: 544) “bunalmak, ümitsizliğe düşmek” (Ünlü, 2012: 546)

er **muğuktu** “Adam bunaldı.” (DLT,CIII,395-4)

muğukmuş kişiler ölümüg kolar “Ümitsizliğe düşmüş kişiler ölümü arar.” (KB 2397)

“muğuk-” eylemi “*Duygular, Ruhsal Durum*” eylem temasında yer almaktadır.

3.10.6. Duyularla Anlaşılan Özellikleri Karşılayan Niteleme Adları

tutuk- (<tut “kılıç ve benzeri şeylerin üzerine çöken pas”) (Ünlü, 2012: 836) “paslanmak” (Ünlü, 2012:840)

kılıç **tutuktı** “Kılıç paslandı.” (DLT,CII,116-26)

“tutuk-” eylemi “*Temel Kılış, Oluş, Durum*” eylem temasında yer almaktadır.

3.10.7. Düşman

yağık- (<yağı “düşman”) (Ünlü, 2012: 922) “düşmanlaşmak” (Ünlü, 2012: 922)

begler birbirge **yağıktı** “Beyler birbirine düşmanlaştı.” (DLT,CIII,76-17)

“yağık-” eylemi “*Askerlik, Savaş, Kahramanlık*” eylem temasında yer almaktadır.

3.10.8. Hava, Meteoroloji Olayları

yutık- (<yut “kışın soğukta hayvanları öldüren felaket”) (Ünlü, 2012: 1028) “yutamak, soğuktan hayvan telef olmak” (Ünlü, 2012: 1028)

yılkı **yutıktı** “Hayvan sürüsü soğuktan telef oldu.” (DLT,CIII,76-5)

“yutık-” eylemi “*Hayvanlarla İlgili Fiiller*” eylem temasında bulunmaktadır.

3.10.9. İletişim, Etkileşim

andık- (<and “and, yemin”) (Ünlü, 2012: 41) “ant içmek, yemin etmek” (Ünlü, 2012: 42)
er **andıktı** “Adam yemin etti.” (DLT,CI,243-6)

tılık-(2) (<tıl “dil”) (Ünlü, 2012: 798) “dile düşmek” (Ünlü, 2012: 799)
er ırsız **tılıktı** “Adamın ırsızlığı dile düştü.” (DLT,CII,117-3)

Her iki eylem de “*Etkileşim, İletişim*” eylem temasında yer almaktadır.

3.10.10. Kavim ve Boy Adları

tatık- (<tat “bütün Türklere göre Farsça konuşan”) (Üşenmez, 2010: 275)“Farslaşmak” (Ünlü, 2012: 762)

Türk **tatıktı** “Türk Farslaştı.” (DLT,CII,116-24)

“tatık-” eylemi “*Ad, Unvan*” eylem temasında bulunmaktadır.

3.10.11. Kent, Konut, İstihkam

sayık- (<say “kara, taşlık yer”) (Ünlü, 2012: 664) “yer kara taşlı olmak” (Ünlü, 2012: 664) yer **sayıktı** “Yer taşlı oldu.” (DLT,CIII,189-23)

“sayık-” eylemi “*Yapı, Konut, Mimari*” eylem temasında yer almaktadır.

3.10.12. Kimlik, Ad, Unvan

atık- (<at “ad, nam, isim”) (Ünlü, 2012: 70) “ad sahibi olmak, ismi yayılmak, meşhur olmak” (Ünlü, 2012: 74)

atıkmış isiz ölse kargış bulur “Adı kötüye çıkmış kişi ölünce beddua alır.” (KB 246)

“atık-” eylemi “*Ad, Unvan*” eylem temasında yer almaktadır.

3.10.13. Kozmogoni, Din, İnanç

yelwik- (<yelwi “büyü”) (Ünlü, 2012: 986) “büyülenmek” (Ünlü, 2012: 986)

sorgıl tanrı kulu oğlanına ançada kim keldi anlarğa aydı añar fır’avn men seni seznür men seni ay mūsā **yelwikmiş** “Sen bunu İsrailoğullarına sor (sana söyleyeceklerdir). Hani Musa, İsrailoğullarına peygamber olarak gelmiş ve (onları serbest bırakması için Firavuna gittiğinde,328 bu dokuz mucizeye rağmen) Firavun yine de ona, “Ey Musa! Bence sen büyülenmiş, ne söylediğini bilmeyen birisin” demişti.” (Ünlü, 2018, s. 298)(TİEM 73 213v/7)

“yelwik-” eylemi “*Kozmogoni, Din, İnanç*” eylem temasında bulunmaktadır.

3.10.14. Miktar, Hacim, Ölçü Bildiren Niteleme Adları

tüpük- (<tüp “herhangi bir şeyin aslı, kökü”) (Ünlü, 2012: 848) “kökleşmek, kök atmak, devam etmek” (Ünlü, 2012: 849)

bu işlik **tüpükmez** bolur ol küçün “Bu arkadaşlık zorakidir ve asla esaslı olmaz.” (KB 4203)

“tüpük-” eylemi “*Temel Kılış, Oluş, Durum*” eylem temasında yer almaktadır.

3.10.15. Ün, Şan, Şöhret

çawık- (<çaw “şöhret, şans, ün”) (Ünlü, 2012: 177) “ün sahibi olmak, ünlenmek” (Ünlü, 2012: 178)

“çawık-” eylem, “*Ad, Unvan*” eylem temasında bulunmaktadır.

3.10.16. Yer-Yön Adları

taşık- (<taş “dış, dışarı, fazla”) (Ünlü, 2012: 759) “dışarı çıkmak” (Ünlü, 2012: 760)
er ewdin **taşıkı** “Adam evden dışarı çıktı.” (DLT,CII,116-17)

tışık- (<tış “dış”) (Ünlü, 2012: 800) “dışarı çıkmak” (Ünlü, 2012: 800)
(DLT,CII,116-17)

uçuk- (<uç “uç, bir şeyin ucu, sonu, tepe”) (Ünlü, 2012: 858) “sonuna ermek” (Ünlü, 2012: 859)

ış **uçukı** “İş sona erdi.” (DLT,CI,191-2)

tiriglik **uçukı** tirip bu nejin “Mal toplaya toplaya hayatın sonuna geldi.” (KB 4698)

Bu başlıkta bulunan üç eylemin de teması “*Temel Kılış, Oluş, Durum*”dur.

3.10.17. Yıl, Mevsim, Ay, Gün

küzük- (<küz “güz, son bahar”) (Ünlü, 2012: 525) “güzleşmek” (Ünlü, 2012: 525)
yıl **küzüktü** “Yıl güz oldu.” (DLT,CII,118-1)

yayık- (<yay “ilkbahar, yaz”) (Ünlü, 2012: 978) “yaz olmak, baharlaşmak” (Ünlü, 2012: 978)

öð **yayıktı** “Zaman yaz oldu.” (DLT,CIII,191-16)

Her iki eylemin de teması “*Doğa, Meteoroloji, Hava*” başlıklı eylem temasıdır.

3.10.18. Yüz Ölçümü, Zaman Nitelik ve İlgilerini İçeren Niteleme Adları

tarık- (<tar “dar”) (Ünlü, 2012: 753) “daralmak” (Ünlü, 2012:755)
yèr **tarıktı** “Yer daraldı.” (DLT,CII,115-9)

“tarık-” eylemi “*Temel kılış, Oluş, Durum*” eylem temasında yer almaktadır.

3.11. +IA-

“*Her türlü isimden etken, hem oluş bildiren; hem de taklidi mahiyette fiiller teşkil eden çok işlek bir ektir.*” (Hacıeminoğlu, 2019: 156)

“*Bugünkü Türkçede olduğu gibi Karahanlı Türkçesinde de en işlek isimden fiil yapma eki -la-, -le-’dir. Yabancı asıllı kelimeler de dahil olmak üzere hemen her türlü isme (isim, sıfat, zamir, kök, gövde vb.) gelen -la-, -le- eki çoğunlukla geçişli fiiller yapar. -la-, -le- ile yapılmış geçişsiz fiiller azdır.*” (Ercilasun, 2020: 32)

“*Türkçe ve yabancı kelimelere (genellikle adlara) +IA- eki katılmakla büyük bir sayıda fiiller ortaya çıkarılabilir ve böylece de +IAmAk’lı fiil adlar meydana çıkar. Bu fiillerin birtakımı ...muamelesi etmek... gibi ‘saymak’ anlamlarını verirler. +IA eki Arapça fiil adlarına (iş adlarına) seyrek olarak katılır.*” (Deny, 2009: 453)

“+la- eki, Eski Türkçeden beri bütün lehçelerde canlı ve çok işlek olan bir addan fiil türetme ekidir. Türkiye Türkçesinde de verimli ve anlamca çok yönlü türetmeler yapmıştır. Tek veya çok heceli her türlü ad kök ve gövdeleriyle, sıfat, zarf vb. ad soylu sözlere de gelerek geçişli ve geçişsiz fiiller türeten bir ektir.” (Korkmaz, 2009: 116)

-le- fiilleri, kelime dağarcığımızda, en kalabalık fiil ailesini teşkil eder. Bu ek eski Türkçeden beri, çok verimli olmuş ve sonraları, isimlerden fiil yapma alanında, bayağı rakipsiz kalmıştır. Münasebet düştükçe her türlü adlara ve birçok sıfatlara gelir. Anlatımı zamanla dallanmış, çeşitlenmiştir. Genel olarak nesneyle ilgili bir şey yapmak veya olmak anlatımını getirir. (Banguoğlu, 1974: 214)

“Bu ek isimden fiil yapma eklerinin en işlek olanıdır. Hemen hemen her çeşit ismin sonuna gelerek yapma veya olma ifade eden fiiller yapar. Bu ek Türkçede eskiden beri hep aynı kalmıştır.” (Ergin, 2013: 180)

3.11.1. Akrabalık

anala- (<ana “ana,anne”) (Ünlü, 2012: 40) “ana demek” (Ünlü, 2012: 42)
ol anı **analadı** “O, ona anne dedi.” (DLT,CI,311-1)

ekele- (<eke “büyük kız kardeş”) (Ünlü, 2012: 218) “abla diyerek çağırmak, abla demek” (Ünlü, 2012: 218)
ol anı **ekeledi** “O, onu abla diye çağırdı.” (DLT,CI,310-16)

tünürle- (<tünür “dünür”) (Ünlü, 2012: 848) “birini kendine dünür saymak, dünür olmak” (Ünlü, 2012: 848)
ol maña **tünürledi** “O, bana dünür oldu.” (DLT,CIII,408-23)

“anala-” ve “ekele-” eylemlerinin teması “Ad, Unvan”, “tünürle-” eyleminin teması ise “Evlilik”dir.

3.11.2. Alet, Araç-Gereç Adları

aşla- (<aş “kenet”) (Ünlü, 2012: 67) “kap kenetlemek” (Ünlü, 2012: 68)
ol ayak **aşladı** “O, kabı kenetledi.” (DLT,CI,286-17)

bağla- (<bağ “bağ, düğüm, odun ve oduna benzer şeylerin bağlamaları”) (Ünlü, 2012: 88)
“bağlamak” (Ünlü, 2012: 90)

ol otuñ **bağladı** “O, otunu bağladı.” (DLT,CIII,292-7)

nelük malğa munça köñül **bağlamak** “Mala bu kadar gönül bağlamak neden?” (AH 183)
aydı kemşinler kaçan kemişdiler erse cādūluk birle **bağladılar** kişiler közlerini “Sihirbazlar,
(iplerini yere) atınca, büyü ile halkın gözlerini bağladılar.” (TİEM 73 122v/6)

çoğla- (<çoğ “zincir, bağ”) (Ünlü, 2012: 191) “bağlamak, bohçalamak” (Ünlü, 2012: 191)
ol tonuğ **çoğladı** “O, elbiseyi bağladı.” (DLT,CIII,295-25)

kaçala- (<kaç “kap”) (Ünlü, 2012: 340) “kabalamak” (Ünlü, 2012: 441)
ol neñni **kaçaladı** “O, nesneyi kaba koydu.” (DLT,CIII,323,-20)

kaçışla- (<kaçış “kayış”) (Ünlü, 2012: 344) “kayış yapmak” (Ünlü, 2012: 344)
ol könüg **kağışladı** (DLT,CIII,335-19)

kamıçla- (<kamıç “kepçe”) (Ünlü, 2012: 351) “kepçelemek, kepçeyi daldırmak” (Ünlü,
2012: 351)
ol münüg **kamıçladı** “O, çorbaya kepçeyi daldırdı.” (DLT,CIII,331-5)

kaşukla- (<kaşuk “kaşık”) (Ünlü, 2012: 367) “kaşıklamak” (Ünlü, 2012: 367)
ol balığ **kaşukladı** “O, balı kaşıkladı.” (DLT,CIII,338-15)

kesle- (<kes “kesek, abdest bozduktan sonra bununla temizlenir”) (Ünlü, 2012: 408) “kesikle
kovmak” (Ünlü, 2012: 409)
ol ıtığ **kesledi** “O, köpeği kesikle kovdu.” (DLT,CIII,300-13)

kıftula- (<kıftu “makas, kırkı”) (Ünlü, 2012: 413) “sındı ile kırmak, kırpmak” (Ünlü, 2012: 413)

ol **kıftuladı** bözüğ “O sındı ile bezi kırktı.” (DLT,CIII,352-5)

kökke-(1) (<kök “bağ”) (Ünlü, 2012: 461) “eğer bağını sıkı bağlamak” (Ünlü, 2012: 462)

ol eğer **kökledi** “O eyeri sıkıca bağladı.” (DLT,CIII,300-16)

körükke- (<körük “kuyumcu veya demirci körüğü”) (Ünlü, 2012: 483) “körüklemek” (Ünlü, 2012: 483)

ol otuğ **körükledi** “O, ateşi körükledi.” (DLT,CIII,341-4)

sırla- (<sır “sır, kalıp”) (Ünlü, 2012: 685) “sırlamak, sır vurmak” (Ünlü, 2012: 685)

ayağçı ayak **sırladı** “Kaseci, çanakçı kase sırladı.” (DLT,CIII,296-23)

toğula- (<toğu “toka, kemer tokası”) (Ünlü, 2012: 814) “toka yapmak” (Ünlü, 2012: 814)

er kaçış **toğuladı** “Adam, kayışa toka yaptı.” (DLT,CIII,325-26)

yelimle- (<yelim “tutkal, kendisiyle tüy ve tüye benzer yapıştırılan tutkal”) (Ünlü, 2012: 985) “yelek yapıştırmak” (Ünlü, 2012: 985)

ol ok **yelimledi** “O, oku yapıştırdı.” (DLT,CIII,343-10)

yıpla-(1) (<yıp “ip”) (Ünlü, 2012: 1000) “iple kıl aldırmaq” (Ünlü, 2012: 1000)

urağut yüzün **yıpladı** “Kadın, yüzündeki kılları iple aldırdı.” (DLT,CIII,307-20)

yıpla-(2) (<yıp “ip”) (Ünlü, 2012: 1000) “ip üzerinde oynamak, canbazlık etmek” (Ünlü, 2012: 1000)

er **yıpladı** “Adam, ip üzerinde oynadı.” (DLT,CIII,308-6)

“aşla-”, “kaçışla-”, “kıftula-”, “sırla-”, “toğula-”, “yelimle-” eylemlerinin teması “Zanaat, Bakım, Onarım”; “bağla-”, “coğla-”, “kaçala-”, “kesle-” eylemlerinin teması “Temel Kılış, Oluş, Durum”; “kamıçla-”, “kaşukla-” eylemlerinin teması “Beslenme”; “kökke-” eyleminin teması “Hayvan Yetiştirme, Himaye Etme”; “körükke-” eyleminin

teması “*Ateş-Su*”dur. “yıpla- (iple kıl aldirmek)” eylemi “*İnsan ve Bedeni*”; “yıpla (ip üzerinde oynamak)” eylemi ise “*Oyun, Eğlence, Spor*” eylem temasında bulunmaktadır.

3.11.3. Ateş-Su

bula- (<bu “buğ, buhar, buğu”) (Ünlü, 2012: 151) “pişirmek” (Ünlü, 2012: 154)
kuzu **buladı** “Kuzuyu pişirdi.” (DLT,CIII,270-12)

suwla- (<suw “su”) (Ünlü, 2012: 705) “sulamak, su içirmek” (Ünlü, 2012: 707)
at **suwladı** “At su içti.” (DLT,CIII,297-20)
böri koy bile **suwladı** ol ödün “O devirde kurt ve kuzu aynı yerden su içti.” (KB 449)

“bula-” eylemi “*Beslenme*” eylem temasında, “suwla-” eylemi “*Fiziksel Gereksinim*” eylem temasında yer almaktadır.

3.11.4. Avcılık

awla- (<aw “av”) (Ünlü, 2012: 75) “avlamak” (Ünlü, 2012:75)
beg aw **awladı** “Bey, av avladı.” (DLT,CI,287-5)
kara köğlin **awlar** begi yarlığı “Beyin fermanı halkın gönlünü avlar.” (KB 3181)
helâl kılındı sizke arığlar, ol kim öğrettiniz **awlağı** it kuşlardın üterçiler “De ki: Size temiz ve hoş olan şeyler, bir de Tanrı’nın size verdiği yeteneklere avlanmak için eğitip alıştırdığınız hayvanların tuttuğu (avlar) helal kılındı.” (RKT 27/18a2)

“awla-” eylemi “*Avcılık*” eylem temasında yer almaktadır.

3.11.5. Beden Sağlığı

emle- (<em “ilaç, şifa, deva”) (Ünlü, 2012: 229) “gönlü ferahlatmak, tedavi etmek, ilaçlamak, iyileştirmek” (Ünlü, 2012: 233)
men anı **emledim** “Ben onu ilaçla tedavi ettim.” (DLT,CI,287-17)
uğuş birle **emle** ay kılkı silig “Ey yumuşak huylu, onu akıl ile tedavi et.” (KB 1970)

enüçle- (<enüç “göze inen perde”) (Ünlü, 2012: 236) “göze inen perdeye ilaç koymak” (Ünlü, 2012: 236)

otaçı közüğü **enüçledi** “Hekim, göze inen perdeyi tedavi etti.” (DLT,CI,299-22)

igle- (<ig “hastalık, hasta”) (Ünlü, 2012: 316) “hasta olmak, hastalanmak” (Ünlü, 2012: 317)
er **igledi** “Adam hastalandı.” (DLT,CI,287-14)

kişi barça **igler** kör eğğü bol “Herkes hasta olur, bakarsın tekrar iyileşir.” (KB 1081)

kemle- (<kem “hastalık, rahatsızlık”) (Ünlü, 2012: 395) “kötülemek, hasta olmak” (Ünlü, 2012: 397)

at **kemledi** “At hasta oldu.” (DLT,CIII,301-7)

sergekle- (<sergek “sarhoşun sarhoşluk yüzünden iki yöne sallanması”) (Ünlü, 2012: 671)
“yalpalamak, iki yana sallanmak” (Ünlü, 2012: 671)

esrük **sergekleledi** “Sarhoş yalpaladı, iki yöne sallandı.” (DLT,CIII,289-11)

sirkele-(1) (<sirke “başta türeyen bit yumurtası”) (Ünlü, 2012: 690) “baştan sirke toplamak” (Ünlü, 2012: 690)

ol oğlan başın **sirkeledi** “O, çocuğun başından sirke topladı.” (DLT,CIII,353-17)

uğıkla- (<uğık “uyku”) (Ünlü, 2012: 863) “uyuklamak” (Ünlü, 2012: 863)

men **uğıkladım** “Ben uyukladım.” (DLT,CIII,349-5)

“emle-”, “enüçle-”, “igle-”, “kemle-”, “sirkele-” eylemleri “*İnsan ve Bedeni*”;
“sergekle-” eylemi “*Temel Kılış, Oluş, Durum*”; “uğıkla-” eylemi “*Fiziksel Gereksinim*”
eylem temasında yer almaktadır.

3.11.6. Beden, Organlar, Dokular

adaqla- (<adak “ayak”) (Ünlü, 2012: 7) “ayağa vurmak” (Ünlü, 2012: 10)

ol anı **adaqladı** “O, onun ayağına vurdu.” (DLT,CI,304-22)

ağutla- (<ağut “avuç”) (Ünlü, 2012: 17) “avuçlamak” (Ünlü, 2012: 17)

ol yarmak **ağutladı** “O, parayı avuğladı.” (DLT,CI,298-15)

ağızla-(1) (<ağız “ağız”) (Ünlü, 2012: 23) “ağza vurmak” (Ünlü, 2012: 23)

ol kılın **ağızladı** “O, kölenin ağzına vurdu.” (DLT,CI,302-3)

ayala- (<aya “aya, avuç içi”) (Ünlü, 2012: 78) “el ayalarını birbirine vurmak” (Ünlü, 2012: 79)

kız ayaladı “Kız, el ayalarını birbirine vurdu.” (DLT,CIII,328-20)

bağır-la- (<bağır “karaciğer”) (Ünlü, 2012: 89) “bağırına vurmak” (Ünlü, 2012: 89)

ol anı **bağırladı** “O, onun bağırına vurdu.” (DLT,CIII,331-9)

başla-(2) (<baş “yara”) (Ünlü, 2012: 100) “yaralamak” (Ünlü, 2012: 101)

könül sırrı açılıp erin **başlamış** “Gönül sırrını ifşa etmiş ve o kişiyi yaralamış.” (KB 2517)

boğuzla- (<boğuz “boğaz”) (Ünlü, 2012: 141) “boğazlamak, boğazını kesmek” (Ünlü, 2012: 141)

boğuzladılar anı <taķı kılı yazmadılar> “Onu boğuzladılar, fakat bunu yapmamak için ellerinden geleni de yaptılar.” (TİEM 73 739r/1)

boğuzlayur erdi erkek oğlanlarını, tirig қоđar erdi urağutlarını “Oğlanlarınızı boğazlıyor, (yalnızca) kadınlarınızı sağ bırakıyorlardı.” (RKT 32/4b1)

boyunla- (<boyun “boyun”) (Ünlü, 2012: 145) “boynuna vurmak” (Ünlü, 2012: 147)

anı şap şap **boyunladı** “Onun şap şap boynuna vurdu.” (DLT,CIII,145-23)

böğürle- (<böğür “böğür”) (Ünlü, 2012: 147) “böğüre vurmak, harp safını karşılaşmadan sağ veya soldan vurup yenmek” (Ünlü, 2012: 147)

ol anı **böğürledi** “O, onun böğrüne vurdu.” (DLT,CIII,332-3)

burunla- (<burun “burun”) (Ünlü, 2012: 157) “burnuna vurmak” (Ünlü, 2012: 158)

ol anı **burunladı** “O, onun burnuna vurdu.” (DLT,CIII,341-28)

butla- (<but “but, bacak”) (Ünlü, 2012: 159) “buduna vermek, budunu ısırarak” (Ünlü, 2012: 160)

it erig **butladı** “Köpek, adamı budundan ısırıldı.” (DLT,CIII,291-11)

emikle- (<emik “meme”) (Ünlü, 2012: 232) “memesine vurmak” (Ünlü, 2012: 232)

er urağutnı **emikledi** “Adam, karısının memesine vurdu.” (DLT,CI,308-3)

karınla- (<karın “karın”) (Ünlü, 2012: 363) “karna vurmak” (Ünlü, 2012: 363)

ol anı **karınladı** “O, onun karnına vurdu.” (DLT;CIII,345-27)

kaşla- (<kaş “kaş”) (Ünlü, 2012: 366) “kaş, germeç yapmak; kaşa vurmak” (Ünlü, 2012: 367)

arık **kaşladı** “O, ırmağa kaş, germeç yaptı.” (DLT,CIII,299-6)

koltuqla- (<koltuk “koltuk, omuz başının altında kolun gövde ile birleştiği yer”) (Ünlü, 2012: 443) “koltuklamak, koltuğuna almak, koltuğa vurmak” (Ünlü, 2012: 443)

ol otuñ **koltuqladı** “O, otunu koltuğuna aldı.” (DLT,CIII,351-14)

kötle- (<köt “göt, arka”) (Ünlü, 2012: 485) “fenalık yapmak” (Ünlü, 2012: 485)

oğlanıñ **kötledi** “Çocuğa fenalık yaptı.” (DLT,CIII,299-21)

közle- (<köz “göz”) (Ünlü, 2012: 487) “göze vurmak” (Ünlü, 2012: 489)

ol anı **közledi** “O, onun gözüne vurdu.” (DLT,CIII,300-7)

kucaqla- (<kucağ “kucak”) (Ünlü, 2012: 490) “kucaklamak” (Ünlü, 2012: 490)

ol barçın **kucaqladı** “O ipek kumaşı kucakladı.” (DLT,CIII,338-7)

kulaqla- (<kulağ “kulak”) (Ünlü, 2012: 493) “kulağa vurmak” (Ünlü, 2012: 494)

ol oğlın **kulaqladı** “O, çocuğunun kulağına vurdu.” (DLT,CIII,338-18)

öpkele- (<öpke “akciğer”) (Ünlü, 2012: 614) “ciğerine vurmak; öfkelenmek” (Ünlü, 2012: 614)

ol anar **öpkeledi** “O, onun ciğerine vurdu.” (DLT,CI,317-11)

sinirle- (<sinir “sinir”) (Ünlü, 2012: 689) “sinir sarmak” (Ünlü, 2012: 689)
ol yasın **sinirledi** (DLT,CIII,409-6)

tamgakla- (<tamgak “damak”) (Ünlü, 2012: 729) “boğaza vurmak” (Ünlü, 2012: 729)
ol anı **tamgakladı** “O, onun boğazına vurdu.” (DLT,CIII,351-2)

tişle- (<tiş “diş”) (Ünlü, 2012: 808) “dişlemek” (Ünlü, 2012: 809)
ol anı **tişledi** “O, onu dişledi.” (DLT,CIII,394-11)
yiğü alsa **tişle** uşak tançula “Yemeği alınca ısır ve ufak ufak çiğne.” (KB 4601)

tizle- (<tiz “diz”) (Ünlü, 2012: 810) “dizle ezmek, çiğnemek” (Ünlü, 2012: 810)
boğra erig **tizledi** “Erkek deve, adamı diziyle ezdi.” (DLT,CIII,293-25)

töşle- (<töş “döş, göğsün başı”) (Ünlü, 2012: 825) “döşe vurmak, göğse vurmak” (Ünlü, 2012: 825)
(DLT,CIII,346-12)

tuluğla- (<tuluğ “dulun, kulak altı”) (Ünlü, 2012: 829) “duluna, kulak altına vurmak” (Ünlü, 2012: 829)
ol kılın **tuluğladı** (DLT,CIII,409-21)

tüpüle- (<tüpü “tepe, insanın başının üst tarafı”) (Ünlü, 2012: 849) “tepelemek, tepesine vurmak” (Ünlü, 2012: 849)
ol yağını **tüpüledi** “O, düşmanının tepesine vurdu.” (DLT,CIII,322-26)

yudrukla- (<yudruk “yumruk”) (Ünlü, 2012: 1021) “yumruklamak” (Ünlü, 2012: 1021)
yudrukladı anı Mūsā öldürdi “Musa onu yumrukladı ve öldürdü.” (RKT 32/11a2)

“adağla-”, “adıutla-”, “ağızla-”, “ayala-”, “bağırla-”, “başla-”, “boğuzla-”, “boyunla-”, “böğürle-”, “burunla-”, “butla-”, “emikle-”, “karınla-”, “kaşla-”, “koltukla-”, “kөzle-”, “kuçakla-”, “kulakla-”, “öpkele-”, “tamgakla-”, “tişle-”, “tuluğla-”, “tüpüle-”, “yudrukla-” eylemlerinin teması “*İnsan ve Bedeni*; “kөtle-” eyleminin teması “*Etkileşim, İletişim*”;

“sınırle-” eyleminin teması “*Zanaat, Bakım, Onarım*”; ”; “tızle-” eyleminin teması “*Temel Kılış, Oluş, Durum*”dur.

3.11.7. Beslenme

çağırla- (<çağır “şarap, sıra”) (Ünlü, 2012: 173) “şıra yapmak, şıra içmek” (Ünlü, 2012:173)
ol üzümni **çağırladı** “O, üzümünü şıra yaptı.” (DLT,CIII,331-15)

çörekle- (<çörek “çörek”) (Ünlü, 2012: 193) “çörek yapmak” (Ünlü, 2012: 193)
ol unuğ **çörekledi** “O, undan çörek yaptı.” (DLT,CIII,340-24)

etle- (<et “et”) (Ünlü, 2012: 253) “etlik yapmak, et yapmak” (Ünlü, 2012: 255)
ol koyıg **etledi** “O, koyunu (kesip) et yaptı.” (DLT,CI,284-27)

kalbuzla- (<kalbuz “lokma, tıkım”) (Ünlü, 2012: 349) “yutmak; tıkım veya lokma yapmak” (Ünlü, 2012: 349)
ol **kalbuzladı** neğni “O nesneyi yuttu.” (DLT,CIII,350-10)

münle- (<mün “çorba”) (Ünlü, 2012: 551) “çorba içmek” (Ünlü, 2012: 551)
er **münledi** “Adam çorba içti.” (DLT,CIII,301-11)

patla- (<pat “bir nesnenin çöküntüsü”) (Ünlü, 2012: 630) “kolalamak, mayalı bir tortu ile tortulamak” (Ünlü, 2012: 630)
ol bözni **patladı** “O, bezini kolaladı.” (DLT,CIII,291-7)

sirkele-(2) (<sirke “sirke”) (Ünlü, 2012: 690) “bir şeye sirke katmak” (Ünlü, 2012: 690)
ol suwuğ **sirkeledi** “O, suya sirke kattı.” (DLT,CIII,353-20)

suruşla- (<suruş “buğday başaklarındaki taneler sertleşmeden önce başak alevde ütülür, sonra dövülerek yenir; ütme, fırık”) (Ünlü, 2012: 705) “başak ütmek, başak kavırmak” (Ünlü, 2012: 705)
ol tarıg **suruşladı** “O ekini üttü.” (DLT,CIII,335-14)

tançula- (<tançu “lokma, tıkım”) (Ünlü, 2012: 734) “çiğnemek” (Ünlü, 2012: 734)
er etmek **tançuladı** “Adam, ekmeği çiğnedi.” (DLT,CIII,352-14)
yigü alsa tişle uşak **tançula** “Yemeği alınca ısır ve ufak ufak çiğne.” (KB 4601)

tigüle- (<tigü “lokma”) (Ünlü, 2012: 801) “lokma lokma vermek” (Ünlü, 2012: 801)
naşihat **tigüle** tilese yisü “Nasihatı lokma lokma ver, dilerse yesin.” (KB 5395)

yağla- (<yağ “yağ, iç yağı”) (Ünlü, 2012: 921) “yağlamak” (Ünlü, 2012: 923)
er koğuş **yağladı** “Adam, değirmen oluğunu yağladı.” (DLT,CIII,308-25)

yemişle- (<yemiş “meyve, yemiş”) (Ünlü, 2012: 987) “yemiş vermek, meyve vermek”
(Ünlü, 2012: 987)
yeñler anıñ yemişindin kaçan **yemişlese** berinler anıñ hakkını biçeri kün haddin keçürmenler
“Ürün verdikleri zaman meyvelerinden yiyin ve onları hasat ettiğinizde fakirlerin hakkını da
verin.” (TİEM 73 109r/9)

3.11.8. Birey, Grup, Arkadaşlık, Komşuluk

konukla- (<konuk “misafir”) (Ünlü, 2012: 444) “konuk etmek” (Ünlü, 2012: 444)
beg meni **konukladı** “Bey, beni misafir etti.” (DLT,CIII,339-8)

köçükle- (<köçük “sağrı; bir hayvana binen iki adamdan arkadaki”) (Ünlü, 2012: 458)
“sağrıya vurmak” (Ünlü, 2012: 458)
ol oğlın **köçükledi** “O, oğlunun sağrısına vurdu.” (DLT,CIII,341-7)

“konukla-” eylemi “*Etkileşim, İletişim*” eylem temasında yer almaktadır.

3.11.9. Bitkiler

arpala- (<arpa “arpa”) (Ünlü, 2012: 55) “arpa vermek” (Ünlü, 2012: 55)
ol atın **arpaladı** “O, atına arpa verdi.” (DLT,CI,316-3)

butakla- (<butak “dal, budak, tomurcuk”) (Ünlü, 2012: 159) “budamak” (Ünlü, 2012: 159)

ol yığacağı **butakladı** “O, ağacı budadı.” (DLT,CIII,336-24)

çıbıkla- (<çıbık “yaş olan dal, çıbık”) (Ünlü, 2012:181) “taze çubukla vurmak” (Ünlü, 2012: 181)

ol atın **çıbıkladı** “O, atına çubukla vurdu.” (DLT,CIII,337-15)

konakla- (<konak “çavdar”) (Ünlü, 2012: 444) “darı yapmak” (Ünlü, 2012: 444)
at **konakladı** “At darı yaptı.” (DLT,CIII,347-17)

kosıkla- (<kosık “findık”) (Ünlü, 2012: 454) “findıklanmak” (Ünlü, 2012: 454)
(DLT,CIII,347-13)

otla- (<ot “bitki, ot”) (Ünlü, 2012: 592) “otlamak” (Ünlü, 2012: 593)
at **otladı** “At otladı.” (DLT,CIII,285-2)

kaçan **otladı** erse anıñ içinde boğun qoyları erdimiz anlarınñ hñkmlerini küğügliler “Bir topluluğın koyunlarınñ yayılıp tahrip ettiğı ekin tarlası hakkında bir hñküm vermişlerdi. Onların verdiğı karara biz de tanık idik.” (Ünlü, 2018: 387) (TİEM 73 239r/1)

surkuçla- (<surkuç “lök ağacı”) (Ünlü, 2012: 705) “lök macunu ile sap pekiştirmek” (Ünlü, 2012: 705)

ol bıçak **surkuçladı** “O bıçağın sapını lök macunu ile pekiştirdi.” (DLT,CIII,350-6)

uruğla- (<uruğ “tane, tohum”) (Ünlü, 2012: 882) “çekirdeğini çıkarmak, çekirdekten çıkarmak” (Ünlü, 2012: 882)

ol kepez **uruğladı** “O, pamuğı çekirdeğinden çıkardı.” (DLT,CI,303-23)

“arpala-” ve “otla-” eylemleri “*Hayvan Yetiştirme, Himaye Etme*” eylem temasında, “butakla-”, “çıbıkla-” ve “uruğla-” eylemleri “*Bitki*” eylem temasında, “konakla-” eylemi “*İş, Hizmet*” eylem temasında, “kosıkla-” eylemi “*Beslenme*” eylem temasında, “surkuçla-” eylemi “*Savaş Araç Gereçleri*” eylem temasında yer almaktadır.

3.11.10. Cenaze

yoğla- (<yoğ “yas, matem; ölü gömüldükten sonra üç yahut yedi güne kadar verilen yemek”) (Ünlü, 2012: 1008) “ölü için yemek vermek” (Ünlü, 2012: 1008)
ol ölüğe **yoğladı** “O,ölü için yemek verdi.” (DLT,CIII,309-1)

“yoğla-” eylemi “*Cenaze*” eylem temasında yer almaktadır.

3.11.11. Ceza, Yaptırım

yazukla- (<yazuk “suç, kusur, hata”) (Ünlü, 2012: 980) “suçu yüzünden yakalamak” (Ünlü, 2012: 982)
beg anı **yazukladı** “Bey, onu suçu yüzünden yakaladı.” (DLT,CIII,342-25)

“yazukla-” eylemi “*Temel Kılış, Oluş, Durum*” eylem temasında yer almaktadır.

3.11.12. Coğrafya

ağızla-(1) (<ağız “ırmağın, su tulumunun, testinin, küpün ağzı”) (Ünlü, 2012: 23) “ağız açmak” (Ünlü, 2012: 23)
ol arıknı **ağızladı** “O, ırmağa ağız açtı.” (DLT,CI,302-1)

argula- (<argu “iki dağ arası”) (Ünlü, 2012: 46) “arasını yarmak, geçmek” (Ünlü, 2012: 46)
ok ikki kişi **arguladı** “O, iki kişinin arasını yarıdı.” (DLT,CI,317-7)

kıdığla- (<kıdığ “kıyı, deniz, ırmak, dere gibi şeylerin kıyısı”) (Ünlü, 2012: 413) “kıyı dikilmek, kenarlamak” (Ünlü, 2012: 413)
ol börk **kıdığladı** “O kavuğu kenarladı.” (DLT,CIII,336-12)

tarımla- (<tarım “göllere, kumluklara dökülen çay kolları”) (Ünlü, 2012: 756) “ırmağı bir adadan öbür adaya atlamak suretiyle geçmek” (Ünlü, 2012: 756)
ol öküzni **tarımladı** “O, öküzünü ırmaktan atlattı.” (DLT,CIII,341-19)

taşla-(1) (<taş “taş, kaya”) (Ünlü, 2012: 759) “taşlamak” (Ünlü, 2012: 760)

ol ıtığ **taşladı** “O, köpeği taşladı.” (DLT,CIII,394-2)

men sığınur men meniñ İdimke hem sizin idinizke kim **taşla(dı)ğız** meni “Ben sizin beni taşılayarak öldürmenizden kendi Rabbime ve sizin Rabbinize sığınırım.” (RKT 36/79b3)

“ağızla-” eylemi “*Yapı, Konut, Mimari*” eylem temasında; “kıdığla-” eylemi “*Zanaat, Bakım, Onarım*” eylem temasında; “argula-”, “tarımla-” ve “taşla-” eylemleri ise “*Temel Kılış, Oluş, Durum*” eylem temasında yer almaktadır.

3.11.13. Değer Yargıları

ayığla- (<ayığ “fena, kötü”) (Ünlü, 2012: 80) “kötülemek” (Ünlü, 2012: 80)

ayığlap yorırlar kişiye ayu “İnsanlar aralarında beni döneke diye kötüler durur.” (KB 685)

çınla- (<çın “doğru, gerçek, hakikat”) (Ünlü, 2012: 185) “tahkik etmek, gerçekliğini araştırmak” (Ünlü, 2012: 188)

ol ışığ **çınladı** “O, ışığın gerçekliğini araştırdı.” (DLT,CIII,296-9)

çürle- (<çür “menfaat”) (Ünlü, 2012: 196) “menfaat elde etmek” (Ünlü, 2012: 196)

ol andın neñ **çürledi** “O, ondan menfaat elde etti.” (DLT,CI,323-12)

güzinle- (<Far. <güzin “seçen, seçilmiş, seçkin”) (Devellioğlu, 2015: 346) “itibarını yükseltmek” (Ünlü, 2012: 276)

halayık ara ol **güzinler** özin “Edibin sözünü kim bilip tutarsa, halk arasında kendi itibarını yükseltir.” (AH 512)

kalğula- (<kalğu “suyun yüzünde durma, suyun yüzüne çıkma”) (Ünlü, 2012: 351) “suyun yüzüne çıkmak, sudan başını yüksek tutmak” (Ünlü, 2012: 351)

suwda **kalğuladı** “Suda başını yüksekte tuttu.” (DLT,CIII,279-15)

kapakla- (<kapak “kızlık, bekaret”) (Ünlü, 2012: 355) “kız bozmak” (Ünlü, 2012: 355)

er kızığ **kapakladı** “Adam, kızın bekaretini bozdu.” (DLT,CIII,338-4)

kirtüle- (<kirtü “gerçek, gerçeklik, doğruluk”) (Ünlü, 2012: 434) “tasdiklemek” (Ünlü, 2012: 434)

ol anı **kirtüledi** “O, onu tasdikledi.” (DLT,CIII,352-10)

rāstla- (<Far. <rāst “gerçek, hak, hakikat”) (Ünlü, 2012: 637) “doğrulamak, tasdik etmek” (Ünlü, 2012: 638)

indürdi seniñ üze kitabıñı haq birle **rāstlağan** ol kim erse kim ileyinde turur “O, sana kitabı bölüm bölüm, önceki kitapları tasdik etmek üzere, yüce bir amacı gerçekleştirmek için indirdi.” (TİEM 73 38r/3)

tüple- (<tüp “dip, esas”) (Ünlü, 2012: 848) “diplemek, kökten aramak” (Ünlü, 2012: 849) ol ışığ **tüpledi** “O, işi dipledi.” (DLT,CIII,293-6)

usla- (<us “akıl”) (Ünlü, 2012: 884) “anlamak, hayrı şerden ayırt etmek” (Ünlü, 2012: 885) ol **usladı** neñni “O, nesneyi anladı.” (DLT,CI,286-13)

yawuzla- (<yawuz “kötü, kötülük”) (Ünlü, 2012: 974) “kötü bulmak” (Ünlü, 2012: 977) ol **yawuzladı** neñni “O, nesneyi kötü buldu.” (DLT,CIII,342-21)

“ayığla-”, “çürle-”, “kirtüle-” eylemleri “*Etkileşim, İletişim*” eylem temasında, “çınla-”, “rastla-”, “tüple-”, “usla-”, “yawuzla-” eylemleri “*Akıl, Zihin*” eylem temasında; “güzinle-” eylemi “*Ad, Unvan*” eylem temasında; “kalıula-” eylemi “*Temel Kılış, Oluş, Durum*” eylem temasında; “kapaqla-” eylemi “*Cinsellik*” eylem temasında yer almaktadır.

3.11.14. Değer Yargılarını İçeren Niteleme Adları

ağırla- (<ağır “ağır, değerli, kıymetli”) (Ünlü, 2012: 20) “ağırlamak, üstün kılmak, ikram ve ihsan etmek” (Ünlü, 2012: 20)

Tenri meni **ağırladı** “Tanrı beni üstün kıldı.” (DLT,CI,300-6)

ağırlar men emdi ilig yarlığın “Ben de hükümdarın emrine hürmet eder.” (KB 5001)

anlar kim bittiler anar, **ağırladılar** anı “Onlar ona iman ettiler ve saygı gösterdiler.” (RKT 28/34b3)

aķıla- (<aķı “cömert”) (Ünlü, 2012: 29) “selek, cömert saymak; selekliğe, cömertliğe nispet etmek” (Ünlü, 2012: 29)

ol meni **aķıladı** “O, beni cömert saydı.” (DLT,CI,310-13)

başla-(1) (<baş “baş”) (Ünlü, 2012: 98) “başlamak, yönetmek” (Ünlü, 2012: 101)

er iş **başladı** “Adam, işe başladı.” (DLT,CIII,291-23)

bu saklık bile kör ilin **başladı** “Bak, böyle tedbirlerle memleketini yönetti.” (KB 438)

aygıl yorınlar yer içinde bakınlar neteg **başladı** yaratığını “Ey Peygamber! Sen insanlara de ki: Yeryüzünde gezip dolaşın ve Allah’ın yaratmayı ilkin nasıl başlattığını inceleyip araştırın.” (TİEM 73 289r/6)

başladım Tanrı atı birle üküş rahmetlig ulaşu yarlıkağan “Çok bağışlayan ve çok rahmet eden Tanrının adıyla başladım.” (RKT 28/64a1)

bezerle- (<Far. <pezir “kabul eden, edici, alan; kabul edebilir”) (Devellioğlu, 2015: 1012) “kabul etmek” (Ünlü, 2012: 121)

alıp **bezerledi** adem idisindin sözler “Adem Rabbinden bazı kelimeler öğrenip kabul etti.” (TİEM 73 735v/5)

bügüle- (<bügü “bilgin, akıllı, hakim, bilge”) (Ünlü, 2012: 161) “bilgi ile teçhiz olmak” (Ünlü, 2012: 162)

bügülep bu sözke yetürsü bilig “Kendi ferasetiyle bunun cevabını bulabilir.” (KB 1666)

çanaçla- (<çanaç “kekez kimse; korkak, gevşek”) (Ünlü, 2012: 176) “birini zayıf saymak veya bulmak; arıklığa, gevşekliğe, kekezliğe nisbet etmek” (Ünlü, 2012: 176)

ol anı **çanaçladı** “O, onu gevşek saydı.” (DLT,CIII,330-17)

ekekle- (<ekek “ortaya düşmüş”) (Ünlü, 2012: 218) “söğmek, ortaya düşmüş karı demek, kötülüğe nisbet etmek” (Ünlü, 2012: 218)

ol urağutnı **ekekleledi** “O, karısına sövdü, onu kötülüğe nisbet etti.” (DLT,CI,306-23)

hārla- (< Far. <hār “hor, hakir, bayağı”) (Ünlü, 2012: 282) “rezil etmek, horlamak, küçük düşürmek” (Ünlü, 2012: 283)

yüz evürdiler Tanrının yolındın, olarka turur **hārlağan** kın (RKT 38/11b1)

kökle-(2) (<kök “kök, asıl, temel”) (Ünlü, 2012: 461) “bir işin esasına vakıf olmak” (Ünlü, 2012: 462)

negü tir eşitgil ıarı **köklemiş** “İşin aslına vakıf olan pir ne der, dinle.” (KB 1492)

oğrıla- (<oğrı “hırsız, uğru”) (Ünlü, 2012: 568) “çalmak, hırsızlık etmek” (Ünlü, 2012: 568)
ol neğ **oğrıladı** “O, nesneyi çaldı.” (DLT,CIII,316-16)

ögele- (<öge “çok akıllı, müşavir”) (Ünlü, 2012: 603) “öge demek, öge adı vermek” (Ünlü, 2012: 604)
(DLT,CI,310-19)

pezirle- (<Far. <pezir “kabul eden, edici, alan; kabul edebilir”) (Devellioğlu, 2015: 1012)
“kabul etmek, seçmek, tercih etmek” (Ünlü, 2012: 634)
öküş az tip aymaz **pezirler** teniz “Deniz az çok demeden bunu kabul eder.” (AH 65)

saranla- (<saran “hasis, cimri, eli sıkı”) (Ünlü, 2012: 657) “pinti saymak, pintilere nisbet etmek” (Ünlü, 2012: 658)
ol anı **saranladı** “O, onu pinti saydı.” (DLT,CIII,345-20)

talula- (<talı “iyi, seçkin, nadide”) (Ünlü, 2012: 728) “seçmek” (Ünlü, 2012: 728)
ol **taluladı** neğ “O, nesne seçti.” (DLT,CIII,326-20)
yaña neğ **talular** maña özke bekim “Ben kendime daima yeni ve taze şeyler seçerim.” (KB 686)

tapla- (<tap “uygun, elverişli”) (Ünlü, 2012: 749) “kabul etmek, beğenmek, razı olmak” (Ünlü, 2012: 750)
ol tonuğ **tapladı** “O, elbiseyi beğendi.” (DLT,CIII,293-2)
içi sewdi köñlün anı **tapladı** “Onu çok ve gönülden sevdi, beğendi.” (KB 532)
tapladım sizle İslāmnı dinğa “Sizin için din olarak İslam’ı kabul ettim.” (RKT 27/17a3)

teñle- (<teñ “denk, benzer, akran”) (Ünlü, 2012: 779) “denklemek, denkleştirmek, bir ve aynı hale getirilmek” (Ünlü, 2012: 782)
bir neğ birge **teñledi** “O, iki şeyi denkledi.” (DLT,CIII,403-11)

sözüm kestim emdi sözün **teñledim** “Sözlerini iyice tarttım, diyecek sözüm kalmadı.” (KB 4875)

uçuzla- (<uçuz “zorlama ve cebir sebebiyle en hor ve hakir hale gelen, daha zelil, daha düşük”) (Ünlü, 2012: 859) “küçültmek, hor görmek” (Ünlü, 2012: 860)

beg anı **uçuzladı** “Bey, onu hor gördü.” (DLT,CI,301-17)

tilese **uçuzlar** tusulmaz tapuğ “İsterse kulluk edeni zelil eder, onun kulluğu hiçbir işe yaramaz.” (KB 3728)

uluğla- (<uluğ “ulu, büyük”) (Ünlü, 2012: 870) “takdir etmek, ululamak” (Ünlü, 2012: 875)

Teñri meni **uluğladı** “Tanrı beni takdir etti.” (DLT,CI,304-11)

uluğluğ **uluğla** küdez hürmeti “Büyüğü büyük tut, onun itibarını gözet.” (KB 4151)

yatla- (<yat “yabancı”) (Ünlü, 2012: 970) “yabancı saymak” (Ünlü, 2012: 972)

ol anı **yatladı** “O, onu yabancı saydı.” (DLT,CIII,308-3)

yegle- (<yeg “daha iyi”) (Ünlü, 2012: 983) “takdir etmek” (Ünlü, 2012: 984)

meger anıñ urağutı **yegler** miz ol ƣalıǵılardıñ “Onun karısı müstesna, biz onun geride kalanlardan olmasını yeğlerdik.” (TİEM 73 194v/3)

yigle- (<yig “iyi, daha iyi”) (Ünlü, 2012: 1002) “tercih etmek” (Ünlü, 2012: 1003)

özüm **yigledüki** bu ƣulluğ atı “Ey devletli hükümdar, ben kul olmayı tercih ettim.” (KB 1918)

yitikle- (<yitik “yitik şey, kaybolan şey”) (Ünlü, 2012: 1007) “kaybolanı aramak” (Ünlü, 2012: 1007)

ol at **yitikledi** “O, kaybolan atı aradı.” (DLT,CIII,343-2)

yolçıla- (<yolçı “yolcu, yol gösterici”) (Ünlü, 2012: 1014) “göstermek, öncülük etmek, yol göstermek” (Ünlü, 2012: 1015)

yolçıladı olarnı armağ birle ƣaƣan tattılar erse yıǵaƣnı belgürdi ol ekkegüke uwıt yinleri “Sonunda onlara öncülük etti. Onlar o ağacın meyvesinden tadınca edep yerlerinin açıkta kaldığını fark ettiler.” (TİEM 73 114r/3)

ziyānla- (<Ar. <ziyān “zarar, ziyan”) (Ünlü, 2012: 1046) “zarar vermek” (Ünlü, 2012: 1047) ay anlar kim kertgündiler siler üze bolsun özünüzlerni küdeşmek **ziyānlamağay** silerke kim yolsuz bolsa kaçan köni yolğa könseler “Siz doğru yolda oldukça yoldan sapan kimse size zarar vermeyecektir.” (TİEM 73 93r/4)

“ağırla-”, “bezerle-”, “çanaçla-”, “ekekle-”, “hārila-”, “pezirle-”, “tapla-”, “uçuzla-”, “yatla-”, “yegle-” “ziyānla-” eylemleri “*Etkileşim, İletişim*” eylem temasında; “ağıla-”, “ögele-”, “saranla-” eylemleri “*Ad, Unvan*” eylem temasında; “başla-”, “kökle-”, “talula-”, “yitikle-”, “yolçıla-” eylemleri “*Temel Kılış, Oluş, Durum*” eylem temasında; “bügüle-” ve “yigle-” eylemleri “*Akıl, Zihin*” eylem temasında; “oğrıla-” eylemi “*Suç, Ceza*” eylem temasında yer almaktadır.

3.11.15. Duygu, Ruhsal Durum

beliñle- (<beliñ “korku, ürkme”) (Ünlü, 2012: 115) “korkmak, ürkme” (Ünlü, 2012: 115) er **beliñledi** “Adam, korktu.” (DLT,CIII,409-14) taķı ma **beliñler** birerde yire “Yine de ara sıra korkuyor, ürküyor.” (KB 6618)

erijle- (<erij “rahat, huzur”) (Ünlü, 2012: 238) “huzura kavuşmak, rahata kavuşmak” (Ünlü, 2012: 238)

erijleñler harayna bilgey siler “Haydi, rahatla yaşamaya devam edin, yakında anlayacaksınız.” (TİEM 73 296v/8)

erinçle- (<erinç “iyi yaşayış, nimet”) (Ünlü, 2012: 239) “huzur içinde yaşamak, yararlanmak” (Ünlü, 2012: 239) ayğıl **erinçleñler** çın yanıñızşar otķa (TİEM 73 190v/4)

esenle- (<esen “esen, sağ, salim”) (Ünlü, 2012: 245) “selamlamak” (Ünlü, 2012: 246) ol maña **esenledi** “O, beni selamladı.” (DLT,CI,308-11)

ıgla- (<ıg “ağlama”) “ağlamak” (Ünlü, 2012: 302) oğlan **ıgladı** “Oğlan ağladı.” (DLT,CI,286-23)

öwkele- (<öwke “öfke, gazap, kin, kızgınlık”) (Ünlü, 2012: 624) “öfkelenmek, kızmak” (Ünlü, 2012: 624)

ya kim **öwkeledi** ya kim kıldı öç “Kim sana kızdı veya kim sana kin bağladı.” (KB 6310)

tañla- (<tañ “hayret, şaşılacak şey”) (Ünlü, 2012: 732) “şaşmak, taaccüp etmek” (Ünlü, 2012: 735)

er ışığ **tañladı** “Adam, işe şaşırdı.” (DLT,CIII,403-8)

közün yumduñ erse özüm **tañladım** “Sen gözünü yumunca şaşırdım kaldım.” (KB 648)

tawuşla- (<tawuş “duygu, kımıldama, his”) (Ünlü, 2012: 764) “kımıldamak, duygu ve hareket belirtmek” (Ünlü, 2012: 764)

tawuşladı neñ “Nesne hareket etti.” (DLT,CIII,335-10)

“beliñle-”, “erijle-”, “erinçle-”, “ıgla-”, “öwkele-”, “tañla-” eylemleri “*Duygular, Ruhsal Durum*” eylem temasında; “esenle-” eylemi “*Etkileşim, İletişim*” eylem temasında; “tawuşla-” eylemi “*Temel Kılış, Oluş, Durum*” eylem temasında yer almaktadır.

3.11.16. Duyularla Anlaşılan Özellikleri Karşılaman Niteleme Adları

bışığla- (<bışığ “pişmiş, olgun”) (Ünlü, 2012: 123) “pişirmek” (Ünlü, 2012: 123)

ol et **bışığladı** “O, et pişirdi.” (DLT,CIII,335-26)

körpele- (<körpe “körpe, mevsimi geçtikten sonra çıkan şey”) (Ünlü, 2012: 483) “körpe ot yemek” (Ünlü, 2012: 483)

at **körpeledi** “At körpe ot yedi.” (DLT,CIII,351-19)

ķuruğla- (<ķuruğ “kuru, boş, asılsız”) (Ünlü, 2012: 500) “kuru olarak kullanmak” (Ünlü, 2012: 500)

ķuruğladı neñ “Nesneyi kuru olarak kullandı.” (DLT,CIII,336-16)

pışığla- (<pışığ “pişmiş”) (Ünlü, 2012: 634) “pişirmek” (Ünlü, 2012: 634)

ol et **pışığladı** “O, et pişirdi.” (DLT,CIII,335-27)

subıla- (<subı “uzun, sivri nesne”) (Ünlü, 2012: 701) “enli şeyi söbü yapmak, ucunu sivriltmek, yanlarını daraltmak” (Ünlü, 2012: 701)

subıladı neğni “Nesnenin ucunu sivriltti” (DLT,CIII,323-3)

yamla- (<yam “çörçöp, pislik”) (Ünlü, 2012: 937) “silmek, süpürmek” (Ünlü, 2012: 937)
ol ewin **yamladı** “O, evini sildi.” (DLT,CIII,310-3)

yasıla- (<yası “yassı, enli”) (Ünlü, 2012: 967) “yassılamak, yaymak” (Ünlü, 2012: 967)
ol **yasıladı** neğni “O, nesneyi yaydı.” (DLT,CIII,328-7)

yaşla- (<yaş “taze”) (Ünlü, 2012: 968) “yaş, taze ot yemek” (Ünlü, 2012: 969)
at **yaşladı** “At taze ot yedi.” (DLT,CIII,308-20)

yıdla- (<yıd “koku”) (Ünlü, 2012: 995) “koklamak” (Ünlü, 2012: 995)
ol yıpar **yıdladı** “O misk kokladı.” (DLT,CIII,308-9)

yumşakla- (<yumşak “yumuşak, tatlı, hoş”) (Ünlü, 2012: 1024) “yumuşamak, yaltaklanmak” (Ünlü, 2012: 1025)

sewerler eger **yumşaklasa** sen **yumşaklayurlar** “Seni yumuşak davranırsan severler ve onlar da sana yumuşak davranırlar.” (TİEM 73 418v/6)

“bışığla-” ve “pışığla-” eylemleri “*Beslenme*” eylem temasında; “körpele-” eylemi “*Hayvan Yetiştirme, Himaye Etme*” eylem temasında; “kuruğla-”, “subıla-”, “yamla-”, “yasıla-”, “yaşla-”, “yıdla-” eylemleri “*Temel Kılış, Oluş, Durum*” eylem temasında; “yumşakla-” eylemi “*Etkileşim, İletişim*” eylem temasında yer almaktadır.

3.11.17. Düşman

yağıla- (<yağı “düşman”) (Ünlü, 2012: 922) “savaşmak, çarpışmak, düşmanlık etmek” (Ünlü, 2012: 922)

ol anı **yağıladı** “O, ona düşmanlık etti.” (DLT,CIII,328-14)

ay ilig bu nefsiñ **yağıla** katıg “Ey hükümdar, bu nefsine kuvvetle karşı koy.” (KB 5318)

“yağıla-” eylemi “*Askerlik, Savaş, Kahramanlık*” eylem temasında bulunmaktadır.

3.11.18. Edat ve Bağlaçlar

tamula- (<tamu “hele; cümlelerin anlamını pekitme için gelen bir edat”) (Ünlü, 2012: 730)

“sıkılmak, sıkıştırmak, pekitmek” (Ünlü, 2012: 731)

ol suwuğ **tamuladı** “O, suyu pekitti.” (DLT,CIII,327-5)

“tamula-” eylemi “*Temel Kılış, Oluş, Durum*” eylem temasında yer almaktadır.

3.11.19. Fiziksel-Bedensel Özellikleri İçeren Niteleme Adları

ağuqla- (<ağuq “tanınmayan, bilinmeyen”) (Ünlü, 2012: 17) “tanınmamak, garip görmek, yadırgamak” (Ünlü, 2012: 17)

ol anı **ağuqladı** “O, onu tanımadı.” (DLT,CI,304-22)

ağuşumla- (<ağuşum “sarhoşlukta kavga eden”) (Ünlü, 2012: 27) “sarhoş olarak kavga etmek” (Ünlü, 2012: 27)

ya esrük tütüş kılğa **ağuşumlağay** “Ya da ziyafettekiler sarhoş olup kavga eder.” (KB 4586)

anukla- (<anuk “hazır”) (Ünlü, 2012: 43) “hazırlamak, hazır bulunmak” (Ünlü, 2012: 43)

ol **anukladı** neğni “O, malı hazırladı.” (DLT,CI,305-21)

arukla- (<aruk “yorgun”) (Ünlü, 2012: 62) “dinlenmek” (Ünlü, 2012: 62)

beg **arukladı** “Bey, dinlendi.” (DLT,CI,304-26)

berkle- (<berk “sıkı, sağlam, kuvvetli, bağ”) (Ünlü, 2012: 117) “kilitlemek, bağlamak, muhafaza etmek” (Ünlü, 2012: 119)

ol tavarın **berkledi** “O malı kilitledi.” (DLT,CIII,445-11)

negü teg kişen ol sini **berklegü** “Seni nasıl bir köstek ile bağlamalı?” (KB 701)

aydılar **berklegil** anı anıñ қадаşını ıdığıl kentler içinde terdeşilerni “Onlar da şöyle cevap verdiler: “Musa ve kardeşini alıkoy ve şehirlere sihirbazları toplayacak haberciler gönder.” (TİEM 73 268v/5)

karıla-(1) (<karı “yaşlı”) (Ünlü, 2012: 362) “yaşlı saymak, ihtiyarlığa nisbet etmek” (Ünlü, 2012: 363)

ol erig **karıladı** “O, adamı yaşlı saydı.” (DLT,CIII,324-7)

küşsüzle- (<küşsüz “zayıf, güçsüz”) (Ünlü, 2012: 511) “zayıflatmak, kuvvetten düşürmek” (Ünlü, 2012: 511)

ol ol idi ol yarattı silerni **küşsüz** nuşfedin yana kıldı ya’ni yarattı küşsüzlükde keşin küşlüğ
“Sizi basit bir sudan yaratan, çocukluk halinden sonra güç kuvvet veren, bu halden sonra da
güşsüz bir duruma getiren Allah’tır.” (TİEM 73 298v/4)

tazla- (<taz “daz, kel”) (Ünlü, 2012: 766) “birine kel demek, birini kel saymak” (Ünlü, 2012: 767)

ol anı **tazladı** “O, ona kel dedi.” (DLT,CIII,293-19)

tolula- (<tolu “dolu, boş olmayan”) (Ünlü, 2012: 817) “doldurmak” (Ünlü, 2012: 817)

tirip sen **tolular** sen kazaş ewin “Sen toplayıp ambarlarını doldurursun.” (KB 5365)

yinçgele- (<yinçge “ince, genç”) (Ünlü, 2012: 1004) “ince saymak, inceltmek” (Ünlü, 2012: 1005)

ol neşni **yinçgeledi** “O, nesneyi inceltti.” (DLT,CIII,411-8)

“aşukla-” eylemi “*Duygular, Ruhsal Durum*” eylem temasında; “aşsumla-” eylem, “*Etkileşim, İletişim*” eylem temasında; “anukla-”, “berkle-”, “tolula-”, “yinçgele-” eylemleri “*Temel Kılış, Oluş, Durum*” eylem temasında; “aruşla-”, “küşsüzle-” eylemleri “*İnsan ve Bedeni*” eylem temasında; “karıla-”, “tazla-” eylemleri “*Ad, Unvan*” eylem temasında yer almaktadır.

3.11.20. Giyim

çarukla- (<çaruk “çarık”) (Ünlü, 2012: 177) “çarık giymek” (Ünlü, 2012: 177)

ol aşışın **çarukladı** “O, ayağına çarık giydi.” (DLT,CIII,337-19)

içle- (<iç “astar, istiare olarak sırdaş”) (Ünlü, 2012: 309) “iç geçirmek, astarlamak” (Ünlü, 2012: 311)

ol tonuğ **içledi** “O, elbiseyi astarladı.” (DLT,CI,286-3)

içükle- (<içük “samur, teğın gibi hayvanların derisinden yapılan kürk”) (Ünlü, 2012: 311) “samur, teğın gibi hayvanların kürkünden urbasına iç geçirmek, iç kaplatmak” (Ünlü, 2012: 311)

ol tonuğ **içükledi** “O, kürkün içini kapladı.” (DLT,CI,305-24)

ķurla- (<ķur “ķuşak, kemer”) (Ünlü, 2012: 495) “ķuşak yapmak ve bağlamak” (Ünlü, 2012: 497)

ol ķaftanığ **ķurladı** “O, ķaftanına ķuşak bağladı.” (DLT,CIII,298-23)

saçula- (<saçu “elbise ve mendil saçağı”) (Ünlü, 2012: 645) “saçaklamak, saçak yapmak” (Ünlü, 2012: 645)

ol suwluķ **saçuladı** “O, mendili saçakladı.” (DLT,CIII,323-16)

“ķaruķla-”, “ķurla-”, “saçula-” eylemleri “*Giyim*” eylem temasında; “içle-”, “içükle-” eylemi “*Zanaat, Bakım, Onarım*” eylem temasında yer almaktadır.

3.11.21. Hava, Meteoroloji Olayları

ķarla- (<ķar “kar”) (Ünlü, 2012: 358) “ķarlamak” (Ünlü, 2012: 364)

bulıt **ķarladı** “Bulut ķarladı.” (DLT,CIII,298-20)

“ķarla-” eylemi “*Doğa, Meteoroloji, Hava*” eylem temasında yer almaktadır.

3.11.22. Hayvan Organ, Doku ve Salgılar

azığla- (<azığ “hayvanın azı dişi”) (Ünlü, 2012: 85) “azı dişiyle ısırmaq” (Ünlü, 2012: 85)

tonıuz atıg **azığladı** “Domuz, atı azı dişiyle ısırđı.” (DLT,CI,304-3)

komuqla- (<komuqla “at gbresi”) (nl, 2012: 443) “pislemek, terslemek” (nl, 2012: 443)

at **kumuqladı** “At pisledi.” (DLT,CIII,339-3)

koykala- (<koyka “deri”) (nl, 2012: 457) “derinin kıllarını temizlemek, yolmak” (nl, 2012: 457)

ol koyuql **koykaladı** “O, derinin kıllarını yolarak temizledi.” (DLT,CIII,173-12)

saqrıla- (<saqrı “deri”) (nl, 2012: 648) “kaba deriyi sertleştirmek” (nl, 2012: 648)

ol knql **saqrıladı** “O, saqrı derisini sertleştirdi.” (DLT,CIII,353-1)

saqla- (<saqla “kuş pıslıqlı”) (nl, 2012: 655) “kuş pisletmek” (nl, 2012: 656)

kuş **saqladı** “Kuş pisledi.” (DLT,CIII,403-18)

tabanla- (<taban “taban, deve tabanı”) (nl, 2012: 723) “deve tepmek” (nl, 2012: 723)

tevey **tabanladı** “Deve tepti.” (DLT,CIII,342-3)

tezekle- (<tezek “tezek, at gbresi”) (nl, 2012: 796) “pislemek” (nl, 2012: 796)

at **tezekledi** “At pisledi.” (DLT,CIII,340-13)

“azıqla-”, “komuqla-”, “saqla-”, “tabanla-”, “tezekle-” eylemleri “*Hayvanlarla İlgili Fiiller*” eylem temasında; “koykala-” eylemi “*İş, Hizmet*” eylem temasında; “saqrıla-” eylemi ise “*Zanaat, Bakım, Onarım*” eylem temasında yer almaktadır.

3.11.23. Hayvancılık ve Hayvan Bakımı

eqlerle- (<eqder “eqler, hayvan eqleri”) (nl, 2012: 206) “eyerlemek” (nl, 2012: 207)

er at **eqlerledi** “Adam, atı eyerledi.” (DLT,CI,300-2)

eqlerlerdi terkin atını turup “Atını tutup derhal eyerledi.” (KB 3289)

kamqlıla- (<kamqlı “kamqlı”) (nl, 2012: 351) “kamqlılamak, kamqlı ile vurmak” (nl, 2012: 351)

ol atın **kamqlıladı** “O, atını kamqlıladı.” (DLT,CIII,352-18)

tağla- (<tağ “dağ”) (Ünlü, 2012: 724) “dağlamak” (Ünlü, 2012: 725)

ol atın **tağladı** “O, atını dağladı.” (DLT,CIII,294-16)

uyala- (<uya “yuva, kuş yuvası”) (Ünlü, 2012: 890) “yuva yapmak” (Ünlü, 2012: 890)

kuş **uyaladı** “Kuş yuva yaptı.” (DLT,CIII,328-24)

yularla- (<yular “at yuları”) (Ünlü, 2012: 1022) “yularlamak, bağlamak” (Ünlü, 2012: 1022)

yunt başın **yularlap** “At başını yularlayarak ye” (DLT,CIII,9-13)

yunla- (<yun “yün”) (Ünlü, 2012: 1026) “yün kırmak” (Ünlü, 2012: 1027)

ol koyun **yunladı** “O, koyun yünü kırttı.” (DLT,CIII,404-6)

“uyala-” eylemi “*Hayvanlarla İlgili Fiiller*” eylem temasında bulunurken geriye kalan eylemlerin hepsi “*Hayvan Yetiştirme, Himaye Etme*” eylem temasında yer almaktadır.

3.11.24. Hayvanlar

ağığla- (<ağığ “ay”) (Ünlü, 2012: 11) “aylaşmak, ayı gibi olmak” (Ünlü, 2012: 11)

ağığlayu azđır kıutuz teg öçi “Ayı gibi azılı ve yaban sığırı gibi kinci olmalı” (KB 2311)

arslanla- (<arslan “arslan”) (Ünlü, 2012: 55) “arslanlaşmak, arslan gibi olmak” (Ünlü, 2012: 56)

tegre alıp egrelim “Çepçevre çevirelim, kuşatalım; attan inip koşalım;

attın tüşüp yügrelim arslan gibi olalım, kükreyelim; onun gücü gevşesin.”

arslanlayu kökrelim (DLT,CII,13-13)

küçi anın kewilsün

uluğ tutsa ħamyet kör **arslanlayu** “Arslan gibi hamiyeti yüksek tutmalı.” (KB 2314)

balala- (<bala “kuş ve hayvan yavrusu”) (Ünlü, 2012: 93) “kuş yavrulamak” (Ünlü, 2012: 93)

kuş **balaladı** “Kuş yavruladı.” (DLT,CIII,92-1)

bele- (<be “koyun melemesini bildirir”) (Ünlü, 2012: 104) “melemek” (Ünlü, 2012: 110)
koy **beledi** “Koyun meledi.” (DLT,CIII,270-9)

bitle- (<bit “bit”) (Ünlü, 2012: 134) “bit aramak” (Ünlü, 2012: 138)
er bit **bitledi** “Adam, bit aradı.” (DLT,CIII,291-16)

buzagula- (<buzagu “buzagı”) (Ünlü, 2012: 161) “buzagılamak, buzağı doğurmak” (Ünlü, 2012: 161)
inek **buzaguladı** “İnek buzağı doğurdu.” (DLT,CIII,91-22)

enükle- (<enük “arслан, sırtlan, kurt, köpek yavruları”) (Ünlü, 2012: 236) “eniklemek, yavrulamak” (Ünlü, 2012: 236)
ıt **enükledi** “Köpek yavruladı.” (DLT,CI,308-7)

ıtl- (<ıt “köpek, it”) (Ünlü, 2012: 307) “köpekletmek, söğmek” (Ünlü, 2012: 307)
ol anı **ıtladı** “O, onu köpekletti, sövdü.” (DLT,CI,285-24)

iktüle- (<iktü “elde beslenen hayvan”) (Ünlü, 2012: 319) “ot vermek; beslemek” (Ünlü, 2012: 319)
ol koy **iktüledi** “O koyuna ot verdi.” (DLT,CI,317-3)

kaşıla- (<kaşı “bağırma, haykırma”) (Clauson, 1972: 609) “kazların <gak guk> diye bağışması” (Ünlü, 2012: 347)
kaşılayu kaynar yokarı ködi “Bağışarak bir aşağı bir yukarı kaynaşıyorlar.” (KB 72)

kulunla- (<kulun “tay”) (Ünlü, 2012: 494) “kısırak yavru doğurmak” (Ünlü, 2012: 494)
kısırak **kulnadı** “Kısırak yavru doğurdu.” (DLT,CIII,302-15)

kurtla- (<kurt “kurt, soğulcan soyundan olan hayvanlar”) (Ünlü, 2012: 498) “kurt çıkarmak” (Ünlü, 2012: 499)
tevey **kurtladı** “Deve kurt çıkardı.” (DLT,CIII,447-3)

kuşla- (<kuş “kuş”) (Ünlü, 2012: 501) “kuş avlamak” (Ünlü, 2012: 502)

beg **kuşladı** “Bey kuş avladı.” (DLT,CIII,299-10)

küyele- (<küye “güve”) (Ünlü, 2012: 524) “güve silkmek, güveden kurtarmak ve korumak” (Ünlü, 2012: 524)

er kıldız **küyeledi** “Adam keçeden silkeyerek güveden kurtardı.” (DLT,CIII,329-1)

örkle- (<örk “yular, bağ, at tavlasi”) (Ünlü, 2012: 615) “bağlamak” (Ünlü, 2012: 615)

ol atığ **örkledi** “O, atı bağladı.” (DLT,CIII,443-15)

yağı boynı yençti öze **örkledi** “Düşmana boyun eğdirir, onu sımsıkı bağlar.” (KB 2016)

sığırla- (<sığır “ sığır”) (Ünlü, 2012: 681) “sığırdan saymak, sığıra nisbet etmek” (Ünlü, 2012: 681)

ol anı **sığırladı** “O, onu sığırdan saydı.” (DLT,CIII,331-25)

toñala- (<toña “kahraman, kaplan cinsinden bir hayvan”) (Ünlü, 2012: 818) “yiğit ve kuvvetlilerin yaptığı işi yapmak” (Ünlü, 2012: 818)

er **toñaladı** “Adam yiğit ve kuvvetlilerin yaptığı işi yaptı.” (DLT,CIII,405-11)

uğla- (<uç “sığır, öküz”) (Ünlü, 2012: 861) “sığırlaşmak, sığır gibi olmak” (Ünlü, 2012: 863)

yime **uğlayu** sen taduñ bolğa baş “Öküz gibi çok yeme, mizacın bozulur.” (KB 4770)

yağırla- (<yağır “at, katır ve eşek gibi hayvanların sırtında semer, eğer ve yük vurmasından meydana gelen yara, yağır”) (Ünlü, 2012: 922) “yağırı sağaltmak, iyi etmek” (Ünlü, 2012: 922)

ol atın **yağırladı** “O, atını iyi etti.” (DLT,CIII,342-11)

“adığla-”, “arslanla-”, “uđla-” eylemleri “*İnsan ve Bedeni*”; “balala-”, “buzağula-”, “enükle-”, “kılunla-” eylemleri “*Hayvanlarla İlgili Fiiller*”; “bele-”, “kağıla-” eylemleri “*Hayvan Sesleri*”; “bitle-”, “küyele-” eylemleri “*Temel Kılış, Oluş, Durum*”; “ıtle-” eylemi “*Etkileşim, İletişim*”; “iktüle-”, “kırtla-”, “örkle-”, “yağırla-” eylemleri “*Hayvan Yetiştirme, Himaye Etme*”, “kuşla-” eylemi “*Avcılık*”; “sığırla-” eylemi “*Ad, Unvan*”; “toñala-” eylemi “*Askerlik, Savaş, Kahramanlık*” eylem temasında yer almaktadır.

3.11.25. İletişim, Etkileşim

ağirtla- (<ağirt “ayırma, ayrılık, ihtilaf”) (Ünlü, 2012: 15) “ayırtmak, ayırt etmek” (Ünlü, 2012: 15)

ukuš munça teňlig **ađirtlar** erig “Akıl insanları bu şekilde birbirinden ayırır.” (KB 1839)
anlar kim kertgündiler taňrıka yalavaçlarıňa **ađirtmadılar** biri ara anlardın anlar “Tanrıya ve peygamberlerine iman edenler ve onlardan hiçbirini diđerlerinden ayırmayanlara gelince...” (TİEM 73 76r/6)

arzula- (<Far. <arzu “arzu, istek, dilek”) (Ünlü, 2012: 63) “arzulamak, istemek, dilemek” (Ünlü, 2012: 63)

ajun buğnı eştip anı **arzulap** “Dünya halkı bunu duyunca onu arzuladı.” (KB 460)

āzārla- (<Far. <āzār “azar, eziyet, incitme”) (Ünlü, 2012: 84) “eziyet etmek, incitmek” (Ünlü, 2012: 84)

nelük **āzārlayur** siler meni bilir ök siler men taňrı yalavaçı men silerke “Benim size Allah tarafından gönderilen bir peygamber olduğumu bildiğiniz halde niçin bana eziyet ediyorsunuz?” (TİEM 73 407r/4)

ēlūkle- (<elük “alay etme”) (Ünlü, 2012: 229) “alay etmek” (Ünlü, 2012: 229)

tüşti olarķa ne kim anıň birle **ēlūkler** erdiler “Alay ettikleri şey onları kuşattı.” (RKT 30/45b1)

fermānla- (<Far. <fermān “emir, buyruk, ferman”) (Ünlü, 2012: 267) “emretmek, ferman buyurmak, ferman etmek” (Ünlü, 2012: 268)

fermānlar olarķa eğgölükni taķı yığar olarnı yawuz işdin (RKT 28/34a1)

gümārla- (<Far. <gümār “takdir etmek, musallat etmek”) (Ünlü, 2012: 275)

gümārladı anı anlar üze yeti tünni sekkiz künler tutaşı körgey sen boğunını “Allah onların kökünü kazımak için o şiddetli kasırgayı yedi gece sekiz gün musallat etti.” (TİEM 73 420v/2)

ısparla- (<Far. <ıspar “teslim etmek, emanet etmek”) (Ünlü, 2012: 306)

yazuk yok siler üze kaçan **ısparlasa** siler anı kim berdiñizler edgölük birle “Eğer çocuklarınızı emzirtmek isterseniz, örfе uygun olarak vereceğiniz ücreti güzelce ödediğiniz takdirde size bir günah yoktur.” (TİEM 73 69r/9)

imle- (<im “parola, iz, işaret”) (Üşenmez, 2010: 122) “işaret etmek, göstermek” (Ünlü, 2012: 323)

men añar **imledim** “Ona işaret ettim.” (DLT,CI,287-20)

ilig **imledi** kelgil oldur berü “Hükümdar gel buraya otur diye işaret etti.” (KB 621)

izle- (<iz “iz, nişan”) (Ünlü, 2012: 336) “izlemek, takip etmek” (Ünlü, 2012: 336)

kalık karşıu keldi izin **izledi** “Gökyüzü karşısında yükselerek onun izini izledi.” (KB 6211)

aya dost biliglig izin **izlegil** “Ey dost! Bilgilerin izini takip et.” (AH 225)

öğütle- (<öğüt “öğüt”) (Ünlü, 2012: 605) “öğüt vermek, öğütlemek” (Ünlü, 2012: 606)

ol oğlın **öğütledi** “O, çocuğuna öğüt verdi.” (DLT,CI,299-7)

ötle- (<öt “öğüt, nasihat”) (Ünlü, 2012: 621) “öğüt vermek, nasihat vermek” (Ünlü, 2012: 622)

saña **ötler** emdi bağırsak özün “Acıdığı için sana nasihat verir.” (KB 2204)

satula- (<satu “faydasız, gereksiz söz”) (Ünlü, 2012: 662) “faydasız söz söylemek, gevezelik etmek” (Ünlü, 2012: 662)

ol telim **satuladı** “O faydasız bir sürü şey söyledi.” (DLT,CIII,323-12)

sawla- (<saw “söz, öğüt, nasihat, haberler”) (Ünlü, 2012: 662) “anlatmak” (Ünlü, 2012: 663)

ol telim **sawladı** “O bir sürü şey anlattı.” (DLT,CIII,397-16)

sözle- (<söz “söz, kelam, haber”) (Ünlü, 2012: 698) “söylemek, konuşmak” (Ünlü, 2012: 700)

ol maña söz **sözledi** “O, bana söz söyledi.” (DLT,CIII,296-28)

uğuşluğnı kördüm köz az **sözledi** “Akıllı bir insan gördüm az konuştu.” (KB 4335)

köni **sözle** sözni tiliñni beze “Ağzın ve dilin ziyneti doğru sözdür; sözü doğru söyle.” (AH 156)

uşıakla- (<uşıak “koğuculuk, dedikodu”) (Ünlü, 2012: 885) “koğlamak, dedikodu yapmak” (Ünlü, 2012: 886)

ol meniő sözümni **uşıakladı** “O, benim sözümü başkasına taşıdı.” (DLT,CI,305-16)

yupla- (<yup “hile, al”) (Ünlü, 2012: 1027) “hile yapmak, al etmek” (Ünlü, 2012: 1027)
ol anı **yupladı** “O, ona hile yaptı.” (DLT,CIII,142-16)

“adığla-” eylemi “*Temel Kılış, Oluş, Durum*”; “arzula-”, “āzārla-”, “elükle-”, “fermānla-”, “gümārla-”, “ısparla-”, “imle-”, “izle-”, “ögütle-”, “ötle-”, “satula-”, “sawla-”, “sözle-”, “uşıakla-”, “yupla-” eylemleri “*Etkileşim, İletişim*” eylem temasında yer almaktadır.

3.11.26. İş, Hizmet

egettle- (<eget “hizmet için gerdek gecesi, gelinle birlikte gönderilen hizmetçi kadın”) (Ünlü, 2012: 215) “cariye göndermek, birisi ile birlikte güveyin evine hizmetçi göndermek” (Ünlü, 2012: 215)

ol kızın **egettledi** “O, kızına cariye verdi.” (DLT,CI,299-11)

işle- (<iş “iş, amel”) (Ünlü, 2012: 332) “işlemek, görmek, meşgul olmak, çalışmak, yapmak” (Ünlü, 2012: 334)

er **işledi** “Adam çalıştı.” (DLT,CI,286-20)

ukuš birle **işler** kamuğ iş körü “Bütün işleri akıl ile görür.” (KB 2713)

“egettle-” eylemi “*Etkileşim, İletişim*” eylem temasında, “işle-” eylemi “*İş, Hizmet*” eylem temasında yer almaktadır.

3.11.27. Kavim ve Boy Adları

çigille- (<çigil “Çigil(bir Türk boyu)”) (Ünlü, 2012: 189) “Çigillerden saymak, Çigillere nisbet etmek” (Ünlü, 2012:189)

ol anı **çigilledi** “O, onu Çigillerden saydı.” (DLT,CIII,345-13)

karluqla- (<karluq “Oğuzlardan başka göçebe olan başka bir Türk topluluğu”) (Ünlü, 2012: 364) “Karluk boyundan saymak, Karluk boyuna nisbet etmek” (Ünlü, 2012: 364)

ol anı **karluqladı** “O, onu Karluk boyundan saydı.” (DLT,CIII,351-5)

kıfçakla- (<kıfçak “Türklerden bir bölük”) (Ünlü, 2012: 413) “Kıpçak boyundan saymak” (Ünlü, 2012: 413)

ol anı **kıfçakladı** “O, onu Kıpçak boyundan saydı.” (DLT,CIII,351-10)

oğuzla- (<oğuz “Türklerden bir boy”) (Ünlü, 2012: 570) “Oğuz saymak, Oğuzlardan saymak” (Ünlü, 2012: 570)

ol meni **oğuzladı** “O, beni Oğuzlardan saydı.” (DLT,CIII,302-6)

tatla- (<tat “bütün Türklere göre Farsça konuşan kimse”) (Üşenmez, 2010: 275) “bir kişiyi Farşlı saymak” (Ünlü, 2012: 762)

ol anı **tatladı** “O, onu Farşlı saydı.” (DLT,CIII,293-9)

tawğaçla- (<tawğaç “Maçın’ın adı”) (Ünlü, 2012: 763) “bir kişiyi Maçınli saymak” (Ünlü, 2012: 764)

ol anı **tawğaçladı** “O, onu Maçınli saydı.” (DLT,CIII,350-3)

tejikle- (<Far. <tejik “Tacık, Farşlı”) (Ünlü, 2012: 776) “Farşlı saymak, Farşlılığa nispet etmek” (Ünlü, 2012: 776)

ol anı **tejikledi** “O, onu Farşlı saydı.” (DLT,CIII,340-16)

tübütle- (<tübüt “Tibet ülkesi”) (Ünlü, 2012: 842) “Tibetli saymak; Tibete nişan etmek” (Ünlü, 2012: 842)

ol anı **tübütledi** “O, onu Tibetli saydı.” (DLT,CIII,330-10)

türkle- (<türk “Türk”) (Ünlü, 2012: 850) “Türklerden saymak” (Ünlü, 2012:850)

ol meni **türkledi** “O, beni Türk saydı.” (DLT,CIII,446-1)

Eylemlerin hepsi “*Ad, Unvan*” eylem temasında yer almaktadır.

3.11.28. Kent, Konut, İstihkam

tarusla- (<tarus “evin çatısı”) (Ünlü, 2012: 758) “çatı yapmak” (Ünlü, 2012: 759)
ol ewin **tarusladı** “O, evine çatı yaptı.” (DLT,CIII,332-15)

“tarusla-” eylemi “*Yapı, Konut, Mimari*” eylem temasında yer almaktadır.

3.11.29. Kimlik, Ad, Unvan

begle- (<beg “bey, hükümdar, efendi, önde gelen kişi”) (Ünlü, 2012: 106) “bey saymak, bey diye ad vermek” (Ünlü, 2012: 107)
ol anı **begledi** “O, onu bey saydı.” (DLT,CIII,292-27)

“begle-” eylemi “*Ad, Unvan*” eylem temasında yer almaktadır.

3.11.30. Kozmogoni, Din, İnanç

arığla- (<arığ “Allah’ı noksan sıfatlarından tenzih etmek, kusursuzluk Allah’a mahsustur.”) (Ünlü, 2012: 47) “Allah’ı noksan sıfatlarından tenzih etmek” (Ünlü, 2012: 50)
aydı bilgenrekleri aymadı <m>u silerke nelük idini **arığlamadıñızlar** “Onların en akli selim sahibi olanı: “Rabbinizi tesbih etseydiniz dememiş miydiniz?” dedi.” (TİEM 73 418r/6)

barla- (<Far. <bar “Tanrı”) (Ünlü, 2012: 95) “Tanrının varlığını ikrar etmek” (Ünlü, 2012: 96)

Tağrıni **barlama** “Tanrıyı inkar etme, küfre dalma” (RKT 37/58b2)

ḥarāmla- (< Ar. <ḥarām “haram”) (Ünlü, 2012: 282) “haram sayınmak, haram sayılmak” (Ünlü, 2012: 283)

yana yorıdı öz kişiler yana **ḥarāmlayu** “Sonra böbürlenerek kendi taraflarına doğru yürüdü.” (TİEM 73 429r/1)

ırqla- (<ırk “falcılık, kahinlik ve birinin gönlündekini bilmek”) (Ünlü, 2012: 305) “kahinlik etmek, fal bakmak” (Ünlü, 2012: 305)

şam **ırıkladı** “Şaman fal baktı.” (DLT,CIII,443-7)

Eylemlerin hepsi “*Kozmogoni, Din, İnanç*” eylem temasında yer almaktadır.

3.11.31. Madenler, Mineraller

burtala- (<burt “altın kırıntıları”) (Ünlü, 2012: 157) “altın varaklar veya kırıntılar yapıştırmak” (Ünlü, 2012: 157)

yinçüle- (<yinçü “inci”) (Ünlü, 2012: 1005) “inci gibi dizmek, inci gibi sıralamak” (Ünlü, 2012: 1005)

tizip **yinçüleyi** kumuğ tüp tüzü “İnciler dize gibi sıralanmışlar.” (KB B11)

“burtala-” eylemi “*Zanaat, Bakım, Onarım*” eylem temasında; “yinçüle-” eylemi “*Temel Kılış, Oluş, Durum*” eylem temasında yer almaktadır.

3.11.32. Mal, Mülk, Servet, Takas, Para

belek- (<belek “hediye, armağan”) (Ünlü, 2012:110) “armağan kılmak, vermek; hediye etmek” (Ünlü, 2012: 110)

ol maña **belekledi** “O, bana hediye verdi.” (DLT,CIII,340-10)

boğla- (<boğ “eşya konan heybe, bohça”) (Ünlü, 2012: 140) “boğlamak, bohçalamak” (Ünlü, 2012: 140)

ol ton **boğladı** “O, kıyafet bohçaladı.” (DLT,CIII,292-11)

kiritle- (<kirit “anahtar”) (Ünlü, 2012: 433) “kilitlemek” (Ünlü, 2012: 433)

ol kapuğ **kiritledi** “O, kapıyı kilitledi.” (DLT,CIII,330-14)

kizle- (<kiz “sır, giz”) “gizlemek” (Ünlü, 2012: 437)

ol **kizledi** neñ “O nesneyi gizledi.” (DLT,CIII,300-100)

katığ **kizle** razıñ kişi bilmesün “İyi gizle sırrını kimse bilmesin.” (AH 169)

anı halkta **kizler** yapar bu kapuğ “Onu halktan gizler ve kapısını kapatır.” (KB 3232)

saķışla- (<saķış “sayma, sayış, hesap”) (Ünlü, 2012: 650) “hesap sormak” (Ünlü, 2012: 652)

ükekle- (<ükek “tabut, sandık”) (Ünlü, 2012: 897) “burç yapmak, sandık yapmak” (Ünlü, 2012: 897)

ol tamıg **ükekle**di “O, kaleye burç yaptı.” (DLT,CI,307-3)

yuluğla- (<yuluğ “fıdye, feda, kurban”) (Ünlü, 2012: 1023) “feda etmek” (Ünlü, 2012: 1023)

ķayu can **yuluğlar** teñizke kirür “Kimi canını feda eder, denize girer.” (KB 1733)

yükle- (<yük “yük, bohça”) (Ünlü, 2012: 1031) “yüklemek” (Ünlü, 2012: 1031)

ol teweyge **yükledi** “O, deveye yük yükledi.” (DLT,CIII,309-20)

“belekle-”, “saķışla-”, “yuluğla-” eylemleri “*Etkileşim, İletişim*”; “boğla-”, “kiritile-”, “kizile-”, “yükle-” eylemleri “*Temel Kılış, Oluş, Durum*”; “ükekle-” eylemi “*Zanaat, Bakım, Onarım*” eylem temasında yer almaktadır.

3.11.33. Meslekler

sartla- (<sart “tacir, satıcı, tecimen”) (Ünlü, 2012: 660) “sart-tecimen, tacir saymak” (Ünlü, 2012: 660)

ol anı **sartladı** “O, onu tacir saydı.” (DLT,CIII,444-7)

“sartla-” eylemi “*Ad, Unvan*” eylem temasında yer almaktadır.

3.11.34. Miktar, Hacim, Ölçü Bildiren Niteleme Adları

arala- (<ara “ara”) (Ünlü, 2012:45) “aralamak, arasını bulmak, barıştırmak” (Ünlü, 2012: 45)

ol ikki ķişı otra **araladı** “O, iki ķişıyı barıştırdı.” (DLT,CI,308-18)

azla- (<az “az, sayıca ve miktarca az”) (Ünlü, 2012: 82) “azımsamak, az görmek” (Ünlü, 2012: 86)

tapuğ kıldı yüz yıl anı **azladı** “Yüzyıl ibadet kılmış ve bunu da azımsamış.” (KB 3234)
bir er düşman erse anı **azlama** “Bir tek düşmanın da olsa onu azımsama.” (AH 360)
yme aygıl ne kılur ne **azlar** silerni benim idim eger okumağınız bolmasa “(Ey Muhammed)
De ki: Duanız olmasa, Rabbim size ne diye değer versin?” (TİEM 73 266r/5)

bedükle- (<bedük “büyük”) (Ünlü, 2012:106) “büyük saymak” (Ünlü, 2012: 106)
ol meni **bedükledi** “O, beni büyük saydı.” (DLT,CIII,340-7)

kiçikle- (<kiçik “küçük”) (Ünlü, 2012: 429) “küçük saymak” (Ünlü, 2012: 429)
ol anı **kiçikledi** “O, onu küçük saydı.” (DLT,CIII,341-11)

öküşle- (<öküş “çok”) (Ünlü, 2012: 608) “çok saymak, çok sanmak” (Ünlü, 2012: 608)
er tavarın **öküşledi** “Adam, malını çok saydı.” (DLT,CI,303-12)

üküşle- (<üküş “çok, pek çok, çoğu, bir çoğu”) (Ünlü, 2012: 897) “çoğaltmak” (Ünlü, 2012: 900)
meger anı kim tilese tanrı eger bilse erdim örtüglügni **üküşlegetey** erdim edgülükdin “Eğer gaybı bilseydim iyilik etmeyi çoğaltırdım.” (TİEM 73 130r/3)

“arala-”, “bedükle-”, “kiçikle-”, “öküşle-” eylemleri “*Etkileşim, İletişim*” eylem temasında; “azla-”, “üküşle-” eylemleri “*Temel Kılış, Oluş, Durum*” eylem temasında yer almaktadır.

3.11.35. Ölçü, Ağırlık

çığla- (<çığ “Arap arşının üçte ikisi kadar olan Türk arşını”) (Ünlü, 2012: 181) “Türk arşını ile ölçmek” (Ünlü, 2012: 182)
ol böz **çığladı** “O, Türk arşınıyla bez ölçtü.” (DLT,CIII,296-3)

karıla-(2) (<karı “karış, ölçü, bez ölçülen arşın”) (Ünlü, 2012: 362) “boylamak, karışlamak, arşınlamak” (Ünlü, 2012: 363)
ol yereg **karıladı** “O yeri karışladı.” (DLT,CIII,324-3)

karışla- (<karış “hayvanda ön ayak, şnsanda dirsekten parmak uçlarına kadar olan kısım, karış”) (Ünlü, 2012: 363) “karışlamak” (Ünlü, 2012: 364)

ol barçın **karışladı** “O, ipek kumaşı karışladı.” (DLT,CIII,335-23)

kulaçla- (<kulaç “kulaç”) (Ünlü, 2012: 493) “kulaçlamak” (Ünlü, 2012: 493)

ol uruknı **kulaçladı** “O, ipi kulaçla ölçtü.” (DLT,CIII,330-21)

ķayı yir **kulaçlayu** yügrür yağağ “Kimi yeri kulaçlayarak yaya koşar.” (KB 1734)

sağula- (<sağū “ölçü, ölçek”) (Ünlü, 2012: 648) “ölçeklemek, ölçekle ölçmek” (Ünlü, 2012: 648)

er buğday **sağuladı** “Adam, buğdayı ölçekledi.” (DLT,CIII,325-18)

turķla- (<turķ “bir cismin uzunluğu, boyu”) (Ünlü, 2012: 832) “ölçmek” (Ünlü, 2012: 832)

ol yer **turķladı** “O, yeri ölçtü.” (DLT,CIII,445-6)

ülgüle- (<ülgū “ölçü, terzi, tartı”) (Ünlü, 2012: 900) “ölçmek, tartmak, düzenlemek” (Ünlü, 2012: 900)

bilig kizlese sen **ülgüler** “Bilgiyi saklarsan dili ayarlamasından belli olur.” (KB 312)

yarımla- (<yarım “yarım”) (Ünlü, 2012: 956) “yarılamak” (Ünlü, 2012: 956)

ol yoluğ **yarımladı** “O, yolu yarıladı.” (DLT,CIII,343-6)

Eylemlerin tamamı “*Temel Kılış, Oluş, Durum*” eylem temasında bulunmaktadır.

3.11.36. Özel Ad

rüstemle- (<Far. Rüstem “özel ad olarak”) “Rüstem’e benzemek, Rüstem gibi olmak” (Ünlü, 2012: 643)

ya **rüstemleyü** men ajunda çawıktım “Rüstem gibi dünyada meşhur oldum.” (KB 6549)

“rüstemle-” eylemi “*Ad, Unvan*” eylem temasında yer almaktadır.

3.11.37. Renk Adları

karala- (< kara “siyah, kara”) (Ünlü, 2012: 358) “karalamak” (Ünlü, 2012: 360)
ol **karaladı** neğni “O nesneyi karaladı.” (DLT,CIII,324-1)

sarığla- (< sarığ “sarı”) (Ünlü, 2012: 658) “sarılamak, sarı yapmak” (Ünlü, 2012: 659)
ol tonın **sarığladı** “O, elbisesini sarı yaptı.” (DLT,CIII,336-8)

Eylemlerin her ikisi de “*Temel Kılış, Oluş, Durum*” eylem temasında yer almaktadır.

3.11.38. Sanat (Bezeme, Resim, Heykel, Yazıt)

beğizle- (< beğiz “suret, resim, süs”) (Ünlü, 2012: 105) “süslemek” (Ünlü, 2012: 105)
aydı nek yolçulayın-mu silerni bir ew boğunu üze kim **beğiz(le)seler** anı silerke anlar añar
eğgü saķınığlılar “Bu sırada Musa’nın ablası, “Bu çocuğın bakımını sizin adınıza üstlenecek
ve onu yakın ilgiyle emzirip eğitecek bir aileyi tavsiye edeyim mi?” demişti.” (TİEM 73
281v/6)

belgüle- (< belgü “belge, im, nişan, alamet”) (Ünlü, 2012: 110) “belirllemek” (Ünlü, 2012:
111)
tizildi erentir özin **belgüle** “Erentir katıldı; bu yıldızları kendine işaret bil.” (KB 5676)

tamğala- (< tamğa “Hakan ve başkalarının damgası, mühür”) (Ünlü, 2012: 729)
“damgalamak, mühürlemek” (Ünlü, 2012: 729)
ol bitik **tamğaladı** “O mektubu mühürledi.” (DLT,CIII,353-5)
bitig türdi badı öze **tamğalap** “Mektubu katlayıp bağladı ve üstünü mühürleyerek uzattı.”
(KB 3275)

tamğaladı taņrı köñülleri üze anlar bilmesler “Onlar bilmezler, Tanrı onların kalplerini
mühürledi.” (TİEM 73 148v/6)

üjükle- (< üjük “hece”) (Ünlü, 2012: 896) “hecelemek” (Ünlü, 2012:897)
bitig **üjükleği** “Kitabı heceledi.” (DLT,CI,71-27)

yır-la- (<yır “gazel, ır”) (Ünlü, 2012: 1000) “terennüm etmek, zikretmek” (Ünlü, 2012: 1002)
er **yırladı** “Adam, mırırdanır gibi şarkı söyledi.” (DLT,CIII,308-17)
köñül bütti **yırlar** tilim ülgülüg “Gönlüm inandı ve dilim şevkle onu zikreder.” (KB 4779)

“beğizle-”, “yır-la” eylemleri “*Sanat*”; “belgüle-” eylemi “*Temel Kılış, Oluş, Durum*”; “tamğala-” eylemi “*Yazı, Yazıt*”; “üjükle-” eylemi “*Etkileşim, İletişim*” eylem temasında yer almaktadır.

3.11.39. Savaş Gereçleri, Silah, Teçhizat

ağula- (<ağu “ağı, zehir”) (Ünlü, 2012: 25) “ağılamak, zehirlemek” (Ünlü, 2012: 26)
ol aşın **ağuladı** “O, yemeği zehirledi.” (DLT,CI,310-2)

amaçla- (<amaç “amaç, hedef, nişangah”) (Ünlü, 2012: 37) “nişanlamak, nişan almak” (Ünlü, 2012: 37)
er kuşuğ **amaçladı** “Adam, kuşa nişan aldı.” (DLT,CI,299-19)

başakla- (<başak “okun veya mızrağın ucuna geçirilen demir, temren”) (Ünlü, 2012: 100)
“başak, demir uç takmak” (Ünlü, 2012: 101)
ol süngü **başakladı** “O, süngünün ucuna demir uç taktı.” (DLT,CIII,337-7)

bügdele- (<bügde “hançer”) (Ünlü, 2012: 161) “hançerlemek” (Ünlü, 2012: 161)
ol anı **bügdeledi** “O, onu hançerledi.” (DLT,CIII,352-22)

kılıçla- (<kılıç “kılıç”) (Ünlü, 2012: 415) “kılıçlanmak, kılıç ile çalmak ve vurmak” (Ünlü, 2012: 415)
ol anı **kılıçladı** “O, ona kılıçla vurdu.” (DLT,CIII,331-1)

kınla- (<kın “bıçak ve kılıç kını”) (Ünlü, 2012: 417) “kın yapmak” (Ünlü, 2012: 418)
ol bıçık **kınladı** “O, bıçağa kın yaptı.” (DLT,CIII,299-17)

okla- (<ok “ok, şans oku”) (Ünlü, 2012: 571) “oklamak” (Ünlü, 2012: 574)
yılan teg bu ajun yılan **oklağı** “Bu dünya yılan gibidir, yılanı oklamak lazımdır.” (AH 213)

sapla- (<sap “kılıç veya bıçak sapı”) (Ünlü, 2012: 657) “sap yapmak” (Ünlü, 2012: 657)
er kılıç **sapladı** “Adam kılıç sapı yaptı.” (DLT,CIII,296-12)

süngüle- (<süngü “süngü”) (Ünlü, 2012: 710) “süngülemek, süngü ile dürtmek” (Ünlü, 2012: 710)
ol anı **süngüledi** “O, onu süngüledi.” (DLT,CIII,405-1)

“ağula-”, “amaçla-”, “bügdele-”, “kılıçla-”, “oğla-”, “süngüle-” eylemleri “*Askerlik, Savaş, Kahramanlık*” eylem temasında; “başakla-”, “kınla-”, “sapla-” eylemleri “*Zanaat, Bakım, Onarım*” eylem temasında yer almaktadır.

3.11.40. Savaş, Ordu

ķarmala- (<ķarma “yağma”) (Ünlü, 2012: 364) “yağma etmek, kapmak, yağmalamak” (Ünlü, 2012: 364)
ol **ķarmaladı** “O yağmaladı.” (DLT,CIII,354-2)

ölütle- (<ölüt “birbirini öldürme, öldürüşme”) (Ünlü, 2012: 611) “ķarpışmak, aralarında ölüm olayazmak” (Ünlü, 2012: 612)
er **ölütledi** “Adam ķarpıştı.” (DLT,CI,299-16)

süle- (<sü “asker, ordu”) (Ünlü, 2012: 708) “düşmanın üstüne asker göndermek, savaş yapmak” (Ünlü, 2012: 710)
beg yağıķa **süledi** “Bey düşmanın üstüne asker gönderdi.” (DLT,CIII,271-18)

Eylemlerin hepsi “*Askerlik, Savaş, Kahramanlık*” eylem temasında yer almaktadır.

3.11.41. Sayı Adları

birle- (<bir “bir (1), tek, aynı, diğerk, herhangi biri, hiç kimse, birlikte beraber”) (Ünlü, 2012: 130) “birlemek (Tanrı’yı) tevhid etmek” (Ünlü, 2012: 134)

seni **birlep** saña tapnur miz yana sendin ök yārī tilenür miz “Ya Rabbi! Biz seni layık olduğun şekilde tanır, yalnız sana kulluk eder ve yalnız senden yardım dileriz.” (TİEM 73 731v/3)

“birle-” eylemi “*Kozmogoni, Din, İnanç*” eylem temasında yer almaktadır.

3.11.42. Sesler

çağıla- (<çağı “gürültü”) (Ünlü, 2012: 173) “bağırarak, çağırarak” (Ünlü, 2012: 173)
er **çoğıladı** “Adam bağırıldı.” (DLT,CIII,324-17)

çarla- (<çar “yansıma ses”) “cırlamak, ağlamak, bağırarak” (Ünlü, 2012: 177)
oğlan **çarladı** “Oğlan cırladı.” (DLT,CIII,295-17)

çoğıla- (<çoğı “münakaşa, gürültü, bağırarak, anlaşmazlık, ihtilaf, mücadele”) (Ünlü, 2012: 191) “bağırarak, çağırarak” (Ünlü, 2012: 191)
er **çoğıladı** “Adam bağırıldı.” (DLT,CIII,324-17)

kögle- (<kög “ırlamakta sesin yükselip alçalışı”) (Ünlü, 2012: 459) “ırlamak, teganni etmek” (Ünlü, 2012: 459)
er **kögleledi** “Adam ırladı.” (DLT,CIII,301-3)

urıla- (<urı “ses, gürültü”) (Ünlü, 2012: 882) “bağırarak, sesini yükseltmek” (Ünlü, 2012: 882)
er **urıladı** “Adam bağırıldı.” (DLT,CI,309-4)

ünle- (<ün “ses, ün, san”) (Ünlü, 2012: 902) “çağırarak, davet etmek” (Ünlü, 2012: 903)
ol kün udu bargaylar ündeçike eğrilik bolmağay anar akrun yinçe bolğay **ünler** rahmān tañrıka eşitmegey sen meğer akruķına “O gün insanlar, mahşer yerinde toplanmak üzere çağrıldıklarında, çağırana uyarak hiçbir yöne sapmaksızın ona doğru koşarlar. O gün rahman olan Allah’ın heybetinden sesler kısılır, yalnızca fısıltı halinde bir ses işitebilirsin.” (Ünlü, 2018, s. 360) (TİEM 73 233v/7)

yaŋkula- (<yaŋku “yankı”) (Ünlü, 2012: 944) “yankılanmak” (Ünlü, 2012: 944)

tağ **yaŋkuladı** “Dağ yankılandı.” (DLT,CIII,410-19)

kökiş turna kökte ünün **yaŋkular** “Kökiş ve turnalar gökte sesleri yankılanır.” (KB 74)

“çağıla-”, “çoğıla-”, “urıla-”, “yaŋkula-” eylemleri “*Sesler*” eylem temasında; “çarla-” eylemi “*Hayvan Sesleri*” eylem temasında; “kögle-” eylemi “*Sanat*” eylem temasında; “ünle-” eylemi “*Etkileşim, İletişim*” eylem temasında yer almaktadır.

3.11.43. Tarım

sabanla- (<saban “saban, çift takımı”) (Ünlü, 2012: 644) “sabanla sürmek” (Ünlü, 2012: 644)

ol yèrig **sabanladı** “O, yeri sabanla sürdü.” (DLT,CIII,342-6)

“sabanla-” eylemi “*Tarım*” eylem temasında yer almaktadır.

3.11.44. Ticaret, Endüstri

ribāmla- (<Ar. <ribām “faiz”) (Ünlü, 2012: 640) “harcamak, masraf etmek” (Ünlü, 2012: 640)

ne boldı silerke **ribāmlamas** siler taŋrı yolu içinde “Size ne oldu da Tanrı yolunda harcamıyorsunuz?” (TİEM 73 397v/7)

satıĝla- (<satıĝ “satma, satış; ticaret”) (Ünlü, 2012: 661) “satışmak” (Ünlü, 2012: 662)

ol anıĝ birle **satıĝladı** “O, onun ile birlikte satıldı.” (DLT,CIII,336-3)

“ribāmla-” eylemi “*Temel Kılış, Oluş, Durum*”, “satıĝla-” eylemi “*Etkileşim, İletişim*” eylem temasında yer almaktadır.

3.11.45. Ünlem

ahla- (<Far. <āh “ah, feryat”) (Ünlü, 2012: 26) “göğüs geçirmek, ahlamak” (Ünlü, 2012: 27)

er **ahladı** “Adam ahladı.” (DLT,CIII,118-21)

ınçıkla- (<ınçık “ah vah, inleye inleye; bitkin”) (Ünlü, 2012: 303) “inlemek, inildemek; sızlanmak, şikayet etmek” (Ünlü, 2012: 303)

ökünçün yaturlar kör **ınçıklayı** “Bak pişmanlıkla inleyip yatarlar.” (KB 6407)

seziksiz eşit(t)i tanrı ol urağut sözi çığlaşurlar öz begi içinde yme **ınçıklar** erdi teñrike “Kocası hakkında seninle tartışan ve Tanrı’ya şikayette bulunan kadının sözünü Tanrı işitti.” (TİEM 73 400v/2)

Eylemlerin her ikisi de “*Duygular, Ruhsal Durum*” eylem temasında bulunmaktadır.

3.11.46. Vücut Salgıları

boğla- (<boğ “bok”) (Ünlü, 2012: 141) “boklamak, pislemek” (Ünlü, 2012: 141)
yılkı **boğladı** “Hayvan pisledi.” (DLT,CIII,292-18)

terle- (<ter “ter”) (Ünlü, 2012: 787) “terlemek” (Ünlü, 2012: 790)
at **terledi** “At terledi.” (DLT,CIII,293-12)

yarla- (<yar “salya”) (Ünlü, 2012: 948) “tükürmek” (Ünlü, 2012: 958)
ol anıñ yüzün **yarladı** “O, onun yüzüne tükürdü.” (DLT,CIII,308-13)

Eylemlerin tamamı “*İnsan ve Bedeni*” eylem temasında yer almaktadır.

3.11.47. Yer-Yön Adları

artla- (<art “arka, ard”) (Ünlü, 2012: 56) “başına vurmak, enseyi tokatlamak, sille vurmak” (Ünlü, 2012: 58)

ol anı **artladı** “O, onun başına vurdu.” (DLT,CIII,443-4)

aķı beg kılıç birle **artlap** alur “Cömert bey bunu kılıç ile vura vura alır.” (KB 3048)

aşakla- (<aşak “aşağı, dağ dibi”) (Ünlü, 2012: 67) “aşağılamak, küçük saymak” (Ünlü, 2012: 67)

ol anı **aşağladı** “O, onu aşağıladı.” (DLT,CI,305-7)

ortula- (<ortu “orta, her şeyin ortası, orta halli”) (Ünlü, 2012: 589) “ortalamak, ortasına varmak” (Ünlü, 2012: 589)

er yaşın **ortuladı** “Adam yaşamını ortaladı.” (DLT,CIII,316-6)

soğla- (<soğ “son, ard, arka”) (Ünlü, 2012: 693) “geri dönmek” (Ünlü, 2012: 694)

kaçan kördü erse anı ırğanur ançağlı yılan teg ewrüldi, kaçra yanığılı **soğlamadı** “Asasının yılan olup hareket ettiğini görünce geri dönüp arkasına bakmadan kaçtı.” (RKT,32/21b2)

taşla-(2) (<taş “dış, dışarı”) (Ünlü, 2012: 759) “dışlamak, uzaklaştırmak” (Ünlü, 2012: 760) eger yığılmasa sen **taşlağay** ok men seni kesgil mendin bir ançağa tegi “Eğer bundan vazgeçmezsen seni taş tutar, öldürürüm.” (TİEM 73 225v/4)

tuşla- (<tuş “karşı, bir şeyin karşısı”) (Ünlü, 2012: 834) “hizasına durmak, karşısına durmak” (Ünlü, 2012: 835)

men anı **tuşladım** “Ben, onun karşısına durdum.” (DLT,CIII,294-7)

“artla-” eylemi “*İnsan ve Bedeni*”; “aşağla-”, “taşla-” eylemleri “*Etkileşim, İletişim*”; “ortula-”, “soğla-”, “tuşla-” eylemleri “*Temel Kılış, Oluş, Durum*” eylem temasında yer almaktadır.

3.11.48. Yıl, Mevsim, Ay, Gün

ertele- (<erte “sabah, erte”) (Ünlü, 2012: 244) “gitmek, erkenden gitmek; sabaha ulaşmak, sabahlamak” (Ünlü, 2012: 244)

ertelen tarıgıñızlarğa eger erse siler kesigililer “Ürününüzü vakitlice devşirmek istiyorsanız haydi bahçeye.” (TİEM 73 418r/3)

keçele- (<keçe “gece, geceleyin”) (Ünlü, 2012:385) “gecelemek, geceyi geçirmek” (Ünlü, 2012: 386)

alkış berinler tanrıka ol vaktde kim **keçeler** siler ol vaktde erteke teger siler “İşte bundan dolayı siz, akşama eriştiğinizde ve sabahleyin kalktığınızda Allah’ı tenzih ve tesbih edin, yüceltin.” (TİEM 73 297r/9)

kışla- (<kış “kış”) (Ünlü, 2012: 422) “kışlamak” (Ünlü, 2012: 423)
er ewinde **kışladı** “Adam kış evinde geçirdi.” (DLT,CIII,299-13)

yılla- (<yıl “yıl, sene”) (Ünlü, 2012: 998) “yıllamak” (Ünlü, 2012: 999)
karıma bu edgü neçe **yıllasa** “Ne kadar yaşarsa yaşasın iyi insan yaşlanmaz.” (KB 347)

Eylemlerin hepsi “*Temel Kılış, Oluş, Durum*” eylem temasında yer almaktadır.

3.11.49. Yol, Geçit

çığır- (<çığır “dar yol, küçük yol”) (Ünlü, 2012: 182) “çığır açmak, çığır açmaya yönelmek; karda ayağıyla yol açmak” (Ünlü, 2012: 182)
yërig **çığırladı** “Yerde çığır açtı.” (DLT,CIII,331-20)

yokla- (<yok “yokuş”) (Ünlü, 2012: 1008) “yükselmek, çıkmak” (Ünlü, 2012: 1011)
yaşıl kökke **yoklar** bolur tördeki “Söz sayesinde yağız yerden mavi göğe yükselir.” (KB 1002)
bilig birle ‘alim yokar **yokladı** “Bilgiyle alim yukarı yükseldi.” (AH 101)

Eylemlerin her ikisi de “*Temel Kılış, Oluş, Durum*” eylem temasında yer almaktadır.

3.11.50. Yüzölçümü, Zaman Nitelik ve İlgilerini İçeren Niteleme Adları

terkle- (<terk “hemen, derhal, çabucak”) (Ünlü, 2012: 789) “ivmek, acele etmek” (Ünlü, 2012: 790)
ol ışığ **terkledi** “O, işe acele etti.” (DLT,CIII,445-20)
aydılar idimize **terkleğil** biziñke biziñ bitigimizni sakış küninde öñdün “Onlar Rabbimize, beklemeye gerek yok bizim payımıza düşeni hesap gününden önce hemen getir de görelim diyorlar.” (TİEM 73 330r/6)

3.11.51. Zaman, Çağ, Devir

ödle- (<öd “zaman, vakit”) (Ünlü, 2012: 600) “vakti gelmek, günü gelmek” (Ünlü, 2012: 600)

kalı ilig **ödlep** tilese sini “Eğer günü gelir de hükümdar seni isterse...” (KB 1504)

“ödle-” eylemi “*Temel Kılış, Oluş, Durum*” eylem temasında yer almaktadır..

3.11.52. Zamirler

özle- (<öz “kendi, öz, nefis, ruh, can, gönül”) (Ünlü, 2012: 625) “benimsemek” (Ünlü, 2012: 628)

ķamuğ bu kitabnı alıp **özlemiş** “Hepsi de bu kitabı benimsemiş.” (KB B13)

senle- (<sen “teklik 2. şahıs zamiri, teklik 2. şahıs eki”) (Ünlü, 2012: 669) “sen diye çağırmaq, küçük sayılmak” (Ünlü, 2012: 670)

ol anı **senledi** “O, onu sen diye çağırdı.” (DLT,CIII,298-10)

“özle-” eylemi “*Duygular, Ruhsal Durum*” eylem temasında, “senle-” eylemi “*Etkileşim, İletişim*” eylem temasında yer almaktadır.

3.11.53. Zanaat, Yapı İşleri

atızla- (<atız “iki dere arasındaki su geçecek set”) (Ünlü, 2012: 74) “ark açmak, set yapmak, toprağı parçalara ayırmak, evlek yapmak” (Ünlü, 2012: 74)

er yerin **atızladı** “Adam, toprağı parçalara ayırdı.” (DLT,CI,301-13)

erükle- (<erük “kendisiyle deri sepilen her nesne”) (Ünlü, 2012: 245) “sepilemek” (Ünlü, 2012: 245)

ol teri **erükledi** “O, deri sepiledi.” (DLT,CI,306-3)

etizle- (<etiz “iki dere arasındaki set”) (Ünlü, 2012: 255) “ark açmak, set yapmak, toprağı parçalara ayırmak, evlek yapmak” (Ünlü, 2012: 255)

tuğla- (<tug “su bendi, büvet, germeç”) (Ünlü, 2012: 827) “suyun gediğini, yarığını kapatmak” (Ünlü, 2012: 827)

ol yarağ **tuğladı** “O, suyun yarığını kapattı.” (DLT,CIII,294-21)

Eylemlerin tamamı “*Zanaat, Bakım, Onarım*” eylem temasında yer almaktadır.

3.12. +lAn- (+lA-n-)

Karahanlı Türkçesi’nde Türk dilinin diğer devirlerinde de olduğu gibi +lA- addan eylem yapım eki -n- dönüşlülük ekiyle kaynaşarak yeni eylemler türetmiştir. Kaynak olarak aldığımız Suat Ünlü’nün *Karahanlı Türkçesi Sözlüğü* adlı çalışmasında ad kök veya gövdelerinin +lA- ekli biçimi olmaksızın +lAn- birleşik ekiyle eylemler oluşturduğu tespit edilmiştir.

+lA- ekiyle kurulmuş geçişli ve geçişsiz fiillerin bazıları -n- dönüşlülük ekiyle genişletilerek +lAn- biçiminde kaynaşmış ve bir birleşik ek oluşturmuştur: adlan- ‘ün sahibi olmak’ ayaklan-, canlan-, çöreklen-, dallan-, dertlen-, dillen-, dişlen-, evlen-, hastalan-, huysuzlan-, içlen-, kanatlan-, kapılan-, kurtlan-, tüylen-, yaşlan- gibi. Verilen örneklerde görüldüğü üzere bu türetmelerde fiil kökleri ayakla-, dille-, evle-, kapıla- vb. biçimlerde yalın olarak kullanılmamaktadır. +lA- eki kökten ayrılıp -n- ekiyle kaynaştığı için ister istemez +lAn- biçiminde addan fiil türeten bir birleşik ek ortaya çıkmıştır. (Korkmaz, 2009: 119)

Muharrem Ergin, bu ek kaynaşmasından ayrı bir başlık altında değil de +lA- addan eylem yapım ekini açıklarken not olarak bahsetmiştir.

-la-, -le- eki ile yapılan bazı fiiller bu şekilleri ile kullanılmayıp veya kullanıstan düşüp sonlarına bir fiilden fiil yapma eki alarak o şekilleri ile eki birleşerek tek bir ek haline gelmiş hissi verirler: can-la-n-, hoş-la-n-, küf-le-n-, et-le-n-, iç-le-n-, hasta-la-n-, dalga-la-n-, bir-le-ş-, yak-la-ş-, ak-la-ş-, kır-la-ş-, iri-le-ş-, kir-le-t-, dar-la-t- misallerinde olduğu gibi. (Ergin, 2013: 180)

-le- ekinin isimlerden hem geçişli hem geçişsiz fiiller yaptığını gördük. Geçişli olanlar fiil çatısının hem edilgen, hem de dönüşlü görünüşleri için -in- eki aldıklarında geçişsiz olurlar. Ancak isimlerden doğrudan doğruya edinen anlamlı fiiller yapmak istendiğinde sonraları, herhalde erkenden birleşik -len- ekiyle fiiller yapılmıştır. Buna göre burada -len- fiili bir -le- fiilinin edilen veya dönüşlü görünüşü değildir, ayrı bir fiildir.

-len- fiilleri ile aynı kökte -le- fiilleri çoğu zaman bulunmaz yahut bırakılmış olabilir. (Banguoğlu, 1974: 218)

“Kullanım sıklığı en fazla olan eklerdendir. Kimi durumlarda -la-‘dan türeyen eylemler tek başlarına kullanılmamakta, bunun yerine eylem tabanına -n- hatta -ş-tır- ekleri de getirilmektedir.” (Eker, 2013: 273)

“+la- (+le-) eki çok defa dönüşlü çatı eki ‘-n-’ ile birleşerek +lan-/ +len- biçimini alır ve kalıplaşmış gövdeler kurar. +lan- eki çatı ekleri arasında sıralanışı bakımından birinci sırayı alır.” (Hatipoğlu, 1981: 91-92)

3.12.1. Akrabalık

oğuşlan- (<oğuş “hısım, oymak, akraba”) (Ünlü, 2012: 570) “aile, hısım sahibi olmak” (Ünlü, 2012: 570)

er **oğuşlandı** “Adam, aile sahibi oldu.” (DLT,CI,293-13)

siğillen- (<siğil “kocanın kendinden küçük kız kardeşi”) (Ünlü, 2012: 689) “kız kardeş edinmek” (Ünlü, 2012: 689)

ol kızığ **siğillendi** “O, kız kardeş edindi.” (DLT,CIII,408-21)

Eylemlerin her ikisi “*Temel Kılış, Oluş, Durum*” eylem temasında yer almaktadır.

3.12.2. Alet, Araç-Gereç Adları

berkelen- (<berke “hırsız dövülen, eşek sürülen kamçı veya değnek”) (Ünlü, 2012: 118) “kamçı sahibi olmak” (Ünlü, 2012: 118)

er **berkelendi** “Adam, kamçı sahibi oldu.” (DLT,CIII,202-1)

bohsuqlan- (<bohsuq “kölelerin boyunlarına geçirilen lale”) (Ünlü, 2012: 141)
“tasmalanmak” (Ünlü, 2012: 141)

harayna **bohsuqlangay** ol kim bahılıq kıldılar anıñ birle kıyāmet kün “Cimrilik ettikleri şey kıyāmet gününde elbette boyunlarına dolanacaktır.” (TİEM 73 55v/5)

eşıqlen- (<eşıq “tencere, çömlek”) (Ünlü, 2012: 251) “tencere sahibi olmak” (Ünlü, 2012: 251)

er **eşıqlendi** “Adam, tencere sahibi oldu.” (DLT,CI,291-15)

kaplan- (<kap “kap, tulum, çuval”) (Ünlü, 2012: 355) “kap sahibi olmak” (Ünlü, 2012: 356)
er **kaplandı** “Adam, kap sahibi oldu.” (DLT,CIII,199-6)

mançuqlan- (<maçuq “heybe, torba gibi at eyerine takılan şey”) (Ünlü, 2012: 529) “elbiseyi eyer heybesine koymak” (Ünlü, 2012: 529)

er tonın **mançuqlandı** “Adam, elbisesini eyer heybesine koydu.” (DLT,CII,276-13)

örküqlen-(1) (<örküç “sacayağı”) (Ünlü, 2012: 615) “sacayaklanmak” (Ünlü, 2012: 615)
aşıç **örküqlendi** “Tencere sacayaklandı.” (DLT,CI,313-2)

tügmelen- (<tügme “düğme”) (Ünlü, 2012: 842) “dügmelenmek, iliklerini iliklemek” (Ünlü, 2012: 842)

er **tügmelendi** “Adam, düğmelerini ilikledi.” (DLT,CIII,202-28)

türkeklen- (<türkek “bohça”) (Ünlü, 2012: 850) “dürülmek, bohçaya sarılmak” (Ünlü, 2012: 850)

ton **türkeklendi** “Elbise, bohçaya sarıldı.” (DLT,CII,351-10)

Eylemlerin hepsi “*Temel Kılış, Oluş, Durum*” eylem temasında yer almaktadır.

3.12.3. Ateş-Su

otlan- (<ot “ateş, duman”) (Ünlü, 2012: 592) “ateşlenmek, ateş gibi olmak” (Ünlü, 2012: 593)

at **otlandı** “At ateşlendi.” (DLT,CI,297-13)

yalınlan- (<yalın “alev”) (Ünlü, 2012: 935) “alevlenmek” (Ünlü, 2012: 936)

yalınlansa tutnup gâzab hıkd otı “Alevlenirse tutuşup gazap, kin ateşi...” (AH 339)

“otlan-” eylemi “*İnsan ve Bedeni*” eylem temasında, “yalınlan-” eylemi “*Ateş-Su*” eylem temasında yer almaktadır.

3.12.4. Avcılık

kuşlağlan- (<kuşlağ “kuşların çok olduğu yer, kuş avlanan yer”) (Ünlü, 2012: 502) “kuş avlağı yapmak” (Ünlü, 2012: 502)

han **kuşlağlandı** “Hükümdar, kuş avlağı yaptı.” (DLT,CII,273-17)

“kuşlağlan-” eylemi “*Avcılık*” eylem temasında yer almaktadır.

3.12.5. Beden, Organlar, Dokular

büksüklen- (<büksek “kadının göğsü ile boynu arasındaki yer”) (Ünlü, 2012: 162) “kızda meme tomurmak” (Ünlü, 2012: 162)

kız **büksüklendi** “Kızda meme tomurdu.” (DLT,CII,277-12)

kesmelen- (<kesme “perçem, saç”) (Ünlü, 2012: 409) “zülüflenmek, kaküllenmek” (Ünlü, 2012: 410)

kız **kesmelendi** “Kız zülüflendi.” (DLT,CIII,203-4)

kirpüklen- (<kirpik “kirpik”) (Ünlü, 2012: 434) “gözde kötü kıl bitmek” (Ünlü, 2012: 434)

anıy közi **kirpüklendi** “Onun gözünde kıl bitti.” (DLT,CII,277-15)

köglen- (<kög “kadınların yüzüne düşen çillik”) (Ünlü, 2012: 459) “yüzde çiller çıkmak” (Ünlü, 2012: 459)

yüzi anı **köglendi** “Onun yüzünde çiller çıktı.” (DLT,CII,253-16)

köñüllen- (<köñül “gönül, yürek, anlayış”) (Ünlü, 2012: 474) “gönüllemek, çocuk düşünmek ve anlamak, arzu etmek” (Ünlü, 2012: 476)

er ışka **köñüllendi** “Adam, işe gönüllendi.” (DLT,CIII,408-12)

meñizlen- (<meñiz “beniz, yüz”) (Ünlü, 2012: 535) “benizlenmek, güzelleşmek, benzine renk gelmek” (Ünlü, 2012: 535)

kişi **meñizlendi** “Kişinin yüzüne renk geldi.” (DLT,CIII,407-21)

örgüçlen- (<örgüç “saç örgüsü”) (Ünlü, 2012: 615) “örgülü saç sahibi olmak” (Ünlü, 2012: 615)

kıız **örgüçlendi** “Kız, örgülü saç sahibi oldu.” (DLT,CI,312-21)

pürçeklen- (<pürçek “insan kakülü, at perçemi”) (Ünlü, 2012: 635) “yelesi çıkmak, kakül-perçem çıkmak” (Ünlü, 2012: 635)

at **pürçeklendi** “Atın perçemi çıktı.” (DLT,CII,276-17)

saçlan- (<saç “saç”) (Ünlü, 2012: 644) “saçlanmak” (Ünlü, 2012: 645)

er **saçlandı** “Adamın saçы çıktı.” (DLT,CII,246-14)

sünüklen- (<sünük “kemik”) (Ünlü, 2012: 710) “kemiklenmek, büyümek” (Ünlü, 2012: 710)

oğlan **sünüklendi** “Çocuk büyüdü.” (DLT,CIII,408-8)

yüreklen- (<yürek “yürek”) (Ünlü, 2012: 1035) “cesaret göstermek, yiğitlenmek” (Ünlü, 2012: 1036)

er **yüreklendi** “Adam, cesaret gösterdi.” (DLT,CIII,115-12)

yüzlen- (<yüz “yüz, çehre, surat”) (Ünlü, 2012: 1036) “yüz çevirmek” (Ünlü, 2012:1039)

ol maña **yüzlendi** “O, bana yüz çevirdi.” (DLT,CIII,110-24)

men **yüzlendim** meniñ yüzümni ol idike “Yüzümü Allah’a döndün.” (TİEM 73 102v/3)
kaçan kim **yüzlendi** erse meyden tuşına aydı “Meyden’e doğru yüzünü çevirdiğinde şöyle dedi...” (RKT 32/15a2)

“bükseklen-”, “kesmelen-”, “kirpüklen-”, “köglen-”, “menizlen-”, “örgüçlen-”, “pürçeklen-”, “saçlan-”, “sünüklen-” eylemleri “*İnsan ve Bedeni*”; “köglen-” eylemi “*Akıl, Zihin*”; “yüreklen-” eylemi “*Duygular, Ruhsal Durum*”; “yüzlen-” eylemi “*Etkileşim, İletişim*” eylem temasında yer almaktadır.

3.12.6. Beslenme

azuqlan- (<azuk “azık, yiyecek”) (Ünlü, 2012: 86) “azık sahibi olmak” (Ünlü, 2012: 87)
er **azuqlandı** “Adam, yiyecek sahibi oldu.” (DLT,CI,394-10)

etmeklen- (<etmek “ekmek”) (Ünlü, 2012: 255) “ekmek sahibi olmak” (Ünlü, 2012: 255)
er **etmeklendi** “Adam, ekmek sahibi oldu.” (DLT,CI,314-2)

kımızlan- (<kımız “kımız”) (Ünlü, 2012: 417) “kımız sahibi olmak” (Ünlü, 2012: 417)
er **kımızlandı** “Adam, kımız sahibi oldu.” (DLT,CII,268-3)

mezelen- (<Far. <meze “tat, lezzet”) (Ünlü, 2012: 539) “hoşlanmak” (Ünlü, 2012: 539)
mezelenür közler “Gözler hoşlanır.” (RKT 36/67b1)

tatıqlan- (<tatıq “tat, lezzet, zevk”) (Ünlü, 2012: 761) “tatlanmak” (Ünlü, 2012: 762)
üzüm **tatıqlandı** “Üzüm tatlandı.” (DLT,CII,265-18)

tuzgulan- (<tuzgu “yoldan geçen hısımlara veya tanıdıklara armağan olarak verilen yemek, ziyafet”) (Ünlü, 2012: 842) “yemek hediye etmek” (Ünlü, 2012: 842)
ol maña **tuzgulandı** “O, bana yemek hediye etti.” (DLT,CIII,201-3)

“azuqlan-”, “etmeklen-”, “kımızlan-” eylemleri “*Beslenme*” eylem temasında;
“mezelen-” eylemi “*Duygular, Ruhsal Durum*” eylem temasında; “tatıqlan-” eylemi “*Temel*

Kılış, Oluş, Durum” eylem temasında; “tuzğulan-” eylemi “*Etkileşim, İletişim*” eylem temasında yer almaktadır.

3.12.7. Birey, Grup, Arkadaşlık, Komşuluk

kıldaşlan- (<kıldaş “arkadaş”) (Ünlü, 2012: 442) “arkadaş olmak, arkadaş saymak” (Ünlü, 2012: 442)

ol meniñ birle **kıldaşlandı** “O benimle arkadaş oldu.” (DLT,CII,272-5)

“kıldaşlan-” eylemi “*Etkileşim, İletişim*” eylem temasında yer almaktadır.

3.12.8. Bitkiler

armutlan- (<armut “armut”) (Ünlü, 2012: 55) “armutlanmak” (Ünlü, 2012: 55)

yığaç **armutlandı** “Ağaç armutlandı.” (DLT,CI,312-12)

artuçlan- (<artuç “ardıç”) (Ünlü, 2012: 58) “ardıçlanmak, ardıçı çok olmak” (Ünlü, 2012: 58)

tag **artuçlandı** “Dağda çok ardıç oldu.” (DLT,CI,312-15)

başlan-(1) (<baş “ekin başı, başak”) (Ünlü, 2012: 100) “başaklanmak” (Ünlü, 2012: 101)

tarığ **başlandı** “Ekin başaklandı.” (DLT,CII-238-21)

buğuklan- (<buğuk “çiçek tomurcuğu”) (Ünlü, 2012: 153) “tomurcuklanmak, kabarmak” (Ünlü, 2012: 153)

çeçek **buğuklandı** “Çiçek tomurcuklandı.” (DLT,CII,285-9)

çeçeklen- (<çeçek “çiçek”) (Ünlü, 2012: 178) “çiçeklenmek” (Ünlü, 2012: 178)

yığaç **çeçeklendi** “Ağaç çiçeklendi.” (DLT,CII,266-17)

erüklen- (<erük “şeftali, kayısı, erik gibi meyvelere verilen genel ad”) (Ünlü, 2012: 244)

“eriklenmek, erik meyvesi vermek” (Ünlü, 2012: 245)

yığaç **erüklendi** “Ağaç, erik meyvesi verdi.” (DLT,CI,294-19)

kağızlan- (<kağız “ağaç kabuğu”) (Ünlü, 2012: 344) “kabuklanmak” (Ünlü, 2012: 344)
yığaç **kağızlandı** “Ağaç kabulandı.” (DLT,CII,267-27)

kağunlan- (<kağun “kavun”) (Ünlü, 2012: 346) “kavun sahibi olmak” (Ünlü, 2012: 346)
er **kağunlandı** “Adam, kavun sahibi oldu.” (DLT,CIII,206-7)

kamışlan- (<kamış “kamış”) (Ünlü, 2012: 351) “kamışlık olmak” (Ünlü, 2012: 351)
yer **kamışlandı** “Yer, kamışlık oldu.” (DLT,CII,268-10)

katlan- (<kat “mugaylan dikenli meyvesi, dikenli şeylerin meyvesi”) (Ünlü, 2012: 367)
“meyvelenmek” (Ünlü, 2012: 376)
yığaç **katlandı** “Ağaç meyvelendi.” (DLT,CIII,196-19)

keleplen- (<kelep “Türk yaylalarında biten bir ot”) (Ünlü, 2012: 394) “bir yer otuna sahip
olmak” (Ünlü, 2012: 394)
tağ **keleplendi** “Dağda, yer otu bitti.” (DLT,CII,269-1)

mandarlan- (<mandar “ağaçlara sarılan bir bitki, sarmaşık”) (Ünlü, 2012: 529)
“sarmaşıklanmak” (Ünlü, 2012: 529)
yığaç **mandarlandı** “Ağaç sarmaşıklıandı.” (DLT,CII,271-22)

sarkaçlan- (<sarkaç “yaban hindibasına benzer bir ot”) (Ünlü, 2012: 659) “yaban
hindibasına benzer bir ot bitmek” (Ünlü, 2012: 659)
yer **sarkaçlandı** “Yerde, yaban hindibasına benzer bir ot çıktı.” (DLT,CII,271-15)

söğütlen- (<söğüt “söğüt ağacı”) (Ünlü, 2012: 696) “söğütlü olmak” (Ünlü, 2012: 696)
yer **söğütlendi** “Yer, söğütlü oldu.” (DLT,CII,266-21)

talkalan- (<talka “koruk”) (Ünlü, 2012: 727) “koruklanmak, salkım koruk olmak” (Ünlü,
2012: 727)
üzüm **talkalandı** “Üzüm, salkım koruk oldu.” (DLT,CIII,201-19)

tıtlan- (<tıt “çam fıstığı ağacı”) (Ünlü, 2012: 800) “çamlanmak, çam sahibi olmak” (Ünlü, 2012: 800)

tağ **tıtlandı** “Dağ çamlandı.” (DLT,CIII,199-6)

tüşkünlen- (<tüşkün “dikenli kitre ağacı”) (Ünlü, 2012: 853) “dağda kitre ağacı çoğaltmak” (Ünlü, 2012: 853)

tağ **tüşkünlendi** “Dağda, kitre ayağı çoğaldı.” (DLT,CII,278-12)

üzümlen- (<üzüm “üzüm”) (Ünlü, 2012: 912) “üzümlenmek” (Ünlü, 2012: 912)

badıç **üzümlendi** “Asma çardağı üzümlendi.” (DLT,CI,295-4)

yığaçlan- (<yığaç “ağaç”) (Ünlü, 2012: 996) “ağaçlanmak” (Ünlü, 2012: 996)

yer **yığaçlandı** “Yer ağaçlandı.” (DLT,CIII,113-24)

yıldızlan- (<yıldız “kök, esas, ağacın kökü”) (Ünlü, 2012: 999) “köklenmek, bir yere yerleşmek” (Ünlü, 2012: 999)

yığaç **yıldızlandı** “Ağaç köklendi.” (DLT,CIII,116-5)

yılğunlan- (<yılğun “ılgın ağacı”) (Ünlü, 2012: 999) “ılgın ağacına sahip olmak” (Ünlü, 2012: 999)

yer **yılğunlandı** “Yer, ılgın ağacına sahip oldu.” (DLT,CIII,117-4)

“armutlan-”, “artuçlan-”, “buğuklan-”, “çeçeklen-”, “erüklen-”, “kağızlan-”, “kağunlan-”, “katlan-”, “keleplen-”, “mandarlan-”, “sarkaçlan-”, “sögütlen-”, “talkalan-”, “tıtlan-”, “tüşkünlen-”, “üzümlen-”, “yığaçlan-”, “yıldızlan-”, “yılğunlan-” eylemleri “*Bitki*” eylem temasında; “başlan-” eylemi “*Tarım*” eylem temasında; “kamuşlan-” eylemi “*Doğa, Meteoroloji, Hava*” eylem temasında yer almaktadır.

3.12.9. Coğrafya

arıklan- (<arık “ırmak”) (Ünlü, 2012: 51) “su akarak ark yapmak, su yerde kendine ırmaklar gibi yol açmak” (Ünlü, 2012: 51)

suw **arıklandı** “Su kendine ark yaptı.” (DLT,CI,294-6)

egrimlen- (<egrim “suyun toplandığı yer”) (Ünlü, 2012: 217) “su göllerde eğreklenmek, kaynayarak ve akarak dönmek, düdenlenmek” (Ünlü, 2012: 217)
suw **egrimlendi** “Su düdenlendi.” (DLT,CI,314-24)

kağlan-(1) (<kağ “göl, su birintisi”) (Ünlü, 2012: 347) “su toplanmak” (Ünlü, 2012: 348)
suw **kağlandı** “Su toplandı.” (DLT,CII,252-10)

örküçlen-(2) (<örküç “dalga”) (Ünlü, 2012: 615) “dalgalanmak” (Ünlü, 2012: 615)
suw **örküçlendi** “Su dalgalandı.” (DLT,CI,312-)

tarmutlan- (<tarmut “dağların tepeleri, dereleri”) (Ünlü, 2012: 757) “-su- kollara ayrılmak” (Ünlü, 2012: 757)
suw **tarmutlandı** “Su, kollara ayrıldı.” (DLT,CII,270-16)

yulağlan- (<yulağ “küçük küçük bir çok su pınarları”) (Ünlü, 2012: 1022) “pınarlanmak, pınarlar çoğalmak” (Ünlü, 2012: 1022)
yer **yulağlandı** “Yerde pınarlar çoğaldı.” (DLT,CIII,115-8)

Eylemlerin tamamı “*Doğa, Meteoroloji, Hava*” eylem temasında yer almaktadır.

3.12.10. Değer Yargıları

erklen- (<erk “güç, kudret, saltanat”) (Ünlü, 2012: 240) “hakim olmak, hükmetmek” (Ünlü, 2012: 241)
ol yerig **erklendi** “O, yere hükmetti.” (DLT,CIII,443-10)

inçlen- (<inç “rahat, huzur içinde, müsterih”) (Ünlü, 2012: 324) “rahatlamak, sakinleşmek, huzur içinde olmak” (Ünlü, 2012: 325)
tümen arzu ni’met yidiñ **inçlenip** “Seb huzur içinde bin türlü arzu ve nimete ulaştın.” (KB 5801)

kirlen- (<kir “kir”) (Ünlü, 2012: 432) “kirlenmek” (Ünlü, 2012: 434)
ton **kirlendi** “Elbise kirlendi” (DLT,CII,252-23)

küçlen- (<küç “güç, kuvvet”) (Ünlü, 2012: 507) “kuvvetlenmek” (Ünlü, 2012: 510)
er **küçlendi** “Adam güçlendi.” (DLT,CII,252-17)

menfa’atlan- (<Ar. <menfa’at “fayda, yarar”) (Ünlü, 2012: 534) “faydalanmak” (Ünlü, 2012: 534)

kaçan korkunçsuz bolsa siler kim **menfa’atlansa** ziyâret birle hac tapa negü kim âsân kelse ıdğu kurbândın “Hac yolculuğu için emin olduğunuz zaman kim hacca kadar umre ile faydalanmak isterse gücünün yeteceği nitelikte bir kurban kesmelidir.” (TİEM 73 23v/2)

oğurlan-(1) (<oğur “uğur, devlet”) (Ünlü, 2012: 570) “uğurlanmak, uğurlu olmak” (Ünlü, 2012: 570)

yol **oğurlandı** “Yol uğurlu oldu.” (DLT,CI,292-5)

öğlen- (<ög “akıl, anlayış”) (Ünlü, 2012: 602) “aklı başına gelmek” (Ünlü, 2012: 604)
küniñe teñeđür turu **öğlenür** “Günden güne gelişir, gittikçe akıllı olgunlaşır.” (KB 1819)

“erklen-” eylemi “*Devlet Kurma, Devletleşme*”, “inçlen-” eylemi “*Duygular, Ruhsal Durum*”; “kirlen-”, “küçlen-”, “menfa’atlan-” eylemleri “*Temel Kılış, Oluş, Durum*”; “oğurlan-” eylemi “*Kozmogoni, Din, İnanç*”; “öğlen-” eylemi “*Akıl, Zihin*” eylem temasında yer almaktadır.

3.12.11. Değer Yargılarını İçeren Niteleme Adları

arķuklan- (<arķuk “inatçı, aykırı”) (Ünlü, 2012: 55) “haylazlık etmek, dikbaşlılık etmek” (Ünlü, 2012: 55)

er **arķuklandı** “Adam haylazlık etti.” (DLT,CI,315-5)

başlan-(2) (<baş “baş, bir şeyin başı”) (Ünlü, 2012: 98) “başlanmak” (Ünlü, 2012: 101)
er işķa **başlandı** “Adam, işe başladı.” (DLT,CII,238-17)

bilgelen- (<bilge “bilgin, alim”) (Ünlü, 2012: 126) “akıllanmak, akıllılaşmak” (Ünlü, 2012: 127)

er **bilgelendi** “Adam akıllandı.” (DLT,CIII,202-9)

erseklen- (<ersek “ortaya düşmüş azgın kadın, orospu”) (Ünlü, 2012: 243) “kadın azgınlığından erkek istemek” (Ünlü, 2012: 243)

işler **erseklendi** “Kadınlar erkek istedi.” (DLT,CI,314-16)

füsüslan- (<Far. <füsüs “yazık”) (Ünlü, 2012: 270) “alay edilmek” (Ünlü, 2012: 271)
anlar kim **füsüslanurlar** boyun suğanlarını (RKT 26/95a3)

isizlen- (<isiz “kötü, fena, hayırsız”) (Ünlü, 2012: 331) “sevimsizleşmek, yaramazlaşmak” (Ünlü, 2012: 331)

oğlan **isizlendi** “Çocuk sevimsizleşti.” (DLT,CI,293-2)

kağırlan- (<kağır “Hakanların sert ve çetin olanına denir”) (Ünlü, 2012: 344) “huyunu çetinleşir görünmek” (Ünlü, 2012: 344)

er **kağırlandı** “Adam, huyunu çetinleştirdi.” (DLT,CII,267-22)

kızlan-(1) (<kız “pahalı, nadir”) (Ünlü, 2012: 426) “pahalı bulmak” (Ünlü, 2012: 427)
ol bu atığ **kızlandı** “O, bu atı pahalı buldu.” (DLT,CII,251-10)

kuşgulan- (<kuşgu “kararsız, zevrek”) (Ünlü, 2012: 497) taşkınlık ve yeğnilik etmek” (Ünlü, 2012: 497)

er **kuşgulandı** “Adam, taşkınlık etti.” (DLT,CIII,201-15)

küwezlen- (<küwez “mağrur, kibirli”) (Ünlü, 2012: 522) “gururlanmak, kibirlenmek, böbürlenmek” (Ünlü, 2012: 522)

neçe yokattımız ılışdın **küvezlendi** anıñ tiriglikleri “Biz, refahın şıarmış nice memleket yok ettik.” (RKT 32/37b1)

muşsuzlan- (<muşsuz “hiçbir şeye muhtaç olmayan”) (Ünlü, 2012: 545) “ihtiyacı olmamak” (Ünlü, 2012: 545)

yana kim bağıllık kılsa **muşsuzlansa** “Fakat cimrilik eden ve Rabbine ihtiyacı olmadığını düşünen...” (TİEM 73 444v/5)

suklan- (<suk “aç gözlü, haris”) (Ünlü, 2012: 702) “çok istemek, kıskançlık derecesinde istemek” (Ünlü, 2012: 703)

özün **suklanur** sen ajun tirceli “Sen dünya malını toplamak için can atıyorsun.” (KB 3619)
ermes üküşreki kişilerde eger **suklansa** sen kertgünügliler “İnsanları çoğunluğu sen ne kadar arzu etsen de mümin değildir.” (TİEM 182r/5)

tayuklan- (<tayuk “ince, kibar”) (Ünlü, 2012: 766) “dayılanmak, kibarlanmak” (Ünlü, 2012: 766)

yigit **tayuklandı** “Yiğit adam kibarlandı.” (DLT,CIII,197-21)

tewlügen- (<tewlügen “alçı, hileci, aldatici”) (Ünlü, 2012: 795) “kendini hileci saymak, hileci olmak” (Ünlü, 2012: 795)

er **tewlüglendi** “Adam, hileci oldu.” (DLT,CII,277-1)

tığraklan- (<tığrak “yılmaz, yiğit, bahadır”) (Ünlü, 2012: 798) “yiğitlik göstermek, yiğitlenmek” (Ünlü, 2012: 798)

er **tığraklandı** “Adam, yiğitlik gösterdi.” (DLT,CII,274-18)

uzlan- (<uz “usta, mahir”) (Ünlü, 2012: 891) “ustalaşmak” (Ünlü, 2012: 891)

er **uzlandı** “Adam ustalaştı.” (DLT,CI,297-22)

yawaşlan- (<yawaş “yumuşak huylu”) (Ünlü, 2012: 972) “yumuşak huylu olmak” (Ünlü, 2012: 972)

er **yawaşlandı** “Adam, yumuşak huylu oldu.” (DLT,CIII,114-15)

“arıkuklan-”, “fususlan-”, “kurgulan-”, “tayuklan-” eylemleri “*Etkileşim, İletişim*”; “başlan-” eylemi “*Temel Kılış, Oluş, Durum*”; “bilgelen-” eylemi “*Akıl, Zihin*”; “erseklen-” eylemi “*Cinsellik*”; “isizlen-”, “kağırlan-”, “küwezlen-”, “muşsuzlan-”, “suklan-”, “tığraklan-”, “yawaşlan-” eylemleri “*Duygular, Ruhsal Durum*”; “tewlügen-” eylemi “*Ad, Unvan*”; “uzlan-” eylemi “*Zanaat, Bakım, Onarım*” eylem temasında yer almaktadır.

3.12.12. Duygu, Ruhsal Durum

‘arlan- (<Ar. <‘ar “ar, utanma”) (Ünlü, 2012: 45) “çekinmek, utanmak” (Ünlü, 2012: 55)
kim kim **‘arlansa** anıñ kulluğındın...her-āyine terer olarnı “Her kim onun kulluğundan utansa...” (RKT 27/12b1)

emgeklen- (<emgek “eziyet, zahmet, emek”) (Ünlü, 2012: 230) “zahmet çekmek, yorulmak” (Ünlü, 2012: 231)
ol bu ıışığ **emgeklendi** “O, bu işte yoruldu.” (DLT,CI,315-9)

kağğulan- (<kağğu “kaygı, keder, tasa, düşünce”) (Ünlü, 2012: 342) “kaygılanmak” (Ünlü, 2012: 343)
ol bu ıışka **kağğulandı** “O, bu işe kaygılandı.” (DLT,CIII,201-7)

öfkelen- (<öfke “öfke”) (Ünlü, 2012: 601) “öfkelenmek” (Ünlü, 2012: 602)
eger berilse andın tilerler eger berilmeseler andın ançada anlar **öfkelenürler** “Eğer bu mallardan kendilerine bir şey verilecek olursa sevinirler, verilmezse kızıp öfkelenirler.” (TİEM 73 144v/8)

şeklen- (<Ar. <şek “şüphe”) (Ünlü, 2012: 718) “şüphe etmek” (Ünlü, 2012: 718)
eger **şeklense** siz olarnıñ ‘iddetleri üç ay (RKT 38/80a2)

şevklen- (<Ar. <şevk “şiddetli arzu”) (Devellioğlu, 2015: 1159) “çok arzu etmek” (Ünlü, 2012: 719)
eger **şevklese** sen köni yol körkitmek üze “Sen onları doğru yola erıştirmeyi çok arzu etsen de...” (RKT 30/47b3)

Eylemlerin hepsi “*Duygular, Ruhsal Durum*” eylem temasında yer almaktadır.

3.12.13. Duyularla Anlaşılan Özellikleri Karşılayan Niteleme Adları

çiwgünlen- (<çiwgin “yağlı, doyurucu, besleyici”) (Ünlü, 2012: 191) “vücuda yarar, besler bulmak” (Ünlü, 2012: 191)

ol bu aşığı **çiwgünlendi** “O, bu yemeği vücuda yarar buldu.” (DLT,CII,278-15)

soğuklan- (<soğuk “soğuk”) (Ünlü, 2012: 692) “soğuk bulmak veya soğuk saymak” (Ünlü, 2012: 692)

ol bu yerig **soğuklandı** “O, bu yeri soğuk buldu.” (DLT,CII,266-25)

tumluğlan-(1) (<tumluğ “soğuk, soğuk nesne”) (Ünlü, 2012: 829) “soğuk bulmak” (Ünlü, 2012: 829)

ol bu oğurnı **tumluğlandı** “O, bu yeri soğuk buldu.” (DLT,CII,273-7)

tumluğlan-(2) (<tumluğ “soğuk, soğuk nesne”) (Ünlü, 2012: 829) “soğuk davranmak, surat asmak” (Ünlü, 2012: 829)

ol añar **tumluğlandı** “O, ona soğuk davrandı.” (DLT,CII,273-11)

turılan- (<turı “haşin, tatsız”) (Ünlü, 2012: 832) “sert, acımasız davranmak” (Ünlü, 2012: 832)

ey yalavaç, katıglanğıl kafirler birle iki yüzlülerke, **turılanğıl** olar üze “Ey peygamber, kafirler ile iki yüzlülere karşı cihat et, onlara acımasız davran” (RKT 38/95b3)

yawğanlan- (<yawğan “yavan”) (Ünlü, 2012: 973) “yavan bulmak” (Ünlü, 2012: 973)

er aşığı **yawğanlandı** “Adam, yemeği yavan buldu.” (DLT,CIII,116-27)

“çiwginlen-”, “yawğanlan-” eylemleri “*Beslenme*” eylem temasında; “soğuklan-”, “tumluğlan- (soğuk bulmak)” eylemleri “*Temel Kılış, Oluş, Durum*” eylem temasında; “tumluğlan- (soğuk davranmak)”, “turılan-” eylemleri “*Etkileşim, İletişim*” eylem temasında yer almaktadır.

3.12.14. Fiziksel-Bedensel Özellikleri İçeren Niteleme Adları

eğizlen- (<eğiz “yüksek, engin”) (Ünlü, 2012: 214) “engel, sarp saymak” (Ünlü, 2012: 214)

ol tağnı **eğizlendi** “O, dağı sarp saydı.” (DLT,CI,292-22)

kaşlan-(2) (<kaş “kuru, kurutulmuş nesne”) (Ünlü, 2012: 347) “kurutulmak, kakaç yapılmak” (Ünlü, 2012: 348)

et **kaşlandı** “Et kurutuldu.” (DLT,CII,252-8)

saşlan- (<saş “uyanık”) (Ünlü, 2012: 648) “uyanık olmak, dikkatli olmak” (Ünlü, 2012: 652)

usal bolma **saşlan** kamuğ işte sen “Gafil olma, her işte dikkatli ol” (KB 443)

saşlansa bu til küdeşlür özün “Dilini dikkatli kullanırsan kendini korursun” (AH 158)

tutuşlan- (<tutuş “enenmiş, iğdiş edilmiş”) (Ünlü, 2012: 839) “hadım köle sahibi olmak” (Ünlü, 2012: 840)

urağut **tutuşlandı** “Kadın, hadım köle sahibi oldu.” (DLT,CII,265-22)

yumşakşan- (<yumşak “yumak, yuvarlanan ve yuvarlak olan her şey”) (Ünlü, 2012: 1024) “yumak, yuvarlak yapılmak” (Ünlü, 2012: 1024)

yumşakşandı neş “Nesne, yuvarlak yapıldı.” (DLT,CIII,116-23)

“eşizlen-”, “kaşlan-”, “tutuşlan-”, “yumşakşan-” eylemleri “*Temel Kılış, Oluş, Durum*” eylem temasında; “saşlan-” eylemi “*Duygular, Ruhsal Durum*” eylem temasında yer almaktadır.

3.12.15. Giyim

başmaşlan- (<başmaş “pabuç”) (Ünlü, 2012: 102) “pabuç sahibi olmak” (Ünlü, 2012: 102) er **başmaşlandı** “Adam, pabuç sahibi oldu.” (DLT,CII,374-1)

bilezüklen- (<bilezük “bilezik”) (Ünlü, 2012: 126) “bilezik takınmak” (Ünlü, 2012: 126) işler **bilezüklandı** “Kadınlar, bilezik takındı.” (DLT,CIII,205-6)

boğmaşlan- (<boğmaş “gömlek düğmesi”) (Ünlü, 2012: 140) “düğmelenmek, gömleğini iliklemek” (Ünlü, 2012: 140)

er **boğmaşlandı** “Adam, gömleğini ilikledi.” (DLT,CII,274-7)

eteklen- (<etek “etek”) (Ünlü, 2012: 253) “eteklenmek” (Ünlü, 2012: 253)
ton **eteklendi** “Elbise eteklendi..” (DLT,CI,294-13)

etüklen- (<etük “edik, pabuç”) (Ünlü, 2012: 256) “ayakkabı, edik sahibi olmak” (Ünlü, 2012: 256)
er **etüklendi** “Adam, ayakkabı sahibi oldu.” (DLT,CI,152-14)

içmeklen- (<içmek “kuzu derisinden yapılmış olan kürk”) (Ünlü, 2012: 311) “kuzu kürkü giymek ve buna sahip olmak” (Ünlü, 2012: 311)
er **içmeklendi** “Adam, kuzu derisinden kürk giydi.” (DLT,CI,314-12)

ıştonlan- (<ışton “iş elbisesi”) “iş elbisesi giymek” (Ünlü, 2012: 307)
er **ıştonlandı** “Adam, iş elbisesi giydi.” (DLT,CI,314-27)

köñleklen- (<köñlek “gömlek”) (Ünlü, 2012: 474) “gömleklenmek, gömlek giymek” (Ünlü, 2012: 474)
er **köñleklendi** “Adam, gömlek giydi.” (DLT,CIII,411-18)

ökmeklen- (<ökmek “kadınların kulaklarına taktıkları altın veya gümüşten yapılmış halka”) (Ünlü, 2012: 607) “küpelenmek, küpe sahibi olmak” (Ünlü, 2012: 607)
urağut **ökmeklendi** “Kadın, küpe sahibi oldu.” (DLT,CI,314-20)

öñiklen- (<öñik “kadınların takma olarak keçi kılından yaptıkları zülûf”) (Ünlü, 2012: 613) “zülûflü olmak, takma saç, zülûf takmak” (Ünlü, 2012: 613)
urağut **öñiklendi** “Kadın, zülûf taktı.” (DLT,CI,311-7)

sağalduruğlan- (<sağalduruğ “ipekten örülen kaytan”) (Ünlü, 2012: 649) “sakalduruğu bağlamak” (Ünlü, 2012: 649)
er **sağalduruğlandı** “Adam, sakalduruğu bağladı.” (DLT,CIII,205-14)

sarağuçlan- (<sarağuç “kadın yaşmağı”) (Ünlü, 2012: 657) “baş örtüsü örtmek” (Ünlü, 2012: 657)
urağut **sarağuçlandı** “Kadın, baş örtüsü örttü.” (DLT,CIII,205-2)

yişimlen- (<yişim “soğukta dizlere giyilen nesne”) (Ünlü, 2012: 1006) “yişim giymek, tozluk giymek” (Ünlü, 2012: 1006)

er **yişimlendi** “Adam, yozluk giydi.” (DLT,CIII,115-19)

Eylemlerin tamamı “*Giyim*” eylem temasında yer almaktadır.

3.12.16. Gökyüzü, Gök Cisimleri

bulutlan- (<bulut “bulut”) (Ünlü, 2012: 155) “bulutlanmak” (Ünlü, 2012: 155)

kök **bulutlandı** “Gök bulutlandı.” (DLT,CII,264-11)

“bulutlan-” eylemi “*Doğa, Meteoroloji, Hava*” eylem temasında yer almaktadır.

3.12.17. Hayvan Organ, Doku ve Salgılar

çübürlen- (<çübür “keçi kılı”) (Ünlü, 2012: 195) “keçi kıllanmak, keçinin kılı bitmek” (Ünlü, 2012: 195)

eçkü **çübürlendi** (DLT,CII,266-7)

kanatlan-(1) (<kanat “kanat”) (Ünlü, 2012: 354) “kanadı çıkmak, bitmek” (Ünlü, 2012: 354)

kuş **kanatlandı** “Kuşun kanadı çıktı.” (DLT,CII,267-10)

kanatlan-(2) (<kanat “kanat”) (Ünlü, 2012: 354) “binek sahibi olmak, uçmak; kanatlanmak” (Ünlü, 2012: 354)

er **kanatlandı** “Adam, binek sahibi oldu.” (DLT,CII,267-7)

müñüzlen- (<müñüz “boynuz”) (Ünlü, 2012: 552) “boynuzu çıkmak, boynuzlanmak” (Ünlü, 2012: 552)

kuzı **müñüzlendi** “Kuzunun boynuzu çıktı.” (DLT,CIII,408-4)

tarmaqlan-(1) (<tarmaq “yırtıcı bir hayvan pençesi”) (Ünlü, 2012: 757) “kol kol kuş pençesi gibi akın etmek” (Ünlü, 2012: 757)

boy **tarmaqlandı** “Boy ve oymak kol kol akın etti.” (DLT,CII,274-10)

tarmaqlan-(2) (<tarmaq “yirtıcı bir hayvan pençesi”) (Ünlü, 2012: 757) “pençe sahibi olmak” (Ünlü, 2012: 757)

bala **tarmaqlandı** “Kuş yavrusu, pençe sahibi oldu.” (DLT,CII,274-13)

yaqlılan- (<yaqrı “iç yağı”) (Ünlü, 2012: 929) “yaqlanmak” (Ünlü, 2012: 929)

koy **yaqlılandı** “Koyun yaqlandı.” (DLT,CIII,203-8)

yalıqlan- (<yalıq “at yelesi, ibik”) (Ünlü, 2012: 935) “horoz ibiklenmek; at yelesenmek” (Ünlü, 2012: 935)

taqux **yalıqlandı** “Horozun ibiğı çıktı.” (DLT,CIII,114-22)

“çübürülen-”, “kanatlan- (kanadı çıkmak)”, “kanatlan- (binek sahibi olmak)”, “tarmaqlan- (pençe sahibi olmak)”, “yaqlılan-”, “yalıqlan-” eylemleri “*Hayvanlarla İlgili Fiiller*” eylem temasında; “tarmaqlan- (kuş pençesi gibi akın etmek)” eylemi “*Askerlik, Savaş, Kahramanlık*” eylem temasında yer almaktadır.

3.12.18. Hayvancılık ve Hayvan Bakımı

daqlan- (<Far. <dağ “yanık yarası”) (Ünlü, 2012: 197) “daqlanmak” (Ünlü, 2012: 197)

ol kün isitilgey anıñ üze tamuğ otı içre **daqlanğay** anıñ birle alınıları yanları arqaları “Biriktirdikleri bu altın ve gümüşler kıyamet günü cehennem ateşinde kızdırılacak, onunla yüzleri, böğürleri ve sırtları daqlanacak.” (TİEM 73 142r/8)

“daqlan-” eylemi “*Hayvanlarla İlgili Fiiller*” eylem temasında yer almaktadır.

3.12.19. Hayvanlar

ağğırlan- (<ağğır “aygır”) (Ünlü, 2012: 11) “aygırlaşmak, aygır bulmak” (Ünlü, 2012: 11)

tay **ağğırlandı** “Yavru at aygır oldu.” (DLT,CI,313-5)

atlan- (<at “at (hayvan)”) (Ünlü, 2012: 70) “atlanmak, ata binmek” (Ünlü, 2012: 74)

er **atlandı** “Adam, ata bindi.” (DLT,CI,255-25)

turup çıktı **atlandı** keldi yana “Kalkıp çıktı; atına binip geri döndü.” (KB 4958)

balıklan- (<balık “balık”) (Ünlü, 2012: 94) “balıklanmak” (Ünlü, 2012: 94)

köl **balıklandı** “Göl balıklandı.” (DLT,CII,265-4)

bürgelen- (<bürge “pire”) (Ünlü, 2012: 163) “öfkeden pire gibi sıçramak; pirenmek” (Ünlü, 2012: 162)

er **bürgelendi** “Adam, pire gibi sıçradı.” (DLT,CIII,202-5)

çepişlen- (<çepiş “çepiç, altı aylık keçi yavrusu”) (Ünlü, 2012: 179) “çepiç olmak, çepiç haline gelmek” (Ünlü, 2012: 179)

oğlak **çepişlendi** “Oğlak çepiç oldu.” (DLT,CII,266-10)

eşgeklen- (<eşgek “eşek”) (Ünlü, 2012: 251) “eşek sahibi olmak” (Ünlü, 2012: 251)

er **eşgeklendi** “Adam, eşek sahibi oldu.” (DLT,CI,315-13)

kısraklan- (<kısrak “genç kısrak”) (Ünlü, 2012: 422) “kısrak sahibi olmak” (Ünlü, 2012: 422)

er **kısraklandı** “Adam, kısrak sahibi oldu.” (DLT,CII,275-26)

kirpilen- (<kirpi “kirpi”) (Ünlü, 2012: 434) “sertleşerek kirpi gibi büzülmek, yüzü asılmak” (Ünlü, 2012: 434)

kişi **kirpilendi** “Kişinin yüzü asıldı.” (DLT,CIII,200-9)

kuğgulan- (<kuğgu “sinek, karasinek”) (Ünlü, 2012: 490) “sineklenmek, kendinden sinek kovmak” (Ünlü, 2012: 490)

at **kuğgulandı** “At, kendinden sinek kovdu.” (DLT,CIII,201-11)

ögürlen- (<ögür “koyun, geyik, bağırtlak kuşu, cariyeye, deve gibi şeylerin toplu bir halde bulunması”) (Ünlü, 2012: 605) “at sürüsü aygıra sahip olmak, başka hayvanlar sürü ve bölük haline gelmek” (Ünlü, 2012: 605)

yund **ögürlendi** “At sürüsü aygıra sahip oldu.” (DLT,CI,292-9)

öküzlen- (<öküz “öküz”) (Ünlü, 2012: 608) “öküz sahibi olmak” (Ünlü, 2012: 608)
er **öküzlendi** “Adam, öküz sahibi oldu.” (DLT,CI,293-10)

sağlıkılan- (<sağlık “koyun, dişi koyun”) (Ünlü, 2012: 647) “sağmal sahibi olmak” (Ünlü, 2012: 647)
er **sağlıklandı** “Adam, sağmal sahibi oldu.” (DLT,CII,275-16)

tilkülën- (<tilkü “tilki”) (Ünlü, 2012: 805) “tilkilik etmek, yaltaklanmak” (Ünlü, 2012: 805)
er **tilkülendi** “Adam, tilkilik etti.” (DLT,CIII,202-20)

tuğzağlan- (<tuğzağ “dönüşte geri alınmak üzere savaş zamanında askerin binmesi için hakan tarafından verilen at”) (Ünlü, 2012: 828) “alay ve biniş günlerinde han tarafından sonra geri alınmak üzere at verilmek” (Ünlü, 2012: 828)
(DLT,CII,272-24)

“ağğırlan-”, “eşgeklen-”, “kısraklan-”, “ögürülen-”, “öküzlen-”, “sağlıkılan-” eylemleri “*Hayvan Yetiştirme, Himaye Etme*”; “atlan-” eylemi “*At Binme*”; “bürgelen-”, “kuğğulan-” eylemleri “*Temel Kılış, Oluş, Durum*”; “balıkılan-”, “çepişlen-”, “tuğzağlan-” eylemleri “*Hayvanlarla İlgili Fiiller*”; “kirpilen-” eylemi “*Duygular, Ruhsal Durum*”; “tilkülën-” eylemi “*Etkileşim, İletişim*” eylem temasında yer almaktadır.

3.12.20. İletişim, Etkileşim

kılınçlan- (<kılınç “iş, davranış, huy”) (Ünlü, 2012: 416) “nazlanmak” (Ünlü, 2012: 416)
öküş **kılınçlanma** “Çok nazlanma!” (DLT,CIII,374-22)

nişānlan- (<Far. <nişān “nişan, işaret, belirti, mucize, ibret, alamet”) (Ünlü, 2012: 562)
“işaretlenmek” (Ünlü, 2012: 563)
nişānlanmış idin üskinde “Allah’ın katında işaretlenmiştir.” (TİEM 73 169r/3)

oğurlan-(2) (<oğur “karşılık, ıvaz”) (Ünlü, 2012: 570) “bağışlananın karşılığı verilmek” (Ünlü, 2012: 570)
at **oğurlandı** “Bağılanan atın karşılığı verildi.” (DLT,CI,292-6)

tılđan- (<tılđ “bahane, sebep”) (Ünlü, 2012: 799) “özür dilemek” (Ünlü, 2012: 799)
ol kün kıparur miz tegme gürühdın tanuğ yana destür berilmez anlarđa kim tandılar ap yme
anlar **tılđanurlar** “Bi her toplumdan onlara gönderdiğimiz birini tanık olarak getireceğiz.
O gün kafırlere özür dilemeleri için izin verilmeyecek.” (TİEM 73202r/7)

“kıılınđan-” eylemi “*Duygular, Ruhsal Durum*”; “nişānlan-”, “oğurlan-”, “tılđan-”
eylemleri “*Etkileşim, İletişim*” eylem temasında yer almaktadır.

3.12.21. İnsan, Kadın, Erkek

beglen- (<beg “koca”) (Ünlü, 2012: 107) “kadın evlenmek, koca sahibi olmak, koca
edinmek” (Ünlü, 2012: 107)

urağut **beglendi** “Kadın evlendi.” (DLT,CII,239-17)

birig **beglenür** kör tağı begin “Birini kendine bey olarak seçer...” (KB 3535)

erkeklen- (<erkek “erkek”) (Ünlü, 2012: 240) “dalgalanmak, erkek olmak” (Ünlü, 2012:
241)

suw **erkeklendi** “Su dalgalandı.” (DLT,CI,315-18)

erlen- (<er “kişi, er, adam”) (Ünlü, 2012: 236) “kadın evlenmek, er sahibi olmak” (Ünlü,
2012: 241)

urağut **erlendi** “Kadın evlendi.” (DLT,CI,257-16)

katunlan- (<katun “kadın, hatun”) (Ünlü, 2012: 376) “hanımlanmak, han karısı şekline
girmek” (Ünlü, 2012: 377)

urağut **katunlandı** “Kadın, han karısı şekline girdi.” (DLT,CIII,206-1)

kızlan-(2) (<kız “kız, kız çocuk”) (Ünlü, 2012: 426) “kız edinmek, kız çocuk sahibi olmak”
(Ünlü, 2012: 428)

ol anı **kızlandı** “O, onu evlat edindi.” (DLT,CII,251-12)

kuğuzlan- (<kuğuz “dul kadın”) (Ünlü, 2012: 492) “dul kadın ile evlenmek” (Ünlü, 2012:
492)

er **kuğuzlandı** “Adam, dul kadınla evlendi.” (DLT,CII,267-30)

kullan- (<kul “kul, köle”) (Ünlü, 2012: 492) “kul, köle edinmek, köle sahibi olmak” (Ünlü, 2012: 494)

ol erinç minnet urur sen anı meniñ üze **kullandın** tañrı kılı oğlanını “Başıma kaktığın o iylik, İsrailoğullarını köleleştirmenin bir sonucu idi.” (TİEM 73 267r/6)

oğullan- (<oğul “oğul, oğlan, çocuk”) (Ünlü, 2012: 568) “evlat edinmek, çocuk sahibi olmak” (Ünlü, 2012: 569)

tişilen- (<tişi “dişi, kadın”) (Ünlü, 2012: 808) “nikahlanmak, kocaya varmak” (Ünlü, 2012: 808)

tişi almanlar anı kim **tişilendi** atañız tişilerdin “Bir de babalarınızın evlendiği kadınları almayın.” (TİEM 73 60v/8)

“erkeklen-” eylemi “*İnsan ve Bedeni*”; “beglen-”, “erlen-”, “kuğuzlan-”, “tişilen-” eylemler, “*Evlilik*”; “katunlan-”, “kızlan-”, “oğullan-” eylemleri “*Temel Kılış, Oluş, Durum*”; “kullan-”eylemi “*İş, Hizmet*” eylem temasında yer almaktadır.

3.12.22 İş, Hizmet

turbunlan- (<turbun “araştırma, ölçme”) (Ünlü, 2012: 831) “bir şey hakkında araştırmalarda bulunmak” (Ünlü, 2012: 831)

er **turbunlandı** “Adam, bir takım araştırmalarda bulundu.” (DLT,CII,278-1)

“turbunlan-” eylemi “*İş, Hizmet*” eylem temasında yer almaktadır.

3.12.23. Kavim ve Boy Adları

kençeklen- (<kençek “Türklerden bir bölük”) (Ünlü, 2012: 398) “Kençek kılığına girmek” (Ünlü, 2012: 398)

er **kençeklendi** “Adam, Kençek kılığına girdi.” (DLT,CII,277-19)

oğraklan- (<oğrak “sınırdan yaşayan bir Türk oymağı”) (Ünlü, 2012: 568) “Oğrak kılığına girmek” (Ünlü, 2012: 568)

er **oğraklandı** “Adam, Oğrak kılığına girdi.” (DLT,CII,279-3)

yağmalan- (<yağma “Türklerde bir bölüğün adı”) (Ünlü, 2012: 923) “Yağma kılığına girmek” (Ünlü, 2012: 923)

er **yağmalandı** “Adam, Yağma kılığına girdi.” (DLT,CIII,203-18)

Eylemlerin hepsi “*Ad, Unvan*” eylem temasında yer almaktadır.

3.12.24. Kent, Konut, İstihkam

alaçulan- (<alaçu “alaçuk; çadır”) (Ünlü, 2012: 32) “alaçuk edinmek” (Ünlü, 2012: 32)

er **alaçulandı** “Adam, çadır sahibi oldu.” (DLT,CIII,205-16)

ewlen- (<ew “ev, mesken”) (Ünlü, 2012: 256) “halelenmek, kendime ev edinmek” (Ünlü, 2012: 259)

ay **ewlendi** (DLT,CI,259-3)

keregülen- (<keregü “çadır”) (Ünlü, 2012: 403) “çadırlanmak” (Ünlü, 2012: 403)

er **keregünlendi** “Adam, çadır sahibi oldu.” (DLT,CIII,205-20)

kışlağlan- (<kışlağ “kışlak”) (Ünlü, 2012: 423) “kışlak edinmek, kışlamak” (Ünlü, 2012: 423)

ol bu yerig **kışlağlandı** “O, bu yerde kışlak edildi.” (DLT,CII,273-13)

oçaqlan- (<oçağ “ocak”) (Ünlü, 2012: 566) “ocaklanmak” (Ünlü, 2012: 566)

ew **oçaqlandı** “Eve ocak yapıldı.” (DLT,CI,293-22)

örüklen- (<örük “bir yerde bir müddet kalmak”) (Ünlü, 2012: 620) “yerleşmek, ikamet etmek” (Ünlü, 2012: 620)

aydılar **örükledim** bir kün yā bir künnün bir ançası ayğıl sanadaçılarkā “Diyecekler ki: Bir gün ya da daha az. Sen bunu günlerin hesabını tutanlara sor.” (TİEM 73 254v/4)

türkülen- (<türkün “oymakların, hısımların toplandığı yer; ana baba evi”) (Ünlü, 2012: 850) “kendini bir yerden saymak ve o yeri kendinin sayıp oturmak” (Ünlü, 2012: 850)
ol bu ewni **türkünlendi** “O, bu evi kendinin saydı.” (DLT,CII,278-8)

Eylemlerin tamamı “*Yerleşim, Yurt Tutma*” eylem temasında yer almaktadır.

3.12.25. Mal, Mülk, Servet, Takas, Para

ağruklan- (<ağruκ “ağırlık, ağır yük”) (Ünlü, 2012: 25) “bir işi veya yükü ağırsınmak, ağır saymak, yere çakılıp kalmak” (Ünlü, 2012: 25)

ol bu ışıg **ağruκlandı** “O, bu işi ağır saydı.” (DLT,CI,313-23)

kaçan aytılsa silerke çıkıñlar tep tañrı yolu içinde **ağruκlandıñızlar** yerke “Tanrı yolunda (savaşa) çıkın denildiğinde yere çakılıp kaldınız.” (TİEM 73 142v/8)

koşlan- (<koş “yedek”) (Ünlü, 2012: 454) “kendine hayvan yedek koşmak” (Ünlü, 2012: 455)

er özünje at **koşlandı** “Adam kendine at yedek koştu.” (DLT,CII,252-4)

monçuklan- (<monçuk “boncuk”) (Ünlü, 2012: 543) “boncuklanmak” (Ünlü, 2012: 543)

kıız **monçuκlandı** “Kız boncuklandı.” (DLT,CII,276-8)

safdıçlan- (<sawdıç “sepet, sele”) (Ünlü, 2012: 663) “sepet sahibi olmak” (Ünlü, 2012: 646)

er **safdıçlandı** “Adam, sepet sahibi oldu.” (DLT,CII,271-19)

tayaκlan- (<tayaκ “dayak, dayangaç, değnek, asa”) (Ünlü, 2012: 765) “dayak, baston sahibi olmak” (Ünlü, 2012: 765)

er **tayağlandı** “Adam, baston sahibi oldu.” (DLT,CIII,197-18)

yarmaκlan- (<yarmaκ “para”) (Ünlü, 2012: 963) “para sahibi olmak” (Ünlü, 2012: 963)

er **yarmaκlandı** “Adam, para sahibi oldu.” (DLT,CIII,116-16)

“ağruklan-”, “safdıçlan-”, “tayaκlan-” eylemleri “*Temel Kılış, Oluş, Durum*” eylem temasında; “koşlan-” eylemi “*Hayvanlarla İlgili Fiiller*” eylem temasında; “monçuklan-”

eylemi “*Giyim*” eylem temasında; “yarmaqlan-” eylemi “*Kalkınma*” eylem temasında yer almaktadır.

3.12.26. Meslekler

buşğutlan- (<buşğut “çırak, zenaat çırağı”) (Ünlü, 2012: 158) “çırak, çömez sahibi olmak” (Ünlü, 2012: 158)
(DLT,CII,270-12)

uğmaqlan- (<uğmaq “uyan, çırak, şakirt”) (Ünlü, 2012: 863) “uşak ve ırgat sahibi olmak” (Ünlü, 2012: 863)
er **uğmaqlandı** “Adam, uşak sahibi oldu.” (DLT,CI,313-10)

Eylemlerin ikisi de “*İş, Hizmet*” eylem temasında yer almaktadır.

3.12.27. Miktar, Hacim, Ölçü Bildiren Niteleme Adları

çerlen- (<çer “vücudun ağırlığını bildiren bir kelime”) (Ünlü, 2012: 179) “vücut ağırlaşmak” (Ünlü, 2012: 180)
er özi **çerlendi** “Adamın kendi vücut ağırlığı arttı.” (DLT,CII,244-17)

tulkuqlan- (<tulkuq “tulum, şişirilmiş tuluk”) (Ünlü, 2012: 828) “tulum gibi şişmek” (Ünlü, 2012: 828)
tulkuqlandı neq “Nesne, tulum gibi şişti.” (DLT,CII,351-7)

“çerlen-” eylemi “*İnsan ve Bedeni*”, “tulkuqlan-” eylemi “*Temel Kılış, Oluş, Durum*” eylem temasında yer almaktadır.

3.12.28. Oyun, Eğlence, Spor

irinçlen- (<irinç “zevk, sefa, eğlence”) (Ünlü, 2012: 328) “zevk sürmek, eğlenmek, oyalanmak” (Ünlü, 2012: 328)
irinçlendiñiz oñları birle “Paylarına düşenle eğlendiniz.” (RKT 29/48b3)

“irinçlen-” eylemi “*Oyun, Eğlence, Spor*” eylem temasında yer almaktadır.

3.12.29. Renk Adları

öñlen- (<öñ “renk, bir şeyin rengi”) (Ünlü, 2012: 612) “renklenmek, kızarmak, hastalıktan sonra rengi gelmek” (Ünlü, 2012: 614)

üzüm **öñlendi** “Üzüm renklendi.” (DLT,CI,289-22)

“öñlen-” eylemi “*Temel Kılış, Oluş, Durum*” eylem temasında yer almaktadır.

3.12.30. Savaş Gereçleri, Silah, Teçhizat

beçkemlen- (<beçkem “alamet, belge; ipekten veya yaban sığırı kuyruğundan yapılan alamet olup savaş günlerinde yiğitler takınır”) (Ünlü, 2012: 105) “savaş gününde ve başka günlerde belge takınmak” (Ünlü, 2012: 105)

er **beçkemlendi** “Adam, savaş gününde belge takındı.” (DLT,CII,277-26)

kapğaklan- (<kapğak “kapak, sadağın kapağı”) (Ünlü, 2012: 356) “kapaklanmak” (Ünlü, 2012: 356)

kiş **kapğaklandı** “Sadak kapaklandı.” (DLT,CII,275-19)

kezlen- (<kez “gez”) (Ünlü, 2012: 412) “gezlenmek” (Ünlü, 2012: 413)

ok **kezlendi** “Ok gezlendi.” (DLT,CII,252-27)

tolumlan- (<tolum “silah”) (Ünlü, 2012: 817) “silahlanmak” (Ünlü, 2012: 817)

er **tolumlandı** “Adam silahlandı.” (DLT,CII,266-3)

yarıqlan- (<yarıq “kalkan, zırh”) (Ünlü, 2012: 955) “zırhlanmak” (Ünlü, 2012: 955)

er **yarıqlandı** “Adam zırhlandı.” (DLT,CIII,114-26)

yok erse **yarıqlan** bil alşıp küreş “Yoksa zırhını giy, düşmana sıkı sıkı yapış ve güreş.” (KB 2360)

“kapğaklan-” eylemi “*Temel Kılış, Oluş, Durum*”; “beçkemlen-”, “kezlen-”, “tolumlan-”, “yarıklan-” eylemleri “*Savaş Araç Gereçleri*” eylem temasında yer almaktadır.

3.12.31. Sayı Adları

üçlen- (<üç “üç (3)”) (Ünlü, 2012: 893) “üç olmak, üçlenmek” (Ünlü, 2012: 894)

üçlendi neş “Nesne üçlendi.” (DLT,CI,256-23)

“üçlen-” eylemi “*Temel Kılış, Oluş, Durum*” eylem temasında yer almaktadır.

3.12.32. Tarım

burçaklan- (<burçak “burçak”) (Ünlü, 2012: 156) “burçaklanmak, burçak burçak olmak” (Ünlü, 2012: 157)

ter **burçaklandı** “Ter burçak burçak aktı.” (DLT,CII,273-26)

tarıqlan- (<tarıq “ekin, tohum”) (Ünlü, 2012: 754) “ekin sahibi olmak” (Ünlü, 2012: 755)

er **tarıqlandı** “Adam, ekin sahibi oldu.” (DLT,CII,269-7)

“burçaklan-” eylemi “*Temel Kılış, Oluş, Durum*”, “tarıqlan-” eylemi “*Tarım*” eylem temasında yer almaktadır.

3.12.33. Unvanlar, Rütbeler

sökmenlen- (<sökmen “yiğitlere verilen bir unvan”) (Ünlü, 2012: 697) “kahramanlaşmak, kendini kahraman saymak” (Ünlü, 2012: 697)

er **sökmenlendi** “Adam kahramanlaştı.” (DLT,CII,278-24)

“sökmenlen-” eylemi “*Ad, Unvan*” eylem temasında yer almaktadır.

3.12.34. Ün, Şan, Şöhret

çawlan- (<çaw “şöhret, şans, ün”) (Ünlü, 2012: 177) “sanlanmak, şöhretlenmek, ün sahibi olmak” (Ünlü, 2012: 178)

er **çawlandı** “Adam şöhretlendi.” (DLT,CII,245-18)

aķı bolsa begler atı **çawlanur** “Beyler cömert olursa adları dünyaya yayılır.” (KB 2050)

“çawlan-” eylemi “*Ad, Unvan*” eylem temasında yer almaktadır.

3.12.35. Vücut Salgıları

çelpeklen- (<çelpek “çapak, göz çapağı”) (Ünlü, 2012: 179) “çapaklanmak” (Ünlü, 2012: 179)

köz **çelpeklendi** “Göz çapaklandı.” (DLT,CII,277-9)

“çelpeklen-” eylemi “*İnsan ve Bedeni*” eylem temasında yer almaktadır.

3.12.36. Yer-Yön Adları

arķalan- (<arķa “arka, sırt, arka taraf”) (Ünlü, 2012: 53) “arka yani yardımcı sahibi olmak” (Ünlü, 2012: 54)

ol meni **arķalandı** “O benim yardımcım, arkam oldu.” (DLT,CI,397-74)

buçğaklan- (<buçğak “buçak, taraf”) (Ünlü, 2012: 151) “köşelenmek” (Ünlü, 2012: 151)

buçğaklandı neŋ “Nesne köşelendi.” (DLT,CII,273-22)

otrulan- (<otru “her şeyin karşıısı, ön”) (Ünlü, 2012: 594) “yüz yüze gelmek” (Ünlü, 2012: 594)

ol aŋar **otrulandı** “O, onunla yüz yüze geldi.” (DLT,CI,296-25)

uçlan- (<uç “uç, bir şeyin ucu, sonu”) (Ünlü, 2012: 858) “uç peyda olmak” (Ünlü, 2012: 859)

uçlandı neŋ “Nesnede uç peyda oldu.” (DLT,CI,257-5)

“arķalan-”, “otrulan-” eylemleri “*Etkileşim, İletişim*”; “buçğaklan-”, “uçlan-” eylemleri “*Temel Kılış, Oluş, Durum*” eylem temasında yer almaktadır.

3.12.37. Zaman, Çağ, Devir

oğurlan-(2) (<oğur “vakit, zaman”) (Ünlü, 2012: 570) “vakti yaklaşmak” (Ünlü, 2012: 570)
oğurlandı neğ “Nesnenin vakti yaklaştı.” (DLT,CI,292-3)

“oğurlan-” eylemi “*Temel Kılış, Oluş, Durum*” eylem temasında yer almaktadır.

3.13. +IAş- (+IA-ş-)

Karahanlı Türkçesi’nde Türk dilinin diğer devirlerinde de olduğu gibi +IA- addan eylem yapım eki -ş- işteklilik ekiyle kaynaşarak yeni eylemler türetmiştir. Kaynak olarak aldığımız Suat Ünlü’nün *Karahanlı Türkçesi Sözlüğü* adlı çalışmasında ad kök veya gövdelerinin +IA- ekli biçimi olmaksızın +IAş- birleşik ekiyle eylemler oluşturduğu tespit edilmiştir.

“Bu ekle türetilen fiillerin bir kısmında +IA- eki yine kökten ayrılarak -ş- dönüşlülük veya işteşlik ekiyle kaynaşıp addan fiil türeten bir +IAş- eki oluşturmuştur. Bu fiillerde genellikle ‘dönüşme, kendi kendine oluşma’ özelliği hakimdir.” (Korkmaz, 2009: 119)

Muharrem Ergin, bu ek kaynaşmasından ayrı bir başlık altında değil de +IA- addan eylem yapım ekini açıklarken not olarak bahsetmiştir.

-la-, -le- eki ile yapılan bazı fiiller bu şekilleri ile kullanılmayıp veya kullanıştan düşüp sonlarına bir fiilden fiil yapma eki alarak o şekilleri ile eki birleşerek tek bir ek haline gelmiş hissi verirler: can-la-n-, hoş-la-n-, küf-le-n-, et-le-n-, iç-le-n-, hasta-la-n-, dalga-la-n-, bir-le-ş-, yak-la-ş-, ak-la-ş-, kır-la-ş-, iri-le-ş-, kir-le-t-, dar-la-t- misallerinde olduğu gibi. (Ergin, 2013: 180)

-leş- fiilleri de tıpkı -len- fiillerinde olduğu gibi bir -le-ş->-leş- birleşik ekinin meydana gelmesiyle olmalıdır. Burada da isimlerden doğrudan doğruya fakat çoğu zaman -iş- ekinin öbür anlatımıyla dönüşlü anlamlı fiiller yapmak istendiğinde birleşik -leş- ekinden faydalanılmıştır. Artık -leş- fiili de bir -le- fiilinin karşılıklı ya dönüşlü görünüşü değildir, ayrı bir fiildir. (Banguoğlu, 1974: 219)

“Kullanım sıklığı en fazla olan eklerdendir. Kimi durumlarda -la-‘dan türeyen eylemler tek başlarına kullanılmamakta, bunun yerine eylem tabanına -n- hatta -ş-tır- ekleri de getirilmektedir.” (Eker, 2013: 273)

“+le- eki bazen dönüşlü çatı görevinde kullanılan -ş- ekiyle birleşerek ‘+la-ş-/+le-ş-’ biçimini alır ve kalıplaşmış gövdeler kurar.” (Hatipoğlu, 1981: 92)

3.13.1. Beden, Organlar, Dokular

eligleş- (<elig “el”) (Ünlü, 2012: 226) “elleşmek, el sıkışmak, tokalaşmak, vedalaşmak” (Ünlü, 2012: 228)

eligleşti ilig bu zahid bile “Hükümdar, zahit ile el sıkıştı.” (KB 5037)

elleş- (<el “el”) (Ünlü, 2012: 225) “selamlaşmak” (Ünlü, 2012: 228)

aymañlar añar kim kemişse silerke **elleşmekni** ermes sin kertgünügli “İman edenler, size Müslümanca selam verene ‘Sen eman verilmiş’ değilsin demeyin.” (TİEM 7369v/6)

saçlaş- (<saç “saç”) (Ünlü, 2012: 644) “birbirinin saçlarını yakalamak” (Ünlü, 2012: 645) ol ikki bile **saçlaştı** (DLT,CII,215-2)

“eligleş-”, “elleş-” eylemleri “*Etkileşim, İletişim*”; “saçlaş-” eylemi “*Temel Kılış, Oluş, Durum*” eylem temasında yer almaktadır.

3.13.2. Birey, Grup, Arkadaşlık, Komşuluk

dostlaş- (<Far. dost “dost”) (Ünlü, 2012: 202) “karşılıklı muhabbet etmek” (Ünlü, 2012: 202)

bütünlükin kim anıñ erkligiki anlar üze kim **dostlaşurlar** anıñ birle “Onun hakimiyeti ancak dost edinenleredir.” (RKT 30/85b3)

eşleş- (<eş “eş, arkadaş”) (Ünlü, 2012: 250) “arkadaşlık etmek” (Ünlü, 2012: 252)

aydı eger sorsa men saña nersedin anda keğin **eşleşmegil** meniñ birle “Bundan sonra sana bir şey soracak olursam benimle arkadaşlık etme.” (TİEM 73 220v/1)

koşşılaş- (<koşşı “komşu”) (Ünlü, 2012: 444) “yaklaşmak” (Ünlü, 2012: 444)

yana **koşşılaşmağaylar** seniñ birle anıñ içinde meger az “Artık senin yanına daha fazla yaklaşamazlar.” (TİEM 73310v/8)

ortaklaş- (<ortak “ortak”) (Ünlü, 2012: 588) “ortak olmak” (Ünlü, 2012: 589)

ortaklaşgıl anlar birle māl tawarlar içinde oğul kızlar içinde “Onların mallarına ve evlatlarına ortak ol!” (TİEM 73 211r/1)

Eylemlerin tamamı “*Etkileşim, İletişim*” eylem temasında yer almaktadır.

3.13.3. Değer Yargıları

duşvārlaş- (<Far. duşvār “zor, çetin, güç”) (Ünlü, 2012: 203) “zorlaştırmak” (Ünlü, 2012: 204)

keñeşinler siler ara eğgülük birle eger **duşvārlaşa** siler emüzsün añar adın urağut “Bu konuda aranızda örfe uygun anlaşın. İşi zorlaştırdığınız takdirde baba başka bir süt anne bulacaktır.” (TİEM 73413r/4)

“duşvārlaş-” eylemi “*Temel Kılış, Oluş, Durum*” eylem temasında yer almaktadır.

3.13.4. Düşman

düşmānlaş- (<Far. düşmān “düşman”) (Ünlü, 2012: 205) “düşmanlık etmek” (Ünlü, 2012: 205)

bolğay kim tağrı kılmaķı silerli ara taķı anlarlı ara kim **düşmānlaştıñızlar** alardın sewük “Gün gelir Allah düşmanlık ettiklerinizle aranızda sevgi meydana getirir.” (TİEM 73 406v/6)

hasmlaş- (<Ar. ḥasm “düşman, muhalif, karşı taraf”) (Ünlü, 2012: 284) “çekışmek, karşı çıkmak, tartışmak” (Ünlü, 2012: 284)

baķmazlar mu meger bir Cebre’il ünike, tutar olarnı, olar **hasmlaşur** erken “Onlar birbirleriyle çekışirken kendilerini yakalayacak olan Cebrail’in korkutucu sesi görmezler mi?” (RKT 34/11a1)

Eylemlerin ikisi de “*Etkileşim, İletişim*” eylem temasında yer almaktadır.

3.13.5. Giyim

ümleş- (<üm “şalvar”) (Ünlü, 2012: 901) “şalvarını ortaya koyarak kumar oynamak” (Ünlü, 2012: 901)

ol anıñ birle çögen urdı **ümleşü** “O şalvarını ortaya koyarak onunla çevgen oynadı.” (DLT,CI,242-4)

“ümleş-” eylemi “*Oyun, Eğlence, Spor*” eylem temasında yer almaktadır.

3.13.6. Hayvanlar

atlaş- (<at “at”) (Ünlü, 2012: 70) “at ortaya koyarak bahse girmek, atı ödöl olarak koyarak yarış etmek” (Ünlü, 2012: 74)

oynadım **atlaşu** “Atı ödöl olarak koyarak yarışa girdim.” (DLT,CII,114-23)

tawışğanlaş- (<tawışğan “tavşan”) (Ünlü, 2012: 764) “ödöl olarak tavşan koyup yarış etmek” (Ünlü, 2012: 764)

ol at yarışdı meniñ birle **tawışğanlaştı** (DLT,CII,226-16)

Eylemlerin ikisi de “*Oyun, Eğlence, Spor*” eylem temasında yer almaktadır.

3.13.7. İletişim, Etkileşim

ëlleş- (<el “iki bey arasındaki barışıklık”) (Ünlü, 2012: 226) “barışmak” (Ünlü, 2012: 228)
kim keçürse **ëlleşe** anıñ yanıtı Tañrı üze “Kim affedip barışı sağlarsa onun mükafatı Tanrı katındadır.” (RKT 26/56b2)

hüccetleş- (<Ar. hüccet “ihtilaf, tartışma”) (Ünlü, 2012: 298) “çekişmek, tartışmak” (Ünlü, 2012: 299)

ay kitāb iyeleri neşe **hüccetleşür** siz ibrahīm içinde taķı indürülmedi tevrīt incil meger andın son “Ey kitap ehli, İbrahim hakkında niçin tartışıp duruyorsunuz? Halbuki Tevrat ve İncil ondan sonra indirildi, buna akıl erdiremiyor musunuz?” (TİEM 73 44v/2)

rāzlaş- (<Far. rāz “sır”) (Ünlü, 2012: 639) “gizli konuşmak, fısıldaşmak, sırlaşmak” (Ünlü, 2012: 639)

ay anlar kim kertgündiler kaçan **rāzlaşsa** siler rāzlaşmañlar yazuķ birle teñdin keçmek birle “Ey inandıklarını söyleyenler, aranızda gizli konuşmalar yaptığınız zaman bu konuşmaları kötülük amacıyla yapmayın.” (TİEM 73 401v/3)

Eylemlerin tamamı “*Etkileşim, İletişim*” eylem temasında yer almaktadır.

3.13.8. İnsan, Kadın, Erkek

erleş- (<er “kişi, er, adam”) (Ünlü, 2012: 236) “erkeklikte yarış etmek” (Ünlü, 2012: 243)
olar ikki **erleşti** (DLT,CI,239-21)

kızlaş- (<kız “kız, kız çocuk”) (Ünlü, 2012: 426) “bahse bir kız -cariye- koymak” (Ünlü, 2012: 428)

ol meniñ birle ok attı **kızlaşu** “O, benimle ortaya kız koydu ve ok attı.” (DLT,CII,221-15)

Eylemlerin ikisi de “*Oyun, Eğlence, Spor*” eylem temasında yer almaktadır.

3.13.9. Madenler, Mineraller

altunlaş- (<altun “altın”) (Ünlü, 2012: 37) “altın ödül koyarak bahse girmek” (Ünlü, 2012: 37)

oynadım **altunlaşu** “Ortaya altın ödülü koyarak bahse girdim.” (DLT,CII,114-23)

“altunlaş-” eylemi “*Oyun, Eğlence, Spor*” eylem temasında yer almaktadır.

3.13.10. Yer-Yön Adları

arķalaş- (<arķa “arka, sırt, arka taraf”) (Ünlü, 2012: 53) “yardım etmek, muavenet etmek” (Ünlü, 2012: 54)

az utanmadılar mu aņar kim berildi mūsā munda öñdün aydılar ekki yalğançılar **arķalaştılar** “Peki onlar Musa’ya verilen kitabı inkar etmemişler miydi? Tevrat ve Kur’an birbirine destekleyen iki tılsım kitabı...” (TİEM 73284r/4)

“arķalaş-” eylemi “*Etkileşim, İletişim*” eylem temasında yer almaktadır.

3.14. +lAt- (+lA-t-)

Karahanlı Türkçesi’nde Türk dilinin diğer devirlerinde de olduğu gibi +lA- addan eylem yapım eki -t- ettirgenlik ekiyle kaynaşarak yeni eylemler türetmiştir. Kaynak olarak aldığımız Suat Ünlü’nün *Karahanlı Türkçesi Sözlüğü* adlı çalışmasında ad kök veya gövdelerinin +lA- ekli biçimi olmaksızın +lAt- birleşik ekiyle eylemler oluşturduğu tespit edilmiştir. Örnek sayısı az olmasına karşın ayrı başlık altında incelenmesini uygun bulduk.

3.14.1. Beden, Organlar, Dokular

tışlat- (<tış “diş”) (Ünlü, 2012: 800) “dişletmek” (Ünlü, 2012: 800)

ol anı **tışlattı** “O, onu dişletti.” (DLT,CII,343-11)

“tışlat-” eylemi “*Temel Kılış, Oluş, Durum*” eylem temasında yer almaktadır.

3.14.2. Hayvancılık ve Hayvan Bakımı

meñlet- (<meñ “yem, kuş yemi”) (Ünlü, 2012: 533) “yemletmek” (Ünlü, 2012: 535)
ol kazığ **meñletti** “O, kazı yemletti.” (DLT,CII,359-13)

“meñlet-” eylemi “*Hayvan Yetiştirme, Himaye Etme*” eylem temasında yer almaktadır.

3.14.3. Tarım

kığlat- (<kığ “toprağı kabartmak için kullanılan gübre”) (Ünlü, 2012: 413) “fışkı ile gübreletmek, tersletmek” (Ünlü, 2012: 414)
ol yèrig **kığlattı** “O, yeri tersletti.” (DLT,CII,348-10)

“kığlat-” eylemi “*Tarım*” eylem temasında yer almaktadır.

3.14.4. Yıl, Mevsim, Ay, Gün

yazlat- (<yaz “ilkbahar, yaz”) (Ünlü, 2012: 979) “yazlatmak, yazı geçirtmek, yaylatmak” (Ünlü, 2012: 980)
ol koyın yaylağda **yazlattı** “O, koyuna yaylada yazı geçirtti.” (DLT,CII,355-13)

“yazlat-” eylemi “*Temel Kılış, Oluş, Durum*” eylem temasında yer almaktadır.

3.15. +lAn-dUr-

Karahanlı Türkçesi’nde Türk dilinin diğer devirlerinde de olduğu gibi +lA- addan eylem yapım eki -n- dönüşlülük ekiyle kaynaşarak yeni eylemler türetmiştir. Kaynak olarak aldığımız Suat Ünlü’nün *Karahanlı Türkçesi Sözlüğü* adlı çalışmasında ad kök veya gövdelerinin +lA- ve +lAn ekli biçimi olmaksızın +lAn-dUr- birleşik ekiyle eylemler oluşturduğu tespit edilmiştir. +lAn-dUr- ile türetilen eylemlerin +lA- ve +lAn- ekli biçimleri bulunmadığından ayrı başlık olarak incelenmesini uygun bulduk.

3.15.1. Değer Yargıları

kuvvetlendür- (<Ar. kuvvet “kuvvet”) (Ünlü, 2012: 505) “takviye etmek, desteklemek” (Ünlü, 2012: 505)

tağı tağrı **kuvvetlendürür** yārīsi birle kimni tilese haқиқat üze anıñ içinde ‘ibret bar közler iyelerine “İşte Allah yardımıyla dilediğini böyle destekler. Bunda büyük bir ibret vardır.” (TİEM 73 39r/4)

“ kuvvetlendür-” eylemi “*Etkileşim, İletişim*” eylem temasında yer almaktadır.

3.15.2. Değer Yargılarını İçeren Niteleme Adları

kehlendür- (<Ar. kehl “tembel”) (Ünlü, 2012: 392) “tembellik ettirmek, üşendirmek” (Ünlü, 2012: 392)

yok kim tilemedi tağrı kızup çıқмақlarını **kehlendürdi** anlarını aytıldı oturunlar oturuğlılar birle “Fakat Allah onların savaşa katılmalarını hoş görmedi, onları savaştan alıkoydu ve kendilerine ‘Savaşa katılmayanlarla beraber evlerinizde korkakça oturum bakalım’ denildi.” (TİEM 73 143v/7)

“kehlendür-” eylemi “*Temel Kılış, Oluş, Durum*” eylem temasında yer almaktadır.

3.15.3. Mal, Mülk, Servet, Takas, Para

metā’landur- (<Ar. metā’ “eşya”) (Ünlü, 2012: 539) “nimetlendirmek” (Ünlü, 2012: 539) kertgündiler erdi **metā’landurdımız** bir vaқtқа tegi “Biz de onları belli bir süre kadar nimetlendirdik.” (TİEM 73 328r/9)

“metā’landur-” eylemi “*Etkileşim, İletişim*” eylem temasında yer almaktadır.

3.16. +rA-/+rI

“Genellikle sesleri taklit yahud çeşitli hareketleri tasvif eden fiiller yapan işlek bir ektir. Bu çeşit fiillerde kök ile eki ayırmak mümkün değildir. Çünkü asıl anlam ektedir; o

kaldırıldığı zaman isim durumundaki taban tek başına hiç bir şey ifade etmemektedir.”
(Hacıeminoğlu, 2019: 158)

+rA- eki, Eski Türkçede de sayılı birkaç örnek vermiş bir ektir. Türkiye Türkçesinde daha çok konuşma dilinde olmak üzere genellikle ses yansımali tek heceli köklerden, o sesi çıkarmaya dönüşen fiiller türetmiştir. Bazen de çatı ekleriyle genişletilmiştir: akra- ‘at homurtulu ses çıkarmak’, aḡra- ‘kükremek’, çıḡra- ‘çınılamak, cıḡırdamak’, çokra- (pınar, yemek, mide kaynamak), çokraş- ‘kayna--şmak’, ıḡra- ‘inlemek’, ıḡraş- ‘gürüldeşmek, inleşmek’, ıḡre- ‘çınılamak’, ıḡren- ‘inildemek’, gevre-, gümre-, gümren- ‘homurdamak’, kekre- ‘acımtırak olmak’, kükre-, okra- ‘at yem isterken, veya yem yerken homurdamak’, şakra- vb. (Korkmaz, 2009: 121)

“Bu ek çok eskiden verimli olmuş olmalıdır. Eski türkçede sayılı ve bazı uzatılmış örneklere rastlanır. Dilimizde kalan -re- fiilleri de çözümleri de güç ve şüpheli yadigarlardır.” (Banguoğlu, 1974: 221)

3.16.1. Sesler

çıkra- (<çık “çıt sesi”) “gıcırdamak” (Ünlü, 2012: 184)
tış **çıkradı** “Diş gıcırdadı.” (DLT,CIII,280-23)

çıḡra-(<çıḡ “çınılama, çan ve leğen gibi şeylerin verdiği ses”) (Ünlü, 2012: 187) “çınılamak” (Ünlü, 2012: 188)
ol **çonḡraḡı çıkradı** “O çan çınladı.” (DLT,CIII,402-9)

ıḡra- (<ıḡ “yansıma isim kökü”) “inlemek” (Ünlü, 2012: 304)
ıḡan **ıḡrasa** botu bozlar “Dişi deve inlese yavru deve ses verir.” (DLT,CI,120-18)

kökre- (<kök/ kük “yansıma isim kökü”) “gürlemek, kükremek” (Ünlü, 2012: 462)
arşan **kökredi** “Aslan kükredi.” (DLT,CIII,282-12)
bulıt **kökredi** urdı nevbet tuḡı “Gök gürledi, nöbet davulunu vurdu.” (KB 85)

okra- (<ok “yansıma isim kökü”) “kişnemek, homurdamak” (Ünlü, 2012: 574)

at **o r adı** “At kişnedi.” (DLT,CI,275-4)

“    ra-”, “    ra-”, “   ra-” eylemleri “*Sesler*”; “    re-”, “    ra-” eylemleri “*Hayvan Sesleri*” eylem temasında yer almaktadır.

3.17. +(I)r  A-/ +(I)r  A

Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin Grameri* adlı eserinde ekin çok yaygın olmadığını bir tür benzerlik anlamı taşıdığını ifade etmiştir. (Banguoğlu, 1974: 213)

Zeynep Korkmaz ise +(I)r  A- ekinin bir birleşik ek görünümünde olduğunu Eski Türkçeden beri neredeyse bütün lehçelerde az sayıda örnek verdiğini belirtmiştir. (Korkmaz, 2009: 121)

3.17.1. Duygu, Ruhsal Durum

        - (<    “   ret”) (    , 2012: 732) “   ret etmek” (    , 2012: 734) neg  n  **        ** emdi       “   imdi nedir           ?” (KB 785)

“        ” eylemi “*Duygular, Ruhsal Durum*” eylem temasında yer almaktadır.

3.18. +sA-

Karahanlı sahasında fiilden fiil yapan bir ek olarak da kullanılan -sa-/-se- isimlerden de aynı anlam ve mahiyette fiiller türeten işlek bir ektir. Ekin bu durumu aslında Türk dilinin genel kurallarına aykırıdır. Çünki Türkçe’de fiilden fiil türeten eklerle isimden fiil türeten ekler ayırırlar. Yani aynı ek hem fiil tabanına, hem de isim tabanına gelmez; fakat -sa-/-se- bu kuralın dışında kalmıştır. (Hacıeminoğlu, 2019: 159)

Kaşgarlı Mahmud, +sa-/+se- addan eylem yapım ekinin hem isim hem de fiillere gelerek yapılmak istenen i i ifade ettiğini belirtmiştir. (Ercilasun, 2020: 40)

Jean Deny, +sA- ve +sI- addan eylem yapım eklerini aynı başlıkta açıklamıştır.

Bu ek genellikle az kullanılan yine az sayıda fiillerde arta kalmış bir halde yaşıyor. Şu anlamları vardır:

- a) Arzu, istek, meyil fikri (özellikle fiziki)
- b) Takdir ve tahmin fikri ‘...saymak’
- c) Bazı -sI-’lı fiil adların başlayışlı veya ettirgen anlamları vardır: bünsimek ‘bön, aptal olmak’; çiysemek, çiytimek veya çiyselemek (belki abartılılarla örnekleme yoluyla) çığsilemek veya çiy veya çiyse, çığsinti’den, çiy gibi yağmak... (Deny, 2009: 458-460)

+sA- eki, ad kök ve gövdelerinden eklendiği ada karşı istek ve ihtiyaç bildiren fiiller türetir: aygırsa- ‘kısırak aygır istemek’, bağasa- ‘inek boğa istemek’, duraksa- ‘durmak istemek, durur gibi yapmak’, erse-, koçsa-, susa-, tekese- vb.

+sA- eki eklendiği adın ve genellikle sıfatlardan ‘gibi görmek, gibi saymak’ anlamında fiiller türetir: çığse- ‘soğumak, soğur gibi olmak’, çirkinse- ‘çirkin bulmak’, çoksa- ‘çok bulmak, çok gibi bulmak’, garipse-, hafifse-, ıraksa-, köpekse- ‘köpek gibi olmak’, mühimse-, umursa- vb. (Korkmaz, 2009: 121-122)

Eski Türkçede istek fiilleri anlamında canlı olan -se- fiilleri dilimizde de özellikle cinai istek anlamında oldukça canlı kalmıştır. Azçok sarıh benzerlik anlamında ‘bulmak,saymak’ anlatımında -se- fiilleri vardır: tavsamak, yelsemek, çoksamak, dursamak, çığsemek, köpeksemek, yükselmek, ıraksanmak, kapsamak, çirkinsemek, umursamak, mühimsemek, garipsemek gibi. (Banguoğlu, 1974: 222)

“Bu ek de Türkçede eskiden beri kullanılan fakat işleklik sahası geniş olmayan eklerden biridir. Eskiden örnekleri daha çoktu ve istek ifadesi için kullanılırdı. Bugün ancak birkaç fiilde görülür. Olma veya yapma ifade eden fiiller yapar.” (Ergin, 2013: 184)

3.18.1. Ateş-Su

suwsa- (<suw “su”) (Ünlü, 2012: 705) “susamak, susuzluk çekmek” (Ünlü, 2012: 707)
er **suwsadı** “Adam susadı.” (DLT,CIII,284-26)

usup **suwsamışka** körüp kağusuz “Susamış insan için o bakıp da kanılmaz bir içkidir.” (KB 2924)

“suwsa-” eylemi “*Fiziksel Gereksinim*” eylem temasında yer almaktadır.

3.18.2. Beden, Organlar, Dokular

bağırsa- (<bağır “karaciğer”) (Ünlü, 2012: 89) “canı ciğer istemek” (Ünlü, 2012: 89)
er **bağırsadı** “Adamın canı ciğer istedi.” (DLT,CIII,332-21)

“bağırsa-” eylemi “*Beslenme*” eylem temasında yer almaktadır.

3.18.3. Beslenme

aşsa- (<aş “yemek, aş”) (Ünlü, 2012: 66) “yemek yemek istemek” (Ünlü, 2012: 69)
ol anı **aşsadı** “O, onu yemek istedi.” (DLT,CI,262-12)

etse- (<et “et”) (Ünlü, 2012: 253) “canı et istemek” (Ünlü, 2012: 256)
er **etsedi** “Adamın canı et istedi.” (DLT,CI,275-23)

kurutsa- (<kurut “keş, yağı alınmış yoğurttan yapılmış peynir, lor”) (Ünlü, 2012: 501)
“kurut istemek” (Ünlü, 2012: 501)
er **kurutsadı** “Adamın canı kurut istedi.” (DLT,CIII,332-18)

tatıgsa- (<tatıg “tat, lezzet”) (Ünlü, 2012: 761) “canı tatlı istemek” (Ünlü, 2012: 762)
er **tatıgsadı** “Adamın canı tatlı istedi.” (DLT,CIII,332-28)

yağsa- (<yağ “yağ, iç yağı”) (Ünlü, 2012: 921) “yağ istemek” (Ünlü, 2012: 923)
er **yağsadı** “Adamın canı yağ istedi.” (DLT,CIII,305-25)

Eylemlerin tamamı “*Beslenme*” eylem temasında yer almaktadır.

3.18.4. Bitkiler

çiniştürükse- (<çiniştürük “fındığa benzer bir ağaç meyvesi”) (Ünlü, 2012: 190) “canı çiniştürük istemek” (Ünlü, 2012: 190)

er **çiniştürüksedi** “Adamın canı çiniktürük istedi.” (DLT,CI,280-4)

egirse- (<egir “karın ağrısını sağaltmak için kullanılan bir kök”) (Ünlü, 2012: 215) “egir (ilaç) kullanmak istemek” (Ünlü, 2012: 216)

er **egirsedi** “Adam, egir kullanmak istedi.” (DLT,CI,302-18)

erükse- (<erük “şeftali, kayısı, erik gibi meyvelere verilen genel ad”) (Ünlü, 2012: 244) “eriksemek, canı erik istemek” (Ünlü, 2012: 245)

er **erüksedi** “Adamın canı erik istedi.” (DLT,CI,303-5)

kağunsa- (<kağun “kavun”) (Ünlü, 2012: 346) “canı kavun istemek” (Ünlü, 2012: 347)

er **kağunsadı** “Adamın canı kavun istedi.” (DLT,CI,280-4)

“çiniştürükse-”, “erükse-”, “kağunsa-” eylemleri “*Beslenme*”; “egirse-” eylemi “*İnsan ve Bedeni*” eylem temasında yer almaktadır.

3.18.5. Değer Yargıları

biligse- (<bilig “us, akıl”) (Ünlü, 2012: 127) “akıllanmak, akıllı olmak, istemek” (Ünlü, 2012: 128)

oğlan **biligsedi** “Çocuk akıllandı.” (DLT,CIII,334-13)

“biligse-” eylemi “*Akıll, Zihin*” eylem temasında yer almaktadır.

3.18.6. Değer Yargılarını İçeren Niteleme Adları

barıgsa- (<barıg “varma, gitme”) (Ünlü, 2012: 96) “varmak, gitmek istemek” (Ünlü, 2012: 96)

ol ewge **barıgsadı** “O, eve gitmek istedi.” (DLT,CIII,333-22)

ölügse- (<ölüg “ölü”) (Ünlü, 2012: 610) “ölmek istemek” (Ünlü, 2012: 611)

er **ölügsedi** “Adam ölmek istedi.” (DLT,CI,303-9)

turuğsa- (<turuğ “hareketsiz, duraklamış, sakin, durgun”) (Ünlü, 2012: 833) “durmak istemek” (Ünlü, 2012: 833)

ol munda **turuğsadi** “O, burada durmak istedi.” (DLT,CIII,333-11)

uluğsa- (<uluğ “ulu, büyük”) (Ünlü, 2012: 870) “bir şeyin büyüğünü istemek” (Ünlü, 2012: 876)

er atta **uluğsadi** “Adam, atın büyüğünü istedi.” (DLT,CI,302-28)

“ölügse-” eylemi “*Duygular, Ruhsal Durum*”; “barıgsa-”, “turuğsa-”, “uluğsa-” eylemleri “*Temel Kılış, Oluş, Durum*” eylem temasında yer almaktadır.

3.18.7. Duyularla Anlaşılan Özellikleri Karşılayan Niteleme Adları

açıgsa- (<açığ “acı, tatlı olmayan”) (Ünlü, 2012: 4) “canı ekşi istemek” (Ünlü, 2012: 4)

er **açıgsadi** “Adamın canı ekşi istedi.” (DLT,CI,302-25)

“açıgsa-” eylemi “*Beslenme*” eylem temasında yer almaktadır.

3.18.8. Hayvanlar

balıksa- (<balık “balık”) (Ünlü, 2012: 94) “balık yemek istemek” (Ünlü, 2012: 94)

er **balıksadi** “Adam, balık yemek istedi.” (DLT,CIII,334-9)

“balıksa-” eylemi “*Beslenme*” eylem temasında yer almaktadır.

3.18.9. Kent, Konut, İstihkam

ewse- (<ew “ev, mesken”) (Ünlü, 2012: 257) “evini özlemek” (Ünlü, 2012: 261)

er **ewsed** “Adam, evini özledim.” (DLT,CI,277-11)

“ewse-” eylemi “*Duygular, Ruhsal Durum*” eylem temasında yer almaktadır.

3.18.10. Ticaret, Endüstri

satıgsa- (<satıg “satma, satış”) (Ünlü, 2012: 661) “satmak istemek” (Ünlü, 2012: 662)
er atın **satıgsadı** “Adam, atını satmak istedi.” (DLT,CIII,333-3)

“satıgsa-” eylem, “Etkileşim, İletişim” eylem temasında yer almaktadır.

3.19. +sı-/+si-

“Bu ek ismin ifade ettiği nesneye veya mefhumu karşı temayül yahut yaklaşma bildiren fiiller yapmaktadır. Fazla işlek değildir.” (Hacıeminoğlu, 2019: 160)

Zeynep Korkmaz *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi* adlı eserinde, +sI- eki ile +sA- addan eylem yapım eklerinin görevlerinin aynı olması sebebiyle ünlü daralması neticesinde +sI- ekinin oluştuğunu ifade etmiştir. Ardından ekin açıklamasını yapmıştır.

Adlardan istek bildiren geçişli fiiller türetir: boğası- ‘inek boğa istemek’, buğrası- ‘dişi deve erkek istemek’, dalapsı- ‘dişi hayvan erkek istemek’, düvesi- ‘boğa dişi sığır istemek’, ersi- ‘kadın erkek istemek’, göresi- ‘görmek istemek’, tekesi- ‘dişi keçi teke istemek’ vb.

Sıfatlardan ‘gibi görme, gibi sayma’ anlamında ve +sA- ile eş değerde fiiller türetir: ayrıksı- ‘başka türlü olmak, başkalaşmak’, çiğsi-, çirkinsi-, darsı-, güçsü-, ıraksı- vb.(Korkmaz, 2009: 122)

Tahsin Banguoğlu *Türkçenin Grameri* adlı eserinde +sA- ve +sI- eklerinin Eski Türkçede istek ve benzerlik anlamları katması sebebiyle ayrıldığını fakat anlam ve ses yakınlığı nedeniyle karıştırıldığını dile getirmiş ardından +sI- ekinin dönüşlü fiil çatı ekleriyle uzatılarak kullanıldığını belirtmiştir. (Banguoğlu, 1974: 222-224)

3.19.1. Ateş-Su

suwsı- (<suw “su”) (Ünlü, 2012: 705) “sulamak, sulu olmak” (Ünlü, 2012: 708)
sirke **suwsıdı** “Sirke sulandı.” (DLT,CIII,284-22)

“suwsı-” eylemi “*Temel Kılış, Oluş, Durum*” eylem temasında yer almaktadır.

3.19.2. Beslenme

yağsı- (<yağ “yağ, iç yağı”) (Ünlü, 2012: 921) “yağ tadını almak” (Ünlü, 2012: 923)
yağsıdı neç “Nesne, yağ tadını aldı.” (DLT,CIII,305-29)

“yağsı-” eylemi “*Beslenme*” eylem temasında yer almaktadır.

3.19.3. Duyularla Anlaşılan Özellikleri Karşılıyan Niteleme Adları

açıgsı- (<açığ “acı”) (Ünlü, 2012: 4) “ekşimek, acılaşmak” (Ünlü, 2012: 5)
üzüm **açıgsıdı** “Üzüm acılaştı.” (DLT,CI,282-7)

ķuruğsı- (<ķuruğ “kuru, boş, asılsız”) (Ünlü, 2012: 500) “kurumaya yüz tutmak” (Ünlü, 2012: 501)
(DLT,CIII,334-4)

Eylemlerin ikisi de “*Temel Kılış, Oluş, Durum*” eylem temasında yer almaktadır.

3.19.4. Vücut Salgıları

yarsı- (<yar “salya”) (Ünlü, 2012: 948) “murdar olmak, iğrenmek” (Ünlü, 2012: 963)
ol **yarsıdı** neç “O, nesneden tiksindi.” (DLT,CIII,305-14)

“yarsı-” eylemi “*Duygular, Ruhsal Durum*” eylem temasında yer almaktadır.

3.20. +sIn-

İsimden fiil yapan -sı/-si- üzerine -n- dönüşlülük ekinin gelmesiyle kurulan bu ek de, -sa/-se- gibi iki çeşit isim tabanından fiil türetmektedir.

a) Fiil isimlerinde türeyen fiiller: Bunlar kök fiilin ifade ettiği hareket ve oluşu vuku bulmadığı halde, vuku buluyormuş gibi gösterir mahiyettedir. Bu ekin dayandığı

fiilden türemiş isimler yalın olarak kullanılmaz; onlar -sın/-sin- için temel olmak üzere yapılmışlardır. Bundan dolayı taban ile eki ayırmak bahis konusu değildir.

b) Kök isimlerden yapılan fiiller: Bunlar, ismin ifade ettiği nesne veya mefhumla sahiplenme yahut özenme bildiren fiillerdir. (Hacıeminoğlu, 2019: 160-161)

3.20.1. Beslenme

yëmsin- (<yëm “yemek”) (Ünlü, 2012: 986) “yemeksizin yer gibi görünmek” (Ünlü, 2012: 987)

er aş **yëmsindi** “Adam, yemeği yer gibi göründü.” (DLT,CIII,109-18)

“yëmsin-” eylemi “*Beslenme*” eylem temasında yer almaktadır.

3.20.2. Ceza, Yaptırım

yazuksın- (<yazuğ “suç, kusur, hata”) (Ünlü, 2012: 980) “isyan etmek” (Ünlü, 2012: 982) ol anıñ birle **yazuksındılar** teñdin keçer erdiler “Onunla birlikte isyan ettiler ve aşırıya kaçtılar.” (TİEM 73 8r/2)

“yazuksın-” eylemi “*Etkileşim, İletişim*” eylem temasında yer almaktadır.

3.20.3. Coğrafya

yërsin- (<yër “yer, bölge, memleket, yeryüzü”) (Ünlü, 2012: 989) “bir yeri yurt edinmek” (Ünlü, 2012: 991)

er yërig **yërsindi** “Adam, bölgeyi yurt edindi.” (DLT,CIII,109-15)

“yërsin-” eylemi “*Yerleşim, Yurt Tutma*” eylem temasında yer almaktadır.

3.20.4. Fiziksel-Bedensel Özellikleri İçeren Niteleme Adları

tilimsin- (<tilim “dilim”) (Ünlü, 2012: 805) “dilim yapar görünmek” (Ünlü, 2012: 805) yarındağ **tilimsindi** “Sırım, dilimlendi gibi göründü.” (DLT,CII,262-8)

“tilimsin-” eylemi “*Temel Kılış, Oluş, Durum*” eylem temasında yer almaktadır.

3.20.5. İnsan, Kadın, Erkek

ersin- (<er “kişi, er, adam”) (Ünlü, 2012: 236) “erkekleşmek” (Ünlü, 2012: 244)
oğul **ersindi** “Çocuk erkekleşti.” (DLT,CI,253-11)

“ersin-” eylemi “*İnsan ve Bedeni*” eylem temasında yer almaktadır.

3.20.6. Kent, Konut, İstihkam

ewsin- (<ew “ev, mesken”) (Ünlü, 2012: 257) “evi benimsemek, kendi evi saymak” (Ünlü, 2012: 261)
ol bu ewni **ewsindi** “O, bu evi kendi evi saydı.” (DLT,CI,253-14)

“ewsin-” eylemi “*Duygular, Ruhsal Durum*” eylem temasında yer almaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TABLolar

Tablo 1

Ad köklerinin tema dağılımı

Kök Tema	Adet
Akrabalık	5
Alet, Araç-Gereç Adları	25
Ateş-Su	10
Avcılık	2
Beden Sağlığı	12
Beden, Organlar, Dokular	50
Beslenme	30
Birey, Grup, Arkadaşlık, Komşuluk	7
Bitkiler	33
Cenaze	1
Ceza, Yaptırım	3
Coğrafya	17
Değer Yargıları	30
Değer Yargılarını İçeren Niteleme Adları	57
Duygu, Ruhsal Durum	22
Duyularla Anlaşılan Özellikleri Karşıl原因 Niteleme Adları	28
Düşman	4
Edat ve Bağlaçlar	1
Fiziksel-Bedensel Özellikleri İçeren Niteleme Adları	28
Giyim	20
Gökyüzü, Gök Cisimleri	1
Hava, Meteoroloji Olayları	6
Hayvan Organ, Doku ve Salgıları	15
Hayvancılık ve Hayvan Bakımı	8
Hayvanlar	42
İletişim, Etkileşim	28
İnsan, Kadın, Erkek	14

Tablo 1'in devamı

İş, Hizmet	4
Kavim ve Boy Adları	13
Kent, Konut, İstihkam	13
Kimlik, Ad, Unvan	3
Kozmogoni, Din, İnanç	7
Madenler, Mineraller	3
Mal, Mülk, Servet, Takas, Para	15
Meslekler	3
Miktar, Hacim, Ölçü Bildiren Niteleme Adları	11
Oyun, Eğlence, Spor	2
Ölçü, Ağırlık	10
Özel Ad	1
Renk Adları	6
Sanat (Bezeme, Resim, Heykel, Yazıt)	7
Savaş Gereçleri, Silah, Teçhizat	15
Savaş, Ordu	6
Sayı Adları	2
Sesler	16
Tarım	4
Ticaret, Endüstri	3
Tutsaklık	1
Unvanlar, Rütbeler	1
Ün, Şan, Şöhret	2
Ünlem	2
Varlıkların Olma ve Bulunmaları	3
Vücut Salgıları	7
Yaşam Evreleri	1
Yer-Yön Adları	16
Yıl, Mevsim, Ay, Gün	12
Yol, Geçit	2
Yüz Ölçümü, Zaman Nitelik ve İlgilerini İçeren Niteleme Adları	5
Zaman, Çağ, Devir	2
Zamirler	2

Tablo 1'in devamı

Zanaat, Yapı İşleri	4
Zenginlik, Yoksulluk	1

Tablo 2

Eylem gövdelerinin temalarının dağılımı

Gövde Tema	Adet
Ad, Unvan	31
Akıl, Zihin	17
Askerlik, Savaş, Kahramanlık	17
At Binme	2
Ateş-Su	3
Avcılık	3
Beslenme	36
Bitki	24
Cenaze	1
Cinsellik	3
Devlet Kurma, Devletleşme	1
Doğa, Meteoroloji, Hava	19
Duygular, Ruhsal Durum	46
Etkileşim, İletişim	92
Evlilik	7
Fiziksel Gereksinim	8
Giyim	18
Hayvan Sesleri	5
Hayvan Yetiştirme, Himaye Etme	22
Hayvanlarla İlgili Fiiller	27
İnsan ve Bedeni	72
İş, Hizmet	8
Kalkınma	2
Kozmogoni, Din, İnanç	9
Oyun, Eğlence, Spor	9
Sanat	4

Tablo 2'nin devamı

Savaş Araç Gereçleri	6
Sesler	9
Suç, Ceza	2
Tarım	4
Temel Kılış, Oluş, Durum	161
Yapı, Konut, Mimari	4
Yazı, Yazıt	1
Yerleşim, Yurt Tutma	10
Zanaat, Bakım, Onarım	21

Tablo 3

+A- ekinin ad köklerinin tema dağılımı

Kök Teması	Adet
Ateş-Su	2
Beden Sağlığı	2
Beden, Organlar, Dokular	1
Beslenme	2
Ceza, Yaptırım	1
Değer Yargıları	1
Değer Yargılarını İçeren Niteleme Adları	4
Duygu, Ruhsal Durum	2
Duyularla Anlaşılan Özellikleri Karşıl原因 Niteleme Adları	1
Fiziksel-Bedensel Özellikleri İçeren Niteleme Adları	1
Giyim	1
Hava, Meteoroloji Olayları	2
Hayvanlar	2
İletişim, Etkileşim	1
İnsan, Kadın, Erkek	1
Kent, Konut, İstihkam	1
Kimlik, Ad, Unvan	1
Oyun, Eğlence, Spor	1
Ölçü, Ağırlık	2
Sanat (Bezeme, Resim, Heykel, Yazıt)	1
Tutsaklık	1
Vücut Salgıları	1
Yaşam Evreleri	1
Yıl, Mevsim, Ay, Gün	2

Tablo 4

+A- ekinin eylem gövdeleri tema dağılımı

Gövde Tema	Adet
Ad, Unvan	1
Akıl, Zihin	1
Askerlik, Savaş, Kahramanlık	1
Beslenme	1
Cinsellik	1
Doğa, Meteoroloji, Hava	2
Duygular, Ruhsal Durum	3
Etkileşim, İletişim	2
Evlilik	1
Fiziksel Gereksinim	1
Giyim	1
Hayvanlarla İlgili Fiiller	2
İnsan ve Bedeni	4
Oyun Eğlence, Spor	1
Sanat	1
Suç, Ceza	1
Temel Kılış, Oluş, Durum	10
Yerleşim, Yurt Tutma	1

Tablo 5

+AD- ekinin ad köklerinin tema dağılımı

Kök Tema	Adet
Beslenme	1
Değer Yargıları	1
Değer Yargılarını İçeren Niteleme Adları	1
Duygu, Ruhsal Durum	1
Duyularla Anlaşılan Özellikleri Karşılıyan Niteleme Adları	1
Fiziksel-Bedensel Özellikleri İçeren Niteleme Adları	2
Hayvanlar	1
İnsan, Kadın, Erkek	1
Kozmogoni, Din, İnanç	1
Miktar, Hacim, Ölçü Bildiren Niteleme Adları	1
Varlıkların Olma ve Bulunmaları	1

Tablo 6

+AD- ekinin eylem gövdelerinin tema dağılımı

Gövde Tema	Adet
Akıl, Zihin	2
Duygular, Ruhsal Durum	1
Fiziksel Gereksinim	1
Hayvanlarla İlgili Fiiller	1
İnsan ve Bedeni	3
Kozmogoni, Din, İnanç	1
Temel Kılış, Oluş, Durum	3

Tablo 7

+Al- ekinin ad köklerinin tema dağılımı

Kök Tema	Adet
Ateş-Su	1
Beden Sağlığı	1
Duygu, Ruhsal Durum	1
Duyularla Anlaşılan Özellikleri Karşılaman Niteleme Adları	1
Kozmogoni, Din, İnanç	1
Varlıkların Olma ve Bulunmaları	1

Tablo 8

+Al- ekinin eylem gövdelerinin tema dağılımı

Gövde Tema	Adet
Duygular, Ruhsal Durum	1
İnsan ve Bedeni	2
Kozmogoni, Din, İnanç	1
Temel Kılış, Oluş, Durum	2

Tablo 9

+Ar- ekinin ad köklerinin tema dağılımı

Kök Tema	Adet
Coğrafya	1
Değer Yargıları	1
Fiziksel-Bedensel Özellikleri İçeren Niteleme Adları	3
Hava, Meteoroloji Olayları	1
Renk Adları	2
Yıl, Mevsim, Ay, Gün	2

Tablo 10

+Ar- ekinin eylem gövdelerinin tema dağılımı

Gövde Tema	Adet
Ateş-Su	1
Bitki	1
Doğa, Meteoroloji, Hava	3
Duygular, Ruhsal Durum	1
Temel Kılış, Oluş, Durum	4

Tablo 11

+DA- ekinin ad köklerinin tema dağılımı

Kök Tema	Adet
Beden, Organlar, Dokular	1
İletişim, Etkileşim	1
Miktar, Hacim, Ölçü Bildiren Niteleme Adları	1
Savaş, Ordu	1
Sesler	1

Tablo 12

+DA- ekinin eylem gövdelerinin tema dağılımı

Gövde Tema	Adet
Etkileşim, İletişim	3
Savaş Araç Gereçleri	1
Temel Kılış, Oluş, Durum	1

Tablo 13

+GAR-/ +KAR- ekinin ad köklerinin tema dağılımı

Kök Tema	Adet
Ateş-Su	1
Beden Sağlığı	1
Beden, Organlar, Dokular	1
Beslenme	1
Bitkiler	1
Değer Yargıları	2
Duygu, Ruhsal Durum	1
Fiziksel-Bedensel Özellikleri İçeren Niteleme Adları	1
Hayvanlar	1
İletişim, Etkileşim	1
Savaş, Gereçleri, Silah, Teçhizat	1
Yer-Yön Adları	1
Yıl, Mevsim, Ay, Gün	1

Tablo 14

+GAR-/ +KAR- ekinin eylem gövdelerinin tema dağılımı

Gövde Tema	Adet
Akıl, Zihin	2
Askerlik, Savaş, Kahramanlık	1
At Binme	1
Beslenme	1
Doğa, Meteoroloji, Hava	1
Duygular, Ruhsal Durum	1
Etkileşim, İletişim	2
Hayvan Yetiştirme, Himaye Etme	2
İnsan ve Bedeni	2
Temel Kılış, Oluş, Durum	1

Tablo 15

+Gİr-/+Kİr- ekinin ad köklerinin tema dağılımı

Kök Tema	Adet
Coğrafya	2
Fiziksel-Bedensel Özellikleri İçeren Niteleme Adları	1
Kent, Konut, İstihkam	1

Tablo 16

+Gİr-/+Kİr- ekinin eylem gövdelerinin tema dağılımı

Gövde Tema	Adet
Doğa, Meteoroloji, Hava	1
İnsan ve Bedeni	1
Temel Kılış, Oluş, Durum	1
Yapı, Konut, Mimari	1

Tablo 17

+İ-/ +U- ekinin ad köklerinin tema dağılımı

Kök Tema	Adet
Beden Sağlığı	1
Değer Yargılarını İçeren Niteleme Adları	3
Duyularla Anlaşılan Özellikleri Karşıllayan Niteleme Adları	3
Fiziksel-Bedensel Özellikleri İçeren Niteleme Adları	1
Yüz Ölçümü, Zaman Nitelik ve İlgilerini İçeren Niteleme Adları	3
Zenginlik, Yoksulluk	1

Tablo 18

+İ-/ +U- ekinin eylem gövdelerinin tema dağılımı

Gövde Tema	Adet
Evlilik	1
Fiziksel Gereksinim	1
İnsan ve Bedeni	1
Kalkınma	1
Temel Kılış, Oluş, Durum	8

Tablo 19

+(I)r- ekinin ad köklerinin tema dağılımı

Kök Tema	Adet
Değer Yargıları	2
Değer Yargılarını İçeren Niteleme Adları	1
Duyularla Anlaşılan Özellikleri Karşılıyan Niteleme Adları	1
Fiziksel-Bedensel Özellikleri İçeren Niteleme Adları	3
Hava, Meteoroloji Olayları	1
Hayvanlar	1
Renk Adları	1
Sanat (Bezeme, Resim, Heykel, Yazıt)	1
Sesler	1

Tablo 20

+(I)r- ekinin eylem gövdelerinin tema dağılımı

Gövde Tema	Adet
Doğa, Meteoroloji, Hava	1
Duygular, Ruhsal Durum	2
Etkileşim, İletişim	1
Fiziksel Gereksinim	1
Temel Kılış, Oluş, Durum	7

Tablo 21

+(I)k- ekinin ad köklerinin tema dağılımı

Kök Tema	Adet
Beden, Organlar, Dokular	2
Coğrafya	2
Değer Yargıları	2
Değer Yargılarını İçeren Niteleme Adları	2
Duygu, Ruhsal Durum	1
Duyularla Anlaşılan Özellikleri Karşılayan Niteleme Adları	1
Düşman	1
Hava, Meteoroloji Olayları	1
İletişim, Etkileşim	2
Kavim ve Boy Adları	1
Kent, Konut, İstihkam	1
Kimlik, Ad, Unvan	1
Kozmogoni, Din, İnanç	1
Miktar, Hacim, Ölçü Bildiren Niteleme Adları	1
Ün, Şan, Şöhret	1
Yer-Yön Adları	3
Yıl, Mevsim, Ay, Gün	2
Yüz Ölçümü, Zaman Nitelik ve İlgilerini İçeren Niteleme Adları	1

Tablo 22.

+(I)k- ekinin eylem gövdelerinin tema dağılımı

Gövde Tema	Adet
Ad, Unvan	3
Akıl, Zihin	1
Askerlik, Savaş, Kahramanlık	1
Doğa, Meteoroloji, Hava	2
Duygular, Ruhsal Durum	2
Etkileşim, İletişim	3
Hayvanlarla İlgili Fiiller	2
İnsan ve Bedeni	2
Kozmogoni, Din, İnanç	1
Temel Kılış, Oluş, Durum	7
Yapı, Konut, Mimari	1
Yerleşim, Yurt Tutma	1

Tablo 23

+IA- ekinin ad köklerinin tema dağılımı

Kök Tema	Adet
Akrabalık	3
Alet, Araç-Gereç Adları	16
Ateş-Su	2
Avcılık	1
Beden Sağlığı	7
Beden, Organlar, Dokular	28
Beslenme	12
Birey, Grup, Arkadaşlık, Komşuluk	2
Bitkiler	8
Cenaze	1
Ceza, Yaptırım	1
Coğrafya	5
Değer Yargıları	11
Değer Yargılarını İçeren Niteleme Adları	24

Tablo23'ün devamı

Duygu, Ruhsal Durum	8
Duyularla Anlaşılan Özellikleri Karşılıyan Niteleme Adları	10
Düşman	1
Edat ve Bağlaçlar	1
Fiziksel-Bedensel Özellikleri İçeren Niteleme Adları	10
Giyim	5
Hava, Meteoroloji Olaylar	1
Hayvan Organ, Doku ve Salgılar	7
Hayvancılık ve Hayvan Bakımı	6
Hayvanlar	19
İletişim, Etkileşim	16
İş, Hizmet	2
Kavim ve Boy Adları	9
Kent, Konut, İstihkam	1
Kimlik, Ad, Unvan	1
Kozmogoni, Din, İnanç	4
Madenler, Mineraller	2
Mal, Mülk, Servet, Takas, Para	8
Meslekler	1
Miktar, Hacim, Ölçü Bildiren Niteleme Adları	6
Ölçü, Ağırlık	8
Özel Ad	1
Renk Adları	2
Sanat (Bezeme, Resim, Heykel, Yazıt)	5
Savaş Gereçleri, Silah, Teçhizat	9
Savaş, Ordu	3
Sayı Adları	1
Sesler	7
Tarım	1
Ticaret, Endüstri	2
Ünlem	2
Vücut Salgıları	3
Yer-Yön Adları	6
Yıl, Mevsim, Ay, Gün	4

Yol, Geçit	2
Yüz Ölçümü, Zaman Nitelik ve İlgilerini İçeren Niteleme Adları	1
Zaman, Çağ, Devir	1
Zamirler	2
Zanaat, Yapı İşleri	4

Tablo 24

+IA- ekinin eylem gövdelerinin tema dağılımı

Gövde Tema	Adet
Ad, Unvan	21
Akıl, Zihin	7
Askerlik, Savaş, Kahramanlık	11
Ateş-Su	1
Avcılık	2
Beslenme	16
Bitki	4
Cenaze	1
Cinsellik	1
Doğa, Meteoroloji, Hava	1
Duygular, Ruhsal Durum	10
Etkileşim, İletişim	50
Evlilik	1
Fiziksel Gereksinim	3
Giyim	3
Hayvan Sesleri	3
Hayvan Yetiştirme, Himaye Etme	12
Hayvanlarla İlgili Fiiller	11
İnsan ve Bedeni	40
İş, Hizmet	3
Kozmogoni, Din, İnanç	5
Oyun, Eğlence, Spor	1
Sanat	3
Savaş Araç Gereçleri	1

Tablo 24'ün devamı

Sesler	4
Suç, Ceza	1
Tarım	1
Temel Kılış, Oluş, Durum	63
Yapı, Konut, Mimari	2
Yazı, Yazıt	1
Zanaat, Bakım, Onarım	20

Tablo 25

+lAn- ekinin ad köklerinin tema dağılımı

Kök Tema	Adet
Akrabalık	2
Alet, Araç-Gereç Adları	8
Ateş-Su	2
Avcılık	1
Beden, Organlar, Dokular	12
Beslenme	7
Birey, Grup, Arkadaşlık, Komşuluk	1
Bitkiler	20
Coğrafya	6
Değer Yargıları	7
Değer Yargılarını İçeren Niteleme Adları	16
Duygu, Ruhsal Durum	6
Duyularla Anlaşılan Özellikleri Karşılayan Niteleme Adları	6
Fiziksel-Bedensel Özellikleri İçeren Niteleme Adları	5
Giyim	13
Gökyüzü, Gök Cisimleri	1
Hayvan Organ, Doku ve Salgılar	8
Hayvancılık ve Hayvan Bakımı	1
Hayvanlar	14
İletişim, Etkileşim	4
İnsan, Kadın, Erkek	9

Tablo 25'in devamı

İş, Hizmet	1
Kavim ve Boy Adları	3
Kent, Konut, İstihkam	7
Kimlik, Ad, Unvan	1
Kozmogoni, Din, İnanç	1
Mal, Mülk, Servet, Takas, Para	6
Meslekler	2
Miktar, Hacim, Ölçü Bildiren Niteleme Adları	2
Oyun, Eğlence, Spor	1
Renk Adları	1
Savaş Gereçleri, Silah, Teçhizat	5
Sayı Adları	1
Tarım	2
Unvanlar, Rütbeler	1
Ün, Şan, Şöhret	1
Vücut Salgıları	1
Yer-Yön Adları	5
Zaman, Çağ, Devir	1

Tablo 26

+lAn- ekinin eylem gövdelerinin tema dağılımı

Gövde Tema	Adet
Ad, Unvan	6
Akıl, Zihin	3
Askerlik, Savaş, Kahramanlık	1
At Binme	1
Ateş-Su	1
Avcılık	1
Beslenme	5
Bitki	19
Cinsellik	1
Devlet Kurma, Devletleşme	1
Doğa, Meteoroloji, Hava	8
Duygular, Ruhsal Durum	19
Etkileşim, İletişim	15
Evlilik	4
Fiziksel Gereksinim	1
Giyim	14
Hayvan Yetiştirme, Himaye Etme	6
Hayvanlarla İlgili Fiiller	11
İnsan ve Bedeni	13
İş, Hizmet	4
Kalkınma	1
Kozmogoni, Din, İnanç	1
Oyun, Eğlence, Spor	1
Savaş Araç Gereçleri	4
Tarım	2
Temel Kılış, Oluş, Durum	39
Yerleşim, Yurt Tutma	7
Zanaat, Bakım, Onarım	1

Tablo 27

+lAş- ekinin ad köklerinin tema dağılımı

Kök Tema	Adet
Beden, Organlar, Dokular	3
Birey, Grup, Arkadaşlık, Komşuluk	4
Değer Yargıları	1
Düşman	2
Giyim	1
Hayvanlar	2
İletişim, Etkileşim	3
İnsan, Kadın, Erkek	2
Madenler, Mineraller	1
Yer-Yön Adları	1

Tablo 28

+lAş- ekinin eylem gövdelerinin tema dağılımı

Gövde Tema	Adet
Etkileşim, İletişim	12
Oyun, Eğlence, Spor	6
Temel Kılış, Oluş, Durum	2

Tablo 29.

+lAt- ekinin ad köklerinin tema dağılımı

Kök Tema	Adet
Beden, Organlar, Dokular	1
Hayvancılık ve Hayvan Bakımı	1
Tarım	1
Yıl, Mevsim, Ay, Gün	1

Tablo 30

+lAt- ekinin eylem gövdelerinin tema dağılımı

Gövde Tema	Adet
Hayvan Yetiştirme, Himaye Etme	1
Tarım	1
Temel Kılış, Oluş, Durum	2

Tablo 31

+lAn-dUr- ekinin ad köklerinin tema dağılımı

Kök Tema	Adet
Değer Yargıları	1
Değer Yargılarını İçeren Niteleme Adları	1
Mal, Mülk, Servet, Takas, Para	1

Tablo 32

+lAn-dUr- ekinin eylem gövdelerinin tema dağılımı

Gövde Tema	Adet
Etkileşim, İletişim	2
Temel Kılış, Oluş, Durum	1

Tablo 33

+rA-/rI- ekinin ad köklerinin tema dağılımı

Kök Tema	Adet
Sesler	5

Tablo 34

+rA-/rI- ekinin eylem gövdelerinin tema dağılımı

Gövde Tema	Adet
Hayvan Sesleri	2
Sesler	3

Tablo 35

+(I)rKA- ekinin ad köklerinin tema dağılımı

Kök Tema	Adet
Duygu, Ruhsal Durum	1

Tablo 36

+(I)rKA- ekinin eylem gövdelerinin tema dağılımı

Gövde Tema	Adet
Duygular, Ruhsal Durum	1

Tablo 37

+sA- ekinin ad köklerinin tema dağılımı

Kök Tema	Adet
Ateş-Su	1
Beden, Organlar, Dokular	1
Beslenme	5
Bitkiler	4
Değer Yargıları	1
Değer Yargılarını İçeren Niteleme Adları	4
Duyularla Anlaşılan Özellikleri Karşılıyan Niteleme Adları	1
Hayvanlar	1
Kent, Konut, İstihkam	1
Ticaret, Endüstri	1

Tablo 38

+sA- ekinin eylem gövdelerinin tema dağılımı

Gövde Tema	Adet
Akıl, Zihin	1
Beslenme	11
Duygular, Ruhsal Durum	2
Etkileşim, İletişim	1
Fiziksel Gereksinim	1
İnsan ve Bedeni	1
Temel Kılış, Oluş, Durum	3

Tablo 39

+sI- ekinin ad köklerinin tema dağılımı

Kök Tema	Adet
Ateş-Su	1
Beslenme	1
Duyularla Anlaşılan Özellikleri Karşıllayan Niteleme Adları	2
Vücut Salgıları	1

Tablo 40

+sI- ekinin eylem gövdelerinin tema dağılımı

Gövde Tema	Adet
Beslenme	1
Duygular, Ruhsal Durum	1
Temel Kılış, Oluş, Durum	3

Tablo 41

+sIn- ekinin ad köklerinin tema dağılımı

Kök Tema	Adet
Beslenme	1
Ceza, Yaptırım	1
Coğrafya	1
Fiziksel-Bedensel Özellikleri İçeren Niteleme Adları	1
İnsan, Kadın, Erkek	1
Kent, Konut, İstihkam	1

Tablo 42

+sIn- ekinin eylem gövdelerinin tema dağılımı

Gövde Tema	Adet
Beslenme	1
Duygular, Ruhsal Durum	1
Etkileşim, İletişim	1
İnsan ve Bedeni	1
Temel Kılış, Oluş, Durum	1
Yerleşim, Yurt Tutma	1

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ

Çalışma kapsamında Türk dili tarihinin önemli dönemlerinden olan Karahanlı Türkçesinin addan eylem yapım ekleri incelenmiştir. Dönem eserlerinde bulunan addan eylem yapım ekiyle türetilmiş eylemlerin ve ad köklerinin anlam temaları çıkarılmıştır. Çalışmamıza konu olan eserler; Dîvânu Lugâti't-Türk, Kutadgu Bilig, Atabetü'l-Hakayık, ve Kur'an Tercümesi'dir. Divan-ı Hikmet 16. Yüzyıldan sonra istinsah edildiği için Karahanlı Türkçesinin değil Çağatay Türkçesinin özelliklerini taşımamaktadır. Bu nedenle inceleme yaptığımız eserler arasında bulunmamaktadır.

Türetim eklerinden olan addan eylem yapım eklerinin tematik açıdan tercihlerinin incelendiği bu çalışma, dört bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölüm olan giriş bölümünde çalışmamızın temelini oluşturan terimleri Kavram, Kavram Alanı, Eşdizimlilik, Sözcük, Sözcük Yapımı ve Türetme başlıkları altında tanımladık.

İkinci bölümde çalışma sahamız olan Karahanlı Türkçesi hakkında ve Karahanlı Türkçesinin Türk dili tarihindeki yerinden bahsettik. Ardından Karahanlı Türkçesi üzerine yapılmış olan ve yararlanacağımız çalışmalardan kısaca söz ettik.

Üçüncü bölümde Karahanlı Türkçesinin addan eylem yapım eklerini sıraladık ve her eki ad temalarına göre sınıflandırarak örnekleriyle birlikte sunduk. Ad köklerinin temasını esas alarak listelediğimiz sözcüklerin eylem temalarını ise her başlığın altında açıkladık. Üçüncü bölüm altında incelediğimiz ekler şu şekildedir: “+A-, +AD-, +Al-, +Ar-, +DA-, +GAR-/+KAr-, +Gİr-/+Kİr-, +I-/+U-, +(I)r-, +Ik-/+Uk-, +lA-, +rA-/+rI-, +(I)rKA-/+(I)rGA-, +sA-, +sI-, +sIn-”

Dördüncü bölümde tespit ettiğimiz sözcüklerin tematik olarak dağılımlarını verdiğimiz tablolar bulunmaktadır. Her ek için kök temasının ve gövde temasının bulunduğu ikişer tablo bulunmaktadır.

Herkesçe kabul edilmiş addan eylem türeten ekler dışında tespit ettiğimiz ekler de bulunmaktadır. Onlar için ayrı başlıklar açılmamış olup bu bölümde bahsi geçen ekler hakkında bilgilendirme yapılacaktır.

Sonuç olarak, çalışma sürecinde 704 adet addan türemiş eylem tespit edilmiştir. Bu eylemlerin 35 tanesi +A- ekiyle, 12 tanesi +AD- ekiyle, 6 tanesi +Al- ekiyle, 10 tanesi +Ar- ekiyle, 5 tanesi +DA- ekiyle, 14 tanesi +GAr-/+KAr- ekiyle, 4 tanesi +Gİr-/+Kİr- ekiyle, 12 tanesi +I-/+U- ekiyle, 12 tanesi +(I)r- ekiyle, 26 tanesi +(I)k-/+(U)k- ekiyle, 303 tanesi +lA- ekiyle, 189 tanesi +lA- ekinin alt başlığı olarak incelediğimiz +lAn- ekiyle, 3 tanesi +lA- ekinin alt başlığı olarak incelediğimiz +lAn-dUr- ekiyle, 20 tanesi +lA- ekinin alt başlığı olarak incelediğimiz +lAş- ekiyle, 4 tanesi +lA- ekinin alt başlığı olarak incelediğimiz +lAt- ekiyle, 5 tanesi +rA-/+rI- ekiyle, 1 tanesi +(I)rGA-/+(I)rKA- ekiyle, 20 tanesi +sA- ekiyle, 5 tanesi +sI- ekiyle ve 6 tanesi +sIn- ekiyle türetilmiştir. Geriye kalan 12 eylem gramerlerde tespit edemediğimiz fakat inceleme esnasında saptadığımız eklerden oluşmaktadır. Bahsi geçen ekler şu şekildedir:

+D-

boğad-/buğad- (<boğa/buğa “boğa”) (Ünlü, 2012: 141) “boğalanmak, boğa olmak” (Ünlü, 2012: 141)

buzluğu **boğattı** “Buzağı, boğa oldu.” (DLT,CII,308-9)

Clauson, eylemin orijinalinin “*buğad-*” şeklinde olduğunu belirtmektedir. Ayrıca kök olarak “*buğa*” adını esas almıştır. (Clauson, 1972: 313)

yağıt- (<yağı “düşman”) (Ünlü, 2012: 922) “düşmanlık etmek” (Ünlü, 2012: 923)
(DLT,CIII,53-4)

Clauson, “*yağıt-*” maddesinde eylemi açıklarken (d-) şeklinde bir ifadeyi de eylemin yanına yazmıştır. (Clauson, 1972: 901) Karahanlı Türkçesi’nde t- şeklinde bir addan eylem bulunmamasına rağmen farklı bir lehçede kullanılan “*yağıt-*” eylemi Karahanlı Türkçesi’nin

sözvarlığında bulunmaktadır. “*yağık-*” ve “*yağıt-*” eylemlerinin her ikisinin de anlamı aynıdır.

+dar-

yoğdar- (<yok “yok”) (Ünlü, 2012: 1008) “yok etmek” (Ünlü, 2012: 1011)

yoğdarıp tenj törütügli “Nesneyi yoktan oluşturma anlamında esma-ı hüsnâ’dan bir isim” (TİEM 73 14r/4)

+dar- eki tahminimizce +DA- addan eylem yapım eki ile -r- eylemden eylem yapım ekinin kalıplaşmasıyla oluşmuştur. +lA- addan eylem ekinde sıkça gördüğümüz +lAn-, +lAş-, +lAt- şekillerinde de olduğu gibi bir durum mevcuttur. Fakat bu ekle ilgili incelemiş olduğumuz Suat Ünlü’nün *Karahanlı Türkçesi Sözlüğü* adlı eserinde tek örnek bulunmaktadır. Yapım eki alabilen bir ek olan +DA- ekinin genişletilmiş bir biçimi olduğu kanaatindeyiz. (Deny, 2009: 471) Yine adı geçen eserde eylemin “*yoğda-*” biçimi bulunmamaktadır.

+ğun-

boşğun- (<boş “boş, serbest, hür, boşanmış”) (Ünlü, 2012: 143) “boş kalmak, boş olmak, işten yorulmak” (Ünlü, 2012: 143)

er eligi **boşğundi** “Adamın eli boş kaldı.” (DLT,CII,238-2)

Clauson, +ğun- ekinin biçim bilgisi açısından mümkün olmadığını ifade etmektedir. “*boşğun-*” eyleminin aslının “*boşun-*” olduğunu belirtmektedir. Eylem Divanü Lügati’t-Türk’tе geçmektedir ve Clauson, Kaşgarlı’nın yanlış bir benzetme ile -ğ- ekinin eklenmiş olabileceğini ileri sürmüştür. (Clauson, 1972: 379) Divanü Lügati’t-Türk’teki biçimi “*boşğun-*” olduğu için bu eki de incelememize dahil ettik.

+in-

tersin- (<ters “ters”) (Ünlü, 2012: 790) “terslemek” (Ünlü, 2012: 791)

beg anar **tersindi** “Bey, onu tersledi.” (DLT,CII,240-26)

Clauson, “*tersin-*” eylemini incelediği madde başında “*ters-*” eylemi ile “*ters*” adı arasında eşs eşlilik bulunduğunu belirtiyor. (Clauson, 1972: 553) Fakat çalışmamız için kullandığımız *Karahanlı Türkçesi Sözlüğü*’nde “*ters-*” şeklinde bir eylem bulunmamaktadır. “*ters*” maddesi altında “*ters bol-*” şeklinde bir eylem açıklanmıştır. Bu birleşik eylemin anlamı ise “*fena olmak, fenalaşmak*” şeklinde verilmiştir (Ünlü, 2012: 790-791) ancak biz “*tersin-*” eyleminin “*fenalaşmak*” anlamı ile ilgisi olmadığından eylemin kökünü “*ters*” adından alarak eki *+in-* şeklinde kabul ettik.

+it-

terit- (<ter “ter”) (Ünlü, 2012: 787) “terlemek” (Ünlü, 2012: 789)
er **teritti** “Adam terledi.” (DLT,CII,303-14)

Clauson “*terit-*” eyleminin aslının “*terid-*” olduğunu belirtmiş ve kökünü “*ter*” adından almıştır. Bahsi geçen eylemin “*terit-*” biçimini alabileceği iki yoldan bahseder. Eylemin kökü ya “*teri (deri)*” adından alınacak ve “*teri ötti (deriden ter çıktı)*” şeklinde bir birleşik eylemin “ö-” sesinin düşmesiyle kaynaşmasından oluşacak ya da kök “*ter*” adından alınacak ve “*ter attı (vücut teri dışarı attı)*” şeklinde bir birleşik eylemin “a-” sesinin düşmesiyle tek bir eyleme dönüşmesinden oluşacak. (Clauson, 1972: 536) Kaynak olarak kullandığımız *Karahanlı Türkçesi Sözlüğü*’nde de “*terit-*” madde başında söz konusu eyleme karşılık olarak “ter öt- ve ter at-” eylemleri verilmiştir. (Ünlü, 2012: 789)

+II-

çoğul- (<çoğ “zincir, bağ”) (Ünlü, 2012: 191) “bağlanmak, bohçalanmak” (Ünlü, 2012: 192)
(DLT,CII,133-1)

işil- (<iş “iş, amel”) (Ünlü, 2012: 332) “işe yatmak, işe yordam hasıl etmek” (Ünlü, 2012: 334)

anın eligi işka **işildi** “Onun eli işe yattı.” (DLT,CI,197-11)

+ıla-

çifıla- (<çif “yansıma sözcük”) (Clauson, 1972: 393) “çığıl çığıl ses vermek; şıra kaynarken ses vermek” (Ünlü, 2012: 181)

küp **çifıladı** “Küp, çığıl çığıl ses verdi.” (DLT,CIII,325-22)

tıkıla- (<tık “yansıma sözcük”) “tık diye ses çıkarmak” (Ünlü, 2012: 798)

tıkıladı neñ “Nesne, tık diye ses çıkardı” (DLT,CIII,326-3)

“çifıla-” ve “tıkıla-” eylemlerinin her ikisinde de ek aslında la- addan eylem yapım eki olmalıdır. Ad köklerinin “çif” ve “tık” olmasından sebep /ı/ sesi yardımcı ses olmalıdır. Fakat la- addan eyleminin böyle bir örneği bulunmadığından eki ıla- şeklinde burada açıklamayı uygun gördük.

+lı-

tumlı- (<tum “soğuk”) (Ünlü, 2012: 829) “soğumak, üşümek” (Ünlü, 2012: 829)

suw **tumlıdı** “Su soğudu.” (DLT,CIII,294-25)

Clauson, “tumlı-” eylemini “tum” adından almıştır. “+la-” addan eylem eki yerine “+lı-” şeklinde bir ek kullanılmış olabileceğini ifade etmektedir. (Clauson, 1972: 506)

+ş-

çergeş- (<çerig “asker, ordu”) (Ünlü, 2012: 180) “düşman üzerine ordu halinde yürümek, saf olmak, sıralanmak, dizilmek” (Ünlü, 2012: 179)

kelse abañ terkenim

“Eğer beyim gelirse ailemin hali iyi olur, kabilem

etilgemet türkünüm

dağılmaz, şimdi ordu toplanıyor.”

tarılmağay türkünüm

(DLT,CII,209-23)

emdi, çerig **çergeşür**

Clauson, “çergeş-” eyleminin kökünü “çerig” adından almıştır. Karşılıklı yapma bildiren bir eylem olduğunu belirtmiştir. (Clauson, 1972: 429) Buna göre eylem çerig+(e)ş- şeklinde türetilmiştir.

Çalışmamızın amacı, Karahanlı Türkçesi addan eylem yapım eklerinin tercih ettiği kavram temalarının tespit edilmesidir. Tablolarda listelenen eklerin ve temaların yüzdesel olarak verileri aşağıda sunulmuştur.

+A- eki, toplamda 35 adet sözcük türetmiştir. Ekin eklendiği ad kökünün %11’i “Değer Yargılarını İçeren Niteleme Adları” temasındadır. %6 oranla “Ateş-Su”, “Beden Sağlığı”, “Beslenme”, “Duygu, Ruhsal Durum”, Hava, Meteoroloji Olayları”, “Hayvanlar”, “Ölçü, Ağırlık”, “Yıl, Mevsim, Ay, Gün” temalı ad kökleri tercih edilmiştir. Geriye kalan temaların yani “Beden, Organlar, Dokular”, “Ceza, Yaptırım”, “Değer Yargıları”, “Duyularla Anlaşılan Özellikleri Karşıllayan Niteleme Adları”, Fiziksel-Bedensel Özellikleri İçeren Niteleme Adları”, “Giyim”, “İletişim, Etkileşim”, “Kent, Konut, İstihkam”, “Kimlik, Ad, Unvan”, “Oyun, Eğlence, Spor”, “Sanat (Bezeme, Resim, Heykel, Yazıt)”, “Tutsaklık”, “Vücut Salgıları”, “Yaşam Evreleri” başlıklı ad kökü temalarının oranı ise %3’tür.

+A- ekinin türettiği eylemlerin tema oranları ise şu şekildedir: “Temel Kılış, Oluş, Durum” temalı eylem oranı %28’dir. “İnsan ve Bedeni” temasının oranı %11’dir. “Duygular, Ruhsal Durum” başlıklı eylem teması %8 oranla eylem türetmiştir. “Doğa, Meteoroloji, Hava”, “Etkileşim, İletişim” ve “Hayvanlarla İlgili Fiiller” başlıklı temada yer alan eylemlerin oranı %6’dır. “Ad, Unvan”, “Akıl, Zihin”, “Askerlik, Savaş, Kahramanlık”, “Beslenme”, “Cinsellik”, “Evlilik”, “Fiziksel Gereksinim”, “Giyim”, “Oyun, Spor, Eğlence”, “Sanat”, “Suç, Ceza”, “Yerleşim, Yurt Tutma” temalarının oranı ise %3’tür.

+AD- eki ile türetilmiş sözcük sayısı 12 adettir. Ekin birlikte kullanıldığı adların %17’si “Fiziksel-Bedensel Özellikleri İçeren Niteleme Adları” ad teması ile kurulmuştur. “Beslenme”, “Değer Yargıları”, “Değer Yargılarını İçeren Niteleme Adları”, “Duygu, Ruhsal Durum”, “Duyularla Anlaşılan Özellikleri Karşıllayan Niteleme Adları”, “Hayvanlar”, “İnsan, Kadın, Erkek”, “Kozmogoni, Din, İnanç”, “Miktar, Hacim, Ölçü

Bildiren Niteleme Adları” ve *“Varlıkların Olma ve Bulunmaları”* başlıklı temaların oranı da %8’dir.

+AD- ekinin türettiği eylemlerin %25’i *“İnsan ve Bedeni”* ve *“Temel Kılış, Oluş, Durum”* temalarında. *“Akıl, Zihin”* temasının oranı %17 şeklindedir. *“Duygular, Ruhsal Durum”*, *“Fiziksel Gereksinim”*, *“Hayvanlarla İlgili Fiiller”*, *“Kozmogoni, Din, İnanç”* başlıklı temaların oranı ise %8’dir.

+Al- eki ile türetilmiş sözcük sayısı 6 adettir. Ekin eklendiği adların temalara dağılımı birer adet şeklindedir. Bir temada yoğunluk bulunmadığından 6 temanın oranı da %16’dır.

+Al- eki, %33 oranla *“İnsan ve Bedeni”* ve *“Temel Kılış, Oluş, Durum”* temalarında yer alan eylemler türetmiştir. *“Duygular, Ruhsal Durum”* ve *“Kozmogoni, Din, İnanç”* temalarının oranı ise %17’dir.

+Ar- ekiyle türetilen sözcük sayısı 10 adettir. *“Fiziksel-Bedensel Özellikleri İçeren Niteleme Adları”* temalı ad köklerinin oranı %30’dur. *“Renk Adları”* ve *“Yıl, Mevsim, Ay, Gün”* temalarının oranı %20’dir. Geriye kalan *“Coğrafya”*, *“Değer Yargıları”* ve *“Hava, Meteoroloji Olayları”* temalarının oranı ise %10’dur.

+Ar- ekinin türettiği *“Temel Kılış, Oluş, Durum”* temalı eylemlerin oranı %40’dır. *“Doğa, Meteoroloji, Hava”* temasının oranı %30’dur. *“Ateş-Su”*, *“Bitki”* ve *“Duygular, Ruhsal Durum”* temalarının oranı ise %10’dur.

+DA- ekiyle türetilmiş sözcük sayısı 5 adettir. Bu sözcüklerin hepsinin ad kökü farklı temalarda bulunmaktadır. Her temada birer sözcük bulunduğundan 5 temanın da oranı %20’dir.

+DA- ekinin türettiği eylemlerin %60’ı *“Etkileşim, İletişim”* temasında bulunmaktadır. *“Savaş Araç Gereçleri”* ve *“Temel Kılış, Oluş, Durum”* temalarının oranı ise %20’dir.

+GAR-/KAR- ekiyle türetilen sözcük sayısı 14 adettir. “Değer Yargıları” temalı ad köklerinin oranı %14’tür. Geriye kalan “Ateş-Su”, “Beden Sağlığı”, “Beden, Organlar, Doku”, “Beslenme”, “Bitkiler”, “Duygu, Ruhsal Durum”, “Fiziksel-Bedensel Özellikleri İçeren Niteleme Adları”, “Hayvanlar”, “İletişim, Etkileşim”, “Savaş Araç Gereçleri”, “Yer-Yön Adları”, “Yıl, Mevsim, Ay, Gün” temalarının oranı da %7’dir.

+GAR-/KAR- ekinin türettiği eylemlerin tema dağılımı şu şekildedir: “Akıl, Zihin”, “Etkileşim, İletişim”, “Hayvan Yetiştirme, Himaye Etme” ve “İnsan ve Bedeni” temalarının oranı %14’tür. “Askerlik, Savaş, Kahramanlık”, “At Binme”, “Beslenme”, “Doğa, Meteoroloji, Hava”, “Duygular, Ruhsal Durum”, “Temel Kılış, Oluş, Durum” temalarının oranı ise %7’dir.

+GİR-/KİR- ekinin türettiği sözcükler 4 adettir. Bu sözcüklerin %50’si “Coğrafya” temalı ad kökleriyle kurulmuştur. “Fiziksel-Bedensel Özellikleri İçeren Niteleme Adları” ve “Kent, Konut, İstihkam” temalarının oranı ise %25’tir.

+GİR-/KİR- ekinin türettiği eylemlerin eylem temalarında bir yoğunlaşma bulunmamaktadır. 4 ayrı temaya birer adet dağılan eylemlerin temalarının her birinin oranı %25’tir.

+I-/U- ekinin türetmiş olduğu sözcük sayısı 12 adettir. Bu sözcüklerden “Değer Yargılarını İçeren Niteleme Adları”, “Duyularla Anlaşılan Özellikleri Karşılıyan Niteleme Adları” ve “Yüz Ölçümü, Zaman Nitelik ve İlgilerini İçeren Niteleme Adları” temalı ad köklerinin oranı %25’tir. “Beden Sağlığı”, “Fiziksel-Bedensel Özellikleri İçeren Niteleme Adları” ve “Zenginlik, Yoksulluk” temalarının oranı ise %8’dir.

+I-/U- ekiyle türetilen eylemlerin %67’si “Temel Kılış, Oluş, Durum” eylem temasında yer almaktadır. “Evlilik”, “Fiziksel Gereksinim”, “İnsan ve Bedeni”, “Kalkınma” temalarının oranı ise %8’dir.

+(İ)r- ekiyle türetilmiş sözcüklerin sayısı 12 adettir. Sözcüklerin %25’i “Fiziksel-Bedensel Özellikleri İçeren Niteleme Adları” temalı ad köklerinden oluşmaktadır. “Değer Yargıları” temasının oranı %17’dir. “Değer Yargılarını İçeren Niteleme Adları”, “Duyularla Anlaşılan Özellikleri Karşılıyan Niteleme Adları”, “Hava, Meteoroloji

Olayları”, “*Hayvanlar*”, “*Renk Adları*”, “*Sanat (Bezeme, Resim, Heykel, Yazıt)*”, “*Sesler*” adlı temaların oranı ise %8’dir.

+ (I)r- ekinin türettiği “*Temel Kılış, Oluş, Durum*” temalı eylemlerin oranı %58’dir. “*Duygular, Ruhsal Durum*” temasının oranı %17’dir. “*Doğa, Meteoroloji, Hava*”, “*Etkileşim, İletişim*” ve “*Fiziksel Gereksinim*” temalarının oranı ise %8’dir.

+ (I)k- ekinin türettiği sözcükler 25 adettir. “*Yer-Yön Adları*” temalı ad köklerinin oranı %12’dir. “*Beden, Organlar, Dokular*”, “*Coğrafya*”, “*Değer Yargıları*”, “*Değer Yargılarını İçeren Niteleme Adları*”, “*İletişim, Etkileşim*” ve “*Yıl, Mevsim, Ay, Gün*” başlıklı temaların oranı %8’dir. *Duygu, Ruhsal Durum*”, “*Duyularla Anlaşılan Özellikleri İçeren Niteleme Adları*”, “*Düşman*”, “*Hava, Meteoroloji Olayları*”, “*Kavim ve Boy Adları*”, “*Kent, Konut, İstihkam*”, “*Kimlik, Ad, Unvan*”, “*Kozmogoni, Din, İnanç*”, “*Miktar, Hacim, Ölçü Bildiren Niteleme Adları*”, “*Ün, Şan, Şöhret*”, “*Yüz Ölçümü, Zaman Nitelik ve İlgilerini İçeren Niteleme Adları*” temalı ad köklerinin oranı ise %4’tür.

+ (I)k- ekiyle türetilen “*Temel Kılış, Oluş, Durum*” temalı eylemlerin oranı %28’dir. “*Ad, Unvan*” ve “*Etkileşim, İletişim*” temalarının dağılımı %12 şeklindedir. “*Doğa, Meteoroloji, Hava*”, “*Duygular, Ruhsal Durum*”, “*Hayvanlarla İlgili Fiiller*” ve “*İnsan ve Bedeni*” temalarının oranı ise %8’dir. “*Akıl, Zihin*”, “*Askerlik, Savaş, Kahramanlık*”, “*Kozmogoni, Din, İnanç*”, “*Yapı, Konut, Mimari*”, “*Yerleşim, Yurt Tutma*” adlı temalarının oranı %4’tür.

+ I A- eki listelerimizin en çok sözcük türeten ekidir. Türettiği sözcük sayısı 303 adettir. Sözcüklerin %9’u “*Beden, Organlar, Dokular*” temalı ad köklerinden oluşmaktadır. “*Değer Yargılarını İçeren Niteleme Adları*” temasının oranı %8’dir. “*Hayvanlar*” temasının oranı %6’dır. “*Alet, Araç-Gereç Adları*” ve “*İletişim, Etkileşim*” adlı temaların oranı %5’tir. “*Beslenme*” ve “*Değer Yargıları*” adlı temaların oranı %4’tür. “*Bitkiler*”, “*Duygu, Ruhsal Durum*”, “*Duyularla Anlaşılan Özelliklerini Karşıllayan Niteleme Adları*”, “*Fiziksel-Bedensel Özellikleri İçeren Niteleme Adları*”, “*Kavim ve Boy Adları*”, “*Mal, Mülk, Servet, Takas, Para*”, “*Ölçü, Ağırlık*”, “*Savaş Gereçleri, Silah, Teçhizat*” temalarının oranı %3’tür. “*Beden Sağlığı*”, “*Coğrafya*”, “*Giyim*”, “*Hayvan Organ, Doku ve Salgılar*”, “*Hayvancılık ve Hayvan Bakımı*”, “*Miktar, Hacim, Ölçü Bildiren Niteleme Adları*”, “*Sanat*

(*Bezeme, Resim, Heykel, Yazıt*), “*Sesler*” ve “*Yer-Yön Adları*” temalarının oranı %2’dir. “*Akrabalık*”, “*Kozmogoni, Din, İnanç*”, “*Savaş, Ordu*”, “*Vücut Salgıları*”, “*Yıl, Mevsim, Ay, Gün*” ve “*Zanaat, Yapı İşleri*” temalarının oranı %1’dir. “*Ateş-Su*”, “*Birey, Grup, Arkadaşlık, Komşuluk*”, “*İş, Hizmet*”, “*Madenler, Mineraller*”, “*Renk Adları*”, “*Ticaret, Endüstri*”, “*Ünlem*”, “*Yol, Geçit*” ve “*Zamirler*” adlı temaların oranı %0,6’dır. “*Avcılık*”, “*Cenaze*”, “*Ceza, Yaptırım*”, “*Düşman*”, “*Edat ve Bağlaçlar*”, “*Hava, Meteoroloji Olaylar*”, “*Kent, Konut, İstihkam*”, “*Kimlik, Ad, Unvan*”, “*Meslekler*”, “*Özel Ad*”, “*Sayı Adları*”, “*Tarım*”, “*Yüz Ölçümü, Zaman Nitelik ve İlgilerini İçeren Niteleme Adları*” ve “*Zaman, Çağ, Devir*” temalarının oranı ise %0,3’tür.

+IA- ekinin türetmiş olduğu eylemlerin %21’i “*Temel Kılış, Oluş, Durum*” temalıdır. “*Etkileşim, İletişim*” temasının oranı %16’dır. “*İnsan ve Bedeni*” ad temasının oranı %13’tür. “*Ad, Unvan*” ve “*Zanaat, Bakım, Onarım*” temalarının oranı %7’dir. “*Beslenme*” adlı temanın oranı %5’tir. “*Askerlik, Savaş, Kahramanlık*”, “*Hayvan Yetiştirme, Himaye Etme*” ve “*Hayvanlarla İlgili Fiiller*” temalarının oranı %4’tür. “*Duygular, Ruhsal Durum*” adlı temanın oranı %3’tür. “*Akıllık, Zihin*” ve “*Kozmogoni, Din, İnanç*” temalarının oranı %2’dir. “*Bitki*”, “*Fiziksel Gereksinim*”, “*Giyim*”, “*Hayvan Sesleri*”, “*İş, Hizmet*”, “*Sanat*”, “*Sesler*” temalarının oranı %1’dir. “*Avcılık*” ve “*Yapı, Konut, Mimari*” temalarının oranı %0,6’dır. “*Ateş-Su*”, “*Cenaze*”, “*Cinsellik*”, “*Doğa, Meteoroloji, Hava*”, “*Evlilik*”, “*Oyun, Eğlence, Spor*”, “*Savaş Araç Gereçleri*”, “*Suç, Ceza*”, “*Tarım*” ve “*Yazı, Yazıt*” temalarının oranı ise %0,3’tür.

+IAn- ekinin türetmiş olduğu sözcük sayısı 189 adettir. Bu sözcüklerin %11’i “*Bitkiler*” temalı ad köklerinden oluşmaktadır. “*Değer Yargılarını İçeren Niteleme Adları*” temasının oranı %8’dir. “*Giyim*” ve “*Hayvanlar*” temalarının oranı %7’dir. “*Beden, Organlar, Dokular*” temasının oranı %6’dır. “*İnsan, Kadın, Erkek*” temasının oranı %5’tir. “*Alet, Araç-Gereç Adları*”, “*Beslenme*”, “*Değer Yargıları*”, “*Hayvan Organ, Doku, Salgılar*” ve “*Kent, Konut, İstihkam*” adlı temaların oranı %4’tür. “*Coğrafya*”, “*Duygu, Ruhsal Durum*”, “*Duyularla Anlaşılan Özellikleri Karşıllayan Niteleme Adları*”, “*Fiziksel-Bedensel Özellikleri Karşıllayan Niteleme Adları*”, “*Mal, Mülk, Servet, Takas, Para*”, “*Savaş Gereçleri, Silah, Teçhizat*” ve “*Yer-Yön Adları*” temalarının oranı %3’tür. “*İletişim, Etkileşim*” ve “*Kavim ve Boy Adları*” temalarının oranı %2’dir. “*İnsan, Kadın, Erkek*”, “*Akrabalık*”, “*Ateş-Su*”, “*Meslekler*”, “*Miktar, Hacim, Ölçü Bildiren Niteleme Adları*”,

“Tarım” temalarının oranı %1’dir. “Avcılık”, “Birey, Grup, Arkadaşlık, Komşuluk”, “Gökyüzü, Gök Cisimleri”, “Hayvancılık ve Hayvan Bakımı”, “İş, Hizmet”, “Kimlik, Ad, Unvan”, “Kozmogoni, Din, İnanç”, “Oyun, Eğlence, Spor”, “Renk Adları”, “Sayı Adları”, “Unvanlar, Rütbelere”, “Ün, Şan, Şöhret”, “Vücut Salgıları” ve “Zaman, Çağ, Devir” temalarının oranı ise %0,5’tir.

+lAn- ekinin türettiği eylemlerin %21’i “Temel Kılış, Oluş, Durum” temasında yer almaktadır. “Bitki” ve “Duygular, Ruhsal Durum” temalarının oranı %10’dur. “Etkileşim, İletişim” temasının oranı %8’dir. “Giyim” ve “İnsan ve Bedeni” temalarının oranı %7’dir. “Hayvanlarla İlgili Fiiller” temasının oranı %6’dır. “Doğa, Meteoroloji, Hava” ve “Yerleşim, Yurt Tutma” temalarının oranı %4’tür. “Ad, Unvan”, “Beslenme”, “Hayvan Yetiştirme, Himaye Etme” temalarının oranı %3’tür. “Akıl, Zihin”, “Evlilik”, “İş, Hizmet” ve “Savaş Araç Gereçleri” temalarının oranı %2’dir. “Tarım” temasının oranı %1’dir. “Askerlik, Savaş, Kahramanlık”, “At Binme”, “Ateş-Su”, “Avcılık”, “Cinsellik”, “Devlet Kurma, Devletleşme”, “Fiziksel Gereksinim”, “Kalkınma”, “Kozmogoni, Din, İnanç”, “Oyun, Eğlence, Spor”, ve “Zanaat, Bakım, Onarım” temalarının oranı ise %0,5’dir.

+lAş- ekinin türettiği sözcük sayısı 20’dir. Ekin birlikte kullanıldığı adların %20’si “Birey, Grup, Arkadaşlık, Komşuluk” ad temasında yer almaktadır. “Beden, Organlar, Dokular” ve “İletişim, Etkileşim” ad temalarının oranı %15’tir. “Düşman”, “Hayvanlar” ve “İnsan, Kadın, Erkek” temalarının oranı %10’dur. “Değer Yargıları”, “Giyim”, “Madenler, Mineraller” ve “Yer-Yön Adları” temalarının oranı ise %5’tir.

+lAş ekinin türettiği eylemlerin %60’ı “Etkileşim, İletişim” temasında yer almaktadır. “Oyun, Eğlence, Spor” temasının oranı %30’dur. “Temel Kılış, Oluş, Durum” temasının oranı ise %10’dur.

+lAt- ekinin türettiği sözcük sayısı 4 adettir. Ad köklerinin tema dağılımında bir yoğunluk bulunmamaktadır. Ad köklerinin her biri farklı temalardadır. Bu sebeple her ad temasının oranı %25’tir.

+lAt- ekinin türettiği eylemlerin %50'si “*Temel Kılış, Oluş, Durum*” eylem temasında yer almaktadır. “*Hayvan Yetiştirme, Himaye Etme*” ve “*Tarım*” temalarının oranı %25'tir.

+lAn-dUr- ekinin türettiği sözcük sayısı 3 adettir. Ad köklerinin tema dağılımında bir yoğunluk bulunmamaktadır. “*Değer Yargıları*”, “*Değer Yargılarını İçeren Niteleme Adları*” ve “*Mal, Mülk, Servet, Takas, Para*” temalarının her birinde birer adet ad kökü bulunmaktadır. Bu nedenle her temanın dağılım oranı %33'tür. +lAn-dUr- ekinin türettiği eylemlerin %66'sı “*Etkileşim, İletişim*” temasında yer almaktadır. “*Temel Kılış, Oluş, Durum*” temasının oran ise %33'tür.

+rA-/rI- ekinin türettiği sözcük sayısı 5 adettir. Ad köklerinin hepsinin teması “*Sesler*” adlı temadır. Bu nedenle “*Sesler*” temasının oranı %100'dür.

+rA-/rI- ekinin türettiği eylemlerin %60'ı “*Sesler*” temasında, %40'ı ise “*Hayvan Sesleri*” temasında yer almaktadır.

+(Ir)KA- ekinin türettiği sözcük sayısı 1 adettir. Buradan hareketle “*Duygu, Ruhsal Durum*” temalı ad kökünün oranı %100'dür. Aynı durum eylem teması olan “*Duygular, Ruhsal Durum*” için de geçerlidir.

+sA- ekinin türettiği sözcük sayısı 20 adettir. “*Beslenme*” temalı ad kökünün oranı %25'tir. “*Bitkiler*” ve “*Değer Yargılarını İçeren Niteleme Adları*” temalarının oranı %20'dir. Geriye kalan “*Ateş-Su*”, “*Beden, Organlar, Dokular*”, “*Değer Yargıları*”, “*Duyularla Anlaşılan Özellikleri İçeren Niteleme Adları*”, “*Hayvanlar*”, “*Kent, Konut, İstihkam*”, “*Ticaret, Endüstri*” temalarının oranı ise %5'tir.

+sA- ekinin türettiği eylemlerin %55'i “*Beslenme*” temasında yer almaktadır. “*Temel Kılış, Oluş, Durum*” temasının oranı %15'tir. “*Duygular, Ruhsal Durum*” temasının oranı %10'dur. “*Akıl, Zihin*”, “*Etkileşim, İletişim*” “*Fiziksel Gereksinim*” ve “*İnsan ve Bedeni*” temalarının oranı ise %5'tir.

+sI- ekinin türettiği sözcük sayısı 5 adettir. Bu sözcüklerin %40'ı “*Duyularla Anlaşılan Özellikleri Karşılayan Niteleme Adları*” temalı ad köklerinden oluşmaktadır. “*Ateş-Su*”, “*Beslenme*” ve “*Vücut Salgıları*” temalarının oranı ise %20'dir.

+sI- ekinin türettiği “*Temel Kılış, Oluş, Durum*” temalı eylemlerin oranı %60'dır. “*Beslenme*” ve “*Duyular, Ruhsal Durum*” temasının oranı ise %20'dir.

+sIn- ekinin türettiği sözcük sayısı 6 adettir. Ad köklerinin tema dağılımında bir temaya yoğunluk bulunmamaktadır. Köklerin her biri farklı temalarda bulunmaktadır. Bu sebeple her bir temanın oranı %17'dir. Aynı durum eylem gövdeleri için de geçerlidir. Eylem gövdelerinin her bir temasının oranı da %17'dir.

Yukarıda incelemiş olduğumuz veriler ışığında Karahanlı Türkçesi addan eylem yapım ekleri hakkında söyleyebileceklerimiz şunlardır:

- +A- eki %11 oranla “*Değer Yargılarını İçeren Niteleme Adları*” temalı adlara eklenmeyi tercih etmektedir. %28 oranla ise “*Temel Kılış, Oluş, Durum*” temalı eylemler türetmektedir.
- +AD- eki %17 oranlarıyla “*Fiziksel-Bedensel Özellikleri İçeren Niteleme Adları*” temalı ad köklerine eklenmeyi tercih etmektedir. %25 oranla ise “*İnsan ve Bedeni*” ve “*Temel Kılış, Oluş, Durum*” temalı eylemler türetmektedir.
- +Al- ekinin ad kökleri üzerinde ayırıcı özellikte bir tercihi bulunmamakla birlikte %33 oranlarıyla “*İnsan ve Bedeni*” ve “*Temel Kılış, Oluş, Durum*” temalı eylemler türetmektedir.
- +Ar- ekinin %30 oranla “*Fiziksel-Bedensel Özellikleri İçeren Niteleme Adları*” temalı ad köklerine eklenmeyi tercih ettiği görülmektedir. %40 oranla ise “*Temel Kılış, Oluş, Durum*” temalı eylemler türetmektedir.
- +DA- ekinin ad köklerinde üzerinde ayırıcı özellikte bir tema tercihi bulunmamaktadır. Fakat %60 oranla “*Etkileşim, İletişim*” temalı eylemler türetmektedir.
- +GAR-/+KAR- eki %14 oranla “*Değer Yargıları*” temalı ad köklerini tercih etmektedir. %14 oranlarıyla “*Akıl, Zihin*”, “*Etkileşim, İletişim*” ve “*Hayvan Yetiştirme, Himaye Etme*” temalı eylemler türetmektedir.

- +Gİr-/+Kİr- eki %50 oranla “*Coğrafya*” temalı adları tercih etmektedir. Ekin türettiği eylemlerin temalarında ayırıcı bir fark bulunmamaktadır.
- +I-/+U- ekinin %25 oranlarıyla “*Değer Yargılarını İçeren Niteleme Adları*”, “*Duyularla Anlaşılan Özellikleri Karşılıyan Niteleme Adları*” ve “*Yüz Ölçümü, Zaman Nitelik ve İlgilerini İçeren Niteleme Adları*” temalı ad köklerine eklenmeyi tercih ettiği görülmüştür. Bu üç temanın da niteleme adlarından oluşması ekin, %75 oranla konuları farklı niteleme adlarını tercih ettiğini göstermektedir. Ek, %67 oranla ise “*Temel Kılış, Oluş, Durum*” temalı eylemler türetmektedir.
- +(I)r- eki %25 oranla “*Fiziksel-Bedensel Özellikleri İçeren Niteleme Adları*” temalı adları tercih etmektedir. %58 oranla ise “*Temel Kılış, Oluş, Durum*” temalı eylemler türetmektedir.
- +(I)k- eki %12 oranla “*Yer-Yön Adları*” temalı ad köklerine eklenmeyi tercih etmektedir. %28 oranla ise “*Temel Kılış, Oluş, Durum*” temalı eylemler türetmektedir.
- +lA- eki %9 oranla “*Beden, Organlar, Dokular*” temalı ad köklerini tercih etmektedir. %21 oranla ise “*Temel Kılış, Oluş, Durum*” temalı eylemler türetmektedir.
- +lAn- eki %11 oranla “*Bitkiler*” temalı ad köklerini tercih etmektedir. Ek, %21 oranla ise “*Temel Kılış, Oluş, Durum*” temalı eylemler türetmektedir.
- +lAş- ekinin %20 oranlarıyla “*Birey, Grup, Arkadaşlık, Komşuluk*” temalı ad köklerine eklenmeyi tercih ettiği görülmüştür. %60 oranla ise “*Etkileşim, İletişim*” temalı eylemler türetmektedir.
- +lAt- ekinin ad köklerinde tema dağılımında ayırıcı bir fark bulunmamaktadır. %50 oranla ise “*Temel Kılış, Oluş, Durum*” temalı eylemler türetmektedir.
- +lAn-dUr- ekinin ayırıcı bir fark ile tercih ettiği bir ad teması bulunmamakla birlikte %66 oranla “*Etkileşim, İletişim*” eylemleri türetmektedir.
- +rA-/+rI- ekinin eklendiği ad köklerinin tamamı “*Sesler*” temasında bulunduğu için oranı %100’dür. Ekin, türettiği eylemlerin %60’ı “*Sesler*”, %40’ı ise “*Hayvan Sesleri*” temalarında yer almaktadır. Bu durumda +rA-/+rI- eki ses konulu adları tercih etmekte ve ses konulu eylemler türetmektedir.
- +(I)rKA- ekinin yalnızca bir örneği bulunduğu için ad temasında da eylem temasında da oran %100’dür.

- +sA- ekinin %25 oranla “*Beslenme*” temalı ad köklerini tercih ettiği görülmektedir. Ekin türettiği eylemler ise %55 ile yine “*Beslenme*” temasında yer almaktadır.
- +sI- eki %40 oranla “*Duyularla Anlaşılan Özellikleri İçeren Niteleme Adları*” temalı ad köklerini tercih etmektedir. %60 oranıyla “*Temel Kılış, Oluş, Durum*” temalı eylemler türetmektedir.
- +sIn- ekinin ad temalarında da eylem temalarında da ayrı bir farkla tercihi bulunmamaktadır.

Morfosentaks ile anlam bilgisini birleştirdiğimiz bu çalışmada, bahsi geçen eklerin tercih ettiği ad ve eylem temalarının dışında eklerin hiç içinde bulunmadığı kavram temalarından da bahsetmenin önemli olduğu kanaatindeyiz.

Ad temalarından “*Cenaze*”, “*Edat ve Bağlaç*”, “*Gökyüzü, Gök Cisimleri*”, “*Özel Ad*”, “*Tutsaklık*”, “*Unvanlar, Rütbelere*”, “*Yaşam Evreleri*”, “*Zenginlik, Yoksulluk*” başlıklı temalar sadece bir kez kullanıldığı için aşağıda verdiğimiz listede saymadık. “*Yol, Geçit*” ve “*Zamirler*” başlıklı ad temaları ise yalnızca iki kez kullanılmış her ikisi de +IA- ekinde kullanıldığı için bu iki temayı da liste dışında bıraktık. Eylem temalarından “*Cenaze*”, “*Devlet Kurma, Devletleşme*”, “*Yazı, Yazıtı*” temaları da yalnızca bir kez kullanıldıkları için listede yer almamıştır. Buna göre eklerin tercih etmediği temalar şu şekildedir:

- +A- eki ad temalarından “*Akrabalık*”, “*Alet, Araç-Gereç Adları*”, “*Avcılık*”, “*Birey, Grup, Arkadaşlık, Komşuluk*”, “*Bitkiler*”, “*Coğrafya*”, “*Düşman*”, “*Hayvan Organ, Doku ve Salgılar*”, “*Hayvancılık ve Hayvan Bakımı*”, “*İş, Hizmet*”, “*Kavim ve Boy Adları*”, “*Kozmogoni, Din, İnanç*”, “*Madenler, Mineraller*”, “*Mal, Mülk, Servet, Takas, Para*”, “*Meslekler*”, “*Miktar, Hacim, Ölçü Bildiren Niteleme Adları*”, “*Renk Adları*”, “*Savaş Gereçleri, Silah, Teçhizat*”, “*Savaş, Ordu*”, “*Sayı Adları*”, “*Sesler*”, “*Tarım*”, “*Ticaret, Endüstri*”, “*Ün, Şan, Şöhret*”, “*Ünlem*”, “*Varlıkların Olma ve Bulunmaları*”, “*Yer-Yön Adları*”, “*Yüz Ölçümü, Zaman Nitelik ve İlgilerini İçeren Niteleme Adları*”, “*Zaman, Çağ, Devir*”, “*Zanaat, Yapı İşleri*” temalarında hiç sözcük bulundurmamaktadır. Eylem temalarında ise “*At Binme*”, “*Ateş-Su*”, “*Avcılık*”, “*Bitki*”, “*Hayvan Sesleri*”,

“Hayvan Yetiştirme, Himaye Etme”, “İş, Hizmet”, “Kalkınma”, “Kozmogoni, Din, İnanç”, “Savaş Araç Gereçleri”, “Sesler”, “Tarım”, “Yapı, Konut, Mimari”, “Zanaat, Bakım, Onarım” başlıklı temalarda hiç eylem bulunmamaktadır.

• +AD- eki ad temalarından *“Akrabalık”, “Alet, Araç-Gereç Adları”, “Ateş-Su”, “Avcılık”, “Beden Sağlığı”, “Beden, Organlar, Dokular”, “Birey, Grup, Arkadaşlık, Komşuluk”, “Bitkiler”, “Ceza, Yaptırım”, “Coğrafya”, “Düşman”, “Giyim”, “Hava, Meteoroloji Olayları”, “Hayvan Organ, Doku ve Salgılar”, “Hayvancılık ve Hayvan Bakımı”, “İletişim, Etkileşim”, “İş, Hizmet”, “Kavim ve Boy Adları”, “Kent, Konut, İstihkam”, “Kimlik, Ad, Unvan”, “Madenler, Mineraller”, “Mal, Mülk, Servet, Takas, Para”, “Meslekler”, “Oyun, Eğlence, Spor”, “Ölçü-Ağırlık”, “Renk Adları”, “Sanat (Bezeme, Resim, Heykel, Yazıt)”, “Savaş Gereçleri, Silah, Teçhizat”, “Savaş, Ordu”, “Sayı Adları”, “Sesler”, “Tarım”, “Ticaret, Endüstri”, “Ün, Şan, Şöhret”, “Ünlem”, “Vücut Salgıları”, “Yer-Yön Adları”, “Yıl, Mevsim, Ay, Gün”, “Yüz Ölçümü, Zaman Nitelik ve İlgilerini İçeren Niteleme Adları”, “Zaman, Çağ, Devir”, “Zanaat, Yapı İşleri”* başlıklı ad temalarına eklenmekten kaçınmıştır. Eylem temalarında ise *“Ad, Unvan”, “Askerlik, Savaş, Kahramanlık”, “At Binme”, “Ateş-Su”, “Avcılık”, “Beslenme”, “Bitki”, “Cinsellik”, “Doğa, Meteoroloji, Hava”, “Etkileşim, İletişim”, “Evlilik”, “Giyim”, “Hayvan Sesleri”, “Hayvan Yetiştirme, Himaye Etme”, “İş, Hizmet”, “Kalkınma”, “Oyun, Eğlence, Spor”, “Sanat”, “Savaş Araç Gereçleri”, “Sesler”, “Suç, Ceza”, “Tarım”, “Yapı, Konut, Mimari”, “Yerleşim, Yurt Tutma”, “Zanaat, Bakım, Onarım”* başlıklı temalarda hiç eylem bulunmamaktadır.

• +Al- eki *“Akrabalık”, “Alet, Araç-Gereç Adları”, “Avcılık”, “Beden, Organlar, Dokular”, “Beslenme”, “Birey, Grup, Arkadaşlık, Komşuluk”, “Bitkiler”, “Ceza, Yaptırım”, “Coğrafya”, “Değer Yargıları”, “Değer Yargılarını İçeren Niteleme Adları”, “Düşman”, “Fiziksel-Bedensel Özellikleri İçeren Niteleme Adları”, “Giyim”, “Hava, Meteoroloji Olayları”, “Hayvan Organ, Doku ve Salgılar”, “Hayvancılık ve Hayvan Bakımı”, “Hayvanlar”, “İletişim, Etkileşim”, “İnsan, Kadın, Erkek”, “İş, Hizmet”, “Kavim ve Boy Adları”, “Kent, Konut, İstihkam”, “Kimlik, Ad, Unvan”, “Madenler, Mineraller”, “Mal, Mülk, Servet, Takas, Para”, “Meslekler”, “Miktar, Hacim, Ölçü Bildiren Niteleme Adları”, “Oyun, Eğlence, Spor”, “Ölçü-Ağırlık”, “Renk Adları”, “Sanat (Bezeme, Resim, Heykel, Yazıt)”, “Savaş Gereçleri, Silah, Teçhizat”, “Savaş, Ordu”, “Sayı Adları”,*

“Sesler”, “Tarım”, “Ticaret, Endüstri”, “Ün, Şan, Şöhret”, “Ünlem”, “Vücut Salgıları”, “Yer-Yön Adları”, “Yıl, Mevsim, Ay, Gün”, “Yüz Ölçümü, Zaman Nitelik ve İlgilerini İçeren Niteleme Adları”, “Zaman, Çağ, Devir”, “Zanaat, Yapı İşleri” başlıklı temaları hiç tercih etmemiştir. Eylem temalarında ise “Ad, Unvan”, “Akıl, Zihin”, “Askerlik, Savaş, Kahramanlık”, “At Binme”, “Ateş-Su”, “Avcılık”, “Beslenme”, “Bitki”, “Cinsellik”, “Doğa, Meteoroloji, Hava”, “Etkileşim, İletişim”, “Evlilik”, “Fiziksel Gereksinim”, “Giyim”, “Hayvan Sesleri”, “Hayvan Yetiştirme, Himaye Etme”, “Hayvanlarla İlgili Fiiller”, “İş, Hizmet”, “Kalkınma”, “Kozmogoni, Din, İnanç”, “Oyun, Eğlence, Spor”, “Sanat”, “Savaş Araç Gereçleri”, “Sesler”, “Suç, Ceza”, “Tarım”, “Yapı, Konut, Mimari”, “Yerleşim, Yurt Tutma”, “Zanaat, Bakım, Onarım” başlıklı eylem temalarına eklenmekten kaçınmıştır.

- +Ar- ekinin ad temalarından “Akrabalık”, “Alet, Araç-Gereç Adları”, “Ateş-Su”, “Avcılık”, “Beden Sağlığı”, “Beden, Organlar, Dokular”, “Beslenme”, “Birey, Grup, Arkadaşlık, Komşuluk”, “Bitkiler”, “Ceza, Yaptırım”, “Değer Yargılarını İçeren Niteleme Adları”, “Duygu, Ruhsal Durum”, “Duyularla Anlaşılan Özellikleri Karşılayan Niteleme Adları”, “Düşman”, “Giyim”, “Hayvan Organ, Doku ve Salgılar”, “Hayvancılık ve Hayvan Bakımı”, “Hayvanlar”, “İletişim, Etkileşim”, “İnsan, Kadın, Erkek”, “İş, Hizmet”, “Kavim ve Boy Adları”, “Kent, Konut, İstihkam”, “Kimlik, Ad, Unvan”, “Kozmogoni, Din, İnanç”, “Madenler, Mineraller”, “Mal, Mülk, Servet, Takas, Para”, “Meslekler”, “Miktar, Hacim, Ölçü Bildiren Niteleme Adları”, “Oyun, Eğlence, Spor”, “Ölçü-Ağırlık”, “Sanat (Bezeme, Resim, Heykel, Yazıt)”, “Savaş Gereçleri, Silah, Teçhizat”, “Savaş, Ordu”, “Sayı Adları”, “Sesler”, “Tarım”, “Ticaret, Endüstri”, “Ün, Şan, Şöhret”, “Ünlem”, “Varlıkların olma ve Bulunmaları”, “Vücut Salgıları”, “Yer-Yön Adları”, “Yüz Ölçümü, Zaman Nitelik ve İlgilerini İçeren Niteleme Adları”, “Zaman, Çağ, Devir”, “Zanaat, Yapı İşleri” başlıklı temalarda hiç yer almadığı görülmüştür. Eylem temalarında ise “Ad, Unvan”, “Akıl, Zihin”, “Askerlik, Savaş, Kahramanlık”, “At Binme”, “Avcılık”, “Beslenme”, “Cinsellik”, “Etkileşim, İletişim”, “Evlilik”, “Fiziksel Gereksinim”, “Giyim”, “Hayvan Sesleri”, “Hayvan Yetiştirme, Himaye Etme”, “Hayvanlarla İlgili Fiiller”, “İnsan ve Bedeni”, “İş, Hizmet”, “Kalkınma”, “Kozmogoni, Din, İnanç”, “Oyun, Eğlence, Spor”, “Sanat”, “Savaş Araç Gereçleri”, “Sesler”, “Suç, Ceza”, “Tarım”, “Yapı, Konut, Mimari”, “Yerleşim,

Yurt Tutma”, “*Zanaat, Bakım, Onarım*” başlıklı eylem temalarında hiç eylem bulunmamaktadır.

- +DA- eki ad temalarında “*Akrabalık*”, “*Alet, Araç-Gereç Adları*”, “*Ateş-Su*”, “*Avcılık*”, “*Beden Sağlığı*”, “*Beslenme*”, “*Birey, Grup, Arkadaşlık, Komşuluk*”, “*Bitkiler*”, “*Ceza, Yaptırım*”, “*Coğrafya*”, “*Değer Yargıları*”, “*Değer Yargılarını İçeren Niteleme Adları*”, “*Duygu, Ruhsal Durum*”, “*Duyularla Anlaşılan Özellikleri Karşılayan Niteleme Adları*”, “*Düşman*”, “*Fiziksel-Bedensel Özellikleri İçeren Niteleme Adları*”, “*Giyim*”, “*Hava, Meteoroloji Olayları*”, “*Hayvan Organ, Doku ve Salgılar*”, “*Hayvancılık ve Hayvan Bakımı*”, “*Hayvanlar*”, “*İnsan, Kadın, Erkek*”, “*İş, Hizmet*”, “*Kavim ve Boy Adları*”, “*Kent, Konut, İstihkam*”, “*Kimlik, Ad, Unvan*”, “*Kozmogoni, Din, İnanç*”, “*Madenler, Mineraller*”, “*Mal, Mülk, Servet, Takas, Para*”, “*Meslekler*”, “*Oyun, Eğlence, Spor*”, “*Ölçü-Ağırlık*”, “*Renk Adları*”, “*Sanat (Bezeme, Resim, Heykel, Yazıt)*”, “*Savaş Gereçleri, Silah, Teçhizat*”, “*Sayı Adları*”, “*Tarım*”, “*Ticaret, Endüstri*”, “*Ün, Şan, Şöhret*”, “*Ünlem*”, “*Varlıkların Olma ve Bulunmaları*”, “*Vücut Salgıları*”, “*Yer-Yön Adları*”, “*Yıl, Mevsim, Ay, Gün*”, “*Yüz Ölçümü, Zaman Nitelik ve İlgilerini İçeren Niteleme Adları*”, “*Zaman, Çağ, Devir*”, “*Zanaat, Yapı İşleri*” başlıklı ad temalarında hiç ad kökü bulunmamaktadır. Türettiği eylemlerde ise “*Ad, Unvan*”, “*Akıl, Zihin*”, “*Askerlik, Savaş, Kahramanlık*”, “*At Binme*”, “*Avcılık*”, “*Beslenme*”, “*Bitki*”, “*Cinsellik*”, “*Doğa, Meteoroloji, Hava*”, “*Duygular, Ruhsal Durum*”, “*Evlilik*”, “*Fiziksel Gereksinim*”, “*Giyim*”, “*Hayvan Sesleri*”, “*Hayvan Yetiştirme, Himaye Etme*”, “*Hayvanlarla İlgili Fiiller*”, “*İnsan ve Bedeni*”, “*İş, Hizmet*”, “*Kalkınma*”, “*Kozmogoni, Din, İnanç*”, “*Oyun, Eğlence, Spor*”, “*Sanat*”, “*Sesler*”, “*Suç, Ceza*”, “*Tarım*”, “*Yapı, Konut, Mimari*”, “*Yerleşim, Yurt Tutma*”, “*Zanaat, Bakım, Onarım*” başlıklı eylem temalarında hiç eylem bulunmamaktadır.

- +GAr/+KAr- eki ad temalarında “*Akrabalık*”, “*Alet, Araç-Gereç Adları*”, “*Avcılık*”, “*Birey, Grup, Arkadaşlık, Komşuluk*”, “*Ceza, Yaptırım*”, “*Coğrafya*”, “*Değer Yargılarını İçeren Niteleme Adları*”, “*Duyularla Anlaşılan Özellikleri Karşılayan Niteleme Adları*”, “*Düşman*”, “*Giyim*”, “*Hava, Meteoroloji Olayları*”, “*Hayvan Organ, Doku ve Salgılar*”, “*Hayvancılık ve Hayvan Bakımı*”, “*İnsan, Kadın, Erkek*”, “*İş, Hizmet*”, “*Kavim ve Boy Adları*”, “*Kent, Konut, İstihkam*”, “*Kimlik, Ad, Unvan*”, “*Kozmogoni, Din, İnanç*”, “*Madenler, Mineraller*”, “*Mal, Mülk, Servet, Takas, Para*”, “*Meslekler*”, “*Miktar, Hacim, Ölçü Bildiren Niteleme*

Adları”, “*Oyun, Eğlence, Spor*”, “*Ölçü-Ağırlık*”, “*Renk Adları*”, “*Sanat (Bezeme, Resim, Heykel, Yazıt)*”, “*Savaş, Ordu*”, “*Sayı Adları*”, “*Sesler*”, “*Tarım*”, “*Ticaret, Endüstri*”, “*Ün, Şan, Şöhret*”, “*Ünlem*”, “*Varlıkların Olma ve Bulunmaları*”, “*Vücut Salgıları*”, “*Yüz Ölçümü, Zaman Nitelik ve İlgilerini İçeren Niteleme Adları*”, “*Zaman, Çağ, Devir*”, “*Zanaat, Yapı İşleri*” başlıklı ad temalarına eklenmekten kaçınmıştır. Ekin türettiği eylemlerde ise “*Ad, Unvan*”, “*Ateş-Su*”, “*Avcılık*”, “*Bitki*”, “*Cinsellik*”, “*Evlilik*”, “*Fiziksel Gereksinim*”, “*Giyim*”, “*Hayvan Sesleri*”, “*Hayvanlarla İlgili Fiiller*”, “*İş, Hizmet*”, “*Kalkınma*”, “*Kozmogoni, Din, İnanç*”, “*Oyun, Eğlence, Spor*”, “*Sanat*”, “*Savaş Araç Gereçleri*”, “*Sesler*”, “*Suç, Ceza*”, “*Tarım*”, “*Yapı, Konut, Mimari*”, “*Yerleşim, Yurt Tutma*”, “*Zanaat, Bakım, Onarım*” başlıklı eylem temalarında hiç eylem bulunmamaktadır.

- +Gİr-/+Kİr- eki “*Akrabalık*”, “*Alet, Araç-Gereç Adları*”, “*Ateş-Su*”, “*Avcılık*”, “*Beden Sağlığı*”, “*Beden, Organlar, Dokular*”, “*Beslenme*”, “*Birey, Grup, Arkadaşlık, Komşuluk*”, “*Bitkiler*”, “*Ceza, Yaptırım*”, “*Değer Yargıları*”, “*Değer Yargılarını İçeren Niteleme Adları*”, “*Duygu, Ruhsal Durum*”, “*Duyularla Anlaşılan Özellikleri Karşılıyan Niteleme Adları*”, “*Düşman*”, “*Giyim*”, “*Hava, Meteoroloji Olayları*”, “*Hayvan Organ, Doku ve Salgılar*”, “*Hayvancılık ve Hayvan Bakımı*”, “*Hayvanlar*”, “*İletişim, Etkileşim*”, “*İnsan, Kadın, Erkek*”, “*İş, Hizmet*”, “*Kavim ve Boy Adları*”, “*Kimlik, Ad, Unvan*”, “*Kozmogoni, Din, İnanç*”, “*Madenler, Mineraller*”, “*Mal, Mülk, Servet, Takas, Para*”, “*Meslekler*”, “*Miktar, Hacim, Ölçü Bildiren Niteleme Adları*”, “*Oyun, Eğlence, Spor*”, “*Ölçü-Ağırlık*”, “*Renk Adları*”, “*Sanat (Bezeme, Resim, Heykel, Yazıt)*”, “*Savaş Gereçleri, Silah, Teçhizat*”, “*Savaş, Ordu*”, “*Sayı Adları*”, “*Sesler*”, “*Tarım*”, “*Ticaret, Endüstri*”, “*Ün, Şan, Şöhret*”, “*Ünlem*”, “*Varlıkların Olma ve Bulunmaları*”, “*Vücut Salgıları*”, “*Yer-Yön Adları*”, “*Yıl, Mevsim, Ay, Gün*”, “*Yüz Ölçümü, Zaman Nitelik ve İlgilerini İçeren Niteleme Adları*”, “*Zaman, Çağ, Devir*”, “*Zanaat, Yapı İşleri*” başlıklı ad temalarını hiç tercih etmemiştir. Eylemlerde ise “*Ad, Unvan*”, “*Akıllık, Zihin*”, “*Askerlik, Savaş, Kahramanlık*”, “*At Binme*”, “*Ateş-Su*”, “*Avcılık*”, “*Beslenme*”, “*Bitki*”, “*Cinsellik*”, “*Duygular, Ruhsal Durum*”, “*Etkileşim, İletişim*”, “*Evlilik*”, “*Fiziksel Gereksinim*”, “*Giyim*”, “*Hayvan Sesleri*”, “*Hayvan Yetiştirme, Himaye Etme*”, “*Hayvanlarla İlgili Fiiller*”, “*İş, Hizmet*”, “*Kalkınma*”, “*Kozmogoni, Din, İnanç*”, “*Oyun, Eğlence, Spor*”, “*Sanat*”, “*Savaş Araç*

Gereçleri”, “*Sesler*”, “*Suç, Ceza*”, “*Tarım*”, “*Yerleşim, Yurt Tutma*”, “*Zanaat, Bakım, Onarım*” başlıklı eylem temalarını hiç tercih etmemiştir.

- +I-/ +U- ekinin “*Akrabalık*”, “*Alet, Araç-Gereç Adları*”, “*Ateş-Su*”, “*Avcılık*”, “*Beden Sağlığı*”, “*Beden, Organlar, Dokular*”, “*Beslenme*”, “*Birey, Grup, Arkadaşlık, Komşuluk*”, “*Bitkiler*”, “*Ceza, Yaptırım*”, “*Coğrafya*”, “*Değer Yargıları*”, “*Duygu, Ruhsal Durum*”, “*Düşman*”, “*Giyim*”, “*Hava, Meteoroloji Olayları*”, “*Hayvan Organ, Doku ve Salgılar*”, “*Hayvancılık ve Hayvan Bakımı*”, “*Hayvanlar*”, “*İletişim, Etkileşim*”, “*İnsan, Kadın, Erkek*”, “*İş, Hizmet*”, “*Kavim ve Boy Adları*”, “*Kent, Konut, İstihkam*”, “*Kimlik, Ad, Unvan*”, “*Kozmogoni, Din, İnanç*”, “*Madenler, Mineraller*”, “*Mal, Mülk, Servet, Takas, Para*”, “*Meslekler*”, “*Miktar, Hacim, Ölçü Bildiren Niteleme Adları*”, “*Oyun, Eğlence, Spor*”, “*Ölçü-Ağırlık*”, “*Renk Adları*”, “*Sanat (Bezeme, Resim, Heykel, Yazıt)*”, “*Savaş Gereçleri, Silah, Teçhizat*”, “*Savaş, Ordu*”, “*Sayı Adları*”, “*Sesler*”, “*Tarım*”, “*Ticaret, Endüstri*”, “*Ün, Şan, Şöhret*”, “*Ünlem*”, “*Varlıkların Olma ve Bulunmaları*”, “*Vücut Salgıları*”, “*Yer-Yön Adları*”, “*Yıl, Mevsim, Ay, Gün*”, “*Zaman, Çağ, Devir*”, “*Zanaat, Bakım, Onarım*” başlıklı ad temalarında hiç ad kökü bulundurmadağı tespit edilmiştir. Eylem temalarında ise “*Ad, Unvan*”, “*Akıl, Zihin*”, “*Askerlik, Savaş, Kahramanlık*”, “*At Binme*”, “*Ateş-Su*”, “*Avcılık*”, “*Beslenme*”, “*Bitki*”, “*Cinsellik*”, “*Doğa, Meteoroloji, Hava*”, “*Duygular, Ruhsal Durum*”, “*Etkileşim, İletişim*”, “*Giyim*”, “*Hayvan Sesleri*”, “*Hayvan Yetiştirme, Himaye Etme*”, “*Hayvanlarla İlgili Fiiller*”, “*İş, Hizmet*”, “*Kozmogoni, Din, İnanç*”, “*Oyun, Eğlence, Spor*”, “*Sanat*”, “*Savaş Araç Gereçleri*”, “*Sesler*”, “*Suç, Ceza*”, “*Tarım*”, “*Yapı, Konut, Mimari*”, “*Yerleşim, Yurt Tutma*”, “*Zanaat, Bakım, Onarım*” başlıklı eylem temalarına eklenmekten kaçınmıştır

- +(I)r- eki “*Akrabalık*”, “*Alet, Araç-Gereç Adları*”, “*Ateş-Su*”, “*Avcılık*”, “*Beden Sağlığı*”, “*Beden, Organlar, Dokular*”, “*Beslenme*”, “*Birey, Grup, Arkadaşlık, Komşuluk*”, “*Bitkiler*”, “*Ceza, Yaptırım*”, “*Coğrafya*”, “*Duygu, Ruhsal Durum*”, “*Düşman*”, “*Giyim*”, “*Hayvan Organ, Doku ve Salgılar*”, “*Hayvancılık ve Hayvan Bakımı*”, “*İletişim, Etkileşim*”, “*İnsan, Kadın, Erkek*”, “*İş, Hizmet*”, “*Kavim ve Boy Adları*”, “*Kent, Konut, İstihkam*”, “*Kimlik, Ad, Unvan*”, “*Kozmogoni, Din, İnanç*”, “*Madenler, Mineraller*”, “*Mal, Mülk, Servet, Takas, Para*”, “*Meslekler*”, “*Miktar, Hacim, Ölçü Bildiren Niteleme Adları*”, “*Oyun, Eğlence, Spor*”, “*Ölçü-Ağırlık*”, “*Savaş Gereçleri, Silah, Teçhizat*”, “*Savaş, Ordu*”,

“Sayı Adları”, “Tarım”, “Ticaret, Endüstri”, “Ün, Şan, Şöhret”, “Ünlem”, “Varlıkların Olma ve Bulunmaları”, “Vücut Salgıları”, “Yer-Yön Adları”, “Yıl, Mevsim, Ay, Gün”, “Yüz Ölçümü, Zaman Nitelik ve İlgileri”, “Zaman, Çağ, Devir”, “Zanaat, Yapı, İşleri” başlıklı ad temalarını hiç tercih etmemiştir. Eylemlerde ise “Ad, Unvan”, “Akıl, Zihin”, “Askerlik, Savaş, Kahramanlık”, “At Binme”, “Ateş-Su”, “Avcılık”, “Beslenme”, “Bitki”, “Cinsellik”, “Evlilik”, “Giyim”, “Hayvan Sesleri”, “Hayvan Yetiştirme, Himaye Etme”, “Hayvanlarla İlgili Fiiller”, “İnsan ve Bedeni”, “İş, Hizmet”, “Kalkınma”, “Kozmogoni, Din, İnanç”, “Oyun, Eğlence, Spor”, “Sanat”, “Savaş Araç Gereçleri”, “Sesler”, “Suç, Ceza”, “Tarım”, “Yapı, Konut, Mimari”, “Yerleşim, Yurt Tutma”, “Zanaat, Bakım, Onarım” başlıklarında hiç eylem türetmemiştir.

- +I)k- eki “Akrabalık”, “Alet, Araç-Gereç Adları”, “Ateş-Su”, “Avcılık”, “Beden Sağlığı”, “Beslenme”, “Birey, Grup, Arkadaşlık, Komşuluk”, “Ceza, Yaptırım”, “Fiziksel-Bedensel Özellikleri İçeren Niteleme Adları”, “Giyim”, “Hayvan Organ, Doku ve Salgılar”, “Hayvancılık ve Hayvan Bakımı”, “Hayvanlar”, “İnsan, Kadın, Erkek”, “İş, Hizmet”, “Madenler, Mineraller”, “Mal, Mülk, Servet, Takas, Para”, “Meslekler”, “Oyun, Eğlence, Spor”, “Ölçü-Ağırlık”, “Renk Adları”, “Sanat (Bezeme, Resim, Heykel, Yazıt)”, “Savaş Araç Gereçleri”, “Savaş, Ordu”, “Sayı Adları”, “Sesler”, “Tarım”, “Ticaret, Endüstri”, “Ünlem”, “Varlıkların Olma ve Bulunmaları”, “Vücut Salgıları”, “Zaman, Çağ, Devir”, “Zanaat, Yapı, İşleri” temalı ad temalarına eklenmekten kaçınmıştır. Eylemlerde ise “At Binme”, “Ateş-Su”, “Avcılık”, “Beslenme”, “Bitki”, “Cinsellik”, “Evlilik”, “Giyim”, “Hayvan Sesleri”, “Hayvan Yetiştirme, Himaye Etme”, “İş, Hizmet”, “Kalkınma”, “Oyun, Eğlence, Spor”, “Sanat”, “Savaş Araç Gereçleri”, “Sesler”, “Suç, Ceza”, “Tarım”, “Zanaat, Bakım, Onarım” başlıklarında hiç eylem türetmemiştir.

- +lA- eki “İnsan, Kadın, Erkek”, “Oyun, Eğlence, Spor”, “Ün, Şan, Şöhret”, “Varlıkların Olma ve Bulunmaları” başlıklı ad temaları hiç tercih edilmemiştir. Ekin türettiği eylemlerde ise “At Binme”, “Kalkınma”, “Yerleşim, Yurt Tutma” başlıklı temaları hiç tercih edilmemiştir.

- +lAn- eki “Beden Sağlığı”, “Ceza, Yaptırım”, “Düşman,”, “Hava, Meteoroloji Olayları”, “Madenler, Mineraller”, “Ölçü, Ağırlık”, “Sanat (Bezeme, Resim, Heykel, Yazıt)”, “Savaş, Ordu”, “Sesler”, “Ticaret, Endüstri”, “Ünlem”,

“Varlıkların Olma ve Bulunmaları”, “Yıl, Mevsim, Ay, Gün”, “Yüz Ölçümü, Zaman Nitelik ve İlgilerini İçeren Niteleme Adları”, “Zanaat, Yapı İşleri” başlıklı ad temalarında hiç ad kökü bulunmamaktadır. “Hayvan Sesleri”, “Sanat”, “Sesler”, “Yapı, Konut, Mimari” başlıklı eylem temalarında ise hiç eylem gövdesi bulunmamaktadır.

- +lAş- eki “Akrabalık”, “Alet, Araç-Gereç Adları”, “Ateş-Su”, “Avcılık”, “Beden Sağlığı”, “Beslenme”, “Bitkiler”, “Ceza, Yaptırım”, “Coğrafya”, “Değer Yargılarını İçeren Niteleme Adları”, “Duygu, Ruhsal Durum”, “Duyularla Anlaşılan Özellikleri Karşıllayan Niteleme Adları”, “Fiziksel-Bedensel Özellikleri İçeren Niteleme Adları”, “Hava, Meteoroloji Olayları”, “Hayvan Organ, Doku ve Salgılar”, “Hayvancılık ve Hayvan Bakımı”, “İş, Hizmet”, “Kavim ve Boy Adları”, “Kent, Konut, İstihkam”, “Kimlik, Ad, Unvan”, “Kozmogoni, Din, İnanç”, “Mal, Mülk, Servet, Takas, Para”, “Meslekler”, “Miktar, Hacim, Ölçü Bildiren Niteleme Adları”, “Oyun, Eğlence, Spor”, “Ölçü-Ağırlık”, “Renk Adları”, “Sanat (Bezeme, Resim, Heykel, Yazıt)”, “Savaş Araç Gereçleri”, “Savaş, Ordu”, “Sayı Adları”, “Sesler”, “Tarım”, “Ticaret, Endüstri”, “Ün, Şan, Şöhret”, “Ünlem”, “Varlıkların Olma ve Bulunmaları”, “Vücut Salgıları”, “Yıl, Mevsim, Ay, Gün”, “Yüz Ölçümü, Zaman Nitelik ve İlgilerini İçeren Niteleme Adları”, “Zaman, Çağ, Devir”, “Zanaat, Yapı İşleri” başlıklı ad temalarında hiç ad kökü bulundurmamaktadır. Eylemlerde ise “Ad, Unvan”, “Akıl, Zihin”, “Askerlik, Savaş, Kahramanlık”, “At Binme”, “Ateş-Su”, “Avcılık”, “Beslenme”, “Bitki”, “Cinsellik”, “Doğa, Meteoroloji, Hava”, “Duygular, Ruhsal Durum”, “Evlilik”, “Fiziksel Gereksinim”, “Giyim”, “Hayvan Sesleri”, “Hayvan Yetiştirme, Himaye Etme”, “Hayvanlarla İlgili Fiiller”, “İnsan ve Bedeni”, “İş, Hizmet”, “Kalkınma”, “Kozmogoni, Din, İnanç”, “Sanat”, “Savaş Araç Gereçleri”, “Sesler”, “Suç, Ceza”, “Tarım”, “Yapı, Konut, Mimari”, “Yerleşim, Yurt Tutma”, “Zanaat, Bakım, Onarım” temalarında hiç eylem gövdesi bulunmamaktadır.

- +lAt- eki “Akrabalık”, “Alet, Araç-Gereç Adları”, “Ateş-Su”, “Avcılık”, “Beden Sağlığı”, “Beslenme”, “Birey, Grup, Arkadaşlık, Komşuluk”, “Bitkiler”, “Ceza, Yaptırım”, “Coğrafya”, “Değer Yargıları”, “Değer Yargılarını İçeren Niteleme Adları”, “Duygu, Ruhsal Durum”, “Duyularla Anlaşılan Özellikleri Karşıllayan Niteleme Adları”, “Düşman”, “Fiziksel-Bedensel Özellikleri İçeren Niteleme Adları”, “Giyim”, “Hava, Meteoroloji Olayları”, “Hayvan Organ, Doku

ve Salgılar”, “Hayvanlar”, “İletişim, Etkileşim”, “İnsan, Kadın, Erkek”, “İş, Hizmet”, Kavim ve Boy Adları”, “Kent, Konut, İstihkam”, “Kimlik, Ad, Unvan”, “Kozmogoni, Din, İnanç”, “Madenler, Mineraller”, “Mal, Mülk, Servet, Takas, Para”, “Meslekler”, “Miktar, Hacim, Ölçü Bildiren Niteleme Adları”, “Oyun, Eğlence, Spor”, “Ölçü-Ağırlık”, “Renk Adları”, “Sanat (Bezeme, Resim, Heykel, Yazıt)”, “Savaş Araç Gereçleri”, “Savaş, Ordu”, “Sayı Adları”, “Sesler”, “Ticaret, Endüstri”, “Ün, Şan, Şöhret”, “Ünlem”, “Varlıkların Olma ve Bulunmaları”, “Vücut Salgıları”, “Yer-Yön Adları”, “Yüz Ölçümü, Zaman Nitelik ve İlgilerini İçeren Niteleme Adları”, “Zaman, Çağ, Devir”, “Zanaat, Yapı İşleri” başlıklı ad temalarına eklenmekten kaçınmıştır Türettiği eylemlerde ise “Ad, Unvan”, “Akıl, Zihin”, “Askerlik, Savaş, Kahramanlık”, “At Binme”, “Ateş-Su”, “Avcılık”, “Beslenme”, “Bitki”, “Cinsellik”, “Doğa, Meteoroloji, Hava”, “Duygular, Ruhsal Durum”, “Etkileşim, İletişim”, “Evlilik”, “Fiziksel Gereksinim”, “Giyim”, “Hayvan Sesleri”, “Hayvanlarla İlgili Fiiller”, “İnsan ve Bedeni”, “İş, Hizmet”, “Kalkınma”, “Kozmogoni, Din, İnanç”, “Oyun, Eğlence, Spor”, “Sanat”, “Savaş Araç Gereçleri”, “Sesler”, “Suç, Ceza”, “Yapı, Konut, Mimari”, “Yerleşim, Yurt Tutma”, “Zanaat, Bakım, Onarım” başlıklı eylem temalarını hiç tercih etmemiştir.

- +lAn-dUr- ekinin “Akrabalık”, “Alet, Araç-Gereç Adları”, “Ateş-Su”, “Avcılık”, “Beden Sağlığı”, “Beden, Organlar, Dokular”, “Beslenme”, “Birey, Grup, Arkadaşlık, Komşuluk”, “Bitkiler”, “Ceza, Yaptırım”, “Coğrafya”, “Duygu, Ruhsal Durum”, “Duyularla Anlaşılan Özellikleri Karşılıyan Niteleme Adları”, “Düşman”, “Fiziksel-Bedensel Özellikleri İçeren Niteleme Adları”, “Giyim”, “Hava, Meteoroloji Olayları”, “Hayvan Organ, Doku ve Salgılar”, “Hayvancılık ve Hayvan Bakımı”, “Hayvanlar”, “İletişim, Etkileşim”, “İnsan, Kadın, Erkek”, “İş, Hizmet”, Kavim ve Boy Adları”, “Kent, Konut, İstihkam”, “Kimlik, Ad, Unvan”, “Kozmogoni, Din, İnanç”, “Madenler, Mineraller”, “Meslekler”, “Miktar, Hacim, Ölçü Bildiren Niteleme Adları”, “Oyun, Eğlence, Spor”, “Ölçü-Ağırlık”, “Renk Adları”, “Sanat (Bezeme, Resim, Heykel, Yazıt)”, “Savaş Araç Gereçleri”, “Savaş, Ordu”, “Sayı Adları”, “Sesler”, “Tarım”, “Ticaret, Endüstri”, “Ün, Şan, Şöhret”, “Ünlem”, “Varlıkların Olma ve Bulunmaları”, “Vücut Salgıları”, “Yer-Yön Adları”, “Yıl, Mevsim, Ay, Gün”, “Yüz Ölçümü, Zaman Nitelik ve İlgilerini İçeren Niteleme Adları”, “Zaman, Çağ, Devir”, “Zanaat, Yapı İşleri” başlıklı ad temalarında hiç ad kökü bulunmamaktadır. Eylem temalarında ise “Ad, Unvan”,

“Akıl, Zihin”, “Askerlik, Savaş, Kahramanlık”, “At Binme”, “Ateş-Su”, “Avcılık”, “Beslenme”, “Bitki”, “Cinsellik”, “Doğa, Meteoroloji, Hava”, “Duygular, Ruhsal Durum”, “Evlilik”, “Fiziksel Gereksinim”, “Giyim”, “Hayvan Sesleri”, “Hayvan Yetiştirme, Himaye Etme”, “Hayvanlarla İlgili Fiiller”, “İnsan ve Bedeni”, “İş, Hizmet”, “Kalkınma”, “Kozmogoni, Din, İnanç”, “Oyun, Eğlence, Spor”, “Sanat”, “Savaş Araç Gereçleri”, “Sesler”, “Suç, Ceza”, “Tarım”, “Yapı, Konut, Mimari”, “Yerleşim, Yurt Tutma”, “Zanaat, Bakım, Onarım” başlıklı temalarda hiç eylem gövdesi bulunmamaktadır.

• +rA-/+rI- eki “Akrabalık”, “Alet, Araç-Gereç Adları”, “Ateş-Su”, “Avcılık”, “Beden Sağlığı”, “Beden, Organlar, Dokular”, “Beslenme”, “Birey, Grup, Arkadaşlık, Komşuluk”, “Bitkiler”, “Ceza, Yaptırım”, “Coğrafya”, “Değer Yargıları”, “Değer Yargılarını İçeren Niteleme Adları”, “Duygu, Ruhsal Durum”, “Duyularla Anlaşılan Özellikleri Karşılayan Niteleme Adları”, “Düşman”, “Fiziksel-Bedensel Özellikleri İçeren Niteleme Adları”, “Giyim”, “Hava, Meteoroloji Olayları”, “Hayvan Organ, Doku ve Salgılar”, “Hayvancılık ve Hayvan Bakımı”, “Hayvanlar”, “İletişim, Etkileşim”, “İnsan, Kadın, Erkek”, “İş, Hizmet”, “Kavim ve Boy Adları”, “Kent, Konut, İstihkam”, “Kimlik, Ad, Unvan”, “Kozmogoni, Din, İnanç”, “Madenler, Mineraller”, “Mal, Mülk, Servet, Takas, Para”, “Meslekler”, “Miktar, Hacim, Ölçü Bildiren Niteleme Adları”, “Oyun, Eğlence, Spor”, “Ölçü-Ağırlık”, “Renk Adları”, “Sanat (Bezeme, Resim, Heykel, Yazıt)”, “Savaş Araç Gereçleri”, “Savaş, Ordu”, “Sayı Adları”, “Tarım”, “Ticaret, Endüstri”, “Ün, Şan, Şöhret”, “Ünlem”, “Varlıkların Olma ve Bulunmaları”, “Vücut Salgıları”, “Yer-Yön Adları”, “Yıl, Mevsim, Ay, Gün”, “Yüz Ölçümü, Zaman Nitelik ve İlgilerini İçeren Niteleme Adları”, “Zaman, Çağ, Devir”, “Zanaat, Yapı İşleri” başlıklı ad temalarını hiç tercih etmemiştir. “Ad, Unvan”, “Akıl, Zihin”, “Askerlik, Savaş, Kahramanlık”, “At Binme”, “Ateş-Su”, “Avcılık”, “Beslenme”, “Bitki”, “Cinsellik”, “Doğa, Meteoroloji, Hava”, “Duygular, Ruhsal Durum”, “Etkileşim, İletişim”, “Evlilik”, “Fiziksel Gereksinim”, “Giyim”, “Hayvan Yetiştirme, Himaye Etme”, “Hayvanlarla İlgili Fiiller”, “İnsan ve Bedeni”, “İş, Hizmet”, “Kalkınma”, “Kozmogoni, Din, İnanç”, “Oyun, Eğlence, Spor”, “Sanat”, “Savaş Araç Gereçleri”, “Suç, Ceza”, “Tarım”, “Temel Kılış, Oluş, Durum”, “Yapı, Konut, Mimari”, “Yerleşim, Yurt Tutma”, “Zanaat, Bakım, Onarım” başlıklı eylem temalarına eklenmekten kaçınmıştır.

- + (I)rKA- “Akrabalık”, “Alet, Araç-Gereç Adları”, “Ateş-Su”, “Avcılık”, “Beden Sağlığı”, “Beden, Organlar, Dokular”, “Beslenme”, “Birey, Grup, Arkadaşlık, Komşuluk”, “Bitkiler”, “Ceza, Yaptırım”, “Coğrafya”, “Değer Yargıları”, “Değer Yargılarını İçeren Niteleme Adları”, “Duyularla Anlaşılan Özellikleri Karşılıyan Niteleme Adları”, “Düşman”, “Fiziksel-Bedensel Özellikleri İçeren Niteleme Adları”, “Giyim”, “Hava, Meteoroloji Olayları”, “Hayvan Organ, Doku ve Salgılar”, “Hayvancılık ve Hayvan Bakımı”, “Hayvanlar”, “İletişim, Etkileşim”, “İnsan, Kadın, Erkek”, “İş, Hizmet”, Kavim ve Boy Adları”, “Kent, Konut, İstihkam”, “Kimlik, Ad, Unvan”, “Kozmogoni, Din, İnanç”, “Madenler, Mineraller”, “Mal, Mülk, Servet, Takas, Para”, “Meslekler”, “Miktar, Hacim, Ölçü Bildiren Niteleme Adları”, “Oyun, Eğlence, Spor”, “Ölçü-Ağırlık”, “Renk Adları”, “Sanat (Bezeme, Resim, Heykel, Yazıt)”, “Savaş Araç Gereçleri”, “Savaş, Ordu”, “Sayı Adları”, “Sesler”, “Tarım”, “Ticaret, Endüstri”, “Ün, Şan, Şöhret”, “Ünlem”, “Varlıkların Olma ve Bulunmaları”, “Vücut Salgıları”, “Yer-Yön Adları”, “Yıl, Mevsim, Ay, Gün”, “Yüz Ölçümü, Zaman Nitelik ve İlgilerini İçeren Niteleme Adları”, “Zaman, Çağ, Devir”, “Zanaat, Yapı İşleri” başlıklı ad temalarını hiç tercih etmemiştir. “Ad, Unvan”, “Akıl, Zihin”, “Askerlik, Savaş, Kahramanlık”, “At Binme”, “Ateş-Su”, “Avcılık”, “Beslenme”, “Bitki”, “Cinsellik”, “Doğa, Meteoroloji, Hava”, “Etkileşim, İletişim”, “Evlilik”, “Fiziksel Gereksinim”, “Giyim”, “Hayvan Sesleri”, “Hayvan Yetiştirme, Himaye Etme”, “Hayvanlarla İlgili Fiiller”, “İnsan ve Bedeni”, “İş, Hizmet”, “Kalkınma”, “Kozmogoni, Din, İnanç”, “Oyun, Eğlence, Spor”, “Sanat”, “Savaş Araç Gereçleri”, “Sesler”, “Suç, Ceza”, “Tarım”, “Temel Kılış, Oluş, Durum”, “Yapı, Konut, Mimari”, “Yerleşim, Yurt Tutma”, “Zanaat, Bakım, Onarım” başlıklı eylem temalarını hiç tercih etmemiştir.

- +sA- ekinde “Akrabalık”, “Alet, Araç-Gereç Adları”, “Avcılık”, “Beden Sağlığı”, “Birey, Grup, Arkadaşlık, Komşuluk”, “Ceza, Yaptırım”, “Coğrafya”, “Duygu, Ruhsal Durum”, “Düşman”, “Fiziksel-Bedensel Özellikleri İçeren Niteleme Adları”, “Giyim”, “Hava, Meteoroloji Olayları”, “Hayvan Organ, Doku ve Salgılar”, “Hayvancılık ve Hayvan Bakımı”, “İletişim, Etkileşim”, “İnsan, Kadın, Erkek”, “İş, Hizmet”, Kavim ve Boy Adları”, “Kimlik, Ad, Unvan”, “Kozmogoni, Din, İnanç”, “Madenler, Mineraller”, “Mal, Mülk, Servet, Takas, Para”, “Meslekler”, “Miktar, Hacim, Ölçü Bildiren Niteleme Adları”, “Oyun,

Eğlence, Spor”, “Ölçü-Ağırlık”, “Renk Adları”, “Sanat (Bezeme, Resim, Heykel, Yazıt)”, “Savaş Araç Gereçleri”, “Savaş, Ordu”, “Sayı Adları”, “Sesler”, “Tarım”, “Ün, Şan, Şöhret”, “Ünlem”, “Varlıkların Olma ve Bulunmaları”, “Vücut Salgıları”, “Yer-Yön Adları”, “Yıl, Mevsim, Ay, Gün”, “Yüz Ölçümü, Zaman Nitelik ve İlgilerini İçeren Niteleme Adları”, “Zaman, Çağ, Devir”, “Zanaat, Yapı İşleri” başlıklı ad temalarına eklenmekten kaçınmıştır. Eylemlerde ise *“Ad, Unvan”, “Askerlik, Savaş, Kahramanlık”, “At Binme”, “Ateş-Su”, “Avcılık”, “Cinsellik”, “Doğa, Meteoroloji, Hava”, “Evlilik”, “Giyim”, “Hayvan Sesleri”, “Hayvan Yetiştirme, Himaye Etme”, “Hayvanlarla İlgili Fiiller”, “İş, Hizmet”, “Kalkınma”, “Kozmogoni, Din, İnanç”, “Oyun, Eğlence, Spor”, “Sanat”, “Savaş Araç Gereçleri”, “Sesler”, “Suç, Ceza”, “Tarım”, “Yapı, Konut, Mimari”, “Yerleşim, Yurt Tutma”, “Zanaat, Bakım, Onarım”* başlıklı eylem temalarını hiç tercih etmemiştir.

- +sI- ekinin *“Akrabalık”, “Alet, Araç-Gereç Adları”, “Avcılık”, “Beden Sağlığı”, “Beden, Organlar, Dokular”, “Birey, Grup, Arkadaşlık, Komşuluk”, “Bitkiler”, “Ceza, Yaptırım”, “Coğrafya”, “Değer Yargıları”, “Değer Yargılarını İçeren Niteleme Adları”, “Duygu, Ruhsal Durum”, “Düşman”, “Fiziksel-Bedensel Özellikleri İçeren Niteleme Adları”, “Giyim”, “Hava, Meteoroloji Olayları”, “Hayvan Organ, Doku ve Salgılar”, “Hayvancılık ve Hayvan Bakımı”, “Hayvanlar”, “İletişim, Etkileşim”, “İnsan, Kadın, Erkek”, “İş, Hizmet”, Kavim ve Boy Adları”, “Kent, Konut, İstihkam”, “Kimlik, Ad, Unvan”, “Kozmogoni, Din, İnanç”, “Madenler, Mineraller”, “Mal, Mülk, Servet, Takas, Para”, “Meslekler”, “Miktar, Hacim, Ölçü Bildiren Niteleme Adları”, “Oyun, Eğlence, Spor”, “Ölçü-Ağırlık”, “Renk Adları”, “Sanat (Bezeme, Resim, Heykel, Yazıt)”, “Savaş Araç Gereçleri”, “Savaş, Ordu”, “Sayı Adları”, “Sesler”, “Tarım”, “Ticaret, Endüstri”, “Ün, Şan, Şöhret”, “Ünlem”, “Varlıkların Olma ve Bulunmaları”, “Yer-Yön Adları”, “Yıl, Mevsim, Ay, Gün”, “Yüz Ölçümü, Zaman Nitelik ve İlgilerini İçeren Niteleme Adları”, “Zaman, Çağ, Devir”, “Zanaat, Yapı İşleri”* başlıklı ad temalarında hiç ad kökü bulunmamaktadır. *“Ad, Unvan”, “Akıl, Zihin”, “Askerlik, Savaş, Kahramanlık”, “At Binme”, “Ateş-Su”, “Avcılık”, “Bitki”, “Cinsellik”, “Doğa, Meteoroloji, Hava”, “Etkileşim, İletişim”, “Evlilik”, “Fiziksel Gereksinim”, “Giyim”, “Hayvan Sesleri”, “Hayvan Yetiştirme, Himaye Etme”, “Hayvanlarla İlgili Fiiller”, “İnsan ve Bedeni”, “İş, Hizmet”, “Kalkınma”,*

“Kozmogoni, Din, İnanç”, “Oyun, Eğlence, Spor”, “Sanat”, “Savaş Araç Gereçleri”, “Sesler”, “Suç, Ceza”, “Tarım”, “Yapı, Konut, Mimari”, “Yerleşim, Yurt Tutma”, “Zanaat, Bakım, Onarım” başlıklı eylem temalarını hiç tercih etmemiştir.

• +sIn- eki *“Akrabalık”, “Alet, Araç-Gereç Adları”, “Ateş-Su”, “Avcılık”, “Beden Sağlığı”, “Beden, Organlar, Dokular”, “Birey, Grup, Arkadaşlık, Komşuluk”, “Bitkiler”, “Değer Yargıları”, “Değer Yargılarını İçeren Niteleme Adları”, “Duygu, Ruhsal Durum”, “Duyularla Anlaşılan Özellikleri Karşılıyan Niteleme Adları”, “Düşman”, “Giyim”, “Hava, Meteoroloji Olayları”, “Hayvan Organ, Doku ve Salgılar”, “Hayvancılık ve Hayvan Bakımı”, “Hayvanlar”, “İletişim, Etkileşim”, “İş, Hizmet”, Kavim ve Boy Adları”, “Kimlik, Ad, Unvan”, “Kozmogoni, Din, İnanç”, “Madenler, Mineraller”, “Mal, Mülk, Servet, Takas, Para”, “Meslekler”, “Miktar, Hacim, Ölçü Bildiren Niteleme Adları”, “Oyun, Eğlence, Spor”, “Ölçü-Ağırlık”, “Renk Adları”, “Sanat (Bezeme, Resim, Heykel, Yazıt)”, “Savaş Araç Gereçleri”, “Savaş, Ordu”, “Sayı Adları”, “Sesler”, “Tarım”, “Ticaret, Endüstri”, “Ün, Şan, Şöhret”, “Ünlem”, “Varlıkların Olma ve Bulunmaları”, “Vücut Salgıları”, “Yer-Yön Adları”, “Yıl, Mevsim, Ay, Gün”, “Yüz Ölçümü, Zaman Nitelik ve İlgilerini İçeren Niteleme Adları”, “Zaman, Çağ, Devir”, “Zanaat, Yapı İşleri”* başlıklı ad temalarını hiç tercih etmemiştir. Eylemlerde ise *“Ad, Unvan”, “Akıl, Zihin”, “Askerlik, Savaş, Kahramanlık”, “At Binme”, “Ateş-Su”, “Avcılık”, “Bitki”, “Cinsellik”, “Doğa, Meteoroloji, Hava”, “Evlilik”, “Fiziksel Gereksinim”, “Giyim”, “Hayvan Sesleri”, “Hayvan Yetiştirme, Himaye Etme”, “Hayvanlarla İlgili Fiiller”, “İş, Hizmet”, “Kalkınma”, “Kozmogoni, Din, İnanç”, “Oyun, Eğlence, Spor”, “Sanat”, “Savaş Araç Gereçleri”, “Sesler”, “Suç, Ceza”, “Tarım”, “Yapı, Konut, Mimari”, “Zanaat, Bakım, Onarım”* başlıklı eylem temalarına eklenmekten kaçınmıştır.

KAYNAKÇA

- Ağca, H. (2001). *Türk Dili*. Güneş Eğitim ve Yayıncılık:Ankara
- Akalın, Ş. H. (2014). “Türkçede Söz Yapımı Yolları ve Sözlükselleşme”, *XI. Milli Türkoloji Kongresi Bildirileri*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İstanbul. 831-841
- Akar, A. (2005). *Türk Dili Tarihi*. Ötüken Yayınları:İstanbul.
- Akarsu, B. (1979). *Felsefe Terimleri Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları:Ankara.
- Aksan, D. (1971). “Kelimebilimi ve Anlambilimi Ölçülerinden Yararlanarak Bir Yazı Dilinin Eksikliğini Saptama Yolları I: Kavram Alanı – Kelime Ailesi İlişkileri ve Türk Yazı Dilinin Eskiliği Üzerine”. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 253-262.
- Aksan, D. (1982). *Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim Cilt III*. Türk Dil Kurumu Yayınları:Ankara.
- Aksan, D. (2005). *Türkçenin Gücü*. Bilgi Yayınevi:Ankara.
- Aksan, D. (2020). *Anlambilim*. Bilgi Yayınevi:Ankara.
- Arat, R. R. (1992). *Atabetü'l-Hakayık*. Türk Dil Kurumu Yayınları:Ankara.
- Arat, R. R. (2018). *Kutadgu Bilig*. Kabalcı Yayıncılık:İstanbul.
- Argunşah, M., & Sağol Yüksekaya, G. (2017). *Karahanlıca Harezmece Kıpçakça Dersleri*. Kesit Yayınları:İstanbul.
- Ata, A. (2019). *Karahanlı Türkçesinde İlk Kur'an Tercümesi*. Türk Dil Kurumu Yayınları:Ankara.
- Banguoğlu, T. (1964). “Eski Türkçe Üzerine”. *TDAY- Belleten* 12, 77-84.
- Banguoğlu, T. (1974). *Türkçenin Grameri*. Baha Matbaası:İstanbul.
- Clauson, S. G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*. Clarendon Press:Oxford.
- Çakmak, C. (2020). “Divanu Lugati't-Türk'te Yer Alan Dini ve Soyut Kavramlar”. *TÜRK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi* (20), 87-99.

- Çeçen, H., & Sarıçiçek, R. (2005). “Divanü Lûgat-it-Türk'te Geçen Şiirlerde Edebi Sanatlar”. *Belleten*, 163-184.
- Çetin, E. (2014). *Türkçe İlk Kur'an Tercümesinin Grameri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Kayseri.
- Deny, J. (2009). *Türk Dil Bilgisi*. (A. U. Elöve, Dü.) Kabalcı Yayınevi:İstanbul.
- Devellioğlu, F. (2015). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Aydın Kitabevi Yayınları:Ankara.
- Dizdaroğlu, H. (1962). *Türkçede Sözcük Yapma Yolları*. Ankara Üniversitesi Basımevi:Ankara.
- Doğan, N. (2019). “Türkçede Dil Bilgisel Eşdizimlilik”. *X. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildiri Kitabı*, 17-19 Ekim 2018, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları, Eskişehir. 535-545.
- Ediskun, H. (1999). *Türk Dilbilgisi*. Remzi Kitapevi:İstanbul.
- Eker, S. (2006). “Kutadgu Bilig'de (tengri 'azze ve celle ögdisin ayur) Türkçe İslami Terimlerin Kaynakları Üzerine”. *Bilig*, 103-122.
- Eker, S. (2013). *Çağdaş Türk Dili*. Grafiker Yayınları:Ankara.
- Ercilasun, A. B. (2019). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*. Akçağ Yayınları:Ankara.
- Ercilasun, A. B. (2020). *Kutadgu Bilig Grameri-Fiil*. Akçağ Yayınları:Ankara.
- Ercilasun, A. B., & Akkoyunlu, Z. (2018). *Kaşgarlı Mahmud Divanü Lugati't-Türk Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin*. Türk Dil Kurumu Yayınları:Ankara.
- Ergin, M. (2013). *Türk Dil Bilgisi*. Bayrak Basım:İstanbul.
- Gencan, T. N. (1971). *Dilbilgisi*. Fen Fakültesi Basımevi:İstanbul.
- Guiraud, P. (1999). *Anlambilim*. (B. Vardar, Dü.) Multilingual:İstanbul.
- Güneş, S. (1999). *Türk Dili Bilgisi*. D.E.Ü Rektörlük Matbaası:İzmir.
- Hacıeminoğlu, N. (2019). *Karahanlı Türkçesi Grameri*. Türk Dil Kurumu Yayınları:Ankara.

- Hançerlioğlu, O. (1977). *Felsefe Ansiklopedisi Cilt III*. Remzi Kitabevi:İstanbul.
- Hatipoğlu, V. (1981). *Türkçenin Ekleri*. Türk Dil Kurumu Yayınları:Ankara.
- Hazar, M. (2015). “Türkçede Fono-Semantik ve Morfo-Fonolojik Yolla Sözcük Türetme”. *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 1648-1669.
- İmer, K., Kocaman, A., & Özsoy, A. (2011). *Dilbilim Sözlüğü*. Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi:İstanbul.
- Karadağ, Ö., & Kurudayıoğlu, M. (2010). “Türkçedeki Kelime Türetme Özelliğinin İlköğretim Öğrencilerinin Yazılı Anlatımlarına Yansıması”. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 437-455.
- Karamanlioğlu, A. F. (1973). *Türk Dili*. Dergah Yayınları:İstanbul.
- Karçıga, S. (2015). “Dil Eğitiminde ve Öğretiminde Kavram Alanı Sözlüklerinin Önemi”. *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 2514-2524.
- Korkmaz, Z. (1994). “Göktürkçede İsimden Fiil Türeten Ekler ve Köken Yapıları Üzerine”. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten*, 141-149.
- Korkmaz, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri: Şekil Bilgisi*. Türk Dil Kurumu Yayınları:Ankara.
- Korkmaz, Z. (2010). *Grammer Terimleri Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları:Ankara.
- Nalbant, M. V. (2017). Türkçede Bir Sözcük Türü ve Sözcük Türetme Yolu Olarak Karma Sözcükler. *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi*, 59-66.
- Özkan, B. (2007). Türkiye Türkçesinde Belirteçlerin Fiillerle Birlikte Kullanımları ve Eşdizimliliği. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Adana.
- Özkan, B. (2012). “Türkiye Türkçesinin Eşdizim Sözlüğü”. *IV. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu*, 22-24 Aralık 2011, Muğla Üniversitesi, Muğla, 93-102.
- Özyetgin, A. M. (2006). “Tarihten Bugüne Türk Dili Alanı”. *Chinese Academy of Social Science*, Turfan/China.

- Sertkaya, O. F. (2009). “Divanü Lügati't-Türk'te Geçen Her Kelime Türkçe Kökenli midir? Veya Kaşgarlı Mahmud'un Divanü Lügati't-Türk'ünde Yabancı Dillerden Kelimeler”. *Dil Araştırmaları* 5(5), 9-38.
- Şirin, H. (2020). *Eski Türk Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi*. Türk Dil Kurumu Yayınları:Ankara.
- Tekin, T., & Ölmez, M. (1999). *Türk Dilleri (Giriş)*. Simurg:İstanbul
- Timurtaş, F. K. (1979). *Uydurma Olan ve Olmayan Yeni Kelimeler Sözlüğü*. Umur Kitapçılık:İstanbul.
- Ünlü, S. (2012). *Karahanlı Türkçesi Sözlüğü*. Eğitim Yayınevi:Konya.
- Ünlü, S. (2018). *Karahanlı Türkçesi İlk Türkçe Satır-Arası Transkribeli Kur'an Tercümesi (TİEM 73)- Türkiye Türkçesi Mealli Karşılaştırmalı Kur'an-ı Kerim (Cilt 2)*. Konya Selçuklu Belediyesi:Konya.
- Üşenmez, E. (2006). *Karahanlı Türkçesi Sözlüğü*. Yüksek Lisans Tezi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Kütahya.
- Üşenmez, E. (2010). *Karahanlı Türkçesinin Sözlüğü*. Doğu Kitabevi:İstanbul.
- Üşenmez, E. (2014). “Karahanlı Eserlerindeki Söz Varlığı Hakkında”. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 247-253.
- Vardar, B. (2007). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. Multilingual:İstanbul.